

D. IVSTINIANI

INSTITVTIONES

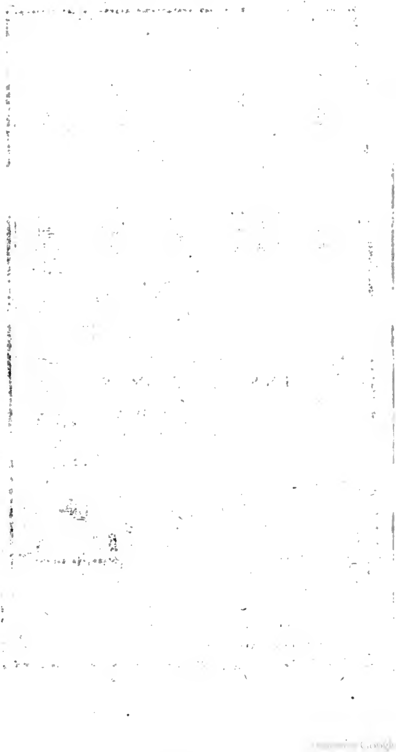
TYPIS VARIAE;

rubris nucleum exhibentibus.

AMSTELAEDAMI,

Ex Officina WETSTENIANA, 1710.

INSTITUTIONES
fïve ELEMENTA
D. JUSTINIANI
SACRATISS. PRINCIPIS
typis variæ,
rubris nucleum exhibentibus.

Acceſſerunt ex Digeſtis
TITULI
de Verborum Significatione & Regulis Juris:
tum & iidem ordine alphabetico digeſti.

AMSTELÆDAMI.
Ex OFFICINA WETSTENIANA.

cIↃ IↃ CC X.

LECTORI
Candido.
ARN. CORVINUS à Belderen
S. P. D.

Uam necessaria sit futuris Jurisconsultis Institutionum Imperialium diligens lectio, Amice non ignoras. Sunt enim totius Jurisprudentiæ primordia. Quippe non tantum Juris Antiqui, sed & Novi continent compendium. Utriusque Juris cognitio quidem utilis; sed hujus magis est necessaria. Proinde cum multa ab Imperatore in Institutionibus suis positivè (ut loquuntur) plurima tantum proponantur narrativè; illa ab his sunt abscindenda; abscissa memoriæ studiosè infigenda. Quod ut legum cupida Juventus possit facere felicius, illa rubrica, hæc atramento iteratè induximus; & sic Juventutem tædiosa minus necessariarum lectione levavimus. Huic labori fave. Vale. Ex Musæo nostro, Leidæ 22. Julii Anno Christi CIↃ IↃC LXI.

DE NOMINE INSTITUTIONUM.

Ex A. Politiani Miſcell. c. 48.

INſtitutiones hæ, quæ vocantur in Jure Civili, Juſtiniani Principis nomine editæ, à Triboniano tamen doctiſque aliis Viris compoſitæ, etiam Græce ſcriptæ ſub eodem prorſus intellectu reperiuntur: niſi quia ritus quidam, conſuetudineſque Romanorum veteres, uberius aliquanto & latius in Græco ipſo, quam in Latino codice referuntur, ut peregrinis hominibus, atque à Romanorum more conſuetudineque alienis, res tota penitus innoteſceret. *Inſtitutionum* nomine plerique veterum Juriſconſultorum, & Latinorum Scriptorum, libros ſuos inſcripſerunt. Theophilus tamen & Græci interpretes vocant hunc librum *Inſtituta*, idque exemplo Juſtiniani in multis conſtitutionibus. Sed & Probus & Vegetius eodem nomine, in eadem ſignificatione utuntur.

IN-

INDEX
TITULORUM
seu
RUBRICARUM
QUATUOR LIBRORUM
INSTITUTIONUM
JUSTINIANI.

In quo numerus prior librum, alter titulum, postremus vero paginam hujus editionis demonstrat.

A

* 4 E

E

F

G

H

I

L

Le-

Qui-

LECTORI.

En addit, demitque nihil de jure libellus;
Succum rubra dabit littera, nigra nihil.

P. WIBO.

PRO-

PROOEMIUM
De Confirmatione Institutionum.
[IN NOMINE DOMINI NOSTRI Jesu Christi.]

IMPERATOR *Cæsar Flavius Justinianus, Alemanicus, Gotticus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, Pius, Felix, Inclytus, victor ac triumphator semper Augustus, cupidæ legum juventuti* [S. D.]

IMPERATORIAM majestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam: ut utrumque tempus, & bellorum, & pacis, recte possit gubernari: & princeps Romanus non solum in hostilibus prœliis victor existat, sed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat: & fiat tam juris religiosissimus, quam victis hostibus triumphator [magnificus.]

1 ¶ Quorum utramque viam cum summis vigiliis, summaque providentia, annuente Deo, perfecimus. Et bellicos quidem sudores nostros Barbaricæ gentes sub juga nostra redactæ cognoscunt: & tam Africa, quam aliæ innumeræ provinciæ, post tanta temporum spatia, nostris victoriis à cœlesti numine præstitis, iterum ditioni Romanæ, nostroque additæ imperio, protestantur. Omnes vero populi legibus tam à nobis promulgatis, quam compositis, reguntur.

2 ¶ Et cum sacratissimas constitutiones, antea confusas, in luculentam ereximus consonantiam: tunc nostram extendimus curam ad immensa veteris prudentiæ volumina, & opus desperatum, quasi per medium profundum euntes, cœlesti favore jam adimplevimus.

3 ¶ Cùmque hoc, Deo propitio, peractum est: Triboniano viro magnifico, magistro, & exquæstore sacri palatii nostri, [& exconsule] necnon Theophilo & Dorotheo, viris illustribus, antecessoribus, (quorum omnium solertiam, & legum scientiam, & circa

circa nostras jussiones fidem, jam ex multis rerum argumentis accepimus) convocatis, mandavimus specialiter, ut ipsi nostra auctoritate, nostrisque suasionibus, Institutiones componerent. ut liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis discere, sed ab Imperiali splendore appetere: & tam aures quam animi vestri, nihil inutile, nihilque perperam positum, sed quod in ipsis rerum obtinet argumentis, accipiant: & quod priore tempore vix post quadriennium [prioribus] contingebat, [ut tunc constitutiones Imperatorias legerent:] hoc vos à primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaque referti felicitate, ut & initium vobis & finis legum eruditionis à voce principali procedat.

4 ¶ Igitur post libros quinquaginta Digestorum seu Pandectarum, (in quibus omne jus antiquum collectum est, quod per eundem virum excelsum Tribonianum: necnon cæteros viros illustres, & facundissimos confecimus) in quatuor libros easdem Institutiones partiri jussimus: ut sint totius legitimæ scientiæ prima elementa.

5 ¶ In quibus breviter expositum est: & quod antea obtinebat: & quod postea desuetudine inumbratum, Imperiali remedio illuminatum est.

6 ¶ Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & præcipue ex commentariis Caji nostri, tam institutionum, quam rerum quotidianarum, aliisque multis commentariis compositas, cum tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt: & legimus & recognovimus, & plenissimum nostrarum constitutionum robur eis accommodavimus.

7 ¶ Summa itaque ope, & alacri studio has leges nostras accipite: & vosmetipsos sic eruditos ostendite: ut spes vos pulcherrima foveat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram Rempublicam in partibus ejus vobis credendis gubernari. D. C. P. XI Kalend. Decemb. D. JUSTINIANO PP. A. III. CONS.

IN-

INSTITUTIONUM,

ſeu Elementorum

D. JUSTINIANI,

ſacratiſſimi Principis,

LIBER PRIMUS.

DE JUSTITIA ET JURE.

TITULUS I.

USTITIA eſt conſtans & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi.

1 ¶ Juriſprudentia eſt divinarum atque humanarum rerum notitia, juſti atque injuſti ſcientia.

2 ¶ His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere jura populi Romani: ita videntur poſſe tradi commodiſſime, ſi primo levi ac ſimplici via, poſt deinde diligentiſſima atque exactiſſima interpretatione, ſingula tradantur: alioqui ſi ſtatim ab initio rudem adhuc & infirmum animum ſtudioſi, multitudine ac varietate rerum oneraverimus: duorum alterum, aut deſertorem ſtudiorum efficiemus, aut cum magno labore, ſæpe etiam cum diffidentia (quæ plerunque juvenes avertit) ſerius ad id perducemus: ad quod, leviore via ductus, ſine magno labore, & ſine ulla diffidentia, maturius perduci potuiſſet.

3 ¶ Juris præcepta ſunt hæc: honeſte vivere, alterum non lædere, ſuum cuique tribuere.

4 ¶ Hujus ſtudii duæ ſunt poſitiones, publicum & privatum. Publicum jus eſt, quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat. Privatum, quod ad ſingulorum utilitatem. Dicendum eſt igitur de jure privato, quod tripertitum eſt: collectum eſt enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus.

DE IVRE NATURALI, GENTIUM, & civili.

TITULUS II.

JUs naturale est, quod natura omnia animalia docuit. nam jus istud non humani generis proprium est: sed omnium animalium, [quæ in cœlo,] quæ in terra, quæ in mari nascuntur. Hinc descendit maris atque fœminæ conjunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio. Videmus etenim cætera quoque animalia istius juris peritia censeri.

1 ¶ Ius autem civile à jure gentium distinguitur: quod omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur: nam quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium civitatis est: vocaturque jus civile, quasi jus proprium ipsius civitatis. quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peræque custoditur: vocaturque jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur. Quæ singula qualia sint, suis locis proponemus.

2 ¶ Sed jus quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniensium. nam si quis velit Solonis, vel Draconis leges appellare jus civile Atheniensium: non erraverit. sic enim & jus, quo Romanus populus utitur, jus civile Romanorum appellamus: vel jus Quiritum, quo Quirites utuntur. Romani enim [à Romulo,] Quirites à Quirino appellantur. Sed quoties non addimus nomen, cujus sit civitatis: nostrum jus significamus. sicuti cum Poëtam dicimus, nec addimus nomen, subauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius. Ius autem gentium omni humano generi commune est. nam usu exigente, & humanis necessitatibus, gentes humanæ [jura] quædam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, & captivitates sequutæ, & servitutes, quæ sunt naturali juri contrariæ. Jure enim natu-

naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc jure gentium omnes pene contractus introducti sunt, ut emtio [&] venditio, locatio [&] conductio, societas, depositum, mutuum, & alii innumerabiles.

3 ¶ Constat autem jus nostrum, quo utimur, aut scripto, aut sine scripto: ut apud Græcos τ͂ νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δ᾽ ἄγραφοι, id est, *Legum alia [sunt] scripta, alia non scripta.* Scriptum autem jus est lex, plebiscitum, Senatusconsultum, principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentium.

4 ¶ Lex est, quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante (veluti Consule) constituebat. Plebiscitum est, quod plebs plebejo magistratu interrogante (veluti Tribuno) constituebat. Plebs autem à populo eo differt, quo species à genere: nam appellatione populi, universi cives significantur, connumeratis etiam patriciis & senatoribus. Plebis autem appellatione, sine patriciis & senatoribus cæteri cives significantur sed & Plebiscita, lege Hortensia lata, non minus valere, quam leges cœperunt.

5 ¶ Senatusconsultum est, quod Senatus jubet, atque constituit. Nam cum auctus esset populus Romanus in eum modum, ut difficile esset in unum eum convocari legis sanciendæ causa: æquum visum est, Senatum vice populi consuli.

6 ¶ Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem: quum lege Regia, quæ de ejus imperio lata est, populus ei, & in eum omne imperium suum & potestatem concedat. Quodcunque ergo imperator per Epistolam constituit: vel cognoscens decrevit, vel edicto præcepit, legem esse constat: hæc sunt, quæ Constitutiones appellantur. Plane ex his quædam sunt personales, quæ nec ad exemplum trahuntur, [quoniam non hoc princeps vult.] nam quod alicui ob meritum indulsit, vel si quam pœnam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit: personam non transgreditur. Aliæ autem, quum generales sint, omnes proculdubio tenent.

7 ¶ Prætorum quoque edicta non modicam obtinent juris auctoritatem. Hoc etiam jus honorarium solemus appellare, quod qui honores gerunt, id est,

magiſtratus, auctoritatem huic juri dederunt. Proponebant & Ædiles Curules edictum de quibuſdam cauſis, quod & ipſum juris honorarii portio eſt.

8 ¶ Reſponſa prudentium ſunt ſententiæ & opiniones eorum, quibus permiſſum erat de jure reſpondere. nam antiquitus conſtitutum erat, ut eſſent, qui jura publice interpretarentur, quibus à Cæſare jus reſpondendi datum eſt, qui Juriſconſulti appellabantur, quorum omnium ſententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut judici recedere à reſponſo eorum non liceret, ut eſt conſtitutum.

9 ¶ Sine ſcripto jus venit, quod uſus approbavit. nam diuturni mores conſenſu utentium comprobati, legem imitantur.

10 ¶ Et non ineleganter in duas ſpecies jus civile diſtributum eſſe videtur. nam origo ejus ab inſtitutis duarum civitatum, Athenarum ſcilicet, & Lacedæmoniorum, fluxiſſe videtur. In his enim civitatibus ita agi ſolitum erat, ut Lacedæmonii quidem magis ea, quæ pro legibus obſervabant, memoriæ mandarent: Athenienſes vero ea, quæ in legibus ſcripta comprehendiſſent, cuſtodirent.

11 ¶ Sed naturalia quidem jura, quæ apud omnes gentes peræque obſervantur: divina quadam providentia conſtituta, ſemper firma atque immutabilia permanent. Ea vero, quæ ipſa ſibi quæque civitas conſtituit, ſæpe mutari ſolent, vel tacito conſenſu populi, vel alia poſtea lege lata.

12 ¶ Omne autem jus, quo utimur, vel ad perſonas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et prius de perſonis videamus. nam parum eſt jus noſſe, ſi perſonæ, quarum cauſa conſtitutum eſt, ignorentur.

DE IVRE PERSONARUM.

TITULUS III.

SUmma itaque diviſio de jure perſonarum hæc eſt: quod omnes homines, aut liberi ſunt, aut ſervi.

1 ¶ Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) eſt naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, niſi ſi quid vi aut jure prohibetur.

2 ¶ Servitus autem eſt conſtitutio juris gentium,

quà

qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur.

3 ¶ Servi autem ex eo appellati sunt, quod imperatores captivos vendere, ac per hoc servare, nec occidere solent. qui etiam mancipia dicti sunt, [eo] quod ab hostibus manu capiuntur.

4 ¶ Servi autem aut nascuntur, aut fiunt. nascuntur ex ancillis nostris. fiunt, aut jure gentium, id est, ex captivitate: aut jure civili, cum liber homo major viginti annis ad pretium participandum sese venundari passus est.

5 ¶ In servorum conditione nulla est differentia: in liberis autem multæ; aut enim sunt ingenui, aut libertini.

DE INGENUIS.

Titulus IV.

Ingenuus est is, qui statim, ut natus est, liber est: sive ex duobus ingenuis matrimonio editus est, sive ex libertinis duobus, sive ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre vero servo, ingenuus nihilominus nascitur, quemadmodum qui ex matre libera & incerto patre natus est, quoniam vulgo conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et è contrario, si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat: placuit eum, qui nascitur, liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est, Si ancilla prægnans manumissa sit: deinde ancilla postea facta pepererit: liberum, an servum pariat? Et Martianus probat liberum nasci. sufficit enim ei, qui in utero est, liberam matrem vel medio tempore habuisse, [ut liber nascatur:] quod & verum est.

1 ¶ Cum autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei in servitute fuisse, & postea manumissum esse: sæpissime enim constitutum est, natalibus non officere manumissionem.

DE LIBERTINIS.

TITULUS V.

Libertini sunt, qui ex justa servitute manumissi sunt: manumissio autem est de manu datio. nam quamdiu aliquis in servitute est, manui & potestati suppositus est: & manumissus liberatur potestate. Quæ res à jure gentium originem sumpsit: utpote cum jure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cum servitus esset incognita. Sed postquam jure gentium servitus invasit: sequutum est beneficium manumissionis, & cum uno communi nomine omnes *homines* appellarentur, jure gentium tria [hominum] genera esse cœperunt: liberi, & his contrarium servi, & tertium genus libertini, qui desierant esse servi.

1 ¶ Multis autem modis manumissio procedit, aut enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis ecclesiis, aut vindicta, aut inter amicos, aut per epistolam, aut per testamentum, aut per aliam quamlibet ultimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas servo competere potest, qui tam ex veteribus, quam ex nostris constitutionibus introducti sunt.

2 ¶ Servi [vero] à dominis semper manumitti solent: adeo, ut vel in transitu manumittantur: veluti cum prætor, aut præses, aut proconsul in balneum, vel in theatrum eant.

3 ¶ Libertinorum autem status tripertitus antea fuerat. Nam qui manumittebantur, modo majorem & justam libertatem consequebantur, & fiebant cives Romani: modo minorem, & Latini ex lege Iunia Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sentia dedititii. Sed quoniam dedititiorum quidem pessima conditio jam ex multis temporibus in desuetudinem abierat, Latinorum vero nomen non frequentabatur: ideoque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, duabus constitutionibus hoc emendavit, & in pristinum statum reduxit: quia & à primis urbis Romæ cunabulis una atque simplex libertas compete-

bat

bat: id est, eadem, quam habebat manumissor: nisi quod scilicet libertinus sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios quidem per constitutionem nostram expulimus, quam promulgavimus inter nostras decisiones: per quas, suggerente nobis Triboniano viro excelso, quæstore [nostro,] antiqui juris altercationes placavimus. Latinos autem Iunianos, & omnem quæ circa eos fuerat observantiam, alia constitutione per ejusdem quæstoris suggestionem correximus, quæ inter Imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos, nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine habito (sicut jam antea observabatur) civitate Romana decoravimus: multis modis additis, per quos possit libertas servis cum civitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstari.

QUIBUS EX CAUSIS MANUMITTERE non licet.

TITULUS VI.

NOn tamen cuicumque volenti manumittere licet. nam is, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem.

1 ¶ Licet autem domino, qui solvendo non est, [in testamento] servum suum cum libertate hæredem instituere, ut liber fiat, hæresque ei solus & necessarius: si modo ei nemo alius ex eo testamento hæres extiterit: aut quia nemo hæres scriptus sit: aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa hæres ei non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia provisum est. & recte. Valde enim prospiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius hæres extiturus non esset, vel servum suum necessarium hæredem haberent, qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hæreditarias servi nomine vendant, ne injuria defunctus afficiatur.

2 ¶ Idemque juris est, & si sine libertate servus hæres institutus est. Quod nostra constitutio non solum in domino, qui solvendo non est, sed generaliter

liter constituit, nova humanitatis ratione: ut ex ipsa scriptura institutionis etiam libertas ei competere videatur: quum non sit verisimile, eum, quem hæredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem, servum remanere voluisse, & neminem sibi hæredem fore.

3 ¶ In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore quo manumittit, solvendo non est: vel qui datis libertatibus, desiturus est solvendo esse. Prævaluisse tamen videtur (nisi animum quoque fraudandi manumissor habuerit) non impediri libertatem, quamvis bona [ejus] creditoribus non sufficiant. sæpe enim de facultatibus suis amplius, quam in his est, sperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum utroque modo fraudantur creditores, id est, & consilio manumittentis, & ipsa re, eo quod ejus bona non sunt suffectura creditoribus.

4 ¶ Eadem lege Ælia Sentia domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam si vindicta apud consilium, justa causa manumissionis approbata, fuerint manumissi.

5 ¶ Justæ autem manumissionis causæ hæ sunt: veluti, Si quis patrem aut matrem, filium filiamve, aut fratres sororesve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum alumnamve, aut collactaneum manumittat: aut servum, procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonii [habendi] causa: dum tamen intra sex menses in uxorem ducatur, nisi justa causa impediat: & [servus,] qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem annis manumittatur.

6 ¶ Semel autem causa approbata, sive vera sit, sive falsa, non retractatur.

7 ¶ Cum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam constitutus esset: eveniebat, ut qui quatuordecim annos expleverat, licet testamentum facere, & in eo sibi hæredem instituere, legataque relinquere posset: tamen si adhuc minor esset viginti annis, libertatem servo dare non posset. Quod non erat ferendum: nam cui totorum suorum bonorum in testa-

ſtamento diſpoſitio data erat: quare non ſimiliter ei, quemadmodum alias res; ita de ſervis ſuis in ultima voluntate diſponere, quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis poſſit præſtare? Sed quum libertas inæſtimabilis res ſit, & propter hoc ante xx ætatis annum antiquitas libertatem ſervo dare prohibebat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in teſtamento dare ſervo ſuo concedimus, niſi decimum ſeptimum annum impleverit, & decimum octavum attigerit. Quum enim antiquitas hujuſmodi ætati, & pro aliis poſtulare conceſſerit: cur non etiam ſui judicii ſtabilitas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertatem dandam ſervis ſuis poſſint pervenire.

DE LEGE FUSIA CANINIA tollenda.

Titulus VII.

Lege Fuſia Caninia certus modus conſtitutus erat in ſervis teſtamento manumittendis: quam, quaſi libertates impedientem, & quodammodo invidam, tollendam eſſe cenſuimus: quum ſatis fuerat inhumanum, vivos quidem licentiam habere totam ſuam familiam libertate donare, niſi alia cauſa impediat libertatem: morientibus autem hujuſmodi licentiam adimere.

DE HIS, QUI SUI, VEL ALIENI Juris ſunt.

Titulus VIII.

Sequitur de jure perſonarum alia diviſio. Nam quædam perſonæ ſui juris ſunt, quædam alieno juri ſubjectæ. Rurſus earum, quæ alieno juri ſubjectæ ſunt, aliæ ſunt in poteſtate parentum, aliæ in poteſtate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno juri ſubjectæ ſunt. nam ſi cognoverimus, quæ iſtæ perſonæ ſunt: ſimul intelligemus quæ ſui juris ſunt. ac prius inſpiciamus de his, quæ in poteſtate dominorum ſunt.

1 ¶ In potestate itaque dominorum sunt servi. quæ quidem potestas juris gentium est. nam apud omnes peræque gentes animadvertere possumus, dominis in servos vitæ necisque potestatem fuisse: & quodcumque per servum acquiritur, id domino acquiri.

2 ¶ Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet, sine causa legibus cognita, in servos suos [supra modum] sævire. Nam, ex constitutione divi Antonini, qui sine causa servum suum occiderit, non minus puniri jubetur, quam si alienum servum occiderit. Sed & major asperitas dominorum, ejusdem principis constitutione coërcetur: nam [Antoninus] consultus à quibusdam præsidibus provinciarum de his servis, qui ad ædem sacram, vel ad statuam principum confugiunt, præcepit; ut si intolerabilis videatur sævitia dominorum, cogantur servos suos bonis conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur, & recte. expedit enim Reipublicæ, ne sua re quis male utatur. Cujus rescripti ad Ælium Martianum emissi verba sunt hæc: Dominorum quidem potestatem in servos suos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum jus suum detrahi. sed dominorum interest, ne auxilium contra sævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui juste deprecantur. Ideoque cognosce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad statuam confugerunt. &, si vel durius habitos, quam æquum est, vel infami injuria affectos esse cognoveris: venire jube, ita ut in potestatem domini non revertantur. Quod si meæ constitutioni fraudem fecerit, sciat me hoc admissum severius executurum.

DE PATRIA POTESTATE.

TITULUS IX.

IN potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex justis nuptiis procreavimus.

1 ¶ Nuptiæ autem, sive matrimonium, est viri & mulieris conjunctio, individuam vitæ consuetudinem continens.

2 ¶ Jus

2 ¶ Jus autem potestatis, quod in liberos habemus, proprium est civium Romanorum. nulli enim alii sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.

3 ¶ Qui igitur ex te & uxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo & uxore ejus nascitur, id est, nepos tuus & neptis, æque in tua sunt potestate, & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in patris eorum.

DE NUPTIIS.

TITULUS X.

JUstas autem nuptias inter se cives Romani contrahunt, qui secundum præcepta legum coëunt, masculi quidem puberes, fœminæ autem viri potentes, sive patresfamiliarum sint, sive filiifamiliarum: dum tamen, si filiifamiliarum sint, consensum habeant parentum, quorum in potestate sunt. Nam hoc fieri debere, & civilis & naturalis ratio suadet: in tantum, ut jussus parentis præcedere debeat. Unde quæsitum est, an furiosi filia nubere, aut furiosi filius uxorem ducere possit? cumque super filio variabatur, nostra processit decisio, qua permissum est ad exemplum filiæ furiosi, filium quoque [furiosi] posse & sine patris interventu matrimonium sibi copulare, secundum datum ex nostra constitutione modum.

1 ¶ Ergo non omnes nobis uxores ducere licet. nam à quarundam nuptiis abstinendum est. inter eas enim personas, quæ parentum liberorumve locum inter se obtinent, contrahi nuptiæ non possunt: veluti inter patrem & filiam, vel avum & neptem, vel matrem & filiam, vel aviam & nepotem, & usque in infinitum. Et si tales personæ inter se coïerint: nefarias atque incestas nuptias contraxisse dicuntur. Et hæc adeo vera sunt, ut quamvis per adoptionem parentum liberorumve loco sibi esse cœperint, non possint inter se matrimonio jungi: in tantum, ut etiam dissoluta adoptione, idem juris maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia vel neptis esse cœpe-

rit, non poteris uxorem ducere, quamvis eam emancipaveris.

2 ¶ Inter eas quoque personas, quæ ex transverso gradu cognationis junguntur, est quædam similis observatio, sed non tanta. Sane enim inter fratrem sororemque nuptiæ prohibitæ sunt sive ab eodem patre eademque matre nati fuerint, sive ex altero eorum. Sed si qua per adoptionem soror tibi esse cœperit: quandiu quidem constat adoptio, sane inter te & eam nuptiæ consistere non possunt. cum vero per emancipationem adoptio sit dissoluta, poteris eam uxorem ducere. Sed & si tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis. Et ideo constat, si quis generum adoptare velit, debere eum antea filiam suam emancipare: & si quis velit nurum adoptare, debere eum antea filium suum emancipare.

3 ¶ Fratris vero, vel sororis filiam, uxorem ducere non licet: sed nec neptem fratris vel sororis quis ducere potest, quamvis quarto gradu sint. Cujus enim filiam uxorem ducere non licet, neque ejus neptem permittitur. Ejus vero mulieris, quam pater tuus adoptavit, filiam non videris impediri uxorem ducere: quia neque naturali, neque civili jure tibi conjungitur.

4 ¶ Duorum autem fratrum vel sororum liberi, vel fratris & sororis, conjungi possunt.

5 ¶ Item amitam, licet adoptivam, ducere uxorem non licet, item nec materteram, quia parentum loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi uxorem ducere.

6 ¶ Affinitatis quoque veneratione, à quarundam nuptiis abstinere necesse est: ut ecce, privignam aut nurum uxorem ducere non licet: quia utræque filiæ loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, si fuit nurus aut privigna tua. Nam si adhuc nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc privigna tua est, id est, si mater ejus tibi nupta est, ideo eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet.

7 ¶ So-

7 ¶ Socrum quoque & novercam prohibitum est uxorem ducere: quia matris loco sunt. Quod & ipsum dissoluta demum affinitate procedit: alioquin si adhuc noverca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est: communi jure impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc socrus est, id est, si adhuc filia ejus tibi nupta est: ideo impediuntur tibi nuptiæ, quia duas uxores habere non potes.

8 ¶ Mariti tamen filius ex alia uxore, & uxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium recte contrahunt: licet habeant fratrem sororemve ex matrimonio postea contracto natos.

9 ¶ Si uxor tua post divortium ex alio filiam procreaverit: hæc non est quidem privigna tua: sed Julianus ab hujusmodi nuptiis abstinere debere ait. nam constat, nec sponsam filii nurum esse, nec patris sponsam novercam esse: rectius tamen, & jure facturos, eos, qui ab hujusmodi nuptiis abstinuerint.

10 ¶ Illud certum est, serviles quoque cognationes impedimento nuptiis esse: si forte pater & filia, aut frater & soror manumissi fuerint.

11 ¶ Sunt & aliæ personæ, quæ propter diversas rationes nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digestorum, seu Pandectarum, ex vetere jure collectarum, enumerari permisimus.

12 ¶ Si adversus ea, quæ diximus, aliqui coierint: nec vir, nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ii, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt (quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ii, quos mater vulgo concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum & his pater incertus sit. unde solent spurii appellari παρὰ τὴν σπορὰν id est, *à satione* & ἀπάτορες, quasi sine patre filii. Sequitur ergo, ut dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus sit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ sacris constitutionibus continentur.

13 ¶ Aliquando autem evenit, ut liberi, qui statim, ut nati sunt, in potestate parentum non sunt, postea redigantur in potestatem patris: qualis est is,

qui

qui dum naturalis fuerat, postea curiæ datus, potestati patris subjicitur: nec non is, qui à muliere libera procreatus, cujus matrimonium minime legibus interdictum fuerat, sed ad quam pater consuetudinem habuerat, postea ex nostra constitutione dotalibus instrumentis compositis, in potestate patris efficitur. Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio præbuit.

DE ADOPTIONIBUS.

TITULUS XI.

NOn solum autem naturales liberi, secundum ea, quæ diximus, in potestate nostra sunt: verum etiam ii, quos adoptamus.

1 ¶ Adoptio autem duobus modis fit, aut principali rescripto, aut imperio magistratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos easve, qui quæve sui juris sunt: quæ species adoptionis dicitur arrogatio. Imperio magistratus adoptamus eos easve, qui quæve in potestate parentum sunt, sive primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia: sive inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis.

2 ¶ Sed hodie ex nostra constitutione, cum filiusfamilias à patre naturali extraneæ personæ in adoptionem datur: jura patris naturalis minime dissolvuntur, nec quicquam ad patrem adoptivum transit: nec in potestate ejus est, licet ab intestato jura successionis ei à nobis tributa sint. Si vero pater naturalis non extraneo, sed avo filii sui materno, vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo vel proavo simili modo paterno vel materno filium suum dederit in adoptionem: in hoc casu, quia concurrunt in unam personam, & naturalia, & adoptionis jura: manet stabile jus patris adoptivi, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo constitutum: ut & in familia, & in potestate hujusmodi patris adoptivi sit.

3 ¶ Cum autem impubes per principale rescriptum arrogatur, causa cognita arrogatio fieri permittitur,
&

& exquiritur causa arrogationis an honesta sit: expediatque pupillo. Et cum quibusdam conditionibus arrogatio fit, id est, ut caveat arrogator personæ publicæ, si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem ejus venturi essent. Item non aliter emancipare eum potest arrogator, nisi causa cognita dignus emancipatione fuerit. & tunc sua bona ei reddat. Sed & si decedens pater eum exhæredaverit, vel vivus sine justa causa emancipaverit: jubetur quartam partem ei bonorum suorum relinquere, videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptivum transtulit, & quorum commodum ei postea acquisivit.

4 ¶ Minorem natu, majorem non posse adoptare placet. adoptio enim naturam imitatur: & pro monstro est, ut major sit filius, quam pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem vel arrogationem facit, plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere.

5 ¶ Licet autem & in locum nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis, vel deinceps adoptare, quamvis filium quis non habeat.

6 ¶ Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quam nepotem in locum filii.

7 ¶ Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex filio quem habet jam adoptatum: vel quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate habet: eo casu & filius consentire debet, ne ei invito suus hæres agnascatur: sed ex contrario, si avus ex filio nepotem det in adoptionem, non est necesse filium consentire.

8 ¶ In plurimis autem causis assimilatur is, qui adoptatus vel arrogatus est, ei, qui ex legitimo matrimonio natus est, & ideo, si quis per imperatorem, vel apud prætorem vel præsidem provinciæ non extraneum adoptaverit, potest eundem in adoptionem alii dare.

9 ¶ Sed & illud utriusque adoptionis commune est, quod & ii, qui generare non possunt (quales sunt spadones) adoptare possunt. [castrati autem non possunt.]

10 ¶ Fœ-

10 ¶ Fœminæ quoque adoptare non possunt: quia nec naturales liberos in sua potestate habent: sed ex indulgentia principis ad solatium liberorum amissorum adoptare possunt.

11 ¶ Illud proprium est adoptionis illius, quæ per sacrum oraculum fit, quod is, qui liberos in potestate habet, si se arrogandum dederit, non solum ipse potestati arrogatoris subjicitur, sed etiam liberi ejus in ejusdem fiunt potestate tanquam nepotes. sic etenim divus Augustus non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptasset: ut protinus adoptione facta, inciperet Germanicus Augusti nepos esse.

12 ¶ Apud Catonem bene scriptum refert antiquitas, Servos, si à domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari. Unde & nos eruditi, in nostra constitutione etiam eum servum quem dominus actis intervenientibus filium suum nominaverat, liberum esse constituimus: licet hoc ad jus filii accipiendum non sufficiat.

QUIBUS MODIS JUS PATRIÆ potestatis solvitur.

TITULUS XII.

Videamus nunc, quibus modis ii, qui alieno juri sunt subjecti, eo jure liberentur. Et quidem quemadmodum liberentur servi à potestate dominorum, ex iis intelligere possumus, quæ de servis manumittendis superius exposuimus. Hi vero, qui in potestate parentis sunt, mortuo eo, sui juris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit. nam mortuo patre, sane omni modo filii filiæve sui juris efficiuntur. Mortuo vero avo, non omnino nepotes neptesque sui juris fiunt: sed ita, si post mortem avi in potestatem patris sui recasuri non sunt. itaque si moriente avo pater eorum vivit, & in potestate patris sui est, tunc post obitum avi in potestate patris sui fiunt. Si vero is, quo tempore avus moritur, aut jam mortuus est, aut [per emancipationem] exiit de potestate patris: tunc ii, qui in potestatem ejus cadere non possunt, sui juris fiunt.

1 ¶ Cum

1 ¶ Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur, civitatem amittit: sequitur, ut qui eo modo ex numero civium Romanorum tollitur, perinde quasi eo mortuo, desinant liberi in potestate ejus esse. Pari ratione & si is, qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desinit esse in potestate parentis. sed si ex indulgentia principis restituti fuerint; per omnia pristinum statum recipiunt.

2 ¶ Relegati autem patres in insulam, in potestate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati, in potestate parentum remanent.

3 ¶ Pœnæ servus effectus, filios in potestate habere desinit. Servi autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui bestiis subjiciuntur.

4 ¶ Filiusfamilias si militaverit, vel si senator, vel consul factus fuerit: remanet in potestate patris. militia enim, vel consularis dignitas de patris potestate filium non liberat. Sed ex constitutione nostra summa patriciatus dignitas illico, imperialibus codicillis præstitis, filium à patria potestate liberat: quis enim patiatur patrem quidem posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filium liberare: imperatoriam autem celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate?

5 ¶ Si ab hostibus captus fuerit parens, quamvis servus hostium fiat, tamen pendet jus liberorum propter jus postliminii: quia hi, qui ab hostibus capti sunt, si reversi fuerint, omnia pristina jura recipiunt. idcirco reversus etiam liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit eum, qui captus est, in civitate semper fuisse: Si vero ibi decesserit: exinde, ex quo captus est pater, filius sui juris fuisse videtur. Ipse quoque filius, nepósve, si ab hostibus captus fuerit: similiter dicimus propter jus postliminii, jus quoque potestatis parentis in suspenso esse. Dictum est autem postliminium à limine, & post. Unde eum, qui ab hostibus [captus est, &] in fines nostros postea pervenit, postliminio reversum recte dicimus. Nam limina, sicut in domo finem quemdam faciunt: sic & imperii finem esse limen veteres vo-

voluerunt. Hinc & limen dictum est, quasi finis quidam & terminus. ab eo postliminium dictum est, quia ad idem limen revertebatur, quod amiserat. Sed & qui captus victis hostibus recuperatur, postliminio rediisse existimatur.

6 ¶ Praeterea emancipatione quoque desinunt liberi in potestate parentum esse. Sed emancipatio antea quidem vel per antiquam legis observationem procedebat, quae per imaginarias venditiones, & intercedentes manumissiones celebrabatur, vel ex imperiali rescripto. Nostra autem providentia etiam hoc in melius per constitutionem reformavit: ut fictione pristina explosa, recta via ad competentes judices vel magistratus, parentes intrent: & filios suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, à sua manu dimittant. Et tunc ex edicto praetoris in bonis hujusmodi filii, vel filiae, vel nepotis, vel neptis, qui quaeve à parente manumissus, vel manumissa fuerit, eadem jura praestantur parenti, quae tribuuntur patrono in bonis liberti. Et praeterea si impubes sit filius, vel filia, vel caeteri: ipse parens ex manumissione tutelam ejus nanciscitur.

7 ¶ Admonendi autem sumus, liberum arbitrium esse ei, qui filium, & ex eo nepotem vel neptem in potestate habebit: filium quidem de potestate dimittere: nepotem vero vel neptem retinere. & è converso filium quidem in potestate retinere, nepotem vero vel neptem manumittere, vel omnes sui juris efficere. Eadem & de pronepote & pronepte dicta esse intelligantur.

8 ¶ Sed & si pater filium, quem in potestate habet, avo vel proavo naturali secundum nostras constitutiones super his habitas, in adoptionem dederit: id est, si hoc ipsum actis intervenientibus apud competentem judicem manifestaverit, praesente eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo [praesente,] qui adoptat: solvitur quidem jus potestatis patris naturalis: transit autem in hujusmodi parentem adoptivum, in cujus persona & adoptionem esse plenissimam antea diximus.

9 ¶ Illud autem scire oportet, quod si nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium postea emancipaveris

veris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua: nihilominus quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur. Quod si post emancipationem vel adoptionem conceptus fuerit: patris sui emancipati, vel avi adoptivi potestati subjicitur.

10 ¶ Et quidem neque naturales liberi, neque adoptivi ullo pene modo possunt cogere parentes, de potestate sua eos dimittere.

DE TUTELIS.

TITULUS XIII.

TRanseamus nunc ad aliam divisionem personarum. Nam ex his personis, quæ in potestate non sunt, quædam vel in tutela sunt vel in curatione, quædam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela vel in curatione sunt. Ita enim intelligemus cæteras personas, quæ neutro jure tenentur. Ac prius despiciamus de his, quæ in tutela sunt.

1 ¶ Est autem tutela (ut Servius definivit) vis ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter ætatem se defendere nequit, jure civili data ac permissa.

2 ¶ Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent, exque ipsa re nomen acceperunt. itaque appellantur tutores, quasi tuitores atque defensores: sicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

3 ¶ Permissum est itaque parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent, testamento tutores dare. Et hoc in filios, filiasque procedit omnimodo. nepotibus vero neptibusque ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in potestatem patris sui non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit: nepotes ex eo non poterunt [ex] testamento tuo tutores habere, quamvis in potestate tua fuerint: scilicet quia mortuo te, in potestatem patris sui recasuri sunt.

4 ¶ Cum autem in compluribus aliis causis posthumi pro jam natis habeantur: & in hac causa placuit non minus posthumis, quam jam natis testamento tutores dari posse: si modo in ea causa sint, ut si vivis

vivis parentibus nascerentur, sui [hæredes,] & in potestate eorum fierent.

5 ¶ Sed & si emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento: confirmandus est ex sententia præsidis omni modo, id est, sine inquisitione.

QUI TESTAMENTO TUTORES dari possunt.

TITULUS XIV.

DAri autem tutor potest testamento non solum paterfamilias, sed etiam filiusfamilias.

1 ¶ Sed & servus proprius testamento cum libertate recte tutor dari potest. Sed sciendum est, eum & sine libertate tutorem datum, tacite libertatem directam accepisse videri, & per hoc recte tutorem esse. Plane si per errorem, quasi liber, tutor datus sit, aliud dicendum est. Servus autem alienus pure inutiliter testamento datur tutor: sed ita, *cum liber erit*, utiliter datur; proprius autem servus inutiliter eo modo tutor datur.

2 ¶ Furiosus, vel minor vigintiquinque annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cum compos mentis, aut major vigintiquinque annis fuerit factus.

3 ¶ Ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel sub conditione vel ante hæredis institutionem posse dari tutorem, non dubitatur.

4 ¶ Certæ autem rei vel causæ tutor dari non potest: quia personæ, non causæ, vel rei [tutor] datur.

5 ¶ Si quis filiabus suis vel filiis tutores dederit: etiam posthumæ [vel posthumo] dedisse videtur: quia filii vel filiæ appellatione & posthumus & posthuma continentur. Quod si nepotes sint, an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint? Dicendum est, ut & ipsis quoque dati videantur: si modo liberos dixerit. Cæterum, si filios: non continebuntur. aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Plane si posteris dederit: tam filii posthumi, quam cæteri liberi continebuntur.

DE LEGITIMA AGNATORUM tutela.

Titulus XV.

Quibus autem testamento tutor datus non est: his ex lege duodecim tabularum agnati sunt tutores, qui vocantur legitimi.

1 ¶ Sunt autem agnati, [cognati] per virilis sexus cognationem conjuncti, quasi à patre cognati: veluti frater [ex] eodem patre natus, fratris filius nepósve ex eo: item patruus, & patrui filius nepósve ex eo. At qui per fœminini sexus personas cognatione junguntur, agnati non sunt: sed alias naturali jure cognati. itaque amitæ tuæ filius non est tibi agnatus: sed cognatus: & invicem tu illi eodem jure conjungeris, quia qui [ex ea] nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur.

2 ¶ Quod autem [lex duodecim tabularum] ab intestato vocat ad tutelam agnatos: non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare: sed si, quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit. quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus est tutor, vivo testatore decesserit.

3 ¶ Sed agnationis quidem jus omnibus modis capitis diminutione plerumque perimitur: nam agnatio juris [civilis] nomen est: cognationis vero jus non omnibus modis commutatur: quia civilis ratio civilia quidem jura corrumpere potest, naturalia vero non utique.

DE CAPITIS DIMINUTIONE.

Titulus XVI.

Est autem capitis diminutio, status mutatio. Eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima est capitis diminutio aut minor (quam quidam mediam vocant) aut minima.

1 ¶ Maxima capitis diminutio est cum aliquis simul & civitatem & libertatem amittit: quod accidit in his, qui servi pœnæ efficiuntur atrocitate sententiæ

tiæ: vel libertis, ut ingratis erga patronos condemnatis: [vel his,] qui se ad pretium participandum venundari passi sunt.

2 ¶ Minor, sive media capitis diminutio est, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur, quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit: vel ei, qui in insulam deportatus est.

3 ¶ Minima capitis diminutio est, cum civitas retinetur & libertas, sed status hominis commutatur: quod accidit in his, qui cum sui juris fuerint, cœperunt alieno juri subjecti esse, vel contra. [veluti si filiusfamilias à patre emancipatus fuerit, est capite diminutus.]

4 ¶ Servus autem manumissus, capite non minuitur: quia nullum caput habuit.

5 ¶ Quibus autem dignitas magis, quam status permutatur: capite non minuuntur: & ideo à senatu motos capite non minui constat.

6 ¶ Quid autem dictum est, manere cognationis jus etiam post capitis diminutionem: hoc ita est, si minima capitis diminutio interveniat, manet enim cognatio. nam si maxima capitis diminutio interveniat: jus quoque cognationis perit, ut puta servitute alicujus cognati: & ne quidem si manumissus fuerit, recipit cognationem. Sed & si in insulam quis deportatus sit, cognatio solvitur.

7 ¶ Quum autem ad agnatos tutela pertineat: non simul ad omnes pertinet, sed ad eos tantum, qui proximiores gradu sunt: vel si plures ejusdem gradus sunt, ad omnes [pertinet: veluti si plures fratres sunt, qui unum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.]

DE LEGITIMA PATRONORUM tutela.

TITULUS XVII.

EX eadem lege duodecim tabularum libertorum & libertarum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet, quæ & ipsa legitima tutela vocatur: non quia nominatim [in] ea lege de hac tutela caveatur: sed

sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso, quod hæreditates libertorum libertarumque, si intestati decessissent, jusserat lex ad patronos liberosve eorum pertinere; crediderunt veteres voluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere: cum & agnatos, quos ad hæreditatem [lex] vocat, eosdem & tutores esse jusserit: quia plerunque ubi successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. Ideo autem diximus plerunque: quia si à fœmina impubes manumittatur, ipsa ad hæreditatem vocatur, quum alius sit tutor.

DE LEGITIMA PARENTUM tutela.

Titulus XVIII.

Exemplo patronorum recepta est & alia tutela, quæ & ipsa legitima vocatur. nam si quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipaverit: legitimus eorum tutor erit.

DE FIDUCIARIA TUTELA.

Titulus XIX.

Est & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur. nam si pater filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes manumiserit: legitimam nanciscitur eorum tutelam. Quo defuncto, si liberi [ejus] virilis sexus existant, fiduciarii tutores vel fratris, vel sororis efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque ejus legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset à vivo patre emancipatus, post obitum ejus sui juris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret, ideoque nec in tutelam. Libertus autem, si servus mansisset, utique eodem jure apud liberos domini post mortem ejus futurus esset. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, si perfectæ sint ætatis, quod nostra constitutio in omnibus tutelis & curationibus observari generaliter præcepit.

DE ATILIANO TUTORE, ET EO QUI lege Julia & Titia dabatur.

TITULUS XX.

SI cui nullus omnino tutor fuerat: ei dabatur, in urbe quidem à prætore urbano, & majore parte tribunorum plebis, tutor ex lege Atilia: in Provinciis vero à præsidibus provinciarum ex lege Julia & Titia.

1 ¶ Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerat: quamdiu conditio aut dies pendebat, ex eisdem legibus tutor dari poterat. Item si pure datus fuerat: quamdiu ex testamento nemo hæres existebat, tamdiu ex eisdem legibus tutor petendus erat: qui desinebat esse tutor, si conditio extiterat, aut dies venerat, aut hæres extiterat.

2 ¶ Ab hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is, qui captus erat, in civitatem reversus fuerat. nam reversus recipiebat tutelam jure postliminii.

3 ¶ Sed ex his legibus tutores pupillis desierunt dari, posteaquam primo consules pupillis utriusque sexus tutores ex inquisitione dare cœperunt, deinde prætores ex constitutionibus. Nam supradictis legibus neque de cautione à tutoribus exigenda, rem salvam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationem, quidquam cavebatur.

4 ¶ Sed hoc jure utimur, ut Romæ quidem præfectus urbi, vel prætor secundum suam jurisdictionem, in provinciis autem præsides ex inquisitione tutores crearent, vel magistratus jussu præsidum, si non sint magnæ pupilli facultates.

5 ¶ Nos autem per constitutionem nostram hujusmodi difficultates hominum resecantes: nec expectata jussione præsidum, disposuimus, si facultates pupilli vel adulti usque ad quingentos solidos valeant, defensores civitatum una cum ejusdem civitatis religiosissimo antistite, vel alias publicas personas, id est, magistratus, vel juridicum Alexandrinæ civitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela secundum ejusdem constitutionis normam

C præ-

præſtanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt.

6 ¶ Impuberes autem in tutela eſſe naturali juri conveniens eſt. ut is, qui perfectæ ætatis non ſit, alterius tutela regatur.

7 ¶ Quum ergo pupillorum pupillarumque tutores negotia gerant: poſt pubertatem tutelæ judicio rationem reddunt.

DE AUCTORITATE TUTORUM.

TITULUS XXI.

AUctoritas autem tutoris in quibuſdam cauſis neceſſaria pupillis eſt, in quibuſdam non eſt neceſſaria. ut ecce ſi quid dari ſibi ſtipulentur: non eſt neceſſaria tutoris auctoritas: quod ſi aliis promittant pupilli, neceſſaria eſt tutoris auctoritas. Namque placuit meliorem quidem conditionem licere eis facere etiam ſine tutoris auctoritate: deteriorem vero non aliter quam [cum] tutoris auctoritate. Unde in his cauſis, ex quibus obligationes mutuæ naſcuntur, ut in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depoſitis: ſi tutoris auctoritas non interveniat: ipſi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur: at invicem pupilli non obligantur.

1 ¶ Neque tamen hæreditatem adire, neque bonorum poſſeſſionem petere, neque hæreditatem ex fideicommiſſo ſuſcipere aliter poſſunt, niſi tutoris auctoritate (quamvis [illis] lucroſa ſit) ne ullum damnum habeant.

2 ¶ Tutor autem ſtatim in ipſo negotio præſens debet auctor fieri, ſi hoc pupillo prodeſſe exiſtimaverit, poſt tempus vero, vel per epiſtolam interpoſita auctoritas, nihil agit.

3 ¶ Si inter tutorem pupillumque judicium agendum ſit: quia ipſe tutor in rem ſuam auctor eſſe non poteſt: non prætorius tutor (ut olim) conſtituitur, ſed curator in locum ejus datur: quo [curatore] interveniente, judicium peragitur, & eo peracto, curator eſſe deſinit.

QUIBUS MODIS TUTELA FINITUR.

TITULUS XXII.

PUpilli, pupillæque, cum puberes esse cœperint, [a] tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non solum ex annis, sed etiam ex habitu corporis in masculis æstimari volebant. Nostra autem majestas dignum esse castitate nostrorum temporum [existimans,] bene putavit: quod in fœminis etiam antiquis impudicum esse visum est, id est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam in masculos extendere. Et ideo [nostra] sancta constitutione promulgata, pubertatem in masculis post decimumquartum annum completum illico initium accipere disposuimus: antiquitatis normam in fœminis bene positam, [in] suo ordine relinquentes, ut post duodecim annos completos viri potentes esse credantur.

1 ¶ Item finitur tutela, si arrogati sint adhuc impuberes, vel deportati: item si in servitutem pupillus redigatur, vel [si] ab hostibus captus fuerit.

2 ¶ Sed & si usque ad certam conditionem datus sit [tutor] testamento: æque evenit, ut desinat esse tutor existente conditione.

3 ¶ Simili modo finitur tutela morte vel pupillorum, vel tutorum.

4 ¶ Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel civitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti si se in adoptionem dederit, legitima tantum tutela perit, cæteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio licet minima sit, omnes tutelas tollit.

5 ¶ Præterea qui ad certum tempus testamento dantur tutores, finito eo, deponunt tutelam.

6 ¶ Desinunt etiam tutores esse, qui vel removentur à tutela ob id quod suspecti visi sunt: vel qui ex justa causa sese excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundum ea quæ inferius proponemus.

DE

DE CURATORIBUS.

TITULUS XXIII.

MAsculi [quidem] pubéres, & fœminæ viri potentes, usque ad vicesimumquintum annum completum curatores accipiant: quia licet puberes sint, adhuc tamen ejus ætatis sunt, ut sua negotia tueri non possint.

1 ¶ Dantur autem curatores ab eisdem magistratibus à quibus & tutores. Sed curator testamento non datur: datus tamen confirmatur decreto prætoris vel præsidis.

2 ¶ Item inviti adolescentes, curatores non accipiunt, præterquam in litem. curator enim & ad certam causam dari potest.

3 ¶ Furiosi quoque & prodigi, licet majores vigintiquinque annis sint: tamen in curatione sunt agnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent Romæ præfectus urbi vel prætores, & in provinciis præsides ex inquisitione eis curatores dare.

4 ¶ Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt.

5 ¶ Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, utputa, si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam habenti tutorem tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor, vel à prætore, aut præside, idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administret: solet ei curator adjungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, sed ad tempus à tutela excusantur, solent curatores dari.

6 ¶ Quod si tutor adversa valetudine, vel alia necessitate impediatur, quo minus negotia pupilli administrare possit: & pupillus vel absit, vel infans sit: quem velit actorem, periculo ipsius tutoris, prætor, vel qui provinciæ præerit, decreto constituet.

DE SATISDATIONE TUTORUM vel curatorum.

TITULUS XXIV.

NE tamen pupillorum pupillarumve, & eorum qui quæve in curatione sunt, negotia à curatoribus tu-

tutoribusve consumantur, vel diminuantur: curet prætor, ut & tutores, & curatores eo nomine satisdent. Sed hoc non est perpetuum. nam tutores testamento dati satisdare non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipso testatore approbata est. item ex inquisitione tutores vel curatores dati, satisdatione non onerantur: quia idonei electi sunt.

1 ¶ Sed si ex testamento vel inquisitione duo pluresve dati fuerint: potest unus offerre satisdationem de indemnitate pupilli vel adolescentis, & contutori suo vel concuratori præferri, ut solus administret: vel ut contutor [aut concurator] satis offerens præponatur ei, ut & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satisdationem à contutore suo vel concuratore: sed offerre debet, ut electionem det concuratori vel contutori suo, utrum velit satis accipere, an satisdare. Quod si nemo eorum satis offerat: si quidem adscriptum fuerit à testatore, quis gerat: ille gerere debet. Quod si non fuerit adscriptum: quem major pars elegerit, ipse gerere debet, ut edicto prætoris cavetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint, circa eligendum eum, vel eos, qui gerere debent: prætor partes suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, ut major pars eligere possit, per quem administratio fiat.

2 ¶ Sciendum autem est, non solum tutores vel curatores pupillis, vel adultis, cæterisque personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos, qui satisdationem accipiunt, subsidiariam actionem esse, quæ ultimum eis præsidium possit afferre. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus vel curatoribus satisdari non curaverunt, aut non idoneè passi sunt caveri. quæ quidem tam ex prudentium responsis, quam ex constitutionibus imperialibus etiam in hæredes eorum extenditur.

3 ¶ Quibus constitutionibus & illud exprimitur, ut, nisi caveant tutores & curatores, pignoribus captis coërceantur.

4 ¶ Neque autem præfectus urbi, neque prætor, neque præses provinciæ, neque quisquam alius, cui tutores dandi jus est, hac actione tenebitur: sed hi tantummodo, qui satisdationem exigere solent. DE

DE EXCUSATIONIBUS TUTORUM vel curatorum.

Titulus XXV.

Excusantur autem tutores & curatores variis ex causis: plerumque tamen propter liberos, sive in potestate sint, sive emancipati. Si enim tres liberos superstites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in provinciis quinque: à tutela vel cura potest excusari, exemplo cæterorum munerum. nam & tutelam & curam placuit publicum munus esse. Sed adoptivi liberi non prosunt. In adoptionem autem dati, naturali patri prosunt. Item nepotes ex filio prosunt, ut in locum patris sui succedant: ex filia non prosunt. Filii autem superstites tantum ad tutelæ vel curæ muneris excusationem prosunt: defuncti autem non prosunt. Sed si in bello amissi sunt: quæsitum est, an prosint? Et constat eos solos prodesse, qui in acie amittuntur. hi enim, qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur.

1 ¶ Item divus Marcus in Semestribus rescripsit, eum, qui res fisci administrat, à tutela vel cura, quamdiu administrat, excusari posse.

2 ¶ Item qui reipublicæ causa absunt, à tutela vel cura excusantur. Sed & si fuerint tutores vel curatores [dati,] deinde reipublicæ causa abesse cœperint: à tutela vel cura excusantur, quatenus reipublicæ causa absunt: & interea curator loco eorum datur: qui si reversi fuerint, recipiunt onus tutelæ. nam nec anni habent vacationem, ut Papinianus libro quinto Responsorum scripsit. nam hoc spatium habent ad novas tutelas vocati.

3 ¶ Et qui potestatem aliquam habent, se excusare possunt, ut divus Marcus rescripsit: sed susceptam tutelam deferere non possunt.

4 ¶ Item propter litem, quam cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet, excusari non potest: nisi forte de omnibus bonis, vel hæreditate controversia sit.

5 ¶ Item tria onera tutelæ non affectatæ, vel curæ, præstant vacationem, quamdiu administrantur. ut ta-

men plurium pupillorum tutela vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro uno computetur.

6 ¶ Sed & propter paupertatem excusationem tribui, tam divi fratres, quam per se divus Marcus rescripsit, si quis imparem se oneri injuncto possit docere.

7 ¶ Item propter adversam valetudinem, propter quam ne suis quidem negotiis interesse potest, excusatio locum habet.

8 ¶ Similiter eos, qui literas nesciunt, esse excusandos, divus Pius rescripsit: quamvis & imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere.

9 ¶ Item si propter inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit: hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum promiserant.

10 ¶ Non esse autem admittendam excusationem ejus, qui hoc solo utitur, quod ignotus patri pupillorum sit, divi fratres rescripserunt.

11 ¶ Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit: si capitales fuerunt, nec reconciliatio intervenit: à tutela vel cura solent excusare.

12 ¶ Item is, qui status controversiam à pupillorum patre passus est, excusatur à tutela.

13 ¶ Item major septuaginta annis à tutela & cura se potest excusare. minores autem vigintiquinque annis, olim quidem excusabantur: nostra autem constitutione prohibentur ad tutelam vel curam adspirare: adeo, ut nec excusatione opus sit. Qua constitutione cavetur, ut nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: quum sit incivile, eos, qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam subire.

14 ¶ Idem & in milite observandum est, ut nec volens ad tutelæ onus admittatur.

15 ¶ Item Romæ grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria sua has artes exercent, & intra numerum sunt: à tutela & cura habent vacationem.

16 ¶ Qui

16 ¶ Qui autem vult ſe excuſare, ſi plures habeat excuſationes, & de quibuſdam non probaverit: aliis uti intra tempora [conſtituta] non prohibetur. Qui autem excuſare ſe volunt, non appellant: ſed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognoverint ſe eſſe tutores vel curatores datos, ſe excuſare debent, cujuſcunque generis ſint, id eſt, qualitercunque dati fuerint tutores: ſi intra centeſimum lapidem ſunt ab eo loco, ubi tutores dati ſunt. Si vero ultra centeſimum lapidem habitant: dinumeratione facta viginti millium diurnorum, & amplius triginta dierum. qui tamen (ut Scævola dicebat) ſic debent computari, ne minus ſint, quam quinquaginta dies.

17 ¶ Datus autem tutor, ad univerſum patrimonium datus eſſe creditur.

18 ¶ Qui tutelam alicujus geſſit, invitus curator ejuſdem fieri non compellitur: in tantum, ut licet paterfamilias, qui teſtamento tutorem dedit, adjecerit ſe eundem curatorem dare: tamen invitum eum curam ſuſcipere non cogendum, divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

19 ¶ Iidem reſcripſerunt, maritum uxori ſuæ curatorem datum, excuſare ſe poſſe, licet ſe immiſceat.

20 ¶ Si quis autem falſis allegationibus excuſationem tutelæ meruerit: non eſt liberatus onere tutelæ.

DE SUSPECTIS TUTORIBUS, VEL curatoribus.

Titulus XXVI.

Sciendum eſt, ſuſpecti crimen ex lege duodecim tabularum deſcendere.

1 ¶ Datum eſt autem jus removendi tutores ſuſpectos Romæ prætori, & in provinciis præſidibus earum, & legato proconſulis.

2 ¶ Oſtendimus, qui poſſint de ſuſpecto cognoſcere: nunc videamus, qui ſuſpecti fieri poſſint. Et poſſunt quidem omnes tutores fieri ſuſpecti, ſive ſint teſtamentarii, ſive non ſint: ſed alterius generis tutores. Quare & ſi legitimus fuerit tutor, accuſari poterit. Quid ſi patronus? Adhuc idem erit dicendum:

dum: dummodo meminerimus, famæ patroni parcendum esse, licet ut suspectus remotus fuerit.

3 ¶ Consequens est, ut videamus, qui possint suspectos postulare. Et sciendum est, quasi publicam esse hanc accusationem, hoc est, omnibus patere. Quinimo & mulieres admittuntur [ex rescripto divorum Severi & Antonini:] sed eæ solæ, quæ pietatis necessitudine ductæ, ad hoc procedunt; utputa mater, nutrix quoque, & avia. potest & soror. sed & si qua alia mulier fuerit, quam prætor propensa pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientem, sed pietate productam, non sustinere injuriam pupillorum: admittet eam ad accusationem.

4 ¶. Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare. puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere: & ita divi Severus & Antoninus rescripserunt.

5 ¶ Suspectus autem est, qui non ex fide tutelam gerit, licet solvendo sit, ut Julianus quoque scripsit. Sed & ante, quam incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum removeri: Idem Julianus scripsit, & secundum eum constitutum est.

6 ¶ Suspectus autem remotus, si quidem ob dolum: famosus est. si ob culpam: non æque.

7 ¶ Si quis autem suspectus postulatur: quoad cognitio finiatur: interdicitur ei administratio, ut Papiniano visum est.

8 ¶. Sed si suspecti cognitio suscepta fuerit, posteaquam tutor vel curator decesserit, extinguitur suspecti cognitio.

9 ¶ Si quis tutor copiam sui non faciat, ut alimenta pupillo decernantur: cavetur epistola divorum Severi & Antonini, ut in possessionem bonorum ejus pupillus mittatur: & quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi jubentur. Ergo ut suspectus removeri poterit, qui non præstat alimenta.

10 ¶ Sed si quis præsens negat propter inopiam alimenta posse discerni: si hoc per mendacium dicat: remittendum eum esse ad præfectum urbi puniendum placuit: sicut ille remittitur, qui data pecunia ministerium tutelæ acquisierit, vel redemerit.

11 ¶ Li-

11 ¶ Libertus quoque, si fraudulenter tutelam filiorum vel nepotum patroni gessisse probetur, ad præfectum urbi remittitur puniendus.

12 ¶ Novissime autem sciendum est eos, qui fraudulenter tutelam administrant, etiam si satis offerant, removendos esse à tutela: quia satisdatio tutoris propositum malevolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatem præstat. Suspectum etiam eum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimvero tutor vel curator, quamvis pauper est, fidelis tamen & diligens, removendus non est quasi suspectus.

INSTITUTIONUM,

seu Elementorum,

D. JUSTINIANI,

sacratissimi Principis,

LIBER SECUNDUS.

DE RERUM DIVISIONE, [ET ACquirendo ipsarum dominio.]

Titulus I.

Uperiore libro de jure personarum exposuimus: modo videamus de rebus, quæ vel in nostro patrimonio, vel extra patrimonium nostrum habentur. Quædam enim naturali jure communia sunt omnium, quædam publica, quædam universitatis, quædam nullius, pleraque singulorum, quæ ex variis causis cuique acquiruntur, sicut ex subjectis apparebit.

1 ¶ Et quidem naturali jure communia sunt omnium hæc: aër, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad littus maris accedere prohibetur: dum tamen à villis, & monumentis & ædificiis abstineat: quia non sunt juris gentium, sicut est mare.

2 ¶ Flumina autem omnia, & portus, publica sunt. ideoque jus piscandi omnibus commune est in portu fluminibusque.

3 ¶ Est autem littus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

4 ¶ Riparum quoque usus publicus est jure gentium, sicut ipsius fluminis. Itaque naves ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen navigare, sed proprietas earum illorum est, quorum prædiis hærent, qua de causa arbores quoque in iisdem natæ, eorundem sunt.

5 ¶ Littorum quoque usus publicus est, & juris gentium, sicut & ipsius maris. & ob id cuilibet liberum

berum est casam ibi ponere, in quam se recipiat: sicut retia siccare, & ex mari deducere. proprietas autem eorum potest intelligi nullius esse: sed ejusdem juris esse, cujus & mare, & quæ subjacet mari terra vel arena.

6 ¶ Universitatis sunt, non singulorum, quæ in civitatibus sunt; theatra, stadia, & si qua alia sunt communia civitatum.

7 ¶ Nullius autem sunt res sacræ & religiosæ, & sanctæ. quod enim divini juris est, id nullius in bonis est.

8 ¶ Sacræ res sunt, quæ rite per pontifices Deo consecratæ sunt: veluti ædes sacræ, & donaria quæ rite ad ministerium Dei dedicata sunt: quæ etiam per nostram constitutionem alienari & obligari prohibuimus: excepta causa redemptionis captivorum. Si quis autem auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit: sacrum non est, sed profanum. Locus autem, in quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto ædificio, sacer adhuc manet, ut & Papinianus scripsit.

9 ¶ Religiosum locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum. [In communem autem locum purum invito socio inferre non licet.] in commune vero sepulchrum etiam invitis cæteris licet inferre. [Item si alienus ususfructus est: proprietarium placet, nisi consentiente usufructuario, locum religiosum non facere.] In alienum locum consentiente domino licet inferre: & licet postea ratum [non] habuerit, quam illatus est mortuus, tamen locus religiosus fit.

10 ¶ Sanctæ quoque res, veluti muri & portæ [civitatis] quodammodo divini juris sunt: & ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus, quia pœna capitis constituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas constituimus adversus eos, qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus.

11 ¶ Singulorum autem hominum multis modis res fiunt. quarundam enim rerum dominium nanciscimur jure naturali, quod (sicut diximus) appellatur jus gentium: quarundam [vero] jure civili.

Commodius eſt itaque à vetuſtiore jure incipere. palam eſt autem vetuſtius eſſe jus naturale, quod cum ipſo genere humano rerum natura prodidit. civilia autem jura tunc eſſe cœperunt, cum & civitates condi, & magiſtratus creari, & leges ſcribi cœperunt.

12 ¶ Feræ igitur beſtiæ, & volucres, & piſces, & [omnia] animalia, quæ mari, cœlo, & terra naſcuntur: ſimulatque ab aliquo capta fuerint, jure gentium ſtatim illius eſſe incipiunt: quod enim ante nullius eſt, id naturali ratione occupanti conceditur. nec intereſt, feras beſtias & volucres utrum in ſuo fundo quis capiat, an in alieno. Plane qui alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia: poteſt à domino, ſi is præviderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis eouſque tuum eſſe intelligitur, donec tua cuſtodia coercetur. Cum vero tuam evaſerit cuſtodiam, & in libertatem naturalem ſeſe receperit: tuum eſſe deſinit, & rurſus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita ſit in conſpectu tuo, ut difficilis ſit ejus perſequutio.

13 ¶ Illud quæſitum eſt, an ſi fera beſtia ita vulnerata ſit, ut capi poſſit, ſtatim tua eſſe intelligatur? [Et] quibuſdam placuit, ſtatim eſſe tuam: & eouſque tuam videri, donec eam perſequaris. quod ſi deſieris perſequi: deſinere eſſe tuam, & rurſus fieri occupantis. Alii vero putaverunt, non aliter tuam eſſe, quam ſi eam ceperis. Sed poſteriorem ſententiam nos confirmamus, quod multa accidere ſoleant, ut eam non capias.

14 ¶ Apium quoque fera natura eſt. Itaque [apes,] quæ in arbore tua conſederint, antequam à te alveo includantur, non magis tuæ intelliguntur eſſe, quam volucres quæ in arbore tua nidum fecerint. ideoque ſi alius eas incluſerit: is earum dominus erit. Favos quoque, ſi quos effecerint, eximere quilibet poteſt. Plane integra re, ſi prævideris ingredientem fundum tuum, poteris eum jure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alveo tuo evolaverit, eouſque intelligitur eſſe tuum, donec in conſpectu tuo eſt, nec difficilis perſequutio ejus eſt, alioquin occupantis fit.

15 ¶ Pavonum quoque & columbarum fera natura est. nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine evolare & revolare solent. nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. Cervos quoque quidam ita mansuetos habent, ut in sylvam ire, & redire soleant: quorum & ipsorum feram esse naturam, nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex consuetudine abire & redire solent, talis regula comprobata est: ut eousque tua esse intelligantur, donec animum revertendi habeant. nam si revertendi animum habere desierint: etiam tua esse desinunt, & fiunt occupantium. Revertendi autem animum videntur desinere habere tunc, cum revertendi consuetudinem deseruerint.

16 ¶ Gallinarum autem & anserum non est fera natura. idque ex eo possumus intelligere, quod aliæ sunt gallinæ, quas feras vocamus: item alii sunt anseres, quos feros appellamus. Ideoque si anseres tui, aut gallinæ tuæ, aliquo modo turbati turbatæve evolaverint: licet conspectum tuum effugerint, quocunque tamen loco sint, tui tuæve esse intelliguntur: & qui lucrandi animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur.

17 ¶ Item ea, quæ ex hostibus capimus, jure gentium statim nostra fiunt: adeo quidem, ut & liberi homines in servitutem nostram deducantur: qui tamen, si evaserint nostram potestatem, & ad suos reversi fuerint: pristinum statum recipiunt.

18 ¶ Item lapilli, & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inveniuntur, jure naturali statim inventoris fiunt.

19 ¶ Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo subjectis nata sunt, eodem jure tibi acquiruntur.

20 ¶ Præterea quod per alluvionem agro tuo flumen adjecit, jure gentium tibi acquiritur. Est autem alluvio incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligi non possit, quantum quoquo temporis momento adjiciatur.

21 ¶ Quod si vis fluminis de tuo prædio partem aliquam detraxerit, & vicini prædio attulerit: palam est eam tuam permanere. Plane si longiore tempore

pore fundo vicini tui hæserit, arboresque, quas secum traxit, in eum fundum radices egerint: ex eo tempore videntur vicini fundo acquisitæ esse.

22 ¶ Insula, quæ in mari nata est, (quod raro accidit) occupantis fit. nullius enim esse creditur. At insula in flumine nata (quod frequenter accidit) siquidem mediam partem fluminis tenet: communis est eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia possident: pro modo [scilicet] latitudinis cujusque fundi, quæ prope ripam sit. Quod si alteri parti proximior sit: eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quod si aliqua parte divisum sit flumen, deinde infra unitum, agrum alicujus in formam insulæ redegerit: ejusdem permanet is ager, cujus & fuerat.

23 ¶ Quod si naturali alveo in universum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit: prior quidem alveus eorum est, qui prope ripam ejus prædia possident: pro modo scilicet latitudinis cujusque agri, quæ prope ripam sit. novus autem alveus ejus juris esse incipit, cujus & ipsum flumen est, id est, publicus. Quod si post aliquod tempus ad priorem alveum reversum fuerit flumen: rursus novus alveus eorum esse incipit, qui prope ripam ejus prædia possident.

24 ¶ Alia sane causa est, si cujus totus ager inundatus fuerit. neque enim inundatio fundi speciem commutat: & ob id, si recesserit aqua: palam est eum fundum ejus manere, cujus & fuit.

25 ¶ Quum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo: quæri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit: utrum is, qui fecerit, an potius ille, qui materiæ dominus fuerit? ut ecce, si quis ex alienis uvis, aut olivis, aut spicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino & melle mulsum miscuerit: vel ex medicamentis alienis emplastrum aut collyrium composuerit: vel ex aliena lana vestimentum fecerit: vel ex alienis tabulis navem, vel armarium, vel subsellia fabricaverit. Et post multam Sabinianorum & Proculianorum ambiguitatem, placuit media sententia existimantium, si ea species ad priorem & rudem materiam

teriam reduci possit: eum videri dominum esse, qui materiæ dominus fuerit, si non possit reduci: eum potius intelligi dominum, qui fecerit: ut ecce, vas conflatum potest ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci. vinum autem, vel oleum, aut frumentum ad uvas, vel olivas, vel spicas reverti non potest. ac ne mulsum quidem ad vinum & mel resolvi potest. Quod si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis: veluti ex suo vino & alieno melle mulsum miscuerit, aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum aut collyrium, aut ex sua lana & aliena vestimentum fecerit: dubitandum non est, hoc casu eum esse dominum, qui fecerit: cum non solum operam suam dederit, sed & partem ejusdem materiæ præstiterit.

26 ¶ Si [tamen] alienam purpuram vestimento suo quis intexuerit: licet pretiosior sit purpura, tamen accessionis vice cedit vestimento: & qui dominus fuit purpuræ, adversus eum, qui subripuit, habet furti actionem, & condictionem: sive ipse sit, qui vestimentum fecit, sive alius. nam extinctæ res, licet vindicari non possint, condici tamen furibus, & quibusque aliis possessoribus possunt.

27 ¶ Si duorum materiæ ex voluntate dominorum confusæ sint: totum id corpus, quod ex confusione fit, utriusque commune est: veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflaverint. Sed & si diversæ materiæ sint, & ob id propria species facta sit: forte ex vino & melle mulsum, aut ex auro & argento electrum: idem juris est. nam & hoc casu communem esse speciem non dubitatur. Quod si fortuitu, & non voluntate dominorum confusæ fuerint, vel ejusdem generis materiæ, vel diversæ: idem juris esse placuit.

28 ¶ Quod si frumentum Titii frumento tuo mistum fuerit, si quidem ex voluntate vestra, commune est: quia singula corpora, id est, singula grana, quæ cujusque propria fuerunt, ex consensu vestro communicata sunt. Quod si casu id mistum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse: quia singula corpora in sua substantia durant. Sed nec magis istis casibus commune

fit

fit frumentum, quam grex intelligitur esse communis, si pecora Titii tuis pecoribus mista fuerint. Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum retineatur: in rem quidem actio pro modo frumenti cujusque competit: arbitrio autem judicis continetur, ut ipse æstimet, quale cujusque frumentum fuerit.

29 ¶ Cum in suo solo aliquis ex aliena materia ædificaverit, ipse intelligitur dominus ædificii, quia omne, quod solo inædificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus ejus esse: sed tantisper neque vendicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qua cavetur, ne quis tignum alienum ædibus suis junctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet per actionem, quæ vocatur de tigno juncto. Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo provisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Quod si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum jam consequutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.

30 ¶ Ex diverso, si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificaverit, illius fit domus, cujus & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem ejus amittit: quia voluntate ejus intelligitur esse alienata, utique si non ignorabat se in alieno solo ædificare: & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vindicare non potest. Certe illud constat, si in possessione constituto ædificatore, soli dominus petat domum suam esse, nec solvat pretium materiæ, & mercedes fabrorum: posse eum per exceptionem doli mali repelli: utique si bonæ fidei possessor fuerit, qui ædificavit. Nam scienti alienum solum esse, potest objici culpa, quod ædificaverit temere in eo solo, quod intelligebat alienum esse.

31 ¶ Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. Et ex diverso: si Titius suam plantam in Mævii solo posuerit, Mævii planta erit. si modo utroque casu radices egerit. ante enim, quam radices egerit, ejus permanet, cujus fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, pro-

prie-

prietas ejus commutatur: ut si vicini arbor ita terram Titii presserit, ut in ejus fundum radices egerit: Titii effici arborem dicamus. ratio enim non permittit, ut alterius arbor esse intelligatur, quam cujus in fundum radices egerit. Et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.

32 ¶ Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. Cæterum sicut is, qui in alieno solo ædificavit: si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali, secundum ea, quæ diximus: ita ejusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa, [bona fide] consevit.

33 ¶ Literæ quoque, licet aureæ sint, perinde chartis membranisve cedunt, ac solo cedere solent ea, quæ inædificantur, aut inseruntur. ideoque si in chartis membranisve tuis carmen, vel historiam, vel orationem Titius scripserit: hujus corporis non Titius, sed tu dominus esse videris. Sed si à Titio petas tuos libros, tuasve membranas, nec impensas scripturæ solvere paratus sis: poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali. utique si earum chartarum membranarumve possessionem bona fide nactus est.

34 ¶ Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere: aliis videtur, picturam, qualiscunque sit, tabulæ cedere: sed nobis videtur melius esse, tabulam picturæ cedere. Ridiculum est enim, picturam Apellis vel Parrhasii in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Unde si à domino tabulæ imaginem possidente, is, qui pinxit, eam petat, nec solvat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali submoveri. At si is qui pinxit, [eam] possideat: consequens est, ut utilis actio domino tabulæ adversus eum detur: quo casu, si non solvat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli, utique si bona fide possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. Illud enim palam est, quod sive is, qui pinxit, subripuit tabulas, sive alius: competit domino tabularum furti actio.

35 ¶ Si quis à non domino, quem dominum esse cre-

crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliave qualibet justa causa æque bona fide acceperit: naturali ratione placuit fructus, quos percepit, ejus esse pro cultura & cura. Et ideo si postea dominus supervenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo consumptis agere non potest. Ei vero qui alienum fundum sciens possederit, non idem concessum est: itaque cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere.

36 ¶ Is vero ad quem ususfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam si ipse eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit: ad hæredes ejus non pertinent, sed domino proprietatis acquiruntur. Eadem fere & de colono dicuntur.

37 ¶ In pecudum fructu etiam fœtus est, sicuti lac, pilus & lana. itaque agni, hœdi, & vituli, & equuli, & suculi statim naturali jure domini fructuarii sunt. Partus vero ancillæ in fructu non est, itaque ad dominum proprietatis pertinet. absurdum enim videbatur, hominem in fructu esse: quum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparaverit.

38 ¶ Sed si gregis usumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius submittere debet, (ut & Juliano visum est) & in vinearum demortuarum vel arborum locum, alias debet substituere. recte enim colere, & quasi bonus paterfamilias uti debet.

39 ¶ Thesauros, quos quis in loco suo invenerit, divus Hadrianus naturalem æquitatem sequutus, ei concessit, qui [eos] invenerit. Idemque statuit, si quis in sacro, aut religioso loco fortuito casu invenerit. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera, sed fortuitu invenerit: dimidium domino soli concessit, & dimidium inventori. Et convenienter, si quis in Cæsaris loco invenerit, dimidium inventoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui conveniens est [ut] si quis in fiscali loco, vel publico [vel civitatis] invenerit, dimidium ipsius esse [debeat,] & dimidium fisci, vel civitatis.

40 ¶ Per traditionem quoque jure naturali res nobis acquiruntur: nihil enim tam conveniens est naturali

turali æquitati, quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi: & ideo, cujuscunque generis sit corporalis res, tradi potest, & à domino tradita alienatur. Itaque stipendiaria quoque & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem stipendia & tributaria prædia, quæ in provinciis sunt, inter quæ, nec non & Italica prædia, ex nostra constitutione nulla est differentia. sed si quidem ex causa donationis aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferuntur.

41 ¶ Venditæ vero res & traditæ, non aliter emptori acquiruntur, quam, si is venditori pretium solverit, vel alio modo ei satisfecerit: veluti expromissore aut pignore dato. quod quanquam cavetur ex lege duodecim tabularum, tamen recte dicitur & jure gentium, id est, jure naturali, id effici. sed si is, qui vendidit, fidem emptoris sequutus fuerit, dicendum est, statim rem emptoris fieri.

42 ¶ Nihil autem interest, utrum ipse dominus tradat alicui rem suam, an voluntate ejus alius, [cui ejus rei possessio permissa sit.]

43 ¶ Qua ratione, si cui libera universorum negotiorum administratio permissa fuerit à domino, isque ex his negotiis rem vendiderit & tradiderit: faciet eam accipientis.

44 ¶ Interdum etiam sine traditione nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam: veluti si rem, quam tibi aliquis commodaverit, aut locaverit, aut apud te deposuerit, [postea aut vendiderit tibi,] aut donaverit, [aut dotis nomine dederit.] Quamvis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit: eo tamen ipso, quod patitur tuam esse, statim tibi acquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset.

45 ¶ Item si quis merces in horreo depositas vendiderit, simul atque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

46 ¶ Hoc amplius interdum & in incertam personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce, prætores & consules, cum missilia jactant in vulgus, ignorant quod eorum quisque sit excepturus: & tamen quia volunt quod quisque acce-

pe-

perit, ejus esse: statim eum dominum efficiunt.

47 ¶ Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto à domino habitam occupaverit quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, ut id [in numero] rerum suarum esse nolit: ideoque statim dominus ejus esse desinit.

48 ¶ Alia sane causa est earum rerum, quæ in tempestate levandæ navis causa ejiciuntur. hæ enim dominorum permanent: quia palam est, eas non eo animo ejici, quod quis eas habere nolit, sed quo magis cum ipsa navi maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum committit. Nec longe videntur discedere ab his, quæ de rheda currente non intelligentibus dominis cadunt.

DE REBUS CORPORALIBUS, & incorporalibus.

TITULUS II.

QUædam præterea res corporales sunt, quædam incorporales.

1 ¶ Corporales hæ sunt quæ tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles.

2 ¶ Incorporales autem sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea, quæ in jure consistunt: sicut hæreditas, ususfructus, usus [&] obligationes quoquo modo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hæreditate res corporales continentur: nam & fructus qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est: veluti fundus, homo, pecunia. nam ipsum jus hæreditatis, & ipsum jus utendi fruendi, & ipsum jus obligationis incorporale est.

3 ¶ Eodem numero sunt jura prædiorum, urbanorum & rusticorum, quæ etiam servitutes vocantur.

DE SERVITUTIBUS PRÆDIORUM.

TITULUS III.

RUsticorum prædiorum jura sunt hæc: iter, actus, via, aquæductus. Iter est jus eundi ambulandi hominis, non etiam jumentum agendi, [vel vehiculum.] Actus est jus agendi vel jumentum, vel vehiculum. ita qui habet iter, actum non habet: qui actum habet, & iter habet, [eoque uti potest] etiam sine jumento. Via est jus eundi & agendi & ambulandi: nam & iter & actum via in se continet. Aquæductus est jus aquæ ducendæ per fundum alienum.

1 ¶ Prædiorum urbanorum servitutes sunt hæ, quæ ædificiis inhærent: ideo urbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia omnia, urbana prædia appellamus, etsi in villa ædificata sint. Item urbanorum prædiorum servitutes sunt, ut vicinus onera vicini sustineat: ut in parietem ejus liceat vicino tignum immittere: ut stillicidium vel flumen recipiat quis in ædes suas, vel in aream, vel in cloacam: ne altius quis tollat ædes suas, ne luminibus vicini officiat.

2 ¶ Iter rusticorum prædiorum servitutes quidam computari recte putant aquæ haustum, pecoris ad aquam appulsum, jus pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.

3 ¶ Ideo autem hæ servitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædiis constitui non possunt. nemo enim potest servitutem acquirere urbani vel rustici prædii, nisi qui habet prædium.

4 ¶ Si quis velit vicino aliquod jus constituere: pactionibus atque stipulationibus id efficere debet. Potest etiam testamento quis hæredem suum damnare ne altius tollat ædes suas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel ut patiatur eum tignum in parietem suum immittere, stillicidiumve adversus eum habere: vel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

DE USUFRUCTU.

TITULUS IV.

USusfructus est jus alienis rebus utendi fruendi, salva rerum substantia. Est autem jus in corpore: quo

quo sublato, & ipsum tolli necesse est.

1 ¶ Ususfructus à proprietate separationem recipit: idque pluribus modis accidit: ut ecce, si quis usumfructum alicui legaverit. nam hæres nudam habet proprietatem, legatarius vero usumfructum. Et contra, si fundum legaverit deducto usufructu: legatarius nudam habet proprietatem: hæres vero usumfructum. Item alii usumfructum, alii deducto eo fundum legare potest. Sine testamento [vero] si quis velit usumfructum alii constituere: pactionibus & stipulationibus id efficere debet. Ne tamen in universum inutiles essent proprietates, semper abscedente usufructu: placuit certis modis extingui usumfructum, & ad proprietatem reverti.

2 ¶ Constituitur autem ususfructus non tantum in fundo & ædibus, verumetiam in servis, & jumentis, & cæteris rebus: (exceptis iis, quæ ipso usu consumuntur.) Nam hæ res neque naturali ratione, neque civili recipiunt usumfructum, quo [in] numero sunt vinum, oleum, frumentum, vestimenta: quibus proxima est pecunia numerata, namque ipso usu assidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed utilitatis causa senatus censuit, posse etiam earum rerum usumfructum constitui: ut tamen eo nomine hæredi utiliter caveatur. Itaque si pecuniæ ususfructus legatus sit: ita datur legatario, ut ejus fiat, & legatarius satisdet hæredi de tanta pecunia restituenda, si morietur, aut capite minuetur. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant: sed æstimatis his, satisdatur: ut si moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint [æstimatæ.] Ergo senatus non fecit quidem earum rerum usumfructum, (nec enim poterat) sed per cautionem quasi usumfructum constituit.

3 ¶ Finitur autem ususfructus morte usufructuarii, & duabus capitis diminutionibus, maxima & media, & non utendo per modum & tempus: quæ omnia nostra statuit constitutio. Item finitur ususfructus, si domino proprietatis ab usufructuario cedatur: (nam cedendo extraneo, nihil agitur.) vel ex contrario si usufructuarius proprietatem rei acquisierit: quæ res consolidatio appellatur. Eo amplius constat, si ædes in-

incendio consumptæ fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio suo corruerint: extingui usumfructum, & ne areæ quidem usumfructum deberi.

4 ¶ Cum autem finitus fuerit totus ususfructus, revertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

DE USU ET HABITATIONE.

Titulus V.

Iisdem illis modis, quibus usufructus constituitur, etiam nudus usus constitui solet: iisdemque illis modis finitur, quibus & usufructus desinit.

1 ¶. Minus autem juris est in usu, quam in usufructu: nam is, qui fundi nudum habet usum, nihil ulterius habere intelligitur, quam ut oleribus, pomis, floribus, fœno, stramentis, & lignis ad usum quotidianum utatur: in eoque fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit, neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento: nec ulli alii jus, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere potest: [quum is, qui usumfructum habet possit hæc omnia facere.]

2 ¶ Item is, qui ædium usum habet, hactenus jus habere intelligitur, ut ipse tantum inhabitet, nec hoc jus ad alium transferre potest. & vix receptum esse videtur, ut hospitem ei recipere liceat: & cum uxore, liberisque suis, item libertis: nec non personis aliis liberis, quibus non minus, quam servis utitur, habitandi jus habeat. Et convenienter, si ad mulierem usus ædium pertineat, cum marito ei habitare liceat.

3 ¶ Item is, ad quem servi usus pertinet, ipse tantum opera atque ministerio ejus, uti potest: ad alium vero nullo modo jus suum transferre ei concessum est. Idem scilicet juris est & in jumento.

4 ¶ Sed & si pecorum, vel ovium usus legatus sit: neque lacte, neque agnis, neque lana utetur usuarius, quia ea in fructu sunt. Plane ad stercorandum agrum suum pecoribus uti potest.

5 ¶ Sed si cui habitatio legata, sive aliquo modo constituta sit, neque usus videtur, neque usus-

 fructus,

fructus, sed quasi proprium aliquod jus: quanquam habitationem habentibus, propter rerum utilitatem, secundum Marcelli sententiam nostra decisione promulgata, permisimus non solum in ea degere, sed etiam aliis locare.

6 ¶ Hæc de servitutibus, & usufructu, & usu, & habitatione dixisse sufficiat. De hæreditatibus autem & obligationibus, suis locis proponemus. Exposuimus summatim quibus modis jure gentium res acquiruntur: modo videamus, quibus modis legitimo & civili jure acquiruntur.

DE USUCAPIONIBUS, ET LONGI temporis præscriptionibus.

TITULUS VI.

JUre civili constitutum fuerat, ut qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliave quavis justa causa acceperit, is eam rem, si mobilis erat, anno ubique uno: si immobilis, biennio tantum in Italico solo usucaperet, ne rerum dominia in incerto essent. Et quum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas præfata tempora: Nobis melior sententia resedit, ne domini maturius suis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur: & ideo constitutionem super hoc promulgavimus, qua cautum est, ut res quidem mobiles, per triennium: immobiles vero per longi temporis possessionem (id est, inter præsentes decennio, inter absentes viginti annis) usucapiantur: & his modis non solum in Italia, sed etiam in omni terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerum justa causa possessionis præcedente acquirantur.

1 ¶ Sed aliquando etiam si maxime quis bona fide rem possederit: non tamen illi usucapio ullo tempore procedit: veluti si quis liberum hominem, vel rem sacram, vel religiosam, vel servum fugitivum possideat.

2 ¶ Furtivæ quoque res, & quæ vi possessæ, sunt nec si prædicto longo tempore bona fide possessæ fuerint, usucapi possunt. nam furtivarum rerum lex duodecim

decim tabularum, & lex Atilia, inhibent usucapionem: vi possessarum, lex Julia & Plautia.

3 ¶ Quod autem dictum est, furtivarum & vi possessarum rerum usucapionem per leges prohibitam esse: non eo pertinet, ut ne ipse fur, quive per vim possidet, usucapere possit; (nam his alia ratione usucapio non competit, quia scilicet mala fide possident) sed ne ullus alius, quamvis ab eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, usucapiendi jus habeat. Unde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonæ fidei possessoribus usucapio competat. Nam qui [sciens] alienam rem vendiderit, vel ex alia causa tradiderit, furtum ejus committit.

4 ¶ Sed tamen id aliquando aliter se habet. nam si hæres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hæreditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit: quin is, qui acceperit, usucapere possit, dubium non est: quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit: quum utique hæres, qui bona fide tanquam suam alienaverit, furtum non committat.

5 ¶ Item si is, ad quem ancillæ ususfructus pertinet, partum suum esse credens vendiderit, aut donaverit, furtum non committit. furtum enim sine affectu furandi non committitur.

6 ¶ Aliis quoque modis accidere potest, ut quis sine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, ut à possessore usucapiatur.

7 ¶ Quod autem ad eas res, quæ solo continentur, expedit, jus ita procedit, ut siquis loci vacantis possessionem propter absentiam aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur: quamvis ipse mala fide possideat; (quia intelligit se alienum fundum occupasse) tamen si alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res acquiri: quia neque furtivum, neque vi possessum acceperit. Abolita est enim quorundam veterum sententia, existimantium etiam fundi locive furtum fieri: & eorum utilitati, qui res soli possident, principalibus constitutionibus prospicitur, ne cui longa & indubitata possessio debeat auferri.

8 ¶ Aliquando etiam furtiva, vel vi possessa res usucapi potest: veluti si in domini potestatem reversa fuerit. tunc enim vitio rei purgato, procedit ejus usucapio.

9 ¶ Res fisci nostri usucapi non potest. Sed Papinianus scripsit, bonis vacantibus fisco nondum nunciatis, bonæ fidei emptorem traditam sibi rem ex his bonis usucapere posse: & ita divus Pius, & divi Severus & Antoninus rescripserunt.

10 ¶ Novissime sciendum est, rem talem esse debere, ut in se non habeat vitium, ut à bonæ fidei emptore usucapi possit, vel qui ex alia justa causa possidet.

11 ¶ Error autem falsæ causæ usucapionem non parit: veluti si quis cum non emerit, emisse se existimans, possideat: vel cum ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat.

12 ¶ Diutina possessio, quæ prodesse cœperat defuncto, & hæredi, & bonorum possessori continuatur, licet ipse sciat prædium alienum esse. quod si ille initium justum non habuit: hæredi & bonorum possessori, licet ignoranti, possessio non prodest. Quod nostra constitutio similiter & in usucapionibus observari constituit, ut tempora continuentur. Inter venditorem quoque & emptorem conjungi tempora, divi Severus & Antoninus rescripserunt.

13 ¶ Edicto divi Marci cavetur, eum, qui à fisco rem alienam emit, si post venditionem quinquennium præterierit, posse dominum rei exceptione repellere. Constitutio autem divæ memoriæ Zenonis bene prospexit iis, qui à fisco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid: ut ipsi quidem securi statim fiant: & victores existant, sive experiantur, sive conveniantur. Adversus autem sacratissimum ærarium usque ad quadriennium liceat eis intendere, qui pro dominio vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ sunt, putaverint sibi quasdam competere actiones. Nostra autem divina constitutio, quam nuper promulgavimus, etiam de iis, qui à nostra, vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ constitutionis continentur.

DE

DE DONATIONIBUS.

Titulus VII.

Est & aliud genus acquisitionis, donatio. Donationum autem duo sunt genera: mortis causa, & non mortis causa.

1 ¶ Mortis causa donatio est, quæ propter mortis fit suspicionem: cum quis ita donat, ut si quid humanitus ei contigisset, haberet is, qui accepit. sin autem supervixisset: is, qui donavit, reciperet: vel si eum donationis pœnituisset: aut prior decesserit, cui donatum sit. Hæ mortis causa donationes ad exemplum legatorum redactæ sunt per omnia: nam cum prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis, an legati instar eam obtinere oporteret, & utriusque causæ quædam habebat insignia, & alii ad aliud genus eam retrahebant: à nobis constitutum est, ut per omnia fere legatis connumeretur, & sic procedat, quemadmodum nostra constitutio eam formavit. Et in summa, mortis causa donatio est, cum magis se quis velit habere, quam eum, cui donat: magisque eum, cui donat, quam hæredem suum: sic & apud Homerum Telemachus donat Piræo:

Πείραι, ὐ γὰρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα·
Εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες, ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες, πατρώϊα πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχοντα σε βὔλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶν δέ.
Εἰδὲ κ' ἐγὼ τὔτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

id est,

Pirae incertus quoniam rerum exitus harum est,
Si tacita incautum stolidi me forte necare
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas:
Hæc ego te malo, quam illorum quempiam habere,
Sin ego eos justa meritos affecero clade,
Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus.

2 ¶ Aliæ autem donationes sunt, quæ sine ulla mortis cogitatione fiunt, quas inter vivos appellamus, quæ non omnino comparantur legatis: quæ si fuerint perfectæ temere revocari non possunt. Perficiuntur autem, cum donator suam voluntatem scri-

ptis, aut sine scriptis manifestaverit. Et ad exemplum venditionis, nostra constitutio eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit: ut etiam si non tradantur, habeant plenissimum & perfectum robur, & traditionis necessitas incumbat donatori. Et cum retro principum dispositiones insinuari eas actis intervenientibus volebant, si majores fuerant ducentorum solidorum: constitutio nostra eam quantitatem usque ad quingentos solidos ampliavit, quam stare etiam sine insinuatione statuit: sed & quasdam donationes invenit, quæ penitus insinuationem fieri minime desiderant, sed in se plenissimam habent firmitatem. Alia insuper multa ad uberiorem exitum donationum invenimus: quæ omnia ex nostris constitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt. Sciendum est tamen, quod etsi plenissimæ sint donationes; si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium collatum est: donatoribus per nostram constitutionem licentiam præstitimus certis ex causis eas revocare: ne illi, qui suas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur injuriam vel jacturam, secundum enumeratos in constitutione nostra modos.

3 ¶ Est & aliud genus inter vivos donationis, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, postea autem à junioribus divis principibus introductum est, quod ante nuptias vocabatur; & tacitam in se conditionem habebat, ut tunc ratum esset, cum matrimonium esset insequutum. Ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & nunquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem divus Justinus pater noster, cum augeri dotes & post nuptias fuerat permissum: si quid tale eveniret, & ante nuptias augeri donationem & constante matrimonio, sua constitutione permisit: sed tamen nomen inconveniens remanebat, cum ante nuptias quidem vocabatur, post nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, & consequentia nomina rebus esse studentes, constituimus, ut tales donationes non augeantur tantum, sed etiam constante matrimonio initium acci-

accipiant: & non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur, ut quemadmodum dotes constante matrimonio non solum augentur, sed etiam fiunt: ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solum antecedant matrimonium, sed eo etiam contracto augeantur, & constituantur.

4 ¶ Erat olim & alius modus civilis acquisitionis, per jus accrescendi, quod est tale: Si communem servum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit vel vindicta, vel testamento: eo casu pars ejus amittebatur, & socio accrescebat. Sed cum pessimum fuerat exemplo, & libertate servum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, sævioribus autem dominis lucrum accedere: hoc quasi invidia plenum, pio remedio per nostram constitutionem mederi necessarium duximus. Et invenimus viam, per quam & manumissor, & socius ejus, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruantur libertate cum effectu procedente (cujus favore antiquos legumlatores multa etiam contra communes regulas statuisse manifestum est) & eo, qui eam libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudente: & socio indemni conservato, pretiumque servi secundum partem dominii, quod nos definivimus, accipiente.

QUIBUS ALIENARE LICET, VEL NON.

Titulus VIII.

Accidit aliquando, ut qui dominus sit, alienare non possit: & contra, qui dominus non sit, alienandæ rei potestatem habeat. Nam dotale prædium maritus invita muliere per legem Juliam prohibetur alienare: quamvis ipsius sit, dotis causa ei datum. quod nos, legem Juliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. Cum enim lex in solis tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant: & alienationes inhibebat, quæ invita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea: utrique remedium imposuimus, ut etiam in eas res, quæ in provinciali solo positæ sunt,

interdicta sit alienatio vel obligatio: ut neutrum eorum neque consentientibus mulieribus procedat, ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum convertatur.

1 ¶ Contra autem creditor pignus ex pactione, quamvis ejus ea res non sit, alienare potest. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, quia ab initio contractus pactus est, ut liceret creditori pignus vendere, si pecunia non solvatur. Sed ne creditores jus suum persequi impedirentur, neque debitores temere suarum rerum dominium amittere viderentur: nostra constitutione consultum est, & certus modus impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere: cujus tenore utrique parti, creditorum & debitorum, satis abunde provisum est.

2 ¶ Nunc admonendi sumus, neque pupillum, neque pupillam ullam rem sine tutoris auctoritate alienare posse. Ideoque si mutuam pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit accipientis, ideoque vindicari nummi possunt, sicubi extant. Sed si nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide consumpti sunt: condici possunt. si mala fide, ad exhibendum de his agi potest. At ex contrario, omnes res pupillo & pupillæ sine tutoris auctoritate recte dari possunt. Ideoque si debitor pupillo solvat, necessaria est debitori tutoris auctoritas, alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam evidentissima ratione statutum est in constitutione, quam ad Cæsarienses advocatos ex suggestione Triboniani viri eminentissimi, quæstoris sacri palatii nostri, promulgavimus: qua dispositum est, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem solvere, ut prius judicialis sententia sine omni damno celebrata, hoc permittat. quo subsequuto, si & judex pronunciaverit, & debitor solverit: sequatur hujusmodi solutionem plenissima securitas. Sin autem aliter, quam disposuimus, solutio facta fuerit, pecuniam autem salvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior sit, & adhuc eandem pecuniæ summam petat: per exceptionem doli mali poterit submoveri. Quod si male consum-

pſerit, aut furto, [aut vi] amiſerit: nihil proderit debitori doli mali exceptio, ſed nihilominus condemnabitur: quia temere ſine tutoris auctoritate, & non ſecundum noſtram diſpoſitionem ſolverit. Sed ex diverſo, pupilli vel pupillæ ſolvere ſine tutoris auctoritate non poſſunt, quia id, quod ſolvunt, non fit accipientis: quum ſcilicet nullius rei alienatio eis ſine tutoris auctoritate conceſſa ſit.

PER QUAS PERSONAS CUIQUE acquiritur.

TITULUS IX.

Acquiritur vobis non ſolum per voſmetipſos, ſed etiam per eos, quos in poteſtate habetis: [item per ſervos, in quibus uſumfructum habetis:] item per homines liberos, & per ſervos alienos quos bona fide poſſidetis, de quibus ſingulis diligentius diſpiciamus.

1 ¶ Igitur liberi veſtri utriuſque ſexus, quos in poteſtate habetis, olim quidem, quicquid ad eos pervenerat (exceptis videlicet caſtrenſibus peculiis) hoc parentibus ſuis acquirebant ſine ulla diſtinctione: & hoc ita parentum fiebat, ut etiam eſſet eis licentia, quod per unum vel unam eorum acquiſitum eſſet, alii filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocumque modo voluerant, applicare. Quod nobis inhumanum viſum eſt: & generali conſtitutione emiſſa, & liberis pepercimus, & patribus honorem debitum reſervavimus. Sancitum etenim à nobis eſt, ut ſi quid ex re patris ei obveniat, hoc ſecundum antiquam obſervationem totum parenti acquiratur. Quæ enim invidia eſt, quod ex patris occaſione profectum eſt, hoc, ad eum reverti? Quod autem ex alia cauſa ſibi filiusfamilias acquiſivit: hujus uſumfructum patri quidem acquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei ſuis laboribus, vel proſpera fortuna acceſſerit, hoc in alium perveniens, luctuoſum ei procedat.

2 ¶ Hoc quoque à nobis diſpoſitum eſt & in ea ſpecie, ubi parens emancipando liberos ſuos ex rebus, quæ acquiſitionem effugiebant, ſibi tertiam partem

tem retinere (si voluerat) licentiam ex anterioribus constitutionibus habebat, quasi pro pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, ut filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro parte [tertia] defraudaretur: & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quod sui juris effectus esset, hoc per rerum diminutionem decresceret. Ideoque statuimus, ut parens pro tertia parte dominii, quam retinere poterat, dimidiam non dominii rerum, sed ususfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia dimidia potiturus.

3 ¶ Item vobis acquiritur, quod servi vestri ex traditione nanciscuntur: sive quid stipulentur, sive ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia causa acquirant. Hoc enim vobis ignorantibus & invitis obvenit. Ipse enim servus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. Sed si hæres institutus sit, non alias nisi vestro jussu, hæreditatem adire potest. Et si vobis jubentibus adierit: vobis hæreditas acquiritur, perinde ac si vos ipsi hæredes instituti essetis. Et convenienter scilicet vobis legatum per eos acquiritur. Non solum autem proprietas per eos, quos in potestate habetis, vobis acquiritur: sed etiam possessio. Cujuscunque enim rei possessionem adepti fuerint, id vos possidere videmini. Unde etiam per eos usucapio, vel longi temporis possessio vobis accidit.

4 ¶ De iis autem servis, in quibus tantummodo usumfructum habetis, ita placuit: ut quicquid ex re vestra, vel ex operis suis acquirant, id vobis adjiciatur: quod vero extra eas causas consequuti sunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque si is servus hæres institutus sit, legatumve quid ei, aut donatum fuerit: non usufructuario, sed domino proprietatis acquiritur. Idem placet & de eo, qui à vobis bona fide possidetur: sive is liber sit, sive alienus servus. Quod enim placuit de usufructuario, idem placet & de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra istas duas causas adquiritur: id vel ad ipsum pertinet, si liber est: vel ad dominum, si servus est.

Sed

Sed bonæ fidei possessor cum usuceperit servum, (quia eo modo dominus fit) ex omnibus causis per eum sibi acquirere potest. Fructuarius vero usucapere non potest: primum, quia non possidet, sed habet jus utendi fruendi: deinde quia scit servum alienum esse. Non solum autem proprietas per eos servos, in quibus usumfructum habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberam personam, quæ bona fide vobis servit, vobis acquiritur: sed etiam possessio. Loquimur autem in utriusque persona secundum distinctionem, quam proxime exposuimus: id est, si quam possessionem ex re vestra, vel ex suis operis adepti fuerint.

5 ¶ Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque vestro juri subjectos habetis, neque bona fide possidetis: item per alienos servos, in quibus neque usumfructum habetis, neque possessionem justam; nulla ex causa vobis acquiri posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam personam nihil acquiri posse: excepto eo, quod per liberam personam (veluti per procuratorem) placet non solum scientibus, sed & ignorantibus vobis acquiri possessionem, secundum divi Severi constitutionem: & per hanc possessionem etiam dominium, si dominus fuerit, qui tradidit: vel usucapionem, aut longi temporis præscriptionem, si dominus non sit.

6 ¶ Hactenus tantisper admonuisse sufficiat, quemadmodum singulæ res vobis acquirantur. nam legatorum jus, quo & ipso singulæ res vobis acquiruntur: item fideicommissorum, ubi singulæ res vobis relinquuntur: opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis per universitatem res vobis acquirantur. Si cui ergo hæredes facti sitis, sive cujus bonorum possessionem petieritis, vel si quem arrogaveritis, vel si cujus bona libertatum conservandarum causa vobis addicta fuerint: ejus res omnes ad vos transeunt. Ac prius de hæreditatibus despiciamus, quarum duplex conditio est. nam vel ex testamento, vel ab intestato ad vos pertinent. Et prius est, ut de his dispiciamus, quæ ex testamento vobis obveniunt. qua in re necessarium est, initium de ordinandis testamentis exponere.

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

TITULUS X.

TEstamentum ex eo appellatur, quod testatio mentis sit.

1 ¶ Sed ut nihil antiquitatis penitus ignoretur, sciendum est, olim quidem duo genera Testamentorum in usu fuisse: quorum altero in pace & otio utebantur, quod calatis comitiis appellabant: altero, cum in prælium exituri essent, quod procinctum dicebatur. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per æs & libram: scilicet quod per emancipationem, id est, imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque testibus, & libripende, civibus Romanis puberibus præsentibus, & eo, qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera testamentorum ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt. quod vero per æs & libram fiebat, licet diutius permanserit, attamen partim & hoc in usu esse desiit.

2 ¶ Sed prædicta quidem nomina testamentorum ad jus civile referebantur, postea vero ex edicto prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Jure enim honorario nulla emancipatio desiderabatur: sed septem testium signa sufficiebant, cum jure civili signa testium non essent necessaria.

3 ¶ Sed cum paulatim tam ex usu hominum, quam ex constitutionum emendationibus cœpit in unam consonantiam jus civile & prætorium jungi: constitutum est, ut uno eodemque tempore (quod jus civile quodammodo exigebat) septem testibus adhibitis, & subscriptione testium (quod ex constitutionibus inventum est, & ex edicto prætoris) signacula testamentis imponerentur: ita, ut hoc jus tripertitum esse videatur: & testes quidem & eorum præsentia uno contextu testamenti celebrandi gratia, à jure civili descendant: subscriptiones autem testatoris & testium, ex sacrarum constitutionum observatione adhibeantur: signacula autem, & testium numerus, ex edicto prætoris.

4 ¶ Sed his omnibus à nostra constitutione propter

pter testamentorum sinceritatem, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum est: ut per manus testatoris vel testium nomen hæredis exprimatur, & omnia secundum illius constitutionis tenorem procedant.

5 ¶ Possunt autem omnes testes & uno annulo signare testamentum. quid enim si septem annuli una sculptura fuerint, secundum quod Papiniano visum est? Sed & alieno quoque annulo licet signare [testamentum.]

6 ¶ Testes autem adhiberi possunt ii, cum quibus testamenti factio est. Sed neque mulier, neque impubes, neque servus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque is, cui bonis interdictum est, neque ii quos leges jubent improbos intestabilesque esse: possunt in numerum testium adhiberi.

7 ¶ Sed cum aliquis ex testibus testamenti quidem faciendi tempore liber existimabatur, postea autem servus apparuit: tam divus Hadrianus Catonio, quam postea divi Severus & Antoninus rescripserunt, subvenire se ex sua liberalitate testamento: ut sic habeatur [firmum,] ac si, ut oportebat, factum esset, cum eo tempore quo testamentum signaretur, omnium consensu hic testis liberi loco fuerit: neque quisquam esset, qui status ei quæstionem moveret.

8 ¶ Pater, nec non is, qui in potestate ejus est, item duo fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, utique testes in uno testamento fieri possunt: quia nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

9 ¶ In testibus autem non debet esse is, qui in potestate testatoris est. Sed si filiusfamilias de castrensi peculio post missionem faciat testamentum; nec pater ejus recte adhibetur testis, nec is, qui in potestate ejusdem patris est. reprobatum est enim in ea re domesticum testimonium.

10 ¶ Sed neque hæres scriptus, neque is, qui in potestate ejus est, neque pater ejus qui eum habet in potestate, neque fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, testes adhiberi possunt: quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter testatorem & hæredem

agi. Licet autem totum jus tale conturbatum fuerat, & veteres quidem familiæ emptorem, & eos qui per poteſtatem ei conjuncti fuerant, à teſtamentariis teſtimoniis repellebant: hæredi [autem,] & iis, qui per poteſtatem ei conjuncti fuerant, concedebant teſtimonia in teſtamentis præſtare: licet ii, qui id permittebant, hoc jure minime abuti eos debere ſuadebant: tamen nos eandem obſervationem corrigentes, & quod ab illis ſuaſum eſt, in legis neceſſitatem transferentes, ad imitationem priſtini familiæ emptoris, merito nec hæredi, (qui imaginem vetuſtiſſimi familiæ emptoris obtinet) neque aliis perſonis, quæ ei (ut dictum eſt) conjunctæ ſunt, licentiam concedimus, ſibi quodammodo teſtimonia præſtare. ideoque nec ejuſmodi veteres conſtitutiones noſtro Codici inſeri permiſimus.

11 ¶ Legatariis autem & fideicommiſſariis, quia non juris ſucceſſores ſunt, & aliis perſonis eis conjunctis teſtimonium non denegamus: immo in quadam noſtra conſtitutione & hoc ſpecialiter eis conceſſimus. Et multo magis iis, qui in eorum poteſtate ſunt, vel qui eos habent in poteſtate, hujuſmodi licentiam damus.

12 ¶ Nihil autem intereſt, teſtamentum in tabulis, an in chartis, membranisve, vel in alia materia fiat.

13 ¶ Sed & unum teſtamentum pluribus codicibus conficere quis poteſt, ſecundum obtinentem tamen obſervationem omnibus factis. quod interdum etiam neceſſarium eſt: veluti ſi quis navigaturus & ſecum ferre, & [domi] relinquere judiciorum ſuorum conteſtationem velit, vel propter alias innumerabiles cauſas, quæ humanis neceſſitatibus imminent.

14 ¶ Sed hæc quidem de teſtamentis, quæ ſcriptis conficiuntur, [ſufficiunt.] ſi quis autem ſine ſcriptis voluerit ordinare jure civili teſtamentum: ſeptem teſtibus adhibitis, & ſua voluntate coram eis nuncupata, ſciat hoc **perfectiſſimum teſtamentum jure civili**, firmumque conſtitutum.

DE MILITARI TESTAMENTO.

Titulus XI.

Supra dicta diligens observatio in ordinandis testamentis, militibus, propter nimiam imperitiam eorum, constitutionibus [principalibus] remissa est. Nam quamvis ii neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque aliam testamentorum solemnitatem observaverint: recte nihilominus testantur, videlicet cum in expeditionibus occupati sunt: quod merito nostra constitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas ejus suprema inveniatur, sive scripta, sive sine scriptura: valet testamentum ex voluntate ejus. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum necessitatem in aliis locis vel suis ædibus degunt: minime ad vendicandum tale privilegium adjuvantur. sed testari quidem, etsi filiifamiliarum sint, propter militiam conceduntur: jure tamen communi eadem observatione & in eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis paganorum proxime exposuimus.

1 ¶ Plane de testamentis militum divus Trajanus Catilio Severo ita rescripsit: Id privilegium, quod militantibus datum est, ut quoquo modo facta ab his testamenta rata sint: sic intelligi debet, ut utique prius constare debeat, testamentum factum esse, quod & sine scriptura & à non militantibus fieri potest. Si ergo miles, de cujus bonis apud te quæritur, convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem suam testaretur, ita loquutus est, ut declararet, quem vellet sibi hæredem esse, & cui libertatem tribueret: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas ejus rata habenda est. Cæterum si (ut plerumque sermonibus fieri solet) dixit alicui, *ego te hæredem facio*, aut, *bona mea tibi relinquo*: non oportet hoc pro testamento observari. Nec ullorum magis interest, quam ipsorum, quibus id privilegium datum est, ejusmodi exemplum non admitti. Alioqui non difficulter post mortem alicujus militis testes existerent, qui affirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona, cui vi-

visum sit, & per hoc vera judicia subverterentur.

2 ¶ Quinimo & mutus & surdus miles testamentum facere potest.

3 ¶ Sed hactenus hoc illis à ptincipalibus constitutionibus conceditur, quatenus militant, & in castris degunt. Post missionem vero veterani, vel extra castra [alii,] si faciant adhuc militantes testamentum, communi omnium civium Romanorum jure id facere debent. Et quod in castris fecerint testamentum, non communi jure, sed quomodo voluerint: post missionem intra annum tantum valebit. Quid ergo si intra annum quis decesserit, conditio autem hæredi adscripta post annum extiterit? an quasi militis testamentum valeat? Et placet valere quasi militis.

4 ¶ Sed & si quis ante militiam non jure fecit testamentum, & miles factus, & in expeditione degens resignavit illud, & quædam adjecit, sive detraxit, vel alias manifesta est militis voluntas hoc valere volentis: dicendum est valere hoc testamentum, quasi ex nova militis voluntate.

5 ¶ Denique & si in arrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus est, testamentum ejus quasi ex nova militis voluntate valet, nec videtur capitis deminutione irritum fieri.

6 ¶ Sciendum tamen est, quod cum ad exemplum castrensis peculii, tam anteriores leges, quam principales constitutiones quibusdam quasi castrensia dederant peculia, & horum quibusdam permissum fuerat etiam in potestate degentibus testari: nostra [id] constitutio latius extendens, permiserit omnibus in hujusmodi peculiis testari quidem, sed jure communi. Cujus constitutionis tenore prospecto; licentia est, nihil eorum, quæ ad præfatum jus pertinent, ignorare.

QUIBUS NON EST PERMISSUM FAcere Testamentum.

TITULUS XII.

NOn tamen omnibus licet facere testamentum. Statim enim ii, qui alieno juri subjecti sunt, testamenti faciendi jus non habent: adeo quidem, ut quamvis parentes eis permiserint, nihilo magis jure testari

testari possunt: exceptis iis, quos antea enumeravimus, & præcipue militibus qui in potestate parentum sunt, quibus de eo, quod in castris acquisierunt, permissum est ex constitutionibus principum testamentum facere. Quod quidem jus ab initio tantum militantibus datum est, tam ex auctoritate divi Augusti, quam Nervæ, nec non optimi Imperatoris Trajani: postea vero subscriptione divi Hadriani, etiam dimissis à militia, id est, veteranis concessum est. Itaque si quidem fecerint de castrensi peculio testamentum; pertinebit hoc ad eum, quem hæredem reliquerunt. si vero intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitibus: ad parentes eorum jure communi pertinebit. Ex hoc intelligere possumus: quod in castris acquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune esse: sed scilicet proprium ejus esse, qui id in castris acquisierit: quanquam jure civili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac servorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex sacris constitutionibus, & præcipue nostris, propter diversas causas non acquiruntur. præter hos igitur, qui castrense peculium vel quasi castrense habent, si quis alius filiusfamilias testamentum fecerit, inutile est, licet suæ potestatis factus decesserit.

1 ¶ Præterea testamentum facere non possunt impuberes: quia nullum eorum animi judicium est. Item furiosi: quia mente carent. Nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes: aut furiosus, postea compos mentis factus fuerit, & decesserit. Furiosi autem, si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus est: jure testati esse videntur, certe eo, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamentum recte factum, neque ullum aliud negotium recte gestum, postea furor interveniens perimit.

2 ¶ Item prodigus, cui bonorum suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest: sed

ſed id, quod ante fecerit, quam interdictio bonorum ſuorum ei fiat, ratum eſt.

3 ¶ Item ſurdus & mutus non ſemper teſtamentum facere poſſunt. Utique autem de eo ſurdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tarde exaudit. nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil poteſt, non qui tarde loquitur. ſæpe enim etiam literati & eruditi homines variis caſibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Unde noſtra conſtitutio etiam his ſubvenit, ut certis caſibus & modis ſecundum normam ejus poſſint teſtari, aliaque facere, quæ eis permiſſa ſunt. Sed ſi quis poſt teſtamentum factum, adverſa valetudine, aut quolibet alio caſu mutus aut ſurdus eſſe cœperit, ratum nihilominus manet ejus teſtamentum.

4 ¶ Cæcus autem non poteſt facere teſtamentum, niſi per obſervationem, quam lex divi Juſtini patris noſtri introduxit.

5 ¶ Ejus, qui apud hoſtes eſt, teſtamentum, quod ibi fecit, non valet, quamvis redierit. ſed quod, dum in civitate fuerat, fecit: ſive redierit, valet jure poſtliminii: ſive illic deceſſerit, valet ex lege Cornelia.

DE EXHÆREDATIONE LIBERORUM.

TITULUS XIII.

NOn tamen ut omnino valeat teſtamentum, ſufficit hæc obſervatio, quam ſupra expoſuimus: ſed qui filium in poteſtate habet, curare debet, ut eum hæredem inſtituat, vel exhæredem eum nominatim faciat: alioqui ſi eum ſilentio prætererit, inutiliter teſtabitur: adeo quidem, ut ſi vivo patre, filius mortuus ſit, nemo hæres ex eo teſtamento exiſtere poſſit, quia ſcilicet ab initio non conſtiterit teſtamentum. Sed non ita de filiabus, & aliis per virilem ſexum deſcendentibus liberis utriuſque ſexus antiquitati fuerat obſervatum: ſed ſi non fuerant ſcripti hæredes ſcriptæve, vel exhæredati exhæredatæve: teſtamentum quidem non infirmabatur, jus tamen accreſcendi eis ad certam portionem præſtabatur. ſed nec nominatim eas perſonas exhæredare parentibus ne-

necesse erat, sed licebat inter cæteros hoc facere. Nominatim autem quis exhæredari videtur, sive ita exhæredetur, *Titius filius meus exhæres esto:* sive ita, *filius meus exhæres esto*, non adjecto proprio nomine, scilicet si alius filius non exstet.

1 ¶ Posthumi quoque liberi, vel hæredes institui debent, vel exhæredari. Et in eo par omnium conditio est, quod & filio posthumo, & quolibet ex cæteris liberis, sive fœminini sexus, sive masculini, prætcrito: valet quidem testamentum, sed postea adgnatione posthumi sive posthumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideoque si mulier, ex qua posthumus aut posthuma sperabatur, abortum fecerit: nihil impedimento est scriptis hæredibus ad hæreditatem adeundam. Sed fœminini quidem sexus personæ vel nominatim, vel inter cæteros exhæredari solebant: dum tamen, si inter cæteros exhæredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur prætcritæ esse per oblivionem. Masculos vero posthumos, id est, Filios, & deinceps, placuit non aliter recte exhæredari, nisi nominatim exhæredarentur: hoc scilicet modo, *quicunque mihi filius genitus fuerit, exhæres esto.*

2 ¶ Posthumorum autem loco sunt & hi, qui in sui hæredis locum succedendo, quasi adgnascendo fiunt parentibus sui hæredes: ut ecce, si quis filium, & ex eo nepotem neptemve in potestate habeat: quia filius gradu præcedit, is solus jura sui hæredis habet, quamvis nepos quoque & neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius ejus vivo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate ejus: incipit nepos neptisve in ejus locum succedere, & eo modo jura suorum hæredum quasi adgnatione nanciscuntur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus testamentum: sicut ipsum filium vel hæredem instituere, vel nominatim exhæredare debet testator, ne non jure faciat testamentum: ita & nepotem neptemve ex filio necesse est ei vel hæredem instituere, vel exhæredare: ne forte eo vivo, filio mortuo succedendo in locum ejus nepos neptisve, quasi adgnatione rumpat testamentum. Idque lege Julia Velleia provisum est, in qua similis exhæredationis modus ad similitudinem posthumorum demonstratur.

3 ¶ Emancipatos liberos jure civili neque hæredes instituere, neque exhæredare necesse est: quia non sunt sui hæredes. Sed prætor omnes, tam fœminini sexus, quam masculini, si hæredes non instituantur, exhæredari jubet: virilis sexus nominatim: fœminini vero inter cæteros: quia si neque hæredes instituti fuerint, neque ita (ut diximus) exhæredati, permittit eis prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem.

4 ¶ Adoptivi liberi, quamdiu sunt in potestate patris adoptivi, ejusdem juris habentur, cujus sunt justis nuptiis quæsiti. itaque hæredes instituendi, vel exhæredandi sunt secundum ea, quæ de naturalibus exposuimus. Emancipati vero à patre adoptivo, neque jure civili, neque [eo jure,] quod ad edictum prætoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverso (quod ad naturalem parentem attinet) quamdiu quidem sunt in adoptiva familia, extraneorum numero habeantur: ut eos neque hæredes instituere, neque exhæredare necesse sit. cum vero emancipati fuerint ab adoptivo patre: tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si à naturali patre emancipati fuissent.

5 ¶ Sed hæc quidem vetustas introducebat. nostra vero constitutio inter masculos & fœminas in hoc jure nihil interesse existimans: quia utraque persona in hominum procreatione simili naturæ officio fungitur, & lege antiqua [duodecim tabularum] omnes similiter ad successionem ab intestato vocabantur, quod & prætores postea secuti esse videntur: ideo simplex ac simile jus, & in filiis, & in filiabus, & in cæteris descendentibus per virilem sexum personis, non solum jam natis, sed etiam posthumis, introduxit: ut omnes, sive sui, sive emancipati sint, vel hæredes instituantur, vel nominatim exhæredentur: & eundem habeant effectum circa testamenta parentum suorum infirmanda, & hæreditatem auferendam, quem filii sui vel emancipati habent, sive jam nati sint, sive adhuc in utero constituti, postea nati sint. Circa adoptivos autem [filios] certam induximus divisionem, quæ in nostra constitutione, quam super adoptivis tulimus, continetur.

6 ¶ Sed

6 ¶ Sed si in expeditione occupatus miles testamentum faciat, & liberos suos jam natos, vel posthumos nominatim non exhæredaverit, sed [silentio] præterierit, non ignorans, an habeat liberos: silentium ejus pro exhæredatione nominatim facta valere, constitutionibus principum cautum est.

7 ¶ Mater, vel avus maternus, necesse non habent liberos suos, aut hæredes instituere, aut exhæredare: sed possunt eos silentio omittere. nam silentium matris, aut avi materni, & cæterorum per matrem ascendentium, tantum facit, quantum exhæredatio patris. Neque enim matri filium filiamve, neque avo materno nepotem neptemve ex filia, si eum eamve hæredem non instituat, exhæredare necesse est: sive de jure civili quæramus, sive de edicto prætoris, quo [prætor] præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem permittit: sed aliud eis adminiculum servatur, quod paulo post vobis manifestum fiet.

DE HÆREDIBUS INSTITUENDIS.

Titulus XIV.

Hæredes instituere permissum est tam liberos homines, quam servos: & tam proprios quam alienos. Proprios autem olim quidem secundum plurium sententias non aliter, quam cum libertate, recte instituere licebat: hodie vero etiam sine libertate, ex nostra constitutione hæredes eos instituere permissum est. Quod non per innovationem induximus, sed quoniam æquius erat, & Atilicino placuisse Paulus suis libris, quos tam ad Masurium Sabinum, quam ad Plautium scripsit, refert. Proprius autem servus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem testator habet, alio usumfructum habente. Est tamen casus, in quo nec cum libertate utiliter servus à domina hæres instituitur, ut constitutione divorum Severi & Antonini cavetur, cujus verba hæc sunt: Servum adulterio maculatum, non jure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat ejusdem criminis postulata, rationis est. Quare sequitur,

ut

ut in eundem à domina collata hæredis institutio, nullius momenti habeatur. Alienus servus etiam is intelligitur, in quo usumfructum testator habet.

1 ¶ Servus autem à domino suo hæres institutus, siquidem in eadem causa manserit: fit ex testamento liber, hæresque ei necessarius. Si vero à vivo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hæreditatem potest: quia non fit hæres necessarius, cum utrumque ex domini testamento non consequatur. Quod si alienatus fuerit: jussu novi domini adire hæreditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit hæres. nam ipse alienatus, neque liber neque hæres esse potest, etiamsi cum libertate hæres institutus fuerit. destitisse enim à libertatis datione videtur dominus, qui eum alienavit. Alienus quoque servus hæres institutus, si in eadem causa duraverit, jussu ejus domini adire hæreditatem debet. Si vero alienatus fuerit ab eo, aut vivo testatore, aut post mortem ejus, antequam adeat, debet jussu novi domini adire. At si manumissus est vivo testatore, vel mortuo, antequam adeat, suo arbitrio adire potest hæreditatem.

2 ¶ Servus etiam alienus post domini mortem recte hæres instituitur: quia & cum hæreditariis servis est testamenti factio. Nondum enim adita hæreditas, personæ vicem sustinet, non hæredis futuri, sed defuncti: cum etiam ejus, qui in utero est, servus recte hæres instituatur.

3 ¶ Servus [autem] plurium, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus hæres, unicuique dominorum, cujus jussu adierit, pro portione dominii acquirit hæreditatem.

4 ¶ Et unum hominem, & plures usque in infinitum, quot quis hæredes velit facere, licet.

5 ¶ Hæreditas plerumque dividitur in duodecim uncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia usque ad assem hæc: sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx. Non autem utique [semper] duodecim uncias esse oportet. nam tot unciæ assem efficiunt, quot testator voluerit. & si unum tantum quis ex semisse (verbi gratia) hæredem scripserit: totus as in semisse erit.

Neque

Neque enim idem ex parte testatus, & ex parte intestatus decedere potest: nisi sit miles, cujus sola voluntas in testando spectatur. Et è contrario potest quis in quotcunque voluerit plurimas uncias suam hæreditatem dividere.

6 ¶ Si plures instituantur hæredes: ita demum in hoc casu partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus hæredes esse. satis enim constat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hæredes esse. Partibus autem in quorundam personis expressis, siquis alius sine parte nominatus erit: si quidem aliqua pars assi deerit: ex ea parte hæres fit. Et si plures sine parte scripti sunt, omnes in eandem partem concurrunt. Si vero totus as completus sit: ii, qui nominatim expressas partes habent, in dimidiam partem vocantur: & ille vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec interest, primus, an medius, an novissimus, sine parte hæres scriptus sit. ea enim pars data intelligitur, quæ vacat.

7 ¶ Videamus, si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit hæres institutus, quid juris sit. veluti si tres ex quartis partibus hæredes scripti sunt. Et constat vacantem partem singulis tacite pro hæreditaria parte accedere, & perinde haberi, ac si ex tertiis partibus hæredes scripti essent, & ex diverso, si plures hæredes scripti in portionibus sint: tacite singulis decrescere: ut si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus hæredes scripti sint, perinde habeantur, ac si unusquisque ex quarta parte hæres scriptus fuisset.

8 ¶ Et si plures unciæ, quam duodecim distributæ sint: is, qui sine parte institutus est, quod dupondio deest, habebit. Idemque erit, si dupondius expletus sit. quæ omnes partes ad assem postea revocantur, quamvis sint plurium unciarum.

9 ¶ Hæres & pure & sub conditione institui potest: ex certo tempore, aut ad certum tempus non potest: veluti, *post quinquennium quam moriar*, vel *ex calendis illis*, vel *usque ad calendas illas hæres esto*. Denique diem adjectum haberi pro supervacuo placet: & perinde esse, ac si pure hæres institutus esset.

10 ¶ Im-

10 ¶ Impossibilis conditio in institutionibus & legatis, necnon in fideicommissis & libertatibus, pro non scripta habetur.

11 ¶ Si plures conditiones in institutionibus adscriptæ sunt: siquidem conjunctim, ut puta *si illud & illud factum fuerit:* omnibus parendum est, si separatim, veluti *si illud aut illud factum erit:* cuilibet [conditioni] obtemperare satis est.

12 ¶ Ii, quos nunquam testator vidit, hæredes institui possunt. veluti si fratris filios peregrinantes, ignorans qui essent, hæredes instituerit. ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit.

DE VULGARI SUBSTITUTIONE.

TITULUS XV.

Potest autem quis in testamento suo plures gradus hæredum facere: ut puta, *Si ille hæres non erit, ille hæres esto:* & deinceps, in quantum velit testator: ut novissimo loco in subsidium vel servum necessarium hæredem instituere [possit.]

1 ¶ Et plures in unius locum possunt substitui, vel unus in plurium, vel singuli in singulorum, vel invicem ipsi, qui hæredes instituti sunt.

2 ¶ Et si ex disparibus partibus hæredes scriptos invicem substituerit, & nullam mentionem in substitutione partium habuerit: eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit: & ita divus Pius rescripsit.

3 ¶ Sed si instituto hæredi, cohærede substituto dato, alius ei substitutus fuerit: divi Severus & Antoninus sine distinctione rescripserunt, ad utramque partem substitutum admitti.

4 ¶ Si servum alienum quis patremfamilias arbitratus, hæredem scripserit: & si hæres non esset, Mævium ei substituerit: isque servus jussu domini adierit hæreditatem: [Mævius] substitutus, in partem admittitur. Illa enim verba, *si hæres non erit*, in eo quidem, quem alieno juri subjectum esse testator scit, sic accipiuntur: si neque ipse hæres erit, neque alium hæredem effecerit. in eo vero, quem patremfamilias esse arbitratur, illud significant: si

hære-

hæreditatem sibi, vel ei, cujus juri postea subjectus esse cœperit, non acquisierit. **Idque Tiberius Cæsar in persona Parthenii servi sui constituit.**

DE PUPILLARI SUBSTITUTIONE.

TITULUS XVI.

Liberis suis impuberibus, quos in potestate quis habet, non solum **ita**, ut supra diximus, substituere potest: **id est, ut si hæredes ei non exstiterint, alius sit ei hæres:** sed eo amplius ut si hæredes ei exstiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis hæres: **veluti si quis dicat hoc modo,** ***Titius filius meus hæres mihi esto. Et si filius meus hæres mihi non erit: sive hæres erit, & prius moriatur, quam in suam tutelam venerit: tunc Sejus hæres esto.*** **quo casu, siquidem non exstiterit hæres filius: tunc substitutus patri fit hæres. si vero exstiterit hæres filius, & ante pubertatem decesserit: ipsi filio fit hæres substitutus. nam moribus institutum est, ut quum ejus ætatis filii sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt: parentes eis faciant.**

1 ¶ Qua ratione excitati, etiam constitutionem posuimus **in nostro Codice,** qua prospectum est, ut **si** qui mente captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cujuscunque sexus vel gradus: liceat eis, & si puberes sint, **ad exemplum pupillaris substitutionis,** certas personas substituere. **sin autem resipuerint, eandem substitutionem infirmari sancimus; & hoc ad exemplum pupillaris substitutionis, quæ postquam pupillus adoleverit, infirmatur.**

2 ¶ Igitur in pupillari substitutione **secundum præfatum modum ordinata, duo quodammodo sunt testamenta: alterum patris, alterum filii, tanquam si ipse filius sibi hæredem instituisset: aut certe** unum testamentum est **duarum causarum, id est,** duarum hæreditatum.

3 ¶ Sin **autem** quis **ita formidolosus sit. ut** timeat, ne filius suus pupillus adhuc, ex eo, quod palam substitutum acceperit, post obitum ejus periculo insidiarum subjaceat: vulgarem **quidem** substitutionem **palam facere, &** in primis testamenti partibus

 sordi-

[ordinare] debet: illam **autem substitutionem**, per quam, si hæres exstiterit pupillus, & intra pubertatem decesserit, substitutus vocatur: separatim in inferioribus partibus scribere, eamque partem proprio lino, propriaque cera consignare: & in priore parte **testamenti** cavere, ne inferiores tabulæ vivo filio & adhuc impubere aperiantur. **Illud palam est, non ideo minus valere substitutionem impuberis filii, quod in eisdem tabulis scripta sit, quibus sibi quisque hæredem instituisset, quamvis pupillo hoc periculosum sit.**

4 ¶ Non solum **autem** hæredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parentes possunt, **ut si hæredes eis exstiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis hæres is, quem ipsi voluerint**: sed etiam exhæredatis. **Itaque eo casu si quid [exhæredato] pupillo ex hæreditatibus, legatisve, aut donationibus propinquorum atque amicorum acquisitum fuerit: id omne ad substitutum pertinebit. Quæcunque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel hæredum institutorum, vel exhæredatorum: eadem etiam de** posthumis **intelligimus.**

5 ¶ Liberis **autem** suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi faciat. **nam pupillare testamentum, pars & sequela est paterni testamenti: adeo, ut si patris testamentum non valeat: nec filii quidem valebit.**

6 ¶ Vel singulis liberis, vel ei, qui eorum novissimus impubes morietur, substitui potest **singulis quidem, si neminem eorum intestatum decedere voluerit: novissimo, si jus legitimarum hæreditatum integrum inter eos custodiri velit.**

7 ¶ **Substituitur autem impuberi aut nominatim, veluti** *Titius:* **aut generaliter, ut** *quisquis mihi hæres erit.* **Quibus verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & scripti sunt hæredes, & exstiterunt, & pro qua parte hæredes facti sunt.**

8 ¶ Masculo **igitur** usque ad quatuordecim annos **substitui potest**: fœminæ usque ad duodecim **annos: & si hoc tempus excesserint, substitutio evanescit.**

9 ¶ Extraneo **vero**, vel filio puberi hæredi instituto, ita substituere nemo potest, **ut si hæres exstiterit,**

terit, & intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit hæres: sed hoc solum permissum est, ut eum per fideicommissum testator obliget alii hæreditatem ejus, vel totam, vel pro parte restituere. quod jus quale sit, suo loco trademus.

QUIBUS MODIS TESTAMENTA INfirmentur.

TITULUS XVII.

Testamentum jure factum usque eo valet, donec rumpatur, irritumve fiat.

1 ¶ Rumpitur autem testamentum, cum in eodem statu manente testatore, ipsius testamenti jus vitiatur. Si quis enim post factum testamentum adoptaverit sibi filium per Imperatorem, eum, qui est sui juris: aut per prætorem secundum nostram constitutionem, eum, qui in potestate parentis fuerit: testamentum ejus rumpitur, quasi adgnatione sui hæredis.

2 ¶ Posteriore quoque testamento, quod jure perfectum est, superius rumpitur. nec interest, exstiterit aliquis hæres ex eo, an non: hoc enim solum spectatur, an aliquo casu existere potuerit. Ideoque si quis noluerit hæres esse, aut vivo testatore, aut post mortem ejus, antequam hæreditatem adiret, decesserit: aut conditione, sub qua hæres institutus est, defectus sit: in his casibus paterfamilias intestatus moritur. Nam & prius testamentum non valet, ruptum à posteriore: & posterius æque nullas habet vires, cum ex eo nemo hæres exstiterit.

3 ¶ Sed & si quis priore testamento jure perfecto, posterius æque jure fecerit: etiam si ex certis rebus in eo hæredem instituerit: superius tamen testamentum sublatum esse: divi Severus & Antoninus rescripserunt. cujus constitutionis verba [& hic] inseri jussimus, quum aliud quoque præterea in ea constitutione expressum sit. Imperatores Severus & Antoninus Coccejo Campano. Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum hæres scriptus sit, perindè jure valere, ac si rerum mentio facta non esset: sed & teneri hæredem scriptum, ut contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex le-

ge Falcidia, hæreditatem restituat his, qui in priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissi verba, quibus, ut valeret prius testamentum, expressum est: dubitari non oportet. Et ruptum quidem testamentum hoc modo efficitur.

4 ¶ Alio autem modo testamenta jure facta infirmantur: veluti cum is, qui fecit testamentum, capite deminutus sit. quod quibus modis accidat, primo libro retulimus.

5 ¶ Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicuntur: quum alioqui & quæ rumpuntur, irrita fiant: & ea, quæ statim ab initio non jure fiunt, irrita sint. sed & ea, quæ jure facta sunt, & postea per capitis deminutionem irrita fiunt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sane commodius erat singulas causas singulis appellationibus distingui: ideo quædam non jure facta dicuntur, quædam jure facta rumpi, vel irrita fieri.

6 ¶ Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio jure facta, per capitis deminutionem irrita facta sunt. nam si septem testium signis signata sunt: potest scriptus hæres secundum tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere. si modo defunctus, & civis Romanus, & suæ potestatis mortis tempore fuerit. Nam si ideo irritum factum sit testamentum, quia civitatem, vel etiam libertatem testator amisit, aut quia in adoptionem se dedit, & mortis tempore in adoptivi patris potestate sit: non potest scriptus hæres secundum tabulas bonorum possessionem petere.

7 ¶ Ex eo autem solo non potest infirmari testamentum, quod postea testator id noluerit valere: usque adeo, ut & si quis post factum prius testamentum posterius facere cœperit: & aut mortalitate præventus, aut quia eum ejus rei pœnituit, id non perfecerit: divi Pertinacis oratione cautum sit, ne alias tabulæ priores jure factæ irritæ fiant, nisi sequentes jure ordinatæ & perfectæ fuerint. nam imperfectum testamentum sine dubio nullum est.

8 ¶ Eadem oratione expressit, non admissurum se hæreditatem ejus, qui litis causa principem reliquerit hæredem: neque tabulas non legitime factas,

in

in quibus ipse ob eam causam hæres institutus erat, probaturum: neque ex nuda voce hæredis nomen admissurum: neque ex ulla scriptura, cui juris auctoritas desit, aliquid adepturum. Secundum hoc divi Severus & Antoninus sæpissime rescripserunt. Licet enim (inquiunt) legibus soluti simus, attamen legibus vivimus.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

TITULUS XVIII.

Quia plerumque parentes sine causa liberos suos exhæredant, vel omittunt: inductum est, ut de inofficioso testamento agere possint liberi, qui queruntur, aut inique se exhæredatos, aut inique præteritos: hoc colore, quasi non sanæ mentis fuerint, cum testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quasi vere furiosus sit, sed recte quidem fecerit testamentum, non autem ex officio pietatis. Nam si vere furiosus sit, nullum testamentum est.

1 ¶ Non autem liberis tantum permissum est testamentum parentum inofficiosum accusare, verum etiam liberorum parentibus. Soror autem & frater, turpibus personis scriptis hæredibus, ex sacris constitutionibus prælati sunt. Non ergo contra omnes hæredes agere possunt. Ultra fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere.

2 ¶ Tam autem naturales liberi, quam secundum nostræ constitutionis divisionem adoptati, ita demum de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio jure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hæreditatem totam vel partem ejus alio jure veniunt, de inofficioso agere non possunt. Posthumi quoque, qui nullo alio jure venire possunt, de inofficioso agere possunt.

3 ¶ Sed hæc ita accipienda sunt, si nihil eis penitus à testatoribus testamento relictum est. quod nostra constitutio ad verecundiam naturæ introduxit. Sin vero quantacunque pars hæreditatis vel res eis fuerit relicta: de inofficioso querela quiescente, id quod eis deest, usque ad quartam legitimæ partis re-

compleatur: licet non fuerit adjectum, boni viri arbitratu debere eam compleri.

4 ¶ Si tutor nomine pupilli, cujus tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit, cum nihil erat ipsi tutori relictum à patre suo: nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere.

5 ¶ Sed si è contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est: ipse [tutor,] quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit.

6 ¶ Igitur quartam quis debet habere, ut de inofficioso agere non possit: sive jure hæreditario, sive jure legati, vel fideicommissi: vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter vivos: in iis tantummodo casibus, quorum mentionem facit nostra constitutio: vel aliis modis, qui [in nostris] constitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum est: ut sive unus fuerit, sive plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur: una quarta eis dari possit, ut ea pro rata eis distribuatur.

DE HÆREDUM QUALITATE, ET differentia.

TITULUS XIX.

Hæredes autem, aut necessarii dicuntur, aut sui & necessarii, aut extranei.

1 ¶ Necessarius hæres, est servus hæres institutus. Ideoque sic appellatur, quia sive velit, sive nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber & necessarius hæres fit. Unde qui facultates suas suspectas habent: solent servum suum primo aut secundo, aut etiam ulteriore gradu hæredem instituere: ut si creditoribus satis non fiat, potius ejus hæredis bona, quam ipsius testatoris à creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos dividantur. Pro hoc tamen incommodo, illud ei commodum præstatur: ut ea, quæ post mortem patroni sui sibi acquisierit, ipsi reserventur. Et quamvis bona defuncti non sufficiant creditoribus: [iterum] tamen ex ea causa res ejus, quas sibi acquisierit, non veneunt.

2 ¶ Sui

2 ¶ Sui autem & necessarii hæredes sunt, veluti filius, filia, nepos neptisve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in potestate morientis modo fuerint. Sed ut nepos, neptisve sui hæredes sint, non sufficit eum eamve in potestate avi mortis tempore fuisse: sed opus est, ut pater ejus vivo patre suo desierit suus hæres esse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus à patris potestate: tunc enim nepos neptisve in locum patris sui succedit. Sed sui quidem hæredes ideo appellantur, quia domestici hæredes sunt, & vivo quoque patre quodammodo domini existimantur. Unde etiam si quis intestatus moriatur: prima causa est in successione liberorum. Necessarii vero ideo dicuntur, quia omnino, sive velint, sive nolint, tam ab intestato, quam ex testamento [ex lege duodecim tabularum] hæredes fiunt. Sed his prætor permittit volentibus abstinere hæreditate: ut potius parentis, quam ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur.

3 ¶ Cæteri, qui testatoris juri subjecti non sunt, extranei hæredes appellantur. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, hæredes à nobis instituti, extranei hæredes nobis videntur. Qua de causa, & qui hæredes à matre instituuntur, eodem numero sunt: quia fœminæ in potestate liberos non habent. Servus quoque hæres à domino institutus; & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur.

4 ¶ In extraneis hæredibus illud observatur, ut sit cum eis testamenti factio: sive hæredes ipsi instituantur, sive hi, qui in potestate eorum sunt. & id duobus temporibus inspicitur: testamenti quidem [facti] tempore, ut constiterit institutio: mortis vero testatoris, ut effectum habeat. Hoc amplius, & cum adit hæreditatem, esse debet cum eo testamenti factio, sive pure, sive sub conditione hæres institutus sit. nam jus hæredis eo maxime tempore inspiciendum est, quo acquirit hæreditatem. Medio autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio juris non nocet hæredi: quia (ut diximus) tria tempora inspici debent. Testamenti autem factionem

non solum is habere videtur, qui testamentum facere potest: sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alii acquirere, licet non possit facere testamentum. Et ideo furiosus, & mutus, & posthumus, & infans, & filiusfamilias, & servus alienus testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non possint, attamen ex testamento vel sibi, vel alii acquirere possunt.

5 ¶ Extraneis autem hæredibus deliberandi potestas est de adeunda hæreditate, vel non adeunda. Sed sive is, cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hæreditatis, sive extraneus, cui de adeunda hæreditate deliberare licet, adierit: postea relinquendæ hæreditatis facultatem non habet, nisi minor sit vigintiquinque annis. Nam hujus ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus causis, deceptis: ita & si temere damnosam hæreditatem susceperint, prætor succurrit. Sciendum est tamen, divum Hadrianum etiam majori vigintiquinque annis veniam dedisse, cum post aditam hæreditatem grande æs alienum, quod aditæ hæreditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem divus Hadrianus cuidam speciali beneficio præstitit: divus autem Gordianus postea militibus tantummodo hoc concessit.

6 ¶ Sed nostra benevolentia commune omnibus subjectis Imperio nostro hoc beneficium præstitit: & constitutionem tam æquissimam, quam nobilissimam scripsit: cujus tenorem si observaverint homines, licet eis adire hæreditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hæreditatis contingit: ut ex hac causa neque deliberationis auxilium sit eis necessarium, nisi omissa observatione nostræ constitutionis, & deliberandum existimaverint, & sese veteri gravamini aditionis supponere maluerint.

7 ¶ Item extraneus hæres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hæreditatem vocatus, potest aut pro hærede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiendæ hæreditatis hæres fieri: Pro hærede autem gerere quis videtur, si rebus hæreditariis tanquam hæres utatur, vel vendendo res hæreditarias, vel prædia colendo locandove, & quoquo modo voluntatem suam declaret, vel re, vel verbo de

de adeunda hæreditate: dummodo ſciat eum, in cujus bonis pro hærede gerit, teſtatum inteſtatumve obiiſſe, & ſe ei hæredem eſſe. Pro hærede enim gerere, eſt pro domino gerere. veteres enim hæredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda voluntate extraneus hæres fit: ita contraria deſtinatione ſtatim ab hæreditate repellitur. Eum, qui ſurdus vel mutus natus, vel poſtea factus eſt, nihil prohibet pro hærede gerere, & acquirere ſibi hæreditatem: ſi tamen intelligit, quod agit.

DE LEGATIS.

Titulus XX.

Poſt hæc videamus de legatis: quæ pars juris extra propoſitam quidem materiam videtur, (nam loquimur de iis juris figuris, quibus per univerſitatem res nobis acquiruntur) ſed cum omnino de teſtamentis, & de hæredibus, qui in teſtamento inſtituuntur, loquuti ſumus: non ſine cauſa ſequenti loco poteſt hæc juris materia tractari.

1 ¶ Legatum itaque eſt donatio quædam à defuncto relicta, ab hærede præſtanda.

2 ¶ Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vindicationem, per damnationem, ſinendi modo, per præceptionem: & certa quædam verba cuique generi legatorum adſignata erant, per quæ ſingula genera legatorum ſignificabantur. Sed ex conſtitutionibus divorum Principum ſolennitas hujuſmodi verborum penitus ſublata eſt. Noſtra autem conſtitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores eſſe cupientes, & non verbis, ſed voluntatibus eorum faventes, diſpoſuit; ut omnibus legatis una ſit natura, & quibuſcunque verbis aliquid relictum ſit, liceat legatariis id perſequi, non ſolum per actiones perſonales, ſed etiam per in rem, & per hypothecariam. Cujus conſtitutionis perpenſum modum ex ipſius tenore perfectiſſime accipere poſſibile eſt.

3 ¶ Sed non uſque ad eam conſtitutionem ſtandum eſſe exiſtimavimus. Cum enim antiquitatem invenimus legata quidem ſtricte concludentem, fideicommiſſis autem, quæ ex voluntate magis deſcen-

debant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: necessarium esse duximus, omnia legata fideicommissis exæquare: ut nulla sit inter ea differentia: sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum: & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permistim de his exponendo, studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem: operæpretium esse duximus, interim separatim prius de legatis: & postea de fideicommissis tractare; ut natura utriusque juris cognita, facile possint permistionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere.

4 ¶ Non solum autem testatoris vel hæredis res, sed etiam aliena legari potest: ita, ut hæres cogatur redimere eam, & præstare: vel si eam non potest redimere, æstimationem ejus dare. Sed si talis sit res, cujus commercium non est, [vel adipisci non potest:] nec æstimatio ejus debetur; veluti si campum Martium, vel basilicas, vel templa, vel quæ publico usui destinata sunt, legaverit. nam nullius momenti [tale] legatum est. Quod autem diximus alienam rem posse legari: ita intelligendum est, si defunctus sciebat alienam rem esse, non si ignorabat. Forsitan enim si scivisset alienam rem esse, non legasset: & ita divus Pius rescripsit. Et verius est, ipsum qui agit, id est, legatarium probare oportere, scivisse alienam rem legare defunctum: non hæredem probare oportere, ignorasse alienam: quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.

5 ¶ Sed & si rem obligatam creditori aliquis legaverit, necesse habet hæres [eam] luere. Et [in] hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena: ut ita demum luere necesse habeat hæres, si sciebat defunctus rem obligatam esse. & ita divi Severus & Antoninus rescripserunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expresserit: non debet hæres eam luere.

6 ¶ Si res aliena legata fuerit: & ejus rei vivo testatore legatarius dominus factus fuerit: si quidem ex causa emptionis: ex testamento actione pretium consequi potest. Si vero ex causa lucrativa, veluti ex do-

donatione, vel ex alia simili causa, agere non potest. nam traditum est duas lucrativas causas in eundem hominem & eandem rem concurrere non posse. Hac ratione, si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur: interest, utrum rem, an æstimationem ex testamento consequutus sit. nam si rem habet, agere non potest, quia habet eam ex causa lucrativa: si æstimationem, agere potest.

7 ¶ Ea quoque res, quæ in rerum natura non est, si modo futura est, recte legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

8 ¶ Si eadem res duobus legata sit, sive conjunctim, sive disjunctim: si ambo perveniant ad legatum, scinditur inter eos legatum: si alter deficiat (quia aut spreverit legatum, aut vivo testatore decesserit, vel alio quoquo modo defecerit) totum ad collegatarium pertinet. Conjunctim autem legatur, veluti si quis dicat, *Titio & Sejo hominem Stichum do lego.* disjunctim ita, *Titio hominem Stichum do lego. Sejo hominem Stichum do lego.* Sed & si expresserit eundem hominem Stichum, æque disjunctim legatum intelligitur.

9 ¶ Si cui fundus alienus legatus sit, & emerit proprietatem deducto usufructu, & ususfructus ad eum pervenerit, & postea ex testamento agat: recte eum agere, & fundum petere, Julianus ait: quia ususfructus, in petitione, servitutis locum obtinet. sed officio judicis continetur, ut deducto usufructu, jubeat æstimationem præstari.

10 ¶ Sed si rem legatarii quis ei legaverit, inutile est legatum: quia quod proprium est ipsius, amplius ejus fieri non potest: & licet alienaverit eam, non debetur nec ipsa res, nec æstimatio ejus.

11 ¶ Si quis rem suam quasi alienam legaverit: valet legatum. nam plus valet quod in veritate est, quam quod in opinione. Sed & si legatarii esse putavit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest.

12 ¶ Si rem suam legaverit testator, posteaque eam alienaverit: Celsus putat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. Idemque divi Se-

verus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt eum, qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademisse legatum non videri: & ideo legatarium cum hærede [ejus] agere posse, ut prædia à creditore luantur. Si vero quis partem rei legatæ alienaverit: pars, quæ non est alienata omnino debetur. pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit.

13 ¶ Si quis debitori suo liberationem legaverit, legatum utile est: & neque ab ipso debitore, neque ab hærede ejus potest hæres petere: neque ab alio, qui hæredis loco sit. Sed & potest à debitore conveniri, ut liberet eum. Potest etiam quis vel ad tempus jubere, ne hæres petat.

14 ¶ Ex contrario, si debitor creditori suo quod debet legaverit: inutile est legatum, si nihil plus est in legato, quam in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quod si in diem, vel sub conditione debitum ei pure legaverit: utile est legatum propter repræsentationem. Quod si vivo testatore dies venerit, vel conditio extiterit: Papinianus scripsit, utile esse nihilominus legatum: quia semel constitit. quod & verum est. Non enim placuit sententia existimantium, exstinctum esse legatum, quia in eam causam pervenerit, à qua incipere non potest.

15 ¶ Sed si uxori maritus dotem legaverit, valet legatum: quia plenius est legatum, quam de dote actio. Sed si, quam non accepit dotem, legaverit: divi Severus & Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter legaverit, inutile esse legatum: si vero certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumenta dotis in prælegando demonstrata sunt, valere legatum.

16 ¶ Si res legata sine facto hæredis perierit, legatario decedit. Et si servus alienus legatus sine facto hæredis manumissus fuerit: non tenetur hæres. Si vero hæredis servus legatus sit, & ipse eum manumiserit, teneri ipsum Julianus scripsit. nec interest, sciverit, an ignoraverit à se eum legatum esse. Sed & si alii donaverit servum, & is, cui donatus est, eum manumiserit: tenetur hæres quamvis ignoraverit à se eum legatum esse.

17 ¶ Si quis ancillas cum suis natis legaverit, etiam

iam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem est, & si ordinarii servi cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. Sed si servus fuerit cum peculio legatus: mortuo servo, vel manumisso, vel alienato, peculii legatum extinguitur. Idem est, si fundus instructus, vel cum instrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & instrumenti legatum exstinguitur.

18 ¶ Si grex legatus fuerit: & postea ad unam ovem pervenerit: quod superfuerit, vindicari potest. Grege autem legato, etiam eas oves, quæ post testamentum factum gregi adjiciuntur, legato cedere, Julianus ait. Est autem gregis unum corpus ex distantibus capitibus, sicut ædium unum corpus est ex cohærentibus lapidibus.

19 ¶ Ædibus denique legatis, columnas & marmora, quæ post testamentum factum adjecta sunt, legato [dicimus] cedere.

20 ¶ Si peculium legatum fuerit: sine dubio, quicquid peculio accedit, vel decedit vivo testatore, legatarii lucro vel damno est. Quod si post mortem testatoris ante aditam hæreditatem [aliquid] servus acquisierit: Julianus ait, si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit: omne, quod ante aditam hæreditatem acquisitum est, legatario cedere; quia hujusmodi legati dies ab adita hæreditate cedit. Sed si extraneo peculium legatum fuerit: non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. Peculium autem, nisi legatum fuerit, manumisso non debetur: quamvis si vivus manumiserit, sufficit, si non adimatur. & ita divi Severus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum, ut petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. Iidem rescripserunt, peculium videri legatum, cum rationibus redditis liber esse jussus est, & ex eo reliqua inferre.

21 ¶ Tam autem corporales res legari possunt, quam incorporales: & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, ut actiones suas hæres legatario præstet: nisi exegerit vivus testator pecuniam. nam hoc casu legatum extinguitur. Sed & tale legatum

 valet,

valet, *damnas esto hæres meus domum illius reficere*, vel, *illum ære alieno liberare*.

22 ¶ Si generaliter servus, vel res alia legetur: electio legatarii est, nisi aliud testator dixerit.

23 ¶ Optionis legatum, [id est,] ubi testator ex servis suis, vel aliis rebus optare legatarium jusserat, habebat olim in se conditionem: & ideo nisi ipse legatarius vivus optasset, ad hæredem legatum non transmittebat. sed ex constitutione nostra & hoc in meliorem statum reformatum est: & data est licentia hæredi legatarii optare [servum,] licet vivus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in nostra constitutione additum est: sive plures legatarii extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo: sive unius legatarii plures hæredes [sint,] & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente, ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra benevolentiam introducebant) fortunam esse hujus optionis judicem, & sorte hoc esse dirimendum, ut ad quem sors pervenerit, illius sententia in optione præcellat.

24 ¶ Legari autem illis solum potest, cum quibus testamenti factio est.

25 ¶ Incertis vero personis neque legata, neque fideicommissa olim relinqui concessum erat. Nam ne miles quidem incertæ personæ poterat relinquere, ut divus Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subjiciebat: veluti si quis ita dicat, *quicunque filio meo filiam suam in matrimonium dederit, ei hæres meus illum fundum dato*. Illud quoque, quod iis relinquebatur, qui post testamentum scriptum primi Consules designati essent: æque incertæ personæ legari videbatur. & denique multæ aliæ hujusmodi species sunt. Libertas quoque incertæ personæ non videbatur posse dari, quia placebat nominatim servos liberari. sub certa vero demonstratione, id est, ex certis personis incertæ personæ recte legabatur: veluti, *ex cognatis meis, qui nunc sunt, si quis filiam meam uxorem duxerit, ei hæres meus illam rem dato*. Incertis autem personis legata vel fideicommissa relicta,

cta, & per errorem soluta, repeti non posse, sacris constitutionibus cautum erat.

26 ¶ Posthumo quoque alieno inutiliter [antea] legabatur. Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos, hæres testatori futurus non est. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat posthumus avo.

27 ¶ Sed nec hujusmodi species penitus est sine justa emendatione relicta, quum in nostro Codice constitutio posita sit, per quam & huic parti medemur, non solum in hæreditatibus, sed etiam in legatis & fideicommissis: quod evidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit. Tutor autem nec per nostram constitutionem incertus dari debet: quia certo judicio debet quis pro tutela suæ posteritati cavere.

28 ¶ Posthumus autem alienus hæres institui & ante poterat, & nunc potest. nisi in utero ejus sit, quæ jure nostro uxor esse non potest.

29 ¶ Si quidem in nomine, cognomine, prænomine, [agnomine] legatarii testator erraverit: cum de persona constat, nihilominus valet legatum. Idemque in hæredibus servatur, & recte. Nomina enim, significandorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest.

30 ¶ Huic proxima est illa juris regula, falsa demonstratione legatum non perimi: veluti si quis ita legaverit, *Stichum servum meum vernam do lego*: licet enim non verna, sed emptus sit: si tamen de servo constat, utile est legatum. Et convenienter, si ita demonstraverit, *Stichum servum, quem à Sejo emi*, sitque ab alio emptus: utile est legatum, si de servo constat.

31 ¶ Longe magis legato falsa causa [adjecta] non nocet: veluti cum quis ita dixerit: *Titio, quia me absente negotia mea curavit, Stichum do lego*: vel ita, *Titio, quia patrocinio ejus capitali crimine liberatus sum, Stichum do lego*. Licet enim neque negotia testatoris unquam gesserit Titius, neque patrocinio ejus liberatus sit, legatum tamen valet. Sed si conditionaliter enunciata fuerit causa, aliud juris est: veluti hoc modo, *Titio, si negotia mea curaverit, fundum [meum] do lego*.

32

32 ¶ An servo hæredis recte legemus, quæritur. & constat pure inutiliter legari, nec quicquam proficere, si vivo testatore de potestate hæredis exierit: quia quod inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, hoc non debet ideo valere, quia diutius testator vixerit. Sub conditione vero recte legatur [servo,] ut requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate hæredis non sit.

33 ¶ Ex diverso, hærede instituto servo, quin domino recte etiam sine conditione legetur, non dubitatur. Nam etsi statim post factum testamentum decesserit testator: non tamen apud eum, qui hæres sit, dies legati cedere intelligitur: cum hæreditas à legato separata sit: & possit per eum servum alius hæres effici, si prius, quam jussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit: vel manumissus ipse hæres efficitur; quibus casibus utile est legatum: quod si in eadem causa permanserit, & jussu legatarii adierit: evanescit legatum.

34 ¶ Ante hæredis institutionem inutiliter antea legabatur: scilicet quia testamenta vim ex institutione hæredis accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti hæredis institutio. Pari ratione nec libertas ante hæredis institutionem dari poterat. Sed quia incivile esse putavimus, scripturæ ordinem quidem sequi (quod & ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum) sperni autem testatoris voluntatem: per nostram constitutionem & hoc vitium emendavimus: ut liceat & ante hæredis institutionem, & inter medias hæredum institutiones legatum relinquere, & multo magis libertatem, cujus usus favorabilior est.

35 ¶ Post mortem quoque hæredis aut legatarii simili modo inutiliter legabatur: veluti si quis ita dicat, *cum hæres meus mortuus fuerit, do lego.* Item, *pridie quam hæres aut legatarius morietur.* Sed simili modo & hoc correximus, firmitatem hujusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem præstantes: ne in hoc casu deterior causa legatorum, quam fideicommissorum inveniatur.

36 ¶ Pœnæ quoque nomine inutiliter [antea lega-

gabatur & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coërcendi hæredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti si quis ita scripserit: *hæres meus si filiam suam in matrimonium Titio collocaverit:* vel ex diverso, *si non collocaverit, dato decem aureos Seio:* aut si ita scripserit, *hæres meus si servum Stichum alienaverit:* vel ex diverso, *si non alienaverit, Titio decem aureos dato.* Et in tantum hæc regula observabatur, ut quam plurimis principalibus constitutionibus significaretur, nec principem agnoscere, quod ei pœnæ nomine legatum sit. nec ex militis quidem testamento talia legata valebant, quamvis aliæ militum voluntates in ordinandis testamentis valde observabantur. quin etiam nec libertates pœnæ nomine dari posse placebat. eo amplius nec hæredem pœnæ nomine adjici posse, Sabinus exstimabat: veluti si quis ita dicat, *Titius hæres esto; si Titius filiam suam in matrimonium Seio collocaverit, Seius quoque hæres esto.* Nihil enim intererat, qua ratione Titius coërceretur, utrum legati datione, an cohæredis adjectione. Sed hujusmodi scrupulositas nobis non placuit: & generaliter ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium translata: nihil distare à cæteris legatis constituimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis, quæ impossibilia sunt, vel legibus interdicta, aut alias probrosa. Hujusmodi enim testamentorum dispositiones valere, secta meorum temporum non patitur.

DE ADEMPTIONE LEGATORUM, & translatione.

Titulus XXI.

Ademptio legatorum (sive eodem testamento adimantur, sive codicillis) firma est, sed & sive contrariis verbis fiat ademptio: veluti si quis ita quid legaverit, *do lego:* ita adimatur, *non do, non lego:* sive non contrariis: sed & aliis quibuscunque verbis.

1 ¶ Transferri quoque legatum ab alio ad alium potest: veluti si quis ita dixerit, *hominem Stichum, quem*

quem Titio legavi, Seio do lego: sive in eodem testamento, sive in codicillis hoc fecerit. quo casu simul [&] Titio adimi videtur, & Seio dari.

DE LEGE FALCIDIA.

TITULUS XXII.

Superest, ut de lege Falcidia dispiciamus, qua modus novissime legatis impositus est. Cum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi potestas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare (quippe [cum] ea lege ita cautum esset: *uti quisque legasset sua rei, ita jus esto*) visum est hanc legandi licentiam coarctare: idque ipsorum testatorum gratia provisum est, ob id, quod plerumque intestati moriebantur, recusantibus scriptis hæredibus pro nullo aut minimo lucro hæreditates adire. Et cum super hoc tam lex Furia, quam lex Voconia latæ sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur: novissime lata est lex Falcidia, qua cavetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum: id est, ut sive unus hæres institutus sit, sive plures, apud eum eosve pars quarta remaneat.

1 ¶ Et cum quæsitum esset, duobus hæredibus institutis (veluti Titio & Sejo) si Titii pars, aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata: à Sejo vero aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem ejus duntaxat in partem dimidiam minuant: an quia is quartam partem totius hæreditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat, ut quartam partem suæ partis salvam habeat: placuit posse retinere. & enim in singulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est.

2 ¶ Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore spectatur. Itaque (verbi gratia) si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legaverit: nihil legatariis prodest, si ante aditam hæreditatem per servos hæreditarios, aut ex parte ancillarum hæreditariarum, aut ex fœtu pecorum, tantum accesserit hæreditati, ut centum [aureis] legatorum

torum nomine erogatis, hæres quartam partem hæreditatis habiturus sit: sed necesse est, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diverso, si septuagintaquinque legaverit, & ante aditam hæreditatem in tantum decreverint bona (incendiis forte, aut naufragiis, aut morte servorum) ut non amplius, quam septuagintaquinque [aureorum substantia,] vel etiam minus relinquatur: solida legata debentur: Nec ea res damnosa est hæredi, cui liberum est non adire hæreditatem: quæ res efficit, ut sit necesse legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum hærede in portione pacisci.

3 ¶ Cum autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur æs alienum: item funeris impensa, & pretia servorum manumissorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud hæredem remaneat, tres vero partes inter legatarios distribuantur: pro rata scilicet portione ejus, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus quadringentos aureos legatos esse, & patrimonii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse: quarta pars legatariis singulis debet detrahi. Quod si trecentos quinquaginta legatos fingamus: octava debet detrahi. Quod si quingentos legaverit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est, deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.

DE FIDEICOMMISSARIIS HÆREDITATIBUS: [& ad SCtum Trebellianum.]

Titulus XXIII.

Nunc transeamus ad fideicommissa. sed prius est, ut de hæreditatibus fideicommissariis videamus.

1 ¶ Sciendum itaque est, omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse, quia nemo invitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatem, vel legata relinquere, si relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex testamento poterant [hæreditatem.] Et ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo vin-

vinculo juris, ſed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Poſtea divus Auguſtus, primus, ſemel iterumque gratia perſonarum motus, vel quia per ipſius ſalutem rogatus quis diceretur, aut ob inſignem quorundam perfidiam, juſſit Conſulibus auctoritatem ſuam interponere. Quod quia juſtum videbatur, & populare erat: paulatim converſum eſt in aſſiduam juriſdictionem: tantuſque eorum favor factus eſt, ut paulatim etiam prætor proprius crearetur, qui de fideicommiſſis jus diceret, quem fideicommiſſarium appellabant.

2 ¶ In primis igitur ſciendum eſt, opus eſſe, ut aliquis recto jure teſtamento hæres inſtituatur: ejuſque fidei committatur, ut eam hæreditatem alii reſtituat. alioqui inutile eſt teſtamentum, in quo nemo hæres inſtituitur. Cum igitur aliquis ſcripſerit, *Lucius Titius hæres eſto:* poteſt adjicere, *rogo te Luci Titi, ut cum primum poteris hæreditatem meam adire, eam Caio Seio reddas reſtituas.* Poteſt autem quiſque & de parte reſtituenda hæredem rogare. Et liberum eſt, vel pure, vel ſub conditione relinquere fideicommiſſum, vel ex certo die.

3 ¶ Reſtituta autem hæreditate, is quidem, qui reſtituit, nihilominus hæres permanet: is vero, qui recipit hæreditatem, aliquando hæredis, aliquando legatarii loco habetur.

4 ¶ Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo & Annæo Seneca Conſulibus, Senatuſconſultum factum eſt: quo cautum eſt, ut ſi hæreditas ex fideicommiſſi cauſa reſtituta ſit: omnes actiones, quæ jure civili hæredi, & in hæredem competerent, ei, & in eum darentur, cui ex fideicommiſſo reſtituta eſſet hæreditas. Poſt quod Senatuſconſultum prætor utiles actiones ei, & in eum, qui recipit hæreditatem, quaſi hæredi, & in hæredem dare cœpit.

5 ¶ Sed quia hæredes ſcripti, cum aut totam hæreditatem, aut pene totam plerunque reſtituere rogabantur, adire hæreditatem ob nullum vel minimum lucrum recuſabant, atque ob id extinguebantur fideicommiſſa: poſtea Veſpaſiani Auguſti temporibus, Pegaſo & Puſione Conſulibus, Senatus cenſuit: ut ei, qui rogatus eſſet hæreditatem reſtituere, per-

perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus, quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa est. Post quod Senatusconsultum ipse hæres onera hæreditaria sustinebat. Ille autem, qui ex fideicommisso recipiebat partem hæreditatis, legatarii partiarii loco erat; id est, ejus legatarii, cui pars bonorum legabatur; quæ species legati, partitio vocabatur: quia cum hærede legatarius partiebatur hæreditatem. Unde quæ solebant stipulationes inter hæredem & partiarium legatarium interponi: eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommisso recepit hæreditatem & hæredem, id est, ut lucrum & damnum hæreditarium pro rata parte inter eos commune esset.

6 ¶ Ergo siquidem non plus, quam dodrantem hæreditatis scriptus hæres rogatus sit restituere: tunc ex Trebelliano Senatusconsulto restituebatur hæreditas, & in utrumque actiones hæreditariæ pro rata parte dabantur: in hæredem quidem jure civili; in eum vero, qui recipiebat hæreditatem, ex Senatusconsulto Trebelliano tanquam in hæredem. At si plus, quam dodrantem, vel etiam totam hæreditatem restituere rogatus esset: locus erat Pegasiano senatusconsulto, & hæres, qui semel adierat hæreditatem (si modo sua voluntate adierat) sive retinuerat quartam partem, sive retinere noluerat: ipse universa onera hæreditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium & hæredem. si vero totam hæreditatem restitueret: emptæ & venditæ hæreditatis stipulationes interponebantur. Sed si recusabat scriptus hæres adire hæreditatem; ob id, quod diceret eam sibi suspectam esse quasi damnosam: cavebatur Pegasiano senatusconsulto, ut desiderante eo, cui restituere rogatus esset, jussu prætoris adiret, & restitueret hæreditatem: perindeque ei & in eum, qui reciperet hæreditatem, actiones darentur, ac juris est ex Trebelliano senatusconsulto. quo casu nullis stipulationibus est opus: quia simul & huic, qui restituit, securitas datur; & actiones hæreditariæ ei & in eum trans-

transferuntur, qui recipit hæreditatem, utroque senatusconsulto in hac specie concurrente.

7 ¶ Sed quia stipulationes ex senatusconsulto Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus captiosas eas homo excelsi ingenii Papinianus appellat, & nobis in legibus magis simplicitas quam difficultas placet: ideo omnibus nobis suggestis tam similitudinibus, quam differentiis utriusque senatusconsulti: placuit, exploso senatusconsulto Pegasiano, quod postea supervenit, omnem auctoritatem Trebelliano Senatusconsulto præstare, ut ex eo fideicommissariæ hæreditates restituantur: sive habeat hæres ex voluntate testatoris quartam, sive plus, sive minus, sive nihil penitus: ut tunc, quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deest, ex nostra auctoritate retinere, vel repetere solutum quasi ex Trebelliano Senatusconsulto: pro rata portione actionibus, tam in hæredem, quam in fideicommissarium competentibus. si vero totam hæreditatem sponte restituerit: omnes hæreditariæ actiones fideicommissario, & adversus eum competant. Sed etiam id, quod præcipuum Pegasiani Senatusconsulti fuerat, ut quando recusaret hæres scriptus sibi datam hæreditatem adire, necessitas ei imponeretur totam hæreditatem volenti fideicommissario restituere, & omnes ad eum & contra eum transferre actiones: & hoc transposuimus ad Senatusconsultum Trebellianum, ut ex hoc solo necessitas hæredi imponatur, si ipso nolente adire, fideicommissarius desideret restitui sibi hæreditatem, nullo nec damno nec commodo apud hæredem remanente.

8 ¶ Nihil autem interest, utrum aliquis ex asse hæres institutus, aut totam hæreditatem, aut pro parte restituere rogatur: an ex parte hæres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadem observari præcipimus, quæ in totius hæreditatis restitutione diximus.

9 ¶ Si quis una aliqua re deducta, sive præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus sit restituere hæreditatem: simili modo ex Trebelliano

belliano Senatusconsulto restitutio fiet, perinde ac si quarta parte retenta rogatus esset reliquam hæreditatem restituere. sed illud interest, quod altero casu, id est, cum deducta, sive præcepta aliqua re, restituitur hæreditas: in solidum ex eo Senatusconsulto actiones transferuntur: & res, quæ remanet apud hæredem, sine ullo onere hæreditario apud eum remanet, quasi ex legato ei acquisita. altero vero casu, id est, cum quarta parte retenta rogatus est hæres restituere hæreditatem, & restituit: scinduntur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud hæredem. Quinetiam licet una re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hæreditatem rogatus sit, in qua maxima pars hæreditatis contineatur: æque in solidum transferuntur actiones: & secum deliberare debet is, cui restituitur hæreditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interveniunt, & si duabus pluribusve deductis præceptisve rebus, restituere hæreditatem rogatus sit. Sed & si certa summa deducta præceptave, quæ quartam vel etiam maximam partem hæreditatis continet, rogatus sit aliquis hæreditatem restituere: idem juris est. Quæ [autem] diximus de eo, qui ex asse institutus est: eadem transferimus & ad eum, qui ex parte hæres scriptus est.

10 ¶ Præterea intestatus quoque moriturus, potest rogare eum, ad quem bona sua, vel legitimo jure, vel honorario pertinere intelligit: ut hæreditatem suam totam, partemve ejus, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui restituat: cum alioqui legata, nisi ex testamento, non valeant.

11 ¶ Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, ut id rursum alii aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat.

12 ¶ Et quia prima fideicommissorum cunabula à fide hæredum pendent, & tam nomen, quam substantiam acceperunt: ideo divus Augustus ad necessitatem juris ea retraxit. Nuper & nos eundem principem superare contendentes, ex facto, quod Tribonianus vir excellentissimus exquæstore sacri palatii

tii suggessit, constitutionem fecimus: per quam disposuimus, si testator fidei hæredis sui commisit, ut vel hæreditatem, vel speciale fideicommissum restituat, & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero (qui in fideicommissis legitimus esse noscitur) possit res manifestari, sed vel pauciores, quam quinque, vel nemo penitus testis intervenerit: tunc sive pater hæredis, sive alius, quicunque sit, qui fidem hæredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit: si hæres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsequutam, si fideicommissarius jusjurandum ei detulerit, cum prius ipse de calumnia juraverit: necesse eum habere vel jusjurandum subire, quod nihil tale à testatore audiverit, vel recusantem ad fideicommissi vel universalis, vel specialis solutionem coarctari, ne depereat ultima voluntas testatoris fidei hæredis commissa. Eadem observari censuimus, & si à legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quod si is, à quo relictum dicitur, [postquam negaverit,] confiteatur quidem aliquid à se relictum esse, sed ad legis subtilitatem recurrat, omnino solvere cogendus est.

DE SINGULIS REBUS PER FIDEI-commissum relictis.

TITULUS XXIV.

POtest tamen quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, vestem, [&] pecuniam numeratam: & vel ipsum hæredem rogare, ut alicui restituat, vel legatarium, quamvis à legatario legari non possit.

1 ¶ Potest autem non solum proprias res testator per fideicommissum relinquere: sed & hæredis, aut legatarii, aut fideicommissarii, aut cujuslibet alterius. Itaque & legatarius & fideicommissarius non solum de ea re rogari potest, ut eam alicui restituat, quæ ei relicta sit: sed etiam de alia, sive ipsius, sive aliena sit. Hoc solum observandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere, quam ipse ex testamento ceperit: nam quod amplius est, inutiliter re-

lin-

linquitur. Cum autem aliena res per fideicommissum relinquitur: necesse est ei, qui rogatus est, aut ipsam redimere & præstare, aut æstimationem ejus solvere.

2 ¶ Libertas quoque servo per fideicommissum dari potest, ut hæres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius. nec interest, utrum de suo proprio servo testator roget; an de eo, qui ipsius hæredis, aut legatarii, vel etiam extranei sit. Itaque & alienus servus redimi & manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat: si modo nihil ex judicio ejus, qui reliquit libertatem, recepit: non statim extinguitur fideicommissaria libertas, sed differtur, quia possit tempore procedente, ubicunque occasio servi redimendi fuerit, præstari libertas. Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiam si testatoris servus sit, sed ejus, qui manumittit. At is, qui directo ex testamento liber esse jubetur, ipsius testatoris libertus fit: qui etiam Orcinus appellatur. Nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui utroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio servum manumitti rogat, sed velut ex suo testamento libertatem ei competere vult.

3 ¶ Verba autem fideicommissorum hæc maxime in usu habentur, *peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo*. quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in unum congesta essent.

DE CODICILLIS.

TITULUS XXV.

ANte Augusti tempora constat codicillorum jus in usu non fuisse: sed primus Lucius Lentulus, (ex cujus persona etiam fideicommissa [esse] cœperunt) codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, ut faceret aliquid. Et cum divus Augustus voluntatem ejus implesset: deinceps reliqui ejus authoritatem secuti, fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata,

 quæ

tii ſuggeſſit, conſtitutionem fecimus: per quam diſpoſuimus, ſi teſtator fidei hæredis ſui commiſit, ut vel hæreditatem, vel ſpeciale fideicommiſſum reſtituat, & neque ex ſcriptura, neque ex quinque teſtium numero (qui in fideicommiſſis legitimus eſſe noſcitur) poſſit res manifeſtari, ſed vel pauciores, quam quinque, vel nemo penitus teſtis intervenerit: tunc ſive pater hæredis, ſive alius, quicunque ſit, qui fidem hæredis elegerit, & ab eo reſtitui aliquid voluerit: ſi hæres perfidia tentus adimplere fidem recuſat, negando rem ita eſſe ſubſequutam, ſi fideicommiſſarius jusjurandum ei detulerit, cum prius ipſe de calumnia juraverit: neceſſe eum habere vel jusjurandum ſubire, quod nihil tale à teſtatore audiverit, vel recuſantem ad fideicommiſſi vel univerſalis, vel ſpecialis ſolutionem coarctari, ne deperеat ultima voluntas teſtatoris fidei hæredis commiſſa. Eadem obſervari cenſuimus, & ſi à legatario vel fideicommiſſario aliquid ſimiliter relictum ſit. Quod ſi is, à quo relictum dicitur, [poſtquam negaverit,] confiteatur quidem aliquid à ſe relictum eſſe, ſed ad legis ſubtilitatem recurrat, omnino ſolvere cogendus eſt.

DE SINGULIS REBUS PER FIDEI-commiſſum relictis.

Titulus XXIV.

Poteſt tamen quis etiam ſingulas res per fideicommiſſum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, veſtem, [&] pecuniam numeratam: & vel ipſum hæredem rogare, ut alicui reſtituat, vel legatarium, quamvis à legatario legari non poſſit.

1 ¶ Poteſt autem non ſolum proprias res teſtator per fideicommiſſum relinquere: ſed & hæredis, aut legatarii, aut fideicommiſſarii, aut cujuſlibet alterius. Itaque & legatarius & fideicommiſſarius non ſolum de ea re rogari poteſt, ut eam alicui reſtituat, quæ ei relicta ſit: ſed etiam de alia, ſive ipſius, ſive aliena ſit. Hoc ſolum obſervandum eſt, ne plus quiſquam rogetur alicui reſtituere, quam ipſe ex teſtamento ceperit: nam quod amplius eſt, inutiliter relin-

linquitur. Cum autem aliena res per fideicommissum relinquitur: necesse est ei, qui rogatus est, aut ipsam redimere & præstare, aut æstimationem ejus solvere.

2 ¶ Libertas quoque servo per fideicommissum dari potest, ut hæres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius. nec interest, utrum de suo proprio servo testator roget; an de eo, qui ipsius hæredis, aut legatarii, vel etiam extranei sit. Itaque & alienus servus redimi & manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat: si modo nihil ex judicio ejus, qui reliquit libertatem, recepit: non statim extinguitur fideicommissaria libertas, sed differtur, quia possit tempore procedente, ubicunque occasio servi redimendi fuerit, præstari libertas. Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiam si testatoris servus sit, sed ejus, qui manumittit. At is, qui directo ex testamento liber esse jubetur, ipsius testatoris libertus fit: qui etiam Orcinus appellatur. Nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui utroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio servum manumitti rogat, sed velut ex suo testamento libertatem ei competere vult.

3 ¶ Verba autem fideicommissorum hæc maxime in usu habentur, *peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo*, quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in unum congesta essent.

DE CODICILLIS.

TITULUS XXV.

Ante Augusti tempora constat codicillorum jus in usu non fuisse: sed primus Lucius Lentulus, (ex cujus persona etiam fideicommissa [esse] cœperunt) codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, ut faceret aliquid. Et cum divus Augustus voluntatem ejus implesset: deinceps reliqui ejus authoritatem secuti, fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata,

quæ jure non debebat, ſolvit. Dicitur autem Auguſtus convocaſſe ſapientes viros, interque eos Trebatium quoque, cujus tunc authoritas maxima erat, & quæſiſſe, an poſſet recipi hoc, nec abſonans à juris ratione codicillorum uſus eſſet: & Trebatium ſuaſiſſe Auguſto, quod diceret utiliſſimum & neceſſarium hoc civibus eſſe, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuiſſent: ubi ſi quis teſtamentum facere non poſſet, tamen codicillos poſſet. Poſt quæ tempora, cum & Labeo codicillos feciſſet: jam nemini dubium erat, quin codicilli jure optimo admitterentur.

1 ¶ Non tantum autem teſtamento facto poteſt quis codicillos facere, ſed [&] inteſtatus quis decedens fideicommittere codicillis poteſt. Sed cum ante teſtamentum factum codicilli facti erant: Papinianus ait, non aliter vires habere, quam ſi ſpeciali poſtea voluntate confirmentur. Sed divi Severus & Antoninus reſcripſerunt: ex iis codicillis, qui teſtamentum præcedunt, poſſe fideicommiſſum peti: ſi appareat eum, qui teſtamentum fecit, à voluntate, quam in codicillis expreſſerat, non receſſiſſe.

2 ¶ Codicillis autem hæreditas neque dari, neque adimi poteſt: ne confundatur jus teſtamentorum & codicillorum. & ideo nec exhæredatio ſcribi. Directo autem hæreditas codicillis neque dari, neque adimi poteſt: nam per fideicommiſſum hæreditas codicillis jure relinquitur. Nec conditionem hæredi inſtituto codicillis adjicere, neque ſubſtituere directo [quis] poteſt.

3 ¶ Codicillos etiam plures quis facere poteſt: & nullam ſolemnitatem ordinationis deſiderant.

IN-

INSTITUTIONUM,

ſeu Elementorum,

D. JUSTINIANI,

Sacratiſſimi Principis,

LIBER TERTIUS,

DE HÆREDITATIBUS, QUÆ AB inteſtato deferuntur.

TITULUS I.

Nteſtatus decedit, qui aut omnino teſtamentum non fecit: aut non jure fecit: aut id quod fecerat, ruptum irritumve factum eſt; aut ſi ex eo nemo hæres extiterit.

1 ¶ Inteſtatorum autem hæreditates ex lege duodecim tabularum, primum ad ſuos hæredes pertinent.

2 ¶ Sui autem hæredes exiſtimantur (ut ſupra diximus) qui in poteſtate morientis fuerint: veluti filius filiave, nepos neptiſve ex filio, pronepos proneptiſve ex nepote, ex filio nato prognatus prognatave. Nec intereſt utrum naturales ſint liberi, an adoptivi. Quibus connumerari neceſſe eſt etiam eos, qui ex legitimis quidem [nuptiis vel] matrimoniis non ſunt progeniti, curiis tamen civitatum dati ſecundum divalium conſtitutionum, quæ ſuper his poſitæ ſunt, tenorem, [hæredum] ſuorum jura nanciſcuntur. Necnon eos, quos noſtræ amplexæ ſunt conſtitutiones, per quas juſſimus, [ut] ſi quis mulierem in ſuo contubernio copulaverit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere conjugium, & ex ea liberos ſuſtulerit: poſtea vero affectione procedente, etiam nuptialia inſtrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit: non ſolum eos liberos, qui poſt dotem editi ſunt, juſtos & in poteſtate patris eſſe: ſed etiam anteriores, qui & iis qui poſtea nati ſunt, occaſio-

nem legitimi nominis præstiterunt. Quod obtinere censuimus, & si non progeniti fuerint post dotale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint subtracti. Ita demum tamen nepos neptisve, pronepos proneptisve, suorum hæredum numero sunt, si præcedens persona desierit in potestate parentis esse: sive morte id acciderit, sive alia ratione, velut emancipatione. Nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate ejus sit: nepos ex eo, suus hæres esse non potest. Idque & in cæteris deinceps liberorum personis dictum [esse] intelligimus. Posthumi quoque, qui si vivo parente nati essent, in potestate [ejus] futuri forent, sui hæredes sunt.

3 ¶ Sui autem hæredes fiunt etiam ignorantes, & licet furiosi sint, hæredes possunt existere: quia quibus ex causis ignorantibus nobis acquiritur, ex his causis & furiosis acquiri potest. Et statim morte parentis quasi continuatur dominium, & ideo nec tutoris auctoritate opus est pupillis, cum etiam ignorantibus acquiratur suis hæredibus hæreditas. nec curatoris assensu acquiritur furioso, sed ipso jure.

4 ¶ Interdum autem, licet in potestate [parentis] mortis tempore suus hæres non fuerit, tamen suus hæres parenti efficitur: veluti [si] ab hostibus quis reversus fuerit post mortem patris [sui.] jus enim postliminii hoc facit.

5 ¶ Per contrarium [autem hoc] evenit, ut licet quis in familia defuncti sit mortis tempore, tamen suus hæres non fiat: veluti si post mortem suam pater judicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria ejus damnata fuerit. suum enim hæredem habere non potest, cum fiscus ei succedat. sed potest dici ipso [quidem] jure suum hæredem esse, sed desinere.

6 ¶ Cum filius filiave, & ex altero filio nepos neptisve existunt, pariter ad hæreditatem [avi] vocantur: nec qui gradu proximior est, ulteriorem excludit. Æquum enim esse videtur, nepotes neptesque in patris sui locum succedere. Pari ratione & si nepos neptisve sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptisve: simul vocantur. Et quia placuit nepotes

tes neptesve, item pronepotes proneptesve in parentis sui locum succedere: conveniens esse visum est, non in capita, sed in stirpes hæreditatem dividi, ut filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus filiis nepotes neptesve existant, ex altero unus forte aut duo, ex altero tres aut quatuor: ad unum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel ad quatuor altera dimidia.

7 ¶ Cum autem quæritur, an quis suus hæres existere possit: eo tempore quærendum est, quo certum est aliquem sine testamento decessisse; quod accidit & destituto testamento. Hac ratione, si filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres institutus, & filio mortuo, postea certum fuerit hæredem institutum ex testamento non fieri hæredem, aut quia noluit esse hæres, aut quia non potuit, nepos avo suus hæres existet: quia quo tempore certum est intestatum decessisse patremfamilias, solus invenitur nepos, & hoc certum est.

8 ¶ Et licet post mortem avi natus sit, tamen avo vivo conceptus, mortuo patre ejus, posteaque deserto avi testamento, suus hæres efficitur. Plane si & conceptus & natus fuerit post mortem avi: mortuo patre suo, desertoque postea avi testamento, suus hæres avo non existet: quia nullo jure cognationis patrem sui patris attigit. sed nec ille est inter liberos avi, quem filius emancipatus adoptavit. Hi autem, cum non sunt sui (quantum ad hæreditatem) liberi: neque bonorum possessionem petere possunt quasi proximi cognati. Hæc de suis hæredibus.

9 ¶ Emancipati autem liberi, jure civili nihil juris habent, (neque enim sui hæredes sunt, qui in potestate parentis esse desierunt) neque ullo alio jure per legem duodecim tabularum vocantur. sed prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum possessionem *Unde liberi*, perinde ac si in potestate parentis tempore mortis fuissent: sive soli sint, sive cum suis hæredibus concurrant. Itaque duobus liberis existentibus, emancipato uno, & eo qui tempore mortis in potestate fuerit: sane quidem is, qui in potestate fuit, solus jure civili hæres est, & so-

lus suus hæres, sed cum emancipatus beneficio prætoris in partem admittitur, evenit, ut suus hæres pro parte hæres fiat.

10 ¶ At hi, qui emancipati à parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quasi liberi: si modo, cum is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo eo emancipati ab adoptivo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec unquam in adoptiva familia fuissent. Et convenienter, quod ad adoptivum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiunt. Post mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptivo patre: & quantum ad hunc adoptivum patrem pertinet, æque extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nancifcuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat esse in potestate patris adoptivi, ad quos bona naturalis patris pertineant, utrum ad liberos ejus, an ad adgnatos.

11 ¶ Minus ergo juris habent adoptivi [filii] quam naturales. namque naturales emancipati, beneficio prætoris gradum liberorum retinent, licet jure civili perdant: adoptivi vero emancipati & jure civili perdunt gradum liberorum, & à prætore non admittuntur; & recte. naturalia enim jura civilis ratio perimere non potest; nec quia desinunt sui hæredes esse, possunt desinere filii filiæve, aut nepotes neptesve esse. adoptivi vero emancipati, extraneorum loco incipiunt esse: quia jus nomenque filii filiæve, quod per adoptionem consequuti sunt, alia civili ratione, i. e. emancipatione perdunt.

12 ¶ Eadem hæc observantur, & in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, id est, neque hæredibus institutis, neque ut oportet exhæredatis, prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui in potestate mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat prætor ad eandem bonorum possessionem: eos vero, qui in adoptiva familia fuerint per hoc tempus quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptivos liberos emancipatos ab adoptivo patre, sicut ab intestato,

teftato, ita longe minus contra tabulas teftamenti ad bona ejus [non] admittit: quia defínunt [in] numero liberorum [ejus] effe.

13 ¶ Admonendi tamen fumus, eos, qui in adoptiva familia funt, quive poft mortem naturalis parentis ab adoptivo patre emancipati fuerint: inteftato parente naturali mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum poffeffionem vocantur, non admittantur, alia tamen parte vocari, fcilicet qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, fi neque fui hæredes liberi, neque emancipati obftent, neque adgnatus quidem ullus interveniat. Ante enim prætor liberos vocat tam fuos hæredes, quam emancipatos, deinde legitimos hæredes, deinde proximos cognatos.

14 ¶ Sed ea omnia antiquitati [quidem] placuerunt: aliquam autem emendationem à noftra conftitutione acceperunt, quam fuper iis perfonis compofuimus, quæ à patribus fuis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Invenimus etenim nonnullos cafus, in quibus filii & naturalium parentum fucceffionem propter adoptionem amittebant: & adoptione facile per emancipationem foluta, ad neutrius patris fucceffionem vocabantur. Hoc folito more corrigentes, conftitutionem fcripfimus, per quam definimus, quando parens naturalis filium fuum adoptandum alii dederit, integra omnia jura ita fervari, atque fi in patris naturalis poteftate permanfiffet, nec penitus adoptio fuiffet fubfequuta: nifi in hoc tantummodo cafu, ut poffit ab inteftato ad patris adoptivi venire fucceffionem. Teftamento autem ab eo facto, neque jure civili, neque prætorio, ex hæreditate ejus aliquid perfequi poteft, neque contra tabulas bonorum poffeffione agnita, neque inofficiofi querela inftituta: cum nec neceffitas patri adoptivo imponatur, vel hæredem eum inftituere, vel exhæredatum eum facere, utpote nullo vinculo naturali copulatum; neque fi ex Sabiniano Senatufconfulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in ejufmodi cafu, neque quarta ei fervatur, neque ulla actio ad ejus perfequutionem ei competit. Noftra autem conftitutione exceptus eft is, quem pa-

rens

rens naturalis adoptandum susceperit. Utroque enim jure tam naturali, quam legitimo in hanc personam concurrente, pristina jura tali adoptioni servamus, quemadmodum si paterfamilias sese dederit arrogandum: quæ specialiter & singulatim ex præfatæ constitutionis tenore possunt colligi.

15 ¶ Item vetustas ex masculis progenitos plus diligens, solos nepotes vel neptes, qui [quæve] ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successionem, & jure adgnatorum eos anteponebat: nepotes autem, qui ex filiabus nati sunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco connumerans, post adgnatorum lineam eos vocabat tam in avi vel proavi materni, quam in aviæ vel proaviæ, sive paternæ, sive maternæ successionem. Divi autem principes non passi sunt talem contra naturam injuriam sine competenti emendatione relinquere: sed cum nepotis & pronepotis nomen commune sit utrisque, tam qui ex masculis, quam qui ex fœminis descendunt: ideo eundem gradum & ordinem successionis eis donaverunt. Sed ut amplius aliquid sit eis, qui non solum naturæ, sed etiam veteris juris suffragiis muniuntur: portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus supra diximus) paulo minuendam esse existimaverunt: ut minus tertia parte acciperent, quam mater eorum, vel avia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel avus paternus, sive maternus, quando fœmina mortua sit, cujus de hæreditate agitur: iisque (licet soli sint) adeuntibus, adgnatos minime vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum filio mortuo, nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris sui ad successionem avi sui vocat: ita & principalis dispositio in locum matris suæ vel aviæ, eos cum jam designata partis tertiæ deminutione vocat.

16 ¶ Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter adgnatos & memoratos nepotes, quartam partem substantiæ defuncti adgnatis sibi vindicantibus ex cujusdam constitutionis auctoritate: memoratam quidem constitutionem à nostro Codice segregavimus, neque inseri eam ex Theodosiano Codice in eo concessimus. Nostra autem constitutione promulgata,

gata, toti juri ejus derogatum est: & sanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps, superstitibus, adgnatos nullam partem mortui successionis sibi vindicare: ne hi, qui ex transversa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto jure descendunt. Quam constitutionem nostram obtinere secundum sui vigorem & tempora, & nunc sancimus: ita tamen, ut quemadmodum inter filios & nepotes ex filio antiquitas statuit, non in capita, sed in stirpes dividi hæreditatem: similiter nos inter filios & nepotes ex filia, distributionem fieri jubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias deinceps personas: ut utraque progenies, matris vel patris, aviæ vel avi, portionem sine ulla diminutione consequatur: ut si forte unus vel duo ex una parte, ex altera tres aut quatuor exstent: unus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant.

DE LEGITIMA ADGNATORUM successione.

Titulus II.

Si nemo suus hæres, vel eorum, quos inter suos hæredes prætor, vel constitutiones vocant, existat, qui successionem quoquo modo amplectatur: tunc ex lege duodecim tabularum ad adgnatum proximum pertinet hæreditas.

1 ¶ Sunt autem adgnati (ut primo quoque libro tradidimus) cognati per virilis sexus personas cognatione conjuncti, quasi à patre connati. Itaque [ex] eodem patre nati fratres, adgnati sibi sunt; qui & consanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & invicem is illi adgnatus est. Eodem numero sunt fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt, qui etiam consobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis pervenire poterimus. Ii etiam, qui post mortem patris nascuntur, jura consanguinitatis nanciscuntur. Non tamen omnibus simul adgnatis dat lex hæreditatem:

sed iis qui tunc proximiores gradu sunt, cum certum esse cœperit aliquem intestatum decessisse.

2 ¶ Per adoptionem quoque adgnationis jus consistit: veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptavit. Nec dubium est, quin improprie consanguinei appellentur. Item si quis ex cæteris adgnatis [tuis,] veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu est, adoptaverit aliquem: adgnatus inter suos hæredes esse non dubitatur.

3 ¶ Cæterum inter masculos quidem adgnationis jure hæreditas, etiam si longissimo gradu sint, ultro citroque capitur. Quod ad fœminas vero attinet; ita placebat, ut ipsæ consanguinitatis jure tantum capiant hæreditatem, si sorores sint: ulterius non capiant. masculi autem ad earum hæreditates (etiam si longissimo gradu sint) admittantur. Qua de causa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua vero ad illas non pertinebat. Quod ideo ita constitutum erat, quia commodius videbatur ita jura constitui, ut plerumque hæreditates ad masculos confluerent. Sed quia sane iniquum erat, in universum eas quasi extraneas repelli: prætor eas ad bonorum possessionem admittit ea parte, qua proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur; ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neque adgnatus ullus, neque proximior cognatus interveniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo introduxit: sed simplicitatem legibus amicam amplexa, simili modo omnes adgnatos, sive masculos, sive fœminas, cujuscumque gradus, ad similitudinem suorum invicem ad successionem vocabat. Media autem jurisprudentia, quæ erat quidem lege duodecim tabularum junior, imperiali autem dispositione anterior, subtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas à successione adgnatorum repellebat: omni alia successione incognita, donec prætores paulatim asperitatem juris civilis corrigentes, sive, quod deerat, implentes, humano proposito, alium ordinem suis edictis addiderunt: & cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas ad-

adjuvabant, & pollicebantur his bonorum possessionem, quæ *unde cognati* appellatur. Nos vero, legem duodecim tabularum sequentes, & ejus vestigia in hac parte conservantes, laudamus quidem prætores suæ humanitatis, non tamen eos in plenum [huic] causæ mederi invenimus. Quare etenim uno eodemque gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis, tam in masculis, quam in fœminis æqua lance constitutis, masculis quidem dabatur ad successionem venire omnium adgnatorum: ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori, ad adgnatorum successionem patebat aditus? Ideo [nos] in plenum omnia reducentes, & ad jus duodecim tabularum eandem dispositionem exæquantes, nostra constitutione sancimus: omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes (sive masculini generis, sive fœminini sint) simili modo ad jura successionis legitimæ ab intestato vocari secundum sui gradus prærogativam: nec ideo excludendas, quia consanguinitatis jura, sicut germanæ, non habent.

4 ¶ Hoc etiam addendum nostræ constitutioni existimavimus, ut transferatur unus tantummodo gradus à jure cognationis in legitimam successionem: ut non solum fratris filius & filia (secundum quod jam definivimus) ad successionem patris sui vocentur: sed etiam germanæ consanguineæ, vel sororis uterinæ filius & filia soli, & non deinceps personæ una cum his ad jura avunculi sui perveniant: & mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filiis, avunculus autem sororis suæ soboli: simili modo ab utroque latere succedant, tanquam si omnes ex masculis descendentes, legitimo jure veniant, scilicet ubi frater & soror superstites non sunt. His etenim personis præcedentibus & successionem admittentibus, cæteri gradus remanent penitus semoti, videlicet hæreditate non in stirpes, sed in capita dividenda.

5 ¶ Si plures sint gradus adgnatorum: aperte lex duodecim tabularum proximum vocat. Itaque si (verbi gratia) sint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus: frater potior habetur. Et quamvis sin-

gulari numero usa lex [duodecim tabularum] proximum vocet, tamen dubium non est, quin, si plures sint ejusdem gradus, omnes admittantur. Nam & proprie proximus ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen non dubium est, quin licet unus sit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hæreditas.

6 ¶ Proximus autem, si quidem nullo testamento facto quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cujus de hæreditate quæritur. Quod si facto testamento quisquam decesserit: per hoc tempus requiritur, quo certum esse cœperit, nullum ex testamento hæredem extiturum. tunc enim proprie quisque intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spatio temporis sæpe accidit, ut proximiore mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore non erat proximus.

7 ¶ Placebat autem in eo genere percipiendarum hæreditatum successionem non esse: id est, ut quamvis proximus, qui secundum ea, quæ diximus, vocatur ad hæreditatem, aut spreverit hæreditatem, aut antequam adeat, decesserit: nihilo magis legitimo jure sequentes admittantur. Quod iterum prætores imperfecto jure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant: sed ex cognatorum ordine eos vocabant, utpote adgnationis jure eis recluso. Sed nos nihil perfectissimo juri deesse cupientes, nostra constitutione, quam de jure patronatus, humanitate suggerente, protulimus, [sancimus] successionem in adgnatorum hæreditatibus non esse eis denegandam: cum satis absurdum erat, quod cognatis à prætore apertum est, hoc adgnatis esse reclusum: maxime cum in onere quidem tutelarum, & primo gradu deficiente, sequens succedit: & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum.

8 ¶ Ad legitimam successionem nihilominus vocatur etiam parens, qui contracta fiducia filium vel filiam, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat. quod ex nostra constitutione omnino inducitur, ut emancipationes liberorum semper videantur quasi contracta fiducia fieri: cum apud veteres non aliter hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parens manumisisset.

DE

DE SENATUSCONSULTO Tertulliano.

Titulus III.

Lex duodecim tabularum ita stricto jure utebatur, & præponebat masculorum progeniem: & eos, qui per fœminini sexus necessitudinem sibi junguntur, adeo expellebat, ut ne quidem inter matrem & filium filiamve ultro citroque hæreditatis capiendæ jus daret: nisi quod prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem, bonorum possessione, *unde cognati*, accommodata, vocabant.

1 ¶ Sed hæ juris angustiæ postea emendatæ sunt. Et primus quidem divus Claudius matri, ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hæreditatem.

2 ¶ Postea autem Senatusconsulto Tertulliano, quod divi Hadriani temporibus factum est, plenissime, de tristi successione matri, non etiam aviæ deferenda cautum est: ut ingenua trium liberorum jus habens, libertina quatuor, ad bona filiorum filiarumve admittatur intestato mortuorum, licet in potestate parentis sit: ut scilicet cum alieno juri subjecta est, jussu ejus adeat [hæreditatem] cujus juri subjecta est.

3 ¶ Præferuntur autem matri liberi defuncti, qui sui sunt, quive suorum loco sunt, sive primi gradus, sive ulterioris. Sed & filiæ suæ mortuæ filius vel filia præponitur ex constitutionibus matri defunctæ, id est, aviæ suæ. Pater vero utriusque, non etiam avus & proavus matri anteponitur, scilicet cum inter eos solos de hæreditate agitur. Frater autem consanguineus tam filii, quam filiæ excludebat matrem: soror autem consanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed si fuerant frater & soror consanguinei, & mater liberis onerata: frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hæreditas ex æquis partibus fratribus & sororibus.

4 ¶ Sed nos constitutione, quam in Codice nostro nomine decorato posuimus, matri subvenien-

dum esse existimavimus: respicientes ad naturam, & puerperium, & periculum, & sæpe mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideoque impium esse credidimus, casum fortuitum in ejus admitti detrimentum. si enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito defraudabatur successione suorum liberorum: quid enim peccavit, si non plures sed paucos peperit? Et dedimus jus legitimum plenum matribus (sive ingenuis sive libertinis) & si non ter enixæ fuerint vel quater, sed eum tantum vel eam, qui quæve morte intercepti sunt, ut sic vocentur in liberorum suorum legitimam successionem.

5 ¶ Sed cum antea constitutiones, jura legitimæ successionis perscrutantes, partim matrem adjuvabant, partim eam prægravabant, nec in solidum eam vocabant, sed in quibusdam casibus tertiam ei partem abstrahentes, certis legitimis dabant personis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis visum est recta & simplici via matrem omnibus personis legitimis anteponi, & sine ulla deminutione filiorum suorum successionem accipere: excepta fratris & sororis persona, sive consanguinei sint, sive sola cognationis jura habentes: ut quemadmodum eam toti alii ordini legitimo præposuimus, ita omnes fratres & sorores, sive legitimi sint, sive non, ad capiendas hæreditates simul vocemus: ita tamen, ut si quidem solæ sorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ supersint; dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes sorores habeant. Si vero matre superstite & fratre, vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus, sive legitimis, sive sola cognationis jura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur: in capita distribuatur ejus hæreditas.

6 ¶ Sed quemadmodum nos matribus prospeximus, ita eas oportet suæ soboli consulere: scituris eis, quod si tutores liberis non petierint, vel in locum remoti vel excusati, intra annum petere neglexerint: ab eorum impuberum morientium successione merito repellentur.

7 ¶ Licet autem vulgo quæsitus sit filius filiave: potest [tamen] ad bona ejus mater ex Tertulliano Senatusconsulto admitti.

DE

DE SENATUSCONSULTO ORPHITIANO.

Titulus IV.

PEr contrarium autem liberi ad bona matrum intestatarum admittuntur ex Senatusconsulto Orphitiano, quod Orphitio & Rufo consulibus effectum est, divi Marci temporibus, & data est tam filio quam filiæ legitima hæreditas, etiam si alieno juri subjecti sint: & præferuntur consanguineis & adgnatis defunctæ matris.

1 ¶ Sed cum ex hoc Senatusconsulto nepotes [& neptes] ad aviæ successionem legitimo jure non vocarentur: postea hoc constitutionibus principalibus emendatum est, ut ad similitudinem filiorum filiarumque, & nepotes & neptes vocentur.

2 ¶ Sciendum autem est hujusmodi successiones, quæ ex Tertulliano & Orphitiano Senatusconsultis deferuntur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, qua novæ hæreditates legitimæ capitis deminutione non pereunt, sed illæ solæ, quæ ex lege duodecim tabularum deferuntur.

3 ¶ Novissime sciendum est, etiam illos liberos, qui vulgo quæsiti sunt, ad matris hæreditatem ex hoc Senatusconsulto admitti.

4 ¶ Si ex pluribus legitimis hæredibus quidam omiserint hæreditatem, vel morte, vel alia causa impediti fuerint, quominus adeant: reliquis, qui adierint, adcrescit illorum portio. & licet ante decesserint, ad hæredes tamen eorum pertinet.

DE SUCCESSIONE COGNATORUM.

Titulus V.

POst suos hæredes, eosque, quos inter suos hæredes prætor & constitutiones vocant, & post legitimos (quo numero sunt adgnati, & hi, quos in locum adgnatorum tam supradicta Senatusconsulta, quam nostra erexit constitutio) proximos cognatos Prætor vocat.

1 ¶ Qua parte naturalis cognatio spectatur. nam adgnati capite deminuti, quique ex his progeniti sunt,

sunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, sed à prætore tertio ordine vocantur: exceptis solis tantummodo fratre & sorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos lex Anastasiana cum fratribus integri juris constitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hæreditatem, sive sororis: non æquis tamen partibus, sed cum aliqua deminutione, quam facile est ex ipsius constitutionis verbis colligere. Aliis vero adgnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem passi non sunt, tamen anteponit eos & proculdubio cognatis.

2 ¶ Eos etiam, qui per fœminini sexus personas ex transverso cognatione junguntur, tertio gradu proximitatis nomine prætor ad successionem vocat.

3 ¶ Liberi quoque, qui in adoptiva familia sunt, ad naturalium parentum hæreditatem hoc eodem gradu vocantur.

4 ¶ Vulgo quæsitos, nullos habere adgnatos manifestum est: quum adgnatio à patre sit, cognatio à matre, hi autem nullum patrem habere intelligantur. Eadem ratione ne inter se quidem possunt videri consanguinei esse: quia consanguinitatis jus species est adgnationis. Tantum ergo cognati sunt sibi, sicut & matri cognati sunt. Itaque omnibus istis [ex] ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

5 ¶ Hoc loco & illud necessario admonendi sumus: adgnationis quidem jure admitti aliquem ad hæreditatem, etsi decimo gradu sit: sive de lege duodecim tabularum quæramus, sive de edicto, quo prætor legitimis hæredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. Proximitatis vero nomine iis solis prætor promittit bonorum possessionem, qui usque ad sextum gradum cognationis sunt, & ex septimo sobrino sobrinaque nato natæve.

DE GRADIBUS COGNATIONUM.

TITULUS VI.

Hoc loco necessarium est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus, cognationem aliam supra nu-

numerari, aliam infra, aliam ex transverso, quæ etiam à latere dicitur. superior cognatio est parentum: inferior liberorum: ex transverso fratrum sororumve, & eorum qui quæve ex his generantur, & convenienter patrui, amitæ, avunculi, materteræ. Et superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit: at ea, quæ ex transverso numeratur, à secundo.

1 ¶ Primo gradu est supra pater, mater: infra filius, filia.

2 ¶ Secundo [gradu] supra avus, avia: infra nepos, neptis: ex transverso frater, soror.

3 ¶ Tertio [gradu] supra proavus, proavia: infra pronepos, proneptis: ex transverso fratris sororisque filius, filia, & convenienter patruus, amita, avunculus, matertera. Patruus est frater patris, qui Græce πατράδελφος appellatur. Avunculus est frater matris, qui Græce μητράδελφος dicitur. & uterque promiscue θεῖος appellatur. Amita est patris soror, [quæ Græce πατραδέλφη appellatur.] Matertera vero matris soror, [quæ Græce μητραδέλφη dicitur,] & utraque promiscue θεία appellatur.

4 ¶ Quarto gradu supra abavus, abavia: infra abnepos, abneptis: ex transverso fratris sororisque nepos neptisve, & convenienter patruus magnus, amita magna, id est, avi frater & soror; item avunculus magnus, & matertera magna, id est, aviæ frater & soror; consobrinus, consobrina, id est, qui quæve, ex sororibus aut fratribus procreantur. Sed quidam recte consobrinos eos proprie dici putant, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consororinos: eos vero, qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ nascuntur, sorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre & sorore progenerantur, amitinos proprie dici [putant.] Amitæ tuæ filii, consobrinum te appellant, tu illos amitinos.

5 ¶ Quinto [gradu] supra adavus, adavia: infra adnepos, adneptis: ex transverso fratris sororisque pronepos, proneptis, & convenienter propatruus, proamita, id est, proavi frater & soror; [&] proavunculus & promatertera, id est, proaviæ frater & soror;

ſoror; item fratris patruelis, vel ſororis patruelis, conſobrini & conſobrinæ, amitini & amitinæ filius filia, propius ſobrino, propius ſobrina; hi ſunt patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ filius filia.

6 ¶ Sexto gradu ſupra tritavus, tritavia: infra trinepos, trineptis: ex tranſverſo fratris ſororiſque abnepos, abneptis, & convenienter abpatruus, abamita, id eſt, abavi frater & ſoror: abavunculus, abmatertera, id eſt, abaviæ frater & ſoror. [item propatrui, proamitæ, proavunculi, promateteræ filius filia. item propius ſobrino ſobrinave filius filia:] item ſobrini, ſobrinæ, id eſt, qui quæve ex fratribus vel ſororibus patruelibus vel conſobrinis vel amitinis progenerantur.

7 ¶ Hactenus oſtendiſſe ſufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam eſt intelligere, quemadmodum ulteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe ſemper generata perſona gradum adjicit, ut longe facilius ſit reſpondere, quoto quiſque gradu ſit, quam propria cognationis appellatione quemquam denotare.

8 ¶ Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur.

9 ¶ Sed cum magis veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigatur: ideo neceſſarium duximus poſt narrationem graduum, eos etiam præſenti libro inſcribi, quatenus poſſint & auribus, & oculorum inſpectione adoleſcentes perfectiſſimam graduum doctrinam adipiſci.

DE SERVILI COGNATIONE.

TITULUS VII.

ILlud certum eſt, ad ſerviles cognationes illam partem edicti, qua proximitatis nomine bonorum poſſeſſio promittitur, non pertinere: nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed noſtra conſtitutione, quam pro jure patronatus fecimus (quod jus uſque ad noſtra tempora ſatis obſcurum, atque nube plenum & undique confuſum fuerat) & hoc humanitate ſuggerente conceſſimus, ut ſi quis in ſer-

servili **constitutus** consortio, liberum vel liberos habuerit, sive ex libera, sive ex servilis conditionis muliere; vel contra, serva mulier ex libero vel servo habuerit liberos **cujuscunque sexus:** & ad libertatem his pervenientibus, ii, qui ex servili ventre nati sunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberæ erant, ipsi in servitute eos habuerint, & postea ad libertatem pervenerint: ut hi omnes ad successionem patris vel matris veniant, patronatus jure in hac parte sopito. Hos **enim liberos non solum in suorum parentum successionem,** sed etiam alterum in alterius successionem mutuam vocavimus; **ex illa lege specialiter eos vocantes, sive soli inveniantur, qui in servitute nati, & postea manumissi sunt; sive una cum aliis, qui post libertatem parentum concepti sunt; sive ex eodem patre, sive ex eadem matre, sive ex aliis nuptiis, ad similitudinem eorum, qui ex justis nuptiis procreati sunt.**

1 ¶ Repetitis itaque omnibus, quæ jam tradidimus, apparet non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari. eoque amplius, ne eum quidem, qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cum enim prima causa sit suorum hæredum, & eorum, quos inter suos hæredes enumeravimus: apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem esse, quam fratrem aut patrem matremque defuncti: cum alioqui pater quidem & mater (ut supra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater vero secundum, pronepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest, in potestate morientis fuerit, an non, quod vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex fœmineo sexu propagatus est. Amotis quoque suis hæredibus, & quos inter suos hæredes vocari diximus: adgnatus, qui integrum jus habet adgnationis, etiam si longissimo gradu sit, plerumque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patrui nepos vel pronepos avunculo vel materteræ præfertur. Totiens **igitur** dicimus aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati sunt: quotiens neque suorum hæredum, quique inter suos hæredes sunt, neque adgnationis [jure,] aliquis præferri

ferri debeat, secundum ea quæ tradidimus: exceptis fratre & sorore emancipatis, qui ad successionem fratrum vel sororum vocantur: qui etsi capite deminuti sunt, tamen præferuntur cæteris ulterioris gradus adgnatis.

DE SUCCESSIONE LIBERTORUM.

TITULUS VIII.

NUnc de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum suum impune testamento præterire: nam ita demum lex duodecim tabularum ad hæreditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, hærede suo nullo relicto. Itaque intestato mortuo liberto, si is suum hæredem reliquisset, patrono nihil in bonis ejus juris erat. Et si quidem ex naturalibus liberis aliquem suum hæredem reliquisset, nulla videbatur querela: si vero adoptivus filius fuisset, aperte iniquum erat, nihil juris patrono superesse.

1 ¶ Qua de causa postea prætoris edicto hæc juris iniquitas emendata est: sive enim faciebat testamentum libertus, jubebatur ita testari, ut patrono partem dimidiam bonorum suorum relinqueret: & si aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat; dabatur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiæ bonorum possessio: Sive intestatus moriebatur, suo hærede relicto filio adoptivo; dabatur æque patrono, contra hunc suum hæredem, partis dimidiæ bonorum possessio. Prodesse autem liberto solebant ad excludendum patronum naturales liberi, non solum quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam emancipati, & in adoptionem dati: si modo ex aliqua parte scripti hæredes erant, aut præteriti, contra tabulas, bonorum possessionem ex edicto [prætorio] petierant. nam exhæredati nullo modo repellebant patronum.

2 ¶ Postea [vero] lege Papia adaucta sunt jura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum est enim, ut ex bonis ejus, qui sestertium centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores, quam tres liberos habebat; sive is testamento facto, sive intestatus mortuus erat; virilis pars patrono deberetur.

beretur. Itaque cum unum [quidem] filium filiamve hæredem reliquerat libertus; perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine ullo filio filiave intestatus decessisset. cum [vero] duos duasve hæredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: si tres reliquerat, repellebatur patronus.

3 ¶ Sed nostra constitutio, quam pro omni natione, Græca lingua compendioso tractatu habito composuimus, ita hujusmodi causam definivit: ut si quidem libertus vel liberta minores centenariis sint, id est, minus centum aureis habeant substantiam (sic enim legis Papiæ summam interpretati sumus, ut pro mille sestertiis unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione: si tamen testamentum fecerint. Sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus jus (quod erat ex lege duodecim tabularum) integrum reservavit. Cum vero majores centenariis sint, si hæredes vel bonorum possessores liberos habeant, sive unum, sive plures, cujuscunque sexus vel gradus: ad eos successiones parentum deduximus, patronis omnibus modis una cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint: si quidem intestati, ad omnem hæreditatem patronos potronasque vocavimus; si vero testamentum quidem fecerint, patronos autem aut patronas præterierint, cum nullos liberos haberent, vel habentes eos exhæredaverint, vel mater sive avus maternus eos præterierint, ita quod non possint argui inofficiosa eorum testamenta: tunc ex nostra constitutione per bonorum possessionem contra tabulas, non dimidiam (ut antea) sed tertiam partem bonorum liberti consequantur: vel quod deest, eis ex constitutione nostra repleatur, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus vel liberta eis reliquerit: ita sine onere, ut nec liberis liberti libertævæ ex ea parte legata vel fideicommissa præstentur, sed ad cohæredes eorum hoc onus redundet: multis aliis casibus à nobis in præfata constitutione congregatis, quos necessarios esse ad hujusmodi dispositionem juris perspeximus, ut tam patroni patronæque, quam liberi eorum, nec non qui ex transverso latere veniunt, usque

usque ad quintum gradum ad successionem libertorum libertarumve vocentur, sicut ex ea constitutione intelligendum est: & si ejusdem patroni vel patronæ, vel duorum duarumve pluriumve liberi sint: qui proximior est, ad liberti vel libertæ vocetur successionem, & in capita non in stirpes dividatur successio: eodem modo & in iis, qui ex transverso latere veniunt, servando. Pene enim consonantia jura ingenuitatis & libertinitatis in successionibus fecimus.

4 ¶ Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda sunt, qui in civitatem Romanam pervenerunt: cum nec sint alii liberti, simul & Dedititiis & Latinis sublatis; cum Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus erant, quia licet ut liberi vitam suam peragebant, attamen ipso ultimo spiritu simul animam atque libertatem amittebant, & quasi servorum bona eorum jurè quodammodo peculii ex lege Junia [Norbana] manumissores detinebant. Postea vero Senatusconsulto Largiano cautum fuerat, ut liberi manumissoris non nominatim exhæredati facti, extraneis hæredibus eorum in bonis Latinorum præponerentur. Quibus etiam supervenit Divi Trajani edictum, quod eundem hominem, si invito vel ignorante patrono ad civitatem Romanam venire ex beneficio principis festinarat, faciebat quidem vivum civem Romanum, Latinum vero morientem. sed nostra constitutione propter hujusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis etiam legem Juniam, & Senatusconsultum Largianum, & edictum divi Trajani, in perpetuum deleri censuimus: ut omnes liberti civitate Romana fruantur; & mirabili modo quibusdam adjectionibus ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad civitatem Romanam capiendam transposuimus.

DE ADSIGNATIONE LIBERTORUM.

TITULUS IX.

In summa (quod ad bona libertorum [attinet]) admonendi sumus, censuisse Senatum, ut quamvis ad omnes patroni liberos, qui ejusdem gradus sunt, æqua-

æqualiter bona libertorum pertineant: tamen licere parenti, uni ex liberis adſignare libertum, ut poſt mortem ejus ſolus is patronus habeatur, cui adſignatus eſt; & cæteri liberi, qui ipſi quoque ad eadem bona, nulla adſignatione interveniente, pariter admitterentur, nihil juris in his bonis habeant; ſed ita demum priſtinum jus recipiant, ſi is, cui adſignatus eſt, deceſſerit nullis liberis relictis.

1 ¶ Nec tantum libertum, ſed etiam libertam, & non tantum filio, nepotive, ſed etiam filiæ neptive adſignare permittitur.

2 ¶ Datur autem hæc adſignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in poteſtate habebit, ut eis, quos in poteſtate habet, adſignare libertum libertamve liceat. Unde quærebatur, ſi eum, cui adſignavit, poſtea emancipaverit: num evaneſcat adſignatio? Sed placuit evaneſcere, quod & Juliano & aliis pleriſque viſum eſt.

3 ¶ Nec intereſt, [an] teſtamento quis adſignet, an ſine teſtamento, ſed etiam quibuſcunque verbis patronis hoc permittitur facere, ex ipſo Senatuſconſulto, quod Claudianis temporibus factum eſt, Sabellio Rufo & Aſterio Scapula conſulibus.

DE BONORUM POSSESSIONIBUS.

TITULUS X.

JUs bonorum poſſeſſionis introductum eſt à prætore emendandi veteris juris gratia. Nec ſolum in inteſtatorum hæreditatibus vetus jus eo modo prætor emendavit, ſicut ſupra dictum eſt: ſed in eorum quoque qui teſtamento facto deceſſerint. Nam ſi alienus poſthumus hæres fuerit inſtitutus: quamvis hæreditatem jure civili adire non poterat, cum inſtitutio non valebat: honorario tamen jure bonorum poſſeſſor efficiebatur, videlicet cum à prætore adjuvabatur. ſed & is à noſtra conſtitutione hodie recte hæres inſtituitur, quaſi & jure civili non incognitus. Aliquando tamen, neque emendandi, neque impugnandi veteris juris, ſed magis confirmandi gratia, [prætor] pollicetur bonorum poſſeſſionem. Nam illis quoque, qui recte teſtamento facto hæredes inſtituti ſunt, dat ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem.

ſionem. Item ab inteſtato ſuos hæredes, & adgnatos ad bonorum poſſeſſionem vocat. Sed & remota quoque bonorum poſſeſſione, ad eos pertinet hæreditas jure civili.

2 ¶ Quos autem ſolus vocat prætor ad hæreditatem, hæredes quidem ipſo jure non fiunt, nam prætor hæredem facere non poteſt: per legem enim tantum, vel ſimilem juris conſtitutionem hæredes fiunt, veluti per Senatuſconſulta & conſtitutiones principales: ſed cum eis prætor dat bonorum poſſeſſionem, loco hæredum conſtituuntur, & vocantur bonorum poſſeſſores. Adhuc autem & alios complures gradus prætor fecit in bonorum poſſeſſionibus dandis, dum id agebat, ne quis ſine ſucceſſore moreretur. Nam anguſtiſſimis finibus conſtitutum per legem duodecim tabularum jus percipiendarum hæreditatum, prætor ex bono & æquo dilatavit.

3 ¶ Sunt autem bonorum poſſeſſiones ex teſtamento quidem hæ. Prima, quæ præteritis liberis datur, vocaturque *contra tabulas*. Secunda quam omnibus jure ſcriptis hæredibus prætor pollicetur, ideoque vocatur *ſecundum tabulas*. Et cum de teſtamentis prius locutus eſt, ad inteſtatos tranſitum fecit. Et primo loco ſuis hæredibus, & iis, qui ex edicto prætoris inter ſuos hæredes connumerantur, dat bonorum poſſeſſionem, quæ vocatur *unde liberi:* Secundo, legitimis hæredibus. Tertio, decem perſonis, quas extraneo manumiſſori præferebat. ſunt autem decem perſonæ hæ: pater, mater, avus, avia, tam paterni quam materni: item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia: frater, ſororve, conſanguinei, vel uterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, *tanquam ex familia.* Sexto, patrono patronæque, liberiſque eorum, & parentibus. Septimo, viro & uxori. Octavo, cognatis manumiſſoris.

4 ¶ Sed eas quidem prætoria introduxit juriſdictio: à nobis tamen nihil incurioſum prætermiſſum eſt, ſed noſtris conſtitutionibus omnia corrigentes, contra tabulas quidem & ſecundum tabulas bonorum poſſeſſiones admiſimus, utpote neceſſarias conſtitutas: nec non ab inteſtato *unde liberi & unde legitimi* bonorum poſſeſſiones. Quæ autem in prætoris edicto quinto

quinto loco posita fuerat, id est, *unde decem personæ*, eam pio proposito, & compendioso sermone supervacuam ostendimus. Cum enim præfata bonorum possessio decem personas præponebat extraneo manumissori: nostra constitutio, quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdemque manumissoribus contracta fiducia manumissionem facere dedit: ut ipsa manumissio eorum hoc in se habeat privilegium, & supervacua fiat supradicta bonorum possessio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum possessione, in gradum ejus sextam antea bonorum possessionem induximus: & quintam fecimus, quam prætor proximis cognatis pollicetur. Cumque antea fuerat septimo loco bonorum possessio *tanquam ex familia*, & octavo *unde patroni patronæque & parentes eorum*: utramque per constitutionem nostram, quam de jure patronatus fecimus, penitus evacuavimus. Cum enim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertinorum successiones posuimus, quas usque ad quintum gradum tantummodo coarctavimus, ut sit aliqua inter ingenuos & libertinos differentia: sufficit eis tam contra tabulas bonorum possessio, quam *unde legitimi*, & *unde cognati*, ex quibus possunt sua jura vindicare, omni scrupulositate & inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum resoluta. Aliam vero bonorum possessionem, quæ *unde vir & uxor* appellatur, & nono loco inter veteres bonorum possessiones posita fuerat, & in suo vigore servavimus, & altiore loco, id est, sexto eam posuimus: decima quoque bonorum possessione, quæ erat *unde cognati manumissoris*, propter causas enumeratas merito sublata: ut sex tantummodo bonorum possessiones ordinariæ permaneant, suo vigore pollentes. Septima eas secuta, quam optima ratione prætores introduxerunt. Novissime enim promittitur edicto iis etiam bonorum possessio, quibus ut detur, lege, vel Senatusconsulto, vel constitutione comprehensum est: quam neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt, neque iis, quæ ex testamento sunt, prætor stabili jure connumeravit: sed quasi ultimum & extraordinarium auxilium (prout res exegit) accommo-

davit, scilicet iis, qui ex legibus, Senatusconsultis, constitutionibusve principum, ex novo jure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt. Cum igitur plures species successionum prætor introduxisset, easque per ordinem dispofuisset: & in unaquaque specie successionis sæpe plures exstent dispari gradu personæ: ne actiones creditorum differrentur, sed haberent, quos convenirent, & ne facile in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerent: ideo petendæ bonorum possessioni certum tempus præfinivit. Liberis itaque & parentibus, tam naturalibus, quam adoptivis in petenda bonorum possessione anni spatium, cæteris [autem] adgnatis, vel cognatis, centum dierum dedit.

5 ¶ Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit: ejusdem gradus personis adcrescit: vel si nullus sit, deinceps cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is, qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiaverit, non quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur: sed statim cæteri ex eodem edicto admittuntur.

6 ¶ In petenda autem bonorum possessione dies utiles singuli considerantur.

7 ¶ Sed bene anteriores principes & huic causæ providerunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet: sed quocumque modo admittentis eam judicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit, plenum habeat earum beneficium.

DE ACQUISITIONE PER ARROgationem.

TITULUS XI.

Est & alterius generis per universitatem successio, quæ neque lege duodecim tabularum, neque prætoris edicto, sed eo jure, quod consensu receptum est, introducta est.

1 ¶ Ecce enim cum paterfamilias sese in adrogationem dat, omnes res ejus corporales & incorporales, quæque ei debitæ sunt, arrogatori antea quidem

dem pleno jure acquirebantur: exceptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales sunt operarum obligationes, & jus adgnationis. Usus etenim & ususfructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit nostra constitutio.

2 ¶ Nunc autem nos eandem acquisitionem, quæ per arrogationem fiebat, coarctavimus ad similitudinem naturalium parentum. Nihil enim aliud, nisi tantummodo ususfructus tam naturalibus parentibus, quam adoptivis, per filiosfamiliarum acquiritur in iis rebus, quæ extrinsecus filiis obveniunt, dominio eis integro servato. Mortuo autem filio arrogato in adoptiva familia, etiam dominium [rerum] ejus ad arrogatorem pertransit: nisi supersint aliæ personæ, quæ ex constitutione nostra, patrem in iis, quæ acquiri non possunt, antecedant.

3 ¶ Sed ex diverso, pro eo, quod is debuit, qui se in adoptionem dedit, ipso quidem jure arrogator non tenetur, sed nomine filii convenitur: & si noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes nostros magistratus, bona, quæ ejus cum usufructu futura fuissent, si se alieno juri non subjecisset, possidere, & legitimo modo ea disponere.

DE EO, CUI LIBERTATIS CAUSA bona addicuntur.

Titulus XII.

Accessit novus casus successionis ex constitutione divi Marci. Nam si ii, qui libertatem acceperunt à domino in testamento, ex quo non aditur hæreditas, velint bona sibi addici libertatum conservandarum causa: audiuntur.

1 ¶ Et ita divi Marci rescripto ad Pompilium Rufum continetur. verba rescripti ita se habent: Si Verginio Valenti, qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona [ejus] esse cœperunt, ut venire debeant: is, cujus de ea re notio est, aditus rationem desiderii tui habebit, ut libertatum tam earum, quæ directo, quam earum, quæ per speciem

fideicommissi relictæ sunt, tuendarum gratia addicantur tibi: si idonee creditoribus caveris de solido, quod cuique debetur, solvendo. Et ii quidem, quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hæreditas adita esset. Ii autem, quos hæres manumittere rogatus est, à te libertatem consequentur: ita, ut si non alia conditione velis tibi bona addici, quam ut [ii] etiam, qui directo libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, si ii, quorum de statu agitur, consentiant, auctoritatem nostram accommodamus. Et ne hujus rescriptionis nostræ emolumentum alia ratione irritum fiat: si fiscus bona agnoscere voluerit, & ii, qui rebus nostris attendunt, sciant commodo pecuniario præferendam esse libertatis causam: & ita bona cogenda, ut libertas iis salva sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hæreditas ex testamento adita esset.

2 ¶ Hoc rescripto subventum est & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideantur & veneant. Certe si fuerint hac de causa bona addicta: cessat bonorum venditio. existit enim defuncti defensor, & quidem idoneus, qui de solido creditoribus cavet.

3 ¶ In primis hoc rescriptum totiens locum habet, quotiens testamento libertates datæ sunt. Quid ergo si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hæreditas: [an] favor constitutionis debebit locum habere? Certe si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem: competere eam, nemini dubium est.

4 ¶ Tunc [enim] constitutioni locum esse verba ostendunt, cum nemo successor ab intestato existat. Ergo quandiu incertum erit, utrum existat, an non: cessabit constitutio. Si vero certum esse cœperit, neminem existere: tunc erit constitutioni locus.

5 ¶ Si is, qui in integrum restitui potest, abstinuerit hæreditate: an quamvis potest in integrum restitui, possit admitti constitutio, & bonorum addictio fieri? Quid ergo si post addictionem libertatum conservandarum causa factam in integrum sit restitutus? Utique non erit dicendum revocari libertates: quia semel competierunt.

6 ¶

6 ¶ Hæc constitutio libertatum tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ: cessat [hæc] constitutio. Quid ergo si vivus dederit libertates, vel mortis causa; & ne de hoc quæratur, utrum in fraudem creditorum, an non factum sit, idcirco velint sibi addici bona: an audiendi sint? Et magis est, ut audiri debeant, etsi deficiant verba constitutionis.

7 ¶ Sed cum multas divisiones ejusmodi constitutioni deesse perspeximus, lata est à nobis plenissima constitutio, in qua multæ species collatæ sunt, quibus jus hujusmodi successionis plenissimum est effectum, quas ex ipsius lectione constitutionis potest quis cognoscere.

DE SUCCESSIONIBUS SUBLATIS, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex SCto Claudiano.

Titulus XIII.

Erant ante prædictam successionem olim & aliæ per universitatem successiones; qualis fuerat bonorum emptio, quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando judicia ordinaria in usu fuerant. sed cum extraordinariis judiciis posteritas usa est: ideo cum ipsis ordinariis judiciis etiam bonorum venditiones exspiraverunt, & tantummodo creditoribus datur officio judicis bona possidere, & prout utile eis visum est, ea disponere; quod ex latioribus Digestorum libris perfectius apparebit.

1 ¶ Erat & ex Senatusconsulto Claudiano miserabilis per universitatem acquisitio: cum libera mulier servili amore bacchata, ipsam libertatem per Senatusconsultum amittebat, & cum libertate substantiam: quod indignum nostris temporibus esse existimantes, & à nostra civitate deleri, & non inseri nostris digestis concessimus.

DE OBLIGATIONIBUS.

TITULUS XIV.

Nunc transeamus ad obligationes. Obligatio est juris vinculum, quo necessitate adstringimur alicujus rei solvendæ secundum nostræ civitatis jura.

1 ¶ Omnium autem obligationum summa divisio in duo genera diducitur. namque aut civiles sunt, aut prætoriæ. Civiles sunt quæ aut legibus constitutæ, aut certo jure civili comprobatæ sunt. Prætoriæ sunt, quas prætor ex sua jurisdictione constituit, quæ etiam honorariæ vocantur.

2 ¶ Sequens divisio in quatuor species dividitur. Aut enim ex contractu sunt, aut quasi ex contractu, aut ex maleficio, aut quasi ex maleficio. Prius est, ut de iis, quæ ex contractu sunt, dispiciamus. Harum æque quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu. de quibus singulis dispiciamus.

QUIBUS MODIS RE CONTRAHITUR obligatio.

TITULUS XV.

Re contrahitur obligatio, [veluti] mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus consistit, quæ pondere, numero, mensura constant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata: ære, argento, auro: quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, ut accipientium fiant. Et quoniam nobis non eædem res, sed aliæ ejusdem naturæ & qualitatis redduntur: inde etiam mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur, ut ex meo tuum fiat: & ex eo contractu nascitur actio, quæ vocatur condictio.

1 ¶ Is quoque qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem solvit, re obligatur: daturque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei condici potest, si apparet eum dare oportere, ac si mutuum accepisset. Unde pupillus, si ei sine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti condictione: non magis, quam mutui datione. Sed hæc spe-

cies

cies obligationis non videtur ex contractu consistere: cum is, qui solvendi animo dat, magis voluerit negotium distrahere, quam contrahere.

2 ¶ Item is, cui res aliqua utenda datur, id est, commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed is, ab eo, qui mutuum accepit, longe distat. namque non ita res datur, ut ejus fiat, & ob id de ea re ipsa restituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, si quolibet fortuito casu amiserit, quod accepit: veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiumve incursu: nihilominus obligatus remanet. At is, qui utendum accepit, sane quidem exactam diligentiam custodiendæ rei præstare jubetur: nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantam suis rebus adhibere solitus est; si modo alius diligentior poterat eam rem custodire. sed propter majorem vim majoresve casus non tenetur, si modo non ipsius culpa is casus intervenit. alioqui si id, quod tibi commodatum est domi, peregre tecum ferre malueris, & vel incursu hostium prædonumve, vel naufragio amiseris: dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc proprie intelligitur, si nulla mercede accepta vel constituta, [res] tibi utenda data est. alioqui mercede interveniente, locatus tibi usus rei videtur: Gratuitum enim debet esse commodatum.

3 ¶ Præterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur; teneturque actione depositi: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur. Sed is ex eo solo tenetur, si quid dolo commiserit. culpæ autem nomine, id est, desidiæ ac negligentiæ, non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit: quia qui negligenti amico rem custodiendam tradit, [non ei] sed suæ facilitati id imputare debet.

4 ¶ Creditor quoque, qui pignus accepit, re obligatur: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur actione pignoratitia. Sed quia pignus utriusque gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ea credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum: placuit sufficere, si ad eam rem custo-

custodiendam exactam diligentiam adhibeat: quam si praestiterit: & aliquo fortuito casu rem amiserit, securum esse, nec impediri creditum petere.

DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS.

TITULUS XVI.

VErbis obligatio contrahitur ex interrogatione & responsione, cum quid dari fierive nobis stipulamur. ex qua duae proficiscuntur actiones, tam condictio certi, si certa sit stipulatio: quam ex stipulatu: si incerta sit; quae hoc nomine inde utitur, quod stipulum apud veteres firmum appellabatur, forte à stipite descendens.

1 ¶ In hac re olim talia verba tradita fuerunt. *Spondes? spondeo. Promittis? promitto.* [*Fidepromittis? fidepromitto.*] *Fidejubes? fidejubeo. Dabis? dabo. Facies? faciam.* Utrum autem Latina, an Graeca, vel qua libet alia lingua stipulatio concipiatur, nihil interest: scilicet si uterque stipulantium intellectum ejus linguae habeat: nec necesse est eadem lingua utrunque uti, sed sufficit congruenter ad interrogata respondere. Quinetiam duo Graeci Latina lingua obligationem contrahere possunt. Sed haec solennia verba olim quidem in usu fuerunt: postea autem Leonina constitutio lata est, quae solennitate verborum sublata, sensum & consonantem intellectum ab utraque parte solum desiderat, quibuscunque tandem verbis expressum est.

2 ¶ Omnis stipulatio aut pure, aut in diem, aut sub conditione fit. Pure, veluti, *quinque aureos dare spondes?* Idque confestim peti potest. In diem, cum adjecto die, quo pecunia solvatur, stipulatio fit: veluti, *decem aureos primis kalendis Martiis dare spondes?* Id autem quod in diem stipulamur, statim quidem debetur: sed peti prius, quam dies venerit, non potest, at ne eo quidem ipso die, in quem stipulatio facta est, peti potest: quia totus is dies arbitrio solventis tribui debet. Neque enim certum est eo die, in quem promissum est, datum non esse, prius quam is praeterierit.

3 ¶ At si ita stipuleris, *decem aureos annuos, quoad vi-*

vivam, dare spondes? & pure facta obligatio intelligitur, & perpetuatur: quia ad tempus non potest deberi: sed hæres petendo, pacti exceptione submovebitur.

4 ¶ Sub conditione stipulatio fit, cum in aliquem casum differtur obligatio: ut si aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur stipulatio: veluti, *Si Titius consul fuerit factus, quinque aureos dare spondes?* Si quis ita stipuletur, *si in capitolium non ascendero, dare spondes?* perinde erit ac si stipulatus esset, cum moreretur, sibi dari. Ex conditionali stipulatione tantum spes est debitum iri: eamque ipsam spem in hæredem transmittimus, si prius quam conditio exstet, mors nobis contigerit.

5 ¶ Loca etiam inseri stipulationi solent: veluti, *Carthagini dare spondes?* Quæ stipulatio licet pure fieri videtur, tamen re ipsa habet tempus adjectum, quo promissor utatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideo si quis Romæ ita stipuletur, *hodie Carthagini dare spondes?* inutilis erit stipulatio, cum impossibilis sit repromissio.

6 ¶ Conditiones, quæ ad præsens vel præteritum tempus referuntur, aut statim infirmant obligationem, aut omnino non differunt; veluti, *Si Titius Consul fuit*, vel *si Mævius vivit, dare spondes?* Nam si ea ita non sunt, nihil valet stipulatio: sin autem ita se habent, statim valet. Quæ enim per rerum naturam sunt certa, non morantur obligationem, licet apud nos incerta sint.

7 ¶ Non solum res in stipulatum deduci possunt, sed etiam facta, ut si stipulemur aliquid fieri, vel non fieri. & in hujusmodi stipulationibus optimum erit pœnam subjicere, ne quantitas stipulationis in incerto sit, ac necesse sit actori probare, quod ejus intersit. Itaque si quis, ut fiat aliquid, stipuletur: ita adjici pœna debet, *Si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare spondes?* sed si quædam fieri, quædam non fieri, una eademque conceptione stipuletur quis: clausula hujusmodi erit adjicienda, *Si adversus ea factum erit: sive quid ita factum non fuerit: tunc pœna nomine decem aureos dare spondes?*

DE DUOBUS REIS STIPULANDI ET promittendi.

TITULUS XVII.

ET ſtipulandi & promittendi duo pluresve rei fieri poſſunt. Stipulandi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat, *Spondeo.* utputa cum duobus ſeparatim ſtipulantibus ita promiſſor reſpondeat, *Utrique veſtrum dare ſpondeo.* Nam ſi prius Titio ſpoponderit, deinde alii interroganti ſpondeat; alia atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei ſtipulandi eſſe. Duo pluresve rei promittendi ita fiunt: *Mævi decem aureos dare ſpondes? & Sei eoſdem decem aureos dare ſpondes?* [ſi] reſpondeant ſinguli ſeparatim, *ſpondeo.*

1 ¶ Ex hujuſmodi obligationibus, & ſtipulationibus ſolidum ſingulis debetur, & promittentes ſinguli in ſolidum tenentur. In utraque tamen obligatione una res vertitur: & vel alter debitum accipiendo, vel alter ſolvendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

2 ¶ Ex duobus reis promittendi: alius pure, alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt; nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus eſt, petatur.

DE STIPULATIONE SERVORUM.

TITULUS XVIII.

SErvus ex perſona domini jus ſtipulandi habet. Sed & hæreditas in pleriſque perſonæ defuncti vicem ſuſtinet. ideoque quod ſervus hæreditarius ante aditam hæreditatem ſtipulatur, acquirit hæreditati: ac per hoc etiam hæredi poſtea facto acquiritur.

1 ¶ Sive autem domino, ſive ſibi, ſive conſervo ſuo, ſive imperſonaliter ſervus ſtipuletur: Domino acquirit. Idem juris eſt & in liberis, qui in poteſtate patris ſunt, ex quibus cauſis acquirere poſſunt.

2 ¶ Sed cum factum in ſtipulatione continebitur: omni modo perſona ſtipulantis continetur: veluti ſi ſervus ſtipuletur, ut ſibi ire agere liceat. ipſe enim tan-

tantum prohiberi non debet, non etiam dominus ejus.

3 ¶ Servus communis ſtipulando, unicuique dominorum pro portione dominii acquirit: niſi juſſu unius eorum, aut nominatim alicui eorum ſtipulatus eſt. tunc enim ſoli ei acquiritur. Quod ſervus communis ſtipulatur, ſi alteri ex dominis acquiri non poteſt, ſolidum alteri acquiritur; veluti ſi res, quam dari ſtipulatus eſt, unius domini ſit.

DE DIVISIONE STIPULATIONUM.

Titulus XIX.

Stipulationum aliæ [ſunt] judiciales, aliæ prætoriæ, aliæ conventionales, aliæ communes, tam prætoriæ, quam judiciales.

1 ¶ Judiciales ſunt duntaxat, quæ à mero judicis officio proficiſcuntur: veluti de dolo cautio; [vel de perſequendo ſervo, qui in fuga eſt: reſtituendove pretio.]

2 ¶ Prætoriæ [ſunt,] quæ a mero prætoris officio proficiſcuntur: veluti damni infecti [vel legatorum.] Prætorias autem ſtipulationes ſic exaudiri oportet, ut in his etiam contineantur ædilitiæ; nam & hæ à juriſdictione [prætoris] veniunt.

3 ¶ Conventionales ſunt, quæ ex conventione utriuſque partis concipiuntur: [hoc eſt, neque juſſu judicis, neque juſſu prætoris, ſed ex conventione contrahentium,] quarum totidem genera ſunt, quot (pene dixerim) rerum contrahendarum.

4 ¶ Communes ſunt, veluti rem ſalvam fore pupillo: (Nam & prætor jubet rem ſalvam fore pupillo caveri: & interdum judex, ſi aliter hæc res expediri non poteſt:) vel de rato ſtipulatio.

DE INUTILIBUS STIPULATIONIBUS.

Titulus XX.

Omnis res, quæ dominio noſtro ſubjicitur, in ſtipulationem deduci poteſt; ſive mobilis ſit, ſive ſoli.

1 ¶ At ſi quis rem, quæ in rerum natura non eſt, aut eſſe non poteſt, dari ſtipulatus fuerit: veluti Stichum,

chum, qui mortuus sit, quem vivere credebat: aut hippocentaurum qui esse non possit: inutilis erit stipulatio.

2 ¶ Idem juris est, si rem sacram aut religiosam, quam humani juris esse credebat: vel rem publicam, quæ usibus populi perpetuo exposita sit, ut forum, vel theatrum: vel liberum hominem, quem servum esse credebat, vel cujus commercium non habuerit: vel rem suam dari quis stipuletur. Nec in pendenti erit stipulatio ob id, quod publica res in privatum deduci, & ex libero servus fieri potest, & commercium adipisci stipulator potest, & res [sua] stipulatoris esse desinere potest: sed protinus inutilis est. Item contra: licet initio utiliter res in stipulatum deducta sit: si [tamen] postea in aliquem eorum causa, de quibus supra dictum est, sine facto promissoris devenerit: extinguitur stipulatio. At nec statim ab initio talis stipulatio valebit, *Lucium Titium, cum servus erit, dare spondes?* & similia. quæ enim natura sui dominio nostro exempta sunt, in obligationem deduci nullo modo possunt.

3 ¶ Si quis alium daturum facturumve quid promiserit: non obligabitur; veluti si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quod si effecturum se, ut Titius daret, spoponderit, obligatur.

4 ¶ Si quis alii, quam ei, cujus juri subjectus sit, stipuletur: nihil agit. Plane solutio etiam in extraneam personam conferri potest: veluti si quis ita stipuletur, *Mihi aut Sejo dare spondes?* ut obligatio quidem stipulatori acquiratur, solvi tamen Sejo, etiam invito eo, recte possit, ut liberatio ipso jure contingat; sed ille adversus Sejum habeat mandati actionem. Quod si quis sibi, & alii, cujus juri subjectus non sit, dari decem aureos stipulatus est: valet quidem stipulatio; sed utrum totum debeatur [stipulatori,] quod in stipulationem deductum est, an vero pars dimidia, dubitatum est: sed placuit, non plus quam dimidiam partem ei acquiri. Ei [vero,] qui juri tuo subjectus est, si stipulatus sis, tibi acquiris: quia vox tua, tanquam filii sit; sicuti & filii vox, tanquam tua intelligitur in iis rebus, quæ tibi acquiri possunt.

5 ¶ Præ-

5 ¶ Praeterea inutilis est stipulatio, si [quis] ad ea, quae interrogatus fuerit, non respondeat: veluti si quis decem aureos à te dari stipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut si ille pure stipuletur, tu sub conditione promittas, vel contra: si modo scilicet id exprimas, id est, si cui sub conditione vel in diem stipulanti, tu respondeas, *praesenti die spondeo*. Nam si hoc solum respondeas, *promitto*: breviter videris in eandem diem vel conditionem spopondisse. Neque enim necesse est in respondendo eadem omnia repeti, quae stipulator expresserit.

6 ¶ Item inutilis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, qui tuo juri subjectus est, vel si is à te stipuletur. Sed servus quidem non solum domino suo obligari non potest, sed ne quidem ulli alii. filii vero familiarum aliis obligari possunt.

7 ¶ Mutum neque stipulari, neque promittere posse palam est. quod & in surdo receptum est: quia & is, qui stipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba stipulantis audire debet: unde apparet non de eo nos loqui, qui tardius exaudit: sed de eo, qui omnino non audit.

8 ¶ Furiosus nullum negotium gerere potest: quia non intelligit, quod agit.

9 ¶ Pupillus omne negotium recte gerit: ita tamen, ut ubi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur tutor: veluti si ipse obligetur. nam alium sibi obligare etiam sine tutoris auctoritate potest.

10 ¶ Sed quod diximus de pupillis, utique de iis verum est, qui jam habent aliquem intellectum. nam infans, & qui infantiae proximus est, non multum à furioso distant: quia hujusmodi aetatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantiae, propter utilitatem eorum, benignior juris interpretatio facta est: ut idem juris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes, ne auctore quidem patre obligatur.

11 ¶ Si impossibilis conditio obligationibus adjiciatur: nihil valet stipulatio. Impossibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento est, quo minus existat: veluti si quis ita dixerit, *Si digito caelum attige-*

 ro,

ro, dare spondes? At si ita stipuletur, *si digito cælum non attigero, dare spondes?* pure facta obligatio intelligitur, ideoque statim peti potest.

12 ¶ Item verborum obligatio inter absentes concepta, inutilis est. Sed cum hoc materiam litium contentiosis hominibus præstabat, forte post tempus tales allegationes opponentibus, & non præsentes fuisse, vel se vel adversarios suos, contendentibus: ideo nostra constitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses advocatos scripsimus: per quam disposuimus, tales scripturas, quæ præsto esse partes indicant, omnino esse credendas, nisi is, qui talibus utitur improbis allegationibus, manifestissimis probationibus vel per scripturam, vel per testes idoneos approbaverit, toto eo die quo conficiebatur instrumentum, sese vel adversarium suum in aliis locis fuisse.

13 ¶ Post mortem suam dari sibi nemo stipulari poterat: non magis, quam post ejus mortem, à quo stipulabatur. Ac nec is, qui in alicujus potestate est, post mortem ejus stipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videretur. Sed & si quis ita stipuletur, *Pridie quam moriar*, vel *pridie quam morieris, dare spondes?* inutilis erat stipulatio. Sed cum (ut jam dictum est) ex consensu contrahentium stipulationes valeant: placuit nobis etiam in hunc juris articulum necessariam inducere emendationem: ut sive post mortem, sive pridie quam moriatur stipulator, sive promissor, stipulatio concepta sit: stipulatio valeat.

14 ¶ Item si quis ita stipulatus erat, *Si navis cras ex Asia venerit, hodie dare spondes?* inutilis erat stipulatio, quia præpostere concepta est. Sed quum Leo inclytæ recordationis, in dotibus eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non esse rejiciendam existimaverit: nobis placuit, & huic perfectum robur accommodare, ut non solum in dotibus, sed etiam in omnibus valeat hujusmodi conceptio stipulationis.

15 ¶ Ita autem stipulatio concepta, velut si Titius dicat, *cum moriar, dare spondes? vel cum morieris?* & apud veteres utilis erat, & nunc valet.

16 ¶

16 ¶ Item post mortem alterius recte stipulamur.

17 ¶ Si scriptum in instrumento fuerit, promisisse aliquem: perinde habetur, atque, si interrogatione præcedente responsum sit.

18 ¶ Quotiens plures res una stipulatione comprehenduntur, si quidem promissor simpliciter respondeat, *dare spondeo:* propter omnes tenetur. Si vero una ex his, vel quasdam daturum se spoponderit; obligatio in iis, pro quibus spoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim stipulationibus, una, vel quædam videntur esse perfectæ. singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus.

19 ¶ Alteri stipulari (ut supra dictum est,) nemo potest. Inventæ enim sunt hujusmodi [stipulationes vel] obligationes ad hoc, ut unusquisque acquirat sibi, quod sua interest. cæterum si alii detur, nihil interest stipulatoris. Plane si quis velit hoc facere, pœnam stipulari conveniet: ut nisi ita factum sit, ut est comprehensum, committatur pœnæ stipulatio etiam ei, cujus nihil interest. Pœnam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quod interfit ejus, sed quæ sit quantitas in conditione stipulationis. Ergo si quis [ita] stipuletur, *Titio dari*, nihil agit; sed si adjecerit pœnam, *nisi dederis, tot aureos dare spondes?* tunc committitur stipulatio.

20 ¶ Sed [&] si quis stipuletur alii, cum ejus interesset; placuit stipulationem valere. Nam si is, qui pupilli tutelam administrare cœperat, cesserit administrationem contutori suo, & stipuletur rem pupilli salvam fore: quoniam interest stipulatoris fieri, quod stipulatus est (cum obligatus futurus sit pupillo, si male res gesserit) tenet obligatio. Ergo & si quis procuratori suo dari stipulatus sit: habebit vires stipulatio. Et si creditori suo [quis stipulatus sit,] quod sua interest, ne forte vel pœna committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data erant: valet stipulatio.

21 ¶ Versa vice, qui alium facturum promisit, videtur in ea esse causa, ut non teneatur, nisi pœnam ipse promiserit.

22 ¶ Item nemo rem suam futuram, in eum casum, quo sua sit, utiliter stipulatur.

23 ¶

23 ¶ Si de alia re ftipulator fenferit, de ália promiffor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac fi ad interrogatum refponfum non effet: veluti fi hominem Stichum à te quis ftipulatus fuerit, tu de Pamphilo fenferis, quem Stichum vocari credideris.

24 ¶ Quod turpi ex caufa promiffum eft: veluti fi quis homicidium vel facrilegium fe facturum promittat: non valet.

25 ¶ Cum quis fub aliqua conditione ftipulatus fuerit: licet ante conditionem deceſſerit: poftea exiftente conditione hæres ejus agere poteft. Idem eft & ex promifforis parte.

26 ¶ Qui hoc anno, aut hoc menfe dari ftipulatus eft: nifi omnibus partibus anni vel menfis præteritis, non recte petet.

27 ¶ Si fundum dari ftipuleris, vel hominem: non poteris continuo agere: nifi tantum fpatium præterierit, quo traditio fieri poffit.

DE FIDEJUSSORIBUS.

TITULUS XXI.

PRo eo qui promittit, folent alii obligari, qui fidejuffores appellantur: quos homines accipere folent, dum curant, ut diligentius fibi cautum fit.

1 ¶ In omnibus autem obligationibus adfumi poffunt: id eft, five re, five verbis, five litteris, five confenfu contractæ fuerint. At nec illud quidem intereft, utrum civilis, an naturalis fit obligatio, cui adjicitur fidejuffor: adeo quidem, ut pro fervo quoque obligetur, five extraneus fit, qui fidejufforem à fervo accipiat, five ipfe dominus in id, quod fibi naturaliter debetur.

2 ¶ Fidejuffor non tantum ipfe obligatur, fed etiam hæredem relinquit obligatum.

3 ¶ Fidejuffor & præcedere obligationem, & fequi poteft.

4 ¶ Si plures fint fidejuffores: quotquot erunt numero, finguli in folidum tenentur. Itaque liberum eft creditori, à quo velit folidum petere. Sed ex epiftola divi Hadriani compellitur creditor à fingulis, qui modo folvendo funt, litis conteftatæ tempore, par-

partes petere. Ideoque si quis ex fidejussoribus eo tempore solvendo non sit: hoc cæteros onerat. Sed si ab uno fidejussore creditor totum consequutus fuerit: hujus solius detrimentum erit, si is, pro quo fidejussit, solvendo non sit: & sibi imputare debet, cum potuerit juvari ex epistola divi Hadriani, & desiderare, ut pro parte in se detur actio.

5 ¶ Fidejussores ita obligari non possunt, ut plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, accessio est principalis obligationis: nec plus in accessione potest esse, quam in principali re. At ex diverso, ut minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decem aureos promiserit: fidejussor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non potest. Item si ille pure promiserit; fidejussor sub conditione promittere potest: contra vero non potest. Non solum autem in quantitate, sed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus est enim statim aliquid dare: minus est post tempus dare.

6 ¶ Si quid autem fidejussor pro reo solverit: ejus recuperandi causa habet cum eo mandati judicium.

7 ¶ Græce etiam fidejussor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγώ. *i. mea fide jubeo ego.* [sed & si dixerit] θέλω, sive βούλομαι, *i. volo*, sed & φημὶ, *i. affirmo:* pro eo erit, ac si dixerit λέγω. *i. dico.*

8 ¶ In stipulationibus fidejussorum sciendum est hoc generaliter accipi: ut quodcunque scriptum sit quasi actum, videatur etiam actum. Ideoque constat, si quis scripserit se fidejussisse: videri omnia solemniter acta.

DE LITERARUM OBLIGATIONIBUS.

TITULUS XXII.

Olim scriptura fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina hodie non sunt in usu. Plane si quis debere se scripserit, quod sibi numeratum non est, de pecunia minime numerata, post multum temporis exceptionem opponere non potest. hoc enim sæpissime constitutum est. sic fit, ut & hodie, dum quæri non potest, scriptura obli-

ge-

getur: & ex ea naſcatur condictio, ceſſante ſcilicet verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus conſtitutionibus uſque ad quinquennium procedebat. ſed ne creditores diutius poſſint ſuis pecuniis forſitan defraudari, per conſtitutionem noſtram tempus coarctatum eſt, ut ultra biennii metas hujuſmodi exceptio minime extendatur.

DE OBLIGATIONIBVS EX CONSENSV.

TITULUS XXIII.

CONſenſu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, ſocietatibus, mandatis. ideo autem iſtis modis obligatio dicitur conſenſu contrahi: quia neque ſcriptura, neque præſentia omnimodo opus eſt. at nec dare quicquam neceſſe eſt, ut ſubſtantiam capiat obligatio: ſed ſufficit, eos, qui negotia gerunt, conſentire. unde inter abſentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epiſtolam, vel per nuntium. Item in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo præſtare oportet. [cum alioqui in verborum obligationibus alius ſtipuletur, alius promittat.]

DE EMPTIONE ET VENDITIONE.

TITULUS XXIV.

EMptio & venditio contrahitur, ſimulatque de pretio convenerit: quamvis nondum pretium numeratum ſit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ nomine datur, argumentum eſt emptionis & venditionis contractæ. Sed hoc quidem de emptionibus & venditionibus quæ ſine ſcriptura conſiſtunt, obtinere oportet; nam nihil à nobis in hujuſmodi emptionibus & venditionibus innovatum eſt; in iis autem, quæ ſcriptura conficiuntur, non aliter perfectam eſſe venditionem & emptionem conſtituimus, ni ſi & inſtrumenta emptionis fuerint conſcripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem ſcripta, à contrahentibus autem ſubſcripta;

ſcripta; & ſi per tabellionem fiunt, niſi & completiones acceperint, & fuerint partibus abſoluta. Donec enim aliquid deeſt ex his; & pœnitentiæ locus eſt, & poteſt emptor vel venditor ſine pœna recedere ab emptione [& venditione.] Ita tamen impune [eis recedere] concedimus, niſi jam arrharum nomine aliquid fuerit datum: hoc enim ſubſequuto, ſive in ſcriptis, ſive ſine ſcriptis venditio celebrata eſt: is, qui recuſat adimplere contractum, ſi quidem eſt emptor, perdit, quod dedit. ſi vero venditor, duplum reſtituere compellitur: licet ſuper arrhis nihil expreſſum eſt.

1 ¶ Pretium autem conſtitui oportet: nam nulla emptio ſine pretio eſſe poteſt. Sed & certum eſſe pretium debet. alioqui ſi inter aliquos ita convenerit, ut quanti Titius rem æſtimaverit, tanti ſit empta: inter veteres ſatis abundeque hoc dubitabatur, conſtaretne venditio, an non. Sed noſtra deciſio ita hoc conſtituit, ut quotiens ſic compoſita ſit venditio, *quanti ille æſtimaverit*, ſub hac conditione ſtaret contractus: ut ſi quidem ille, qui nominatus eſt, pretium definierit: [tunc] omnimodo ſecundum ejus æſtimationem & pretium perſolvatur, & res tradatur, & venditio ad effectum perducatur; emptore quidem ex empto actione, venditore ex vendito agente. Sin autem ille, qui nominatus eſt, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire: tunc pro nihilo eſſe venditionem, quaſi nullo pretio ſtatuto. Quod jus, cum in venditionibus nobis placuerit: non eſt abſurdum in locationibus & [in] conductionibus trahere.

2 ¶ Item pretium in numerata pecunia conſiſtere debet. Nam in cæteris rebus, an pretium eſſe poſſet, valde quærebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium eſſe poſſet. [Et] Sabinus & Caſſius etiam in alia re putabant pretium poſſe conſiſtere; unde illud eſt, quod vulgo dicebatur, permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi; eamque ſpeciem emptionis & venditionis vetuſtiſſimam eſſe: argumentoque utebantur Græco poëta Homero, qui aliquam partem exercitus Achivorum vinum ſibi comparaſſe ait, permutatis quibuſdam rebus, his verbis: Ἔν-

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Id est,

Hinc sibi certatim gentis de more comati
Vina parant Graji ære dato, fulgenteque ferro,
Tergoribusque, bubus sed & ipsis, mancipiisque.

Diversæ scholæ auctores contra sentiebant: aliudque esse existimabant permutationem rerum, aliud emptionem & venditionem: alioqui non posse rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res venisse, & quæ pretii nomine data esse. nam utramque videri & venisse, & pretii nomine datam esse, rationem non pati. Sed Proculi sententia, dicentis permutationem propriam esse speciem contractus à venditione separatam, merito prævaluit: cum & ipse aliis Homericis versibus adjuvabatur, & validioribus rationibus argumentabatur: quod & anteriores divi principes admiserunt, & in nostris Digestis latius significatur.

3 ¶ Quum autem emptio & venditio contracta sit (quod effici diximus, simulatque de pretio convenerit, cum sine scriptura res agitur) periculum rei venditæ statim ad emptorem pertinet, tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaque si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit, aut ædes totæ vel aliqua ex parte incendio consumtæ fuerint: aut fundus vi fluminis totus vel aliqua ex parte ablatus sit, sive etiam inundatione aquæ aut arboribus turbine dejectis longe minor aut deterior esse cœperit, emptoris damnum est; cui necesse est, licet rem non fuerit nactus, pretium solvere. Quicquid enim sine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. Sed & si post emptionem fundo aliquid per alluvionem accesserit, ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum ejus esse debet, cujus periculum est. Quod si fugerit homo, qui venit, aut subreptus fuerit, ita ut neque dolus, neque culpa venditoris intervenerit: animadvertendum erit, an custodiam ejus usque ad traditionem venditor susceperit. Sane enim

si

si susceperit, ad ipsius periculum is casus pertinet. si non susceperit, securus est. Idem & in cæteris animalibus, cæterisque rebus intelligimus. Utique tamen vindicationem rei & condictionem exhibere debebit emptori: quia sane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti & damni injuriæ actione.

4 ¶ Emptio tam sub conditione quam pure contrahi potest. Sub conditione, veluti, *Si Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot.*

5 ¶ Loca sacra vel religiosa, item publica (veluti forum, basilicam) frustra quis sciens emit, quæ tamen si pro profanis vel privatis deceptus à venditore quis emerit, habebit actionem ex empto, quod non habere ei liceat, ut consequatur, quod sua interest eum deceptum non esse. Idem juris est, si hominem liberum pro servo emerit.

DE LOCATIONE ET CONDVCTIONE.

Titulus XXV.

Locatio & conductio proxima est emptioni & venditioni, iisdemque juris regulis consistit. Nam ut emptio & venditio ita contrahitur, si de pretio convenerit: sic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, si merces constituta sit, & competit locatori quidem locati actio, conductori vero conducti.

1 ¶ Et quæ supra diximus, si alieno arbitrio pretium promissum fuerit: eadem & de locatione & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces permissa fuerit. Qua de causa si fulloni polienda curandave, ac sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea tantum daturus, quantum inter eos convenerit: non proprie locatio & conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine actio præscriptis verbis datur.

2 ¶ Præterea sicut vulgo quærebatur, an permutatis rebus emptio & venditio contraheretur: ita quæri solebat de locatione & conductione, si forte rem aliquam utendam sive fruendam tibi aliquis dederit, & invicem à te utendam sive fruendam aliam [rem] acceperit. Et placuit non esse locationem & con-

conductionem, sed proprium genus contractus. veluti si cum unum bovem quis haberet, & vicinus ejus unum, placuerit inter eos, ut per denos dies invicem boves commodarent, ut opus facerent, & apud alterum [alterius] bos perierit: neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit commodatum gratuitum. verum præscriptis verbis agendum est.

3 ¶ Adeo autem aliquam familiaritatem inter se videntur habere emptio & venditio, item locatio & conductio: ut in quibusdam causis quæri soleat, utrum emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio? ut ecce de prædiis, quæ perpetuo quibusdam fruenda traduntur, id est, ut quamdiu pensio sive reditus pro his domino præstetur, neque ipsi conductori, neque hæredi ejus, cuive conductor hæresve ejus id prædium vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, aliove quocunque modo alienaverit, auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & à quibusdam locatio à quibusdam venditio existimabatur: lex Zenoniana lata est, quæ emphyteuseos contractus propriam statuit naturam, neque ad locationem neque ad venditionem inclinantem, sed suis pactionibus fulciendam: & si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si naturalis esset contractus. sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum, tunc si quidem totius rei interitus accesserit, ad dominum super hoc redundare periculum: sin autem particularis, ad emphyteuticarium hujusmodi damnum venire. quo jure utimur.

4 ¶ Item quæritur, si cum aurifice Titius convenerit, ut is ex auro suo certi ponderis certæque formæ annulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos: utrum emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videatur? Cassius ait, materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi, operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantum emptionem & venditionem contrahi. Quod si suum aurum Titius dederit, mercede pro opera constituta: dubium non est, quin locatio & conductio sit.

5 ¶

5 ¶ Conductor [autem] omnia secundum legem conductionis facere debet: & si quid in lege prætermissum fuerit, id ex bono & æquo præstare. **Qui pro usu aut vestimentorum, aut argenti, aut jumenti, mercedem aut dedit, aut promisit:** ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet. **quam si præstiterit, & aliquo casu [fortuito eam] rem amiserit: de restituenda ea non tenebitur.**

6 ¶ Mortuo conductore intra tempora conductionis, hæres ejus eodem jure in conductione succedit.

DE SOCIETATE.

Titulus XXVI.

Societatem coire solemus aut totorum bonorum, **quam Græci specialiter** *κοινωνίαν* appellant: aut unius alicujus negotiationis, **veluti mancipiorum vendendorum emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendique.**

1 ¶ Et **quidem** si nihil de partibus lucri & damni **nominatim** convenerit: æquales **scilicet partes** & **in** lucro & in damno spectantur. **Quod** si expressæ **fuerint** [partes:] hæ servari debent. **Nec enim unquam dubium fuit, quin valeat conventio, si duo inter se pacti sint, ut ad unum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia.**

2 ¶ **De illa sane conventione quæsitum est, si Titius & Sejus inter se pacti sint, ut ad Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia: ad Sejum duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conventio? Quintus Mutius contra naturam societatis talem pactionem esse existimavit, & ob id non esse ratam habendam. Servius Sulpitius (cujus sententia prævaluit) contra sensit: quia sæpe quorundam ita pretiosa est opera in societate, ut eos justum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita** coiri posse societatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, alter non **conferat**, & tamen lucrum inter eos commune sit, quia **sæpe opera alicujus pro pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mutii sententiam obtinuit, ut illud quoque constiterit posse convenire,** ut quis lucri partem ferat, de

de damno non teneatur: quod & ipsum Servius convenienter [sibi] fieri existimavit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit: compensatione facta, solum, quod superest, intelligatur lucro esse.

3 ¶ Illud expeditum est, si in una causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro vel in solo damno, in altero vero omissa: in eo quoque, quod prætermissum est, eandem partem servari.

4 ¶ Manet autem societas eousque, donec in eodem consensu perseveraverint. At cum aliquis renunciaverit societati, solvitur societas. Sed plane si quis callide in hoc renunciaverit societati, ut obveniens aliquod lucrum solus habeat: veluti si totorum bonorum socius, cum ab aliquo hæres esset relictus, in hoc renunciaverit societati, ut hæreditatem solus lucrifaceret: cogitur hoc lucrum communicare. Si quid vero aliud lucrifaciat, quod non captaverit: ad ipsum solum pertinet. Ei vero, cui renunciatum est, quicquid omnino post renunciatam societatem acquiritur, soli conceditur.

5 ¶ Solvitur adhuc societas etiam morte socii: quia qui societatem contrahit, certam personam sibi eligit. sed & si consensu plurium societas contracta sit: morte unius socii solvitur, etsi plures supersint: nisi in coëunda societate aliter convenerit.

6 ¶ Item si alicujus rei contracta societas sit, & finis negotio impositus est: finitur societas.

7 ¶ Publicatione quoque distrahi societatem manifestum est: scilicet si universa bona socii publicentur. nam cum in ejus locum alius succedat, pro mortuo habetur.

8 ¶ Item si quis ex sociis mole debiti prægravatus, bonis suis cesserit, & ideo propter publica aut privata debita substantia ejus veneat: solvitur societas. sed hoc casu si adhuc consentiant in societatem, nova videtur incipere societas.

9 ¶ Socius socio utrum eo nomine tantum teneatur pro socio actione, si quid dolo commiserit, sicut is, qui deponi apud se passus est: an etiam culpæ, id est, desidiæ atque negligentiæ nomine: quæsitum est? prævaluit tamen etiam culpæ nomine teneri

neri cum. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere [socium,] qualem suis rebus adhibere solet. Nam qui parum diligentem socium sibi adsumit; de se queri, sibique hoc imputare debet.

DE MANDATO.
Titulus XXVII.

Mandatum contrahitur quinque modis: sive sua tantum gratia aliquis tibi mandet, sive sua & tua, sive aliena tantum, sive sua & aliena, sive tua & aliena. At si tua tantum gratia mandatum sit: supervacuum est mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio nascitur.

1 ¶ Mandantis [tantum] gratia intervenit mandatum: veluti si quis tibi mandet, ut negotia ejus gereres, vel ut fundum ei emeres, vel ut pro eo sponderes.

2 ¶ Tua gratia & mandantis: veluti si mandet tibi, ut pecuniam sub usuris crederes ei, qui in rem ipsius mutuaretur: aut si volente te agere cum eo ex fidejussoria causa, mandet tibi, ut cum reo agas, periculo mandantis: vel ut ipsius periculo stipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat.

3 ¶ Aliena autem [tantum] causa intervenit mandatum, veluti si tibi aliquis mandet, ut Titii negotia gereres, vel ut Titio fundum emeres, vel ut pro Titio sponderes.

4 ¶ Sua & aliena: veluti si de communibus suis & Titii negotiis gerendis tibi mandet, vel ut sibi & Titio fundum emeres, vel ut pro eo & Titio sponderes.

5 ¶ Tua & aliena: veluti si tibi mandet, ut Titio sub usuris crederes: quia si sine usuris pecuniam crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum.

6 ¶ Tua tantum gratia intervenit mandatum: veluti si tibi mandet, ut pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quam fœneres: vel ex diverso, ut pecunias tuas fœneres potius, quam in emptione prædiorum colloces. Cujus generis mandatum, magis consilium, quam mandatum est, & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio man-

mandati obligatur, etiam si non expediat ei, cui mandabatur; cum liberum cuique sit apud se explorare, an sibi expediat consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamvis non expediat eam tibi emisse, vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo hæc ita sunt, ut quæsitum sit, an mandati teneatur, qui mandavit tibi, ut pecuniam Titio fœnerares? sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset.

7 ¶ Illud quoque mandatum non est obligatorium, quod contra bonos mores est: veluti si Titius de furto, aut [de] damno faciendo, aut de injuria facienda mandet tibi. licet enim pœnam istius facti nomine præstiteris, non tamen ullam habes adversus Titium actionem.

8 ¶ Is qui exequitur mandatum, non debet excedere fines mandati. ut ecce, si quis usque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emeres, vel ut pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fidejubere. alioqui non habebis cum eo mandati actionem. adeo quidem, ut Sabino & Cassio placuerit, etiam si usque ad centum aureos cum eo agere volueris: inutiliter te acturum. [Sed] diversæ scholæ auctores recte usque ad centum aureos te acturum existimant: quæ sententia sane benignior est. Quod si minoris emeris, habebis scilicet cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, ut sibi centum aureorum fundus emeretur, is utique mandasse intelligitur, ut minoris (si possit) emeretur.

9 ¶ Recte quoque mandatum contractum, si dum adhuc integra res sit, revocatum fuerit, evanescit.

10 ¶ Item si adhuc integro mandato, mors alterutrius interveniat, id est, vel ejus qui mandaverit, vel illius, qui mandatum susceperit; solvitur mandatum. Sed utilitatis causa receptum est: si eo mortuo, qui tibi mandaverat, tu ignorans eum decessisse, executus fueris mandatum: posse te agere mandati actione. alioqui justa & probabillis ignorantia tibi

tibi damnum afferret. Et huic simile est, quod placuit, si debitores manumisso dispensatore Titii, per ignorantiam liberto solverint, liberari eos, cum alioqui stricta juris ratione non possent liberari, quia alii solvissent, quam cui solvere debuerint.

11 ¶ Mandatum non suscipere, cuilibet liberum est: susceptum autem consummandum est, aut quam primum renunciandum, ut per semetipsum, aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renuncietur, ut integra causa mandatori reservetur eandem rem explicandi: nihilominus mandati actio locum habet: nisi justa causa intercesserit, aut non renunciandi, aut intempestive renunciandi.

12 ¶ Mandatum & in diem differri, & sub conditione fieri potest.

13 ¶ In summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam negotii cadere. Nam mercede constituta, incipit locatio & conductio esse. Et (ut generaliter dicamus) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati sive depositi contrahitur negotium: iis casibus interveniente mercede locatio & conductio intelligitur contrahi. Et ideo si fulloni polienda curandave quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta neque promissa: mandati competit actio.

DE OBLIGATIONIBUS, [QUÆ] QUASI ex contractu [nascuntur.]

Titulus XXVIII.

Post genera contractuum enumerata dispiciamus etiam de iis obligationibus, quæ quidem non proprie nasci ex contractu intelliguntur: sed tamen quia non ex maleficio substantiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur.

1 ¶ Igitur cum quis negotia absentis gesserit: ultro citroque inter eos nascuntur actiones: quæ appellantur negotiorum gestorum. sed domino quidem rei gestæ adversus eum, qui gessit, directa competit actio: negotiorum autem gestori, contraria. quas ex nullo contractu proprie nasci, manifestum est: quippe ita nascuntur istæ actiones, si sine mandato quis-

quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit. ex qua causa ii, quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idque utilitatis causa receptum est: ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demandata negotiorum suorum administratione, peregre profecti essent, desererentur negotia: quæ sane nemo curaturus esset, si de eo, quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem is, qui utiliter gessit negotia, dominum habet obligatum negotiorum gestorum: ita & contra iste quoque tenetur, ut administrationis reddat rationem. Quo casu ad exactissimam quisque diligentiam compellitur reddere rationem: nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modo alius diligentior [eo] commodius administraturus esset negotia.

2 ¶ Tutores quoque, qui tutelæ judicio tenentur, non proprie ex contractu obligati [esse] intelliguntur (nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur): sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu mutuæ sunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem: sed & contra tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus ejus obligaverit.

3 ¶ Item si inter aliquos communis res sit sine societate: veluti quod pariter eis legata donatave esset: & alter eorum alteri ideo teneatur communi dividundo judicio, quod solus fructus ex ea re perceperit, aut quod socius ejus solus in eam rem necessarias impensas fecerit: non intelligitur ex contractu proprie obligatus esse: quippe nihil inter se contraxerunt. sed quia ex maleficio non tenetur: quasi ex contractu teneri videtur.

4 ¶ Idem juris est de eo, qui cohæredi familiæ erciscundæ judicio ex his causis obligatus est.

5 ¶ Hæres quoque legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intelligitur: (neque enim cum hærede, neque cum defuncto, ullum negotium legatarius gessisse proprie dici potest): & tamen

tamen quia ex maleficio non est obligatus, quasi ex contractu debere intelligitur.

6 ¶ Item is, cui quis per errorem non debitum solvit, [quasi ex contractu debere videtur.] Adeo enim non intelligitur proprie ex contractu obligatus [esse,] ut si certiorem rationem sequamur, magis (ut supra diximus) ex distractu, quam ex contractu possit dici obligatus esse. nam qui solvendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, ut distrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur, ac si mutuum ei daretur. & ideo condictione tenetur.

7 ¶ Ex quibusdam tamen causis repeti non potest, quod per errorem non debitum solutum sit. sic namque definierunt veteres, ex quibus causis infitiando lis crescit, ex his causis non debitum solutum, repeti non posse: veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa constituta, per damnationem cuique legata fuerant. nostra autem constitutio, cum unam naturam omnibus legatis & fideicommissis indulsit, hujusmodi augmentum in omnibus legatis & fideicommissis extendi voluit: sed non omnibus legatariis hoc præbuit, sed tantummodo in iis legatis & fideicommissis, quæ sacrosanctis ecclesiis, & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis vel pietatis intuitu honorantur, relicta sunt: quæ si indebita solvantur, non repetuntur.

PER QUAS PERSONAS NOBIS OBLIGATIO ACQUIRITUR.

Titulus XXIX.

Expositis generibus obligationum, quæ ex contractu vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus acquiri nobis non solum per nosmetipsos, sed per eas quoque personas; quæ in nostra potestate sunt: veluti per servos & filios nostros: ut tamen, quod per servos [nostros] nobis acquiritur, totum nostrum fiat: quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit acquisitum, hoc dividatur secundum imaginem rerum proprieta-

 tis

tis & usufructus, quam nostra decrevit constitutio: ut quod ab actione commodum perveniat, hujus usumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio servetur, scilicet patre actionem movente secundum novellæ nostræ constitutionis divisionem.

1 ¶ Item per liberos homines, & alienos servos, quos bona fide possidemus, acquiritur nobis: sed tantum ex duabus caussis, id est, si quid ex operis suis, vel ex re nostra acquirant.

2 ¶ Per eum quoque servum, in quo usumfructum [vel usum habemus,] similiter ex duabus istis caussis nobis acquiritur.

3 ¶ Communem servum pro dominica parte dominis acquirere certum est: excepto eo, quod nominatim uni stipulando, aut per traditionem accipiendo, illi soli acquirit: veluti cum ita stipulatur, *Titio Domino meo dare spondes?* Sed si domini unius jussu servus fuerit stipulatus, licet antea dubitabatur, tamen post nostram decisionem res expedita est, ut illi tantum acquirat, qui hoc ei facere jussit, ut supra dictum est.

QUIBUS MODIS TOLLITUR obligatio.

TITULUS XXX.

TOllitur autem omnis obligatio solutione ejus, quod debetur: vel si quis, consentiente creditore, aliud pro alio solverit. Nec interest, quis solvat: utrum ipse, qui debet, an alius pro eo. liberatur enim & alio solvente: sive sciente, sive ignorante debitore, vel invito [eo] solutio fiat. Item si reus solverit: etiam ii, qui pro eo intervenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, si fidejussor solverit: non enim ipse solus liberatur, sed etiam reus.

1 ¶ Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio, imaginaria solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id si velit Titius remittere, poterit sic fieri, ut patiatur hæc verba debitorem dicere: *Quod ego tibi promisi, habesne acceptum?* & Titius respondeat, *habeo.* Sed &

græce

græce potest acceptilatio fieri: dummodo sic fiat, ut Latinis verbis solet [exigi,] ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. *id est, tot denarios acceptos habes? acceptos habeo.* Quo genere (ut diximus) tantum ex solvuntur obligationes, quæ ex verbis consistunt, non etiam cæteræ. Consentaneum enim visum est, verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolvi. Sed & id, quod alia ex causa debetur, potest in stipulationem deduci, & per acceptilationem dissolvi. Sicut autem quod debetur, pro parte recte solvitur: ita in parte debiti acceptilatio fieri potest.

2 ¶ Est [autem] prodita stipulatio, quæ vulgo Aquiliana appellatur, per quam contingit, ut omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renovat omnes obligationes, & à Gallo Aquilio ita composita est: *Quicquid te mihi ex quacunque causa dare facere oportet, oportebitve, præsens in diemve: quarumcunque rerum mihi tecum actio est: quæque adversus te petitio, vel adversus te persecutio est, eritve: quodve tu meum habes, tenes, possides, [dolove malo fecisti, quo minus possideas:] quanti quaque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spopondit Numerius Nigidius. quod Numerius Nigidius Aulo Agerio spopondit, id haberetne à se acceptum Numerius Nigidius Aulum Agerium rogavit. Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.*

3 ¶ Præterea novatione tollitur obligatio: veluti si id quod tibi Sejus debebat, à Titio dari stipulatus sis. Nam interventu novæ personæ nova nascitur obligatio, & prima tollitur, translata in posteriorem: adeo, ut interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima novationis jure tollatur: veluti si id, quod tu Titio debes, à pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fueris. quo casu res amittitur: nam & prior debitor liberatur, & posterior obligatio nulla est. Non idem juris est, si à servo quis fuerit stipulatus. nam tunc prior perinde obligatus manet, ac si postea nullus stipulatus fuisset. Sed si eadem persona sit, a qua postea stipuleris: ita demum novatio fit, si quid in posteriore stipulatione novi sit: forte si conditio aut dies, aut fidejussor adjicia-

jiciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus, si conditio adjiciatur, novationem fieri: sic intelligi oportet, ut ita dicamus factam novationem, si conditio extiterit: alioqui si defecerit, durat prior obligatio. Sed, cum hoc quidem inter veteres constabat, tunc fieri novationem, cum novandi animo in secundam obligationem itum fuerat; per hoc autem dubium erat, quando novandi animo videretur hoc fieri, & quasdam de hoc præsumptiones alii in aliis casibus introducebant: ideo nostra processit constitutio, quæ apertissime definivit, tunc solum novationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quod propter novationem prioris obligationis convenerunt; alioqui & manere pristinam obligationem, & secundam ei accedere, ut maneat ex utraque causa obligatio secundum nostræ constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere.

4 ¶ Hoc amplius, eæ obligationes, quæ consensu contrahuntur, contraria voluntate dissolvuntur. Nam si Titius & Sejus inter se consenserint, ut fundum Tusculanum emptum Sejus haberet centum aureis: deinde re nondum secuta, id est, neque pretio soluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, ut discederetur ab ea emptione & venditione: invicem liberantur. Idem est in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex consensu descendunt, sicut jam dictum est.

IN-

INSTITUTIONUM,

seu Elementorum,

D. JUSTINIANI,

Sacratissimi Principis,

LIBER QUARTUS.

DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ EX delicto nascuntur.

Titulus I.

Uum sit expositum superiore libro de obligationibus ex contractu, [& quasi ex contractu:] sequitur, ut de obligationibus ex maleficio, [& quasi ex maleficio,] dispiciamus. Sed illæ quidem (ut suo loco tradidimus) in quatuor genera dividuntur. hæ vero unius generis sunt. nam omnes ex re nascuntur, id est, ex ipso maleficio, veluti ex furto, rapina, damno, injuria.

1 ¶ Furtum est contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam usus ejus possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admittere.

2 ¶ Furtum autem vel à furvo, id est, nigro, dictum est, quod clam & obscure fiat, & plerumque nocte: vel à fraude: vel à ferendo, id est, auferendo: vel à Græco sermone, quod φῶρας appellant fures. Imo & Græci à ferendo φῶρας dixerunt.

3 ¶ Furtorum autem duo sunt genera: manifestum, & nec manifestum. Nam conceptum & oblatum, species potius actionis sunt furto cohærentes, quam genera furtorum, sicut inferius apparebit. manifestus fur est, quem Græci ἐπ' αὐτοφόρῳ appellant: nec solum is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo [furtum] fit: veluti qui in domo furtum fecit, &, nondum egressus januam, deprehensus fuerit: & qui in oliveto olivarum: aut in vineto uvarum furtum fecit, quamdiu in eo oliveto aut vineto de-

prehensus fuerit. Imo ulterius furtum manifestum est extendendum, quamdiu eam rem fur tenens visus vel deprehensus fuerit: sive in publico, sive in privato: vel a domino, vel ab alio, antequam eo pervenerit, quo deferre vel deponere destinasset. Sed si pertulit, quo destinavit, tametsi deprehendatur cum re furtiva, non est manifestus fur. Nec manifestum furtum quid sit, ex iis, quæ diximus, intelligitur. nam quod manifestum non est, id scilicet nec manifestum est.

4 ¶ Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus præsentibus furtiva res quæsita & inventa sit. nam in eum propria actio constituta est, quamvis fur non sit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiva ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud te concepta sit: utique si ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius quam apud eum, qui dedit, conciperetur. nam tibi, apud quem concepta sit, propria adversus eum, qui obtulit, quamvis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur oblati. Est etiam prohibiti furti actio adversus eum, qui furtum quærere testibus præsentibus volentem prohibuerit. Præterea pœna constituitur edicto prætoris per actionem furti non exhibiti, adversus eum, qui furtivam rem apud se quæsitam & inventam non exhibuit. Sed hæ actiones, scilicet concepti & oblati, & furti prohibiti, nec non furti non exhibiti, in desuetudinem abierunt. Quum enim requisitio rei furtivæ hodie secundum veterem observationem non fiat: merito ex consequentia etiam præfatæ actiones ab usu communi recesserunt: quum manifestum sit, quod omnes, qui scientes rem furtivam susceperint, & celaverint, furti nec manifesti obnoxii sunt.

5 ¶ Pœna manifesti furti, quadrupli est, tam ex servi, quam ex liberi persona: nec manifesti, dupli.

6 ¶ Furtum autem fit, non solum cum quis intercipiendi causa rem alienam amovet: sed generaliter cum quis alienam rem invito domino contrectat. Itaque sive creditor pignore, sive is, apud quem res deposita est, ea re utatur, sive is, qui rem utendam accepit, in alium usum eam transferat, quam cujus

cujus gratia ei data est: furtum committit. veluti si quis argentum utendum acceperit, quasi amicos ad cœnam invitaturus, & id peregre secum tulerit: aut si quis equum gestandi causa commodatum sibi, longius aliquo duxerit: quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset.

7 ¶ Placuit tamen eos qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas acceperint, ita furtum committere: si se intelligant, id invito domino facere: eumque, si intellexisset, non permissurum. at si permissurum credant, extra crimen videri, optima sane distinctione: quia furtum, sine affectu furandi non committatur.

8 ¶ Sed & si credat aliquis invito domino se rem commodatam sibi contrectare, domino autem volente id fiat: dicitur furtum non fieri. Unde illud quæsitum est, cum Titius servum Mævii sollicitaverit, ut quasdam res domino subriperet, & ad eum perferret, & servus id ad Mævium pertulerit: Mævius [autem] dum vult Titium in ipso delicto deprehendere, permiserit servo quasdam res ad eum perferre: utrum furti, an servi corrupti judicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis super hac dubitatione suggestum est, & antiquorum prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam neque furti, neque servi corrupti actionem præstantibus, quibusdam furti tantummodo: nos hujusmodi calliditati obviam euntes, per nostram decisionem sancimus, non solum furti actionem, sed & servi corrupti contra eum dari. Licet enim [is] servus deterior [à sollicitatore] minime factus est, & ideo non concurrant regulæ, quæ servi corrupti actionem introducunt: tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis servi introductum est, ut sit ei pœnalis actio imposita, tanquam [si] re ipsa fuisset servus corruptus: ne ex hujusmodi impunitate & in alium servum, qui facile posset corrumpi, tale facinus à quibusdam perpetretur.

9 ¶ Interdum etiam liberorum hominum furtum fit, veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit.

10 ¶ Aliquando autem etiam suæ rei furtum quis

committit: veluti si debitor rem, quam creditori pignoris causa dedit, subtraxerit.

11 ¶ Interdum [quoque] furti tenetur, qui ipse furtum non fecit: qualis est is, cujus ope & consilio furtum factum est. In quo numero est, qui tibi nummos excussit, ut alius eos raperet: aut tibi obstiterit, ut alius rem tuam exciperet: aut oves tuas vel boves fugaverit, ut alius eas acciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugavit armentum. Sed si quid eorum per lasciviam, & non data opera, ut furtum admitteretur, factum est: in factum actio dari debet. At ubi ope Mævii Titius furtum fecerit: ambo furti tenentur. Ope & consilio ejus quoque furtum admitti videtur, qui scalas forte fenestris supponit: aut ipsas fenestras vel ostium effringit, ut alius furtum faceret: quive ferramenta ad effringendum, aut scalas, ut fenestris supponerentur, commodaverit, sciens cujus rei gratia commodaverit. Certe qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantum consilium dedit, atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti.

12 ¶ Hi, qui in parentum vel dominorum potestate sunt, si rem eis subripiunt, furtum quidem faciunt, & res in furtivam causam cadit (nec ob id ab ullo usucapi potest, antequam in domini potestatem revertatur): sed furti actio non nascitur: quia nec ex alia ulla causa potest inter eos actio nasci. Si vero ope & consilio alterius furtum factum fuerit: quia utique furtum committitur, convenienter ille furti tenetur: quia verum est, ope & consilio ejus furtum factum esse.

13 ¶ Furti autem actio ei competit, cujus interest rem salvam esse, licet dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quam si ejus intersit rem non perire.

14 ¶ Unde constat creditorem de pignore subrepto furti [actione] agere posse, etiam si idoneum debitorem habeat: quia expedit ei pignori potius incumbere, quam in personam agere: adeo quidem, ut quamvis ipse debitor eam rem subripuerit: nihilominus creditori competat actio furti.

15

15 ¶ Item si fullo polienda curandave, aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa [constituta] acceperit, eaque furto amiserit: ipse furti habet actionem, non dominus; quia domini nihil interest eam rem non perire, quum judicio locati à fullone aut sarcinatore rem suam persequi possit. Sed & bonæ fidei emptori subrepta re, quam emerit, quamvis dominus non sit, omnino competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni vero & sarcinatori non aliter furti actionem competere placuit, quam si solvendo fuerint: hoc est, si domino rei æstimationem solvere possint. Nam si solvendo non sint: tunc quia ab eis suum dominus consequi non possit: ipsi domino furti competit actio: quia hoc casu ipsius interest rem salvam esse. Idem est, & si in parte solvendo fuerit fullo aut sarcinator.

16 ¶ Quæ de fullone & sarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui commodata res est, transferenda veteres existimabant. Nam ut ille fullo mercedem accipiendo, custodiam præstat: ita is quoque, qui commodatum utendi causa accepit, similiter necesse habet custodiam præstare. Sed nostra providentia etiam hoc in nostris decisionibus emendavit, ut in domini voluntate sit: sive commodati actionem adversus eum, qui rem commodatam accepit, movere desiderat: sive furti adversus eum, qui rem subripuit: & alterutra earum electa, dominum non posse ex pœnitentia ad alteram venire actionem. sed si quidem furem elegerit: illum, qui rem utendam accepit, penitus liberari. sin autem commodator veniat adversus eum, qui rem utendam accepit, ipsi quidem nullo modo competere posse adversus furem furti actionem. eum autem, qui pro re commodata convenitur, posse adversus furem furti habere actionem: ita tamen, si dominus sciens rem esse subreptam, adversus eum, cui res commodata fuerit, pervenit. sin autem nescius & dubitans rem esse subreptam, apud eum commodati actionem instituerit, postea autem re comperta voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem pervenire: tunc licentia ei conceditur & ad-

adversum furem venire, obstaculo nullo ei opponendo; quoniam incertus constitutus movit adversus eum, qui rem utendam accepit, commodati actionem: nisi domino ab eo satisfactum fuerit. tunc etenim omnino furem à domino quidem furti actione liberari: suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit: cum manifestissimum sit, etiam si ab initio dominus actionem commodati instituerit, ignarus rem esse subreptam, postea autem hoc ei cognito, adversus furem transierit: omnino liberari eum, qui rem commodatam acceperit, quemcunque causæ exitum dominus adversus furem habuerit: eadem definitione obtinente, sive in parte, sive in solidum solvendo sit is, qui rem commodatam acceperit.

17 ¶ Sed is, apud quem res deposita est, custodiam non præstat: sed tantum in eo obnoxius est, si quid ipse dolo malo fecerit, qua de causa si res ei subrepta fuerit: quia restituendæ ejus rei nomine depositi non tenetur, nec ob id ejus interest rem salvam esse, furti agere non potest: sed furti actio domino competit.

18 ¶ In summa, sciendum est, quæsitum esse, an impubes rem alienam amovendo, furtum faciat? Et placuit: quia furtum ex affectu [furandi] consistit, ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se delinquere.

19 ¶ Furti actio sive dupli, sive quadrupli, tantum ad pœnæ persecutionem pertinet. Nam ipsius rei persecutionem extrinsecus habet dominus, quam aut vindicando, aut condicendo potest auferre. Sed rei vindicatio quidem adversus possessorem est: sive fur ipse possidet, sive alius quilibet: condictio autem adversus furem ipsum hæredemve ejus, licet non possideat, competit.

DE VI BONORUM RAPTORUM.

TITULUS II.

Qui res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti (quis enim magis alienam rem invito domino contrectat, quam qui vi rapit? ideoque recte dictum est,

eſt, eum improbum furem eſſe:) ſed tamen propriam actionem ejus delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur Vi bonorum raptorum: & eſt intra annum quadrupli, poſt annum ſimpli: quæ actio utilis eſt, etiam ſi quis unam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna eſt, ſicut in actione furti manifeſti diximus, ſed in quadruplo ineſt & rei perſecutio: ut pœna tripli ſit, ſive comprehendatur raptor in ipſo delicto, ſive non. Ridiculum enim eſſet levioris conditionis eſſe eum, qui vi rapit, quam qui clam amovet.

1 ¶ Ita tamen competit hæc actio, ſi dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem ſuam eſſe exiſtimans, & imprudens juris, eo animo rapuerit, quaſi domino liceat etiam per vim rem ſuam auferre à poſſeſſoribus: abſolvi debet. Cui ſcilicet conveniens eſt, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inveniatur via per quam raptores impune ſuam exerceant avaritiam: melius divalibus conſtitutionibus pro hac parte proſpectum eſt, ut nemini liceat vi rapere vel rem mobilem vel ſe moventem, licet ſuam eandem rem exſtimet. ſed ſi quis contra ſtatuta principum fecerit, rei quidem ſuæ dominio cadere: ſin autem aliena [res] ſit, poſt reſtitutionem eius, etiam æſtimationem ejuſdem rei præſtare. Quod non ſolum immobilibus rebus, quæ rapi poſſunt conſtitutiones obtinere cenſuerunt: ſed etiam [in] invaſionibus quæ circa res ſoli fiunt, ut ex hac cauſa ab omni rapina homines abſtineant.

2 ¶ Sane in hac actione non utique exſpectatur, rem in bonis actoris eſſe. nam ſive in bonis ſit, ſive non: ſi tamen ex bonis ſit, locum hæc actio habebit. Quare ſive locata, ſive commodata, ſive etiam pignorata, ſive depoſita ſit [res] apud Titium, ſic ut interſit ejus eam rem [per vim] non auferri, (veluti ſi in depoſita re culpam quoque promiſit) ſive bona fide poſſideat, ſive uſumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud juris, ut interſit ejus non rapi: dicendum eſt, ei competere hanc actionem, non ut dominium accipiat; ſed illud ſolum, [quod] ex bonis ejus qui rapinam paſſus eſt, [id eſt,] quod ex ſubſtan-

ſtantia ejus ablatum eſſe proponatur. Et generaliter dicendum eſt, ex quibus cauſis furti actio competit in re clam facta, ex eiſdem cauſis omnes habere hanc actionem.

DE LEGE AQUILIA.

TITULUS III.

DAmni injuriæ actio conſtituitur per legem Aquiliam: cujus primo capite cautum eſt, *ut ſi quis alienum hominem, alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero ſit, injuria occiderit: quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.*

1 ¶ Quod autem non præciſe de quadrupede, ſed de ea tantum, quæ pecudum numero eſt, cavetur: eo pertinet, ut neque de feris beſtiis, neque de canibus cautum eſſe intelligamus: ſed de iis tantum, quæ [gregatim] proprie paſci dicuntur: quales ſunt equi, muli, aſini, oves, boves, capræ. De ſuibus quoque idem placuit. Nam & ſues pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim paſcuntur. Sic denique & Homerus in Odyſſea ait (ſicut Ælius Martianus in ſuis inſtitutionibus refert,)

Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον, οἱ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ. id eſt,
Sectantem videas, qui errant per paſcua, porcos,
Ad Coracis ſaxum, juxta fontemque Arethuſam.

2 ¶ Injuria autem occidere intelligitur, qui nullo jure occidit. Itaque qui latronem [inſidiatorem,] occiderit, non tenetur, utique ſi aliter periculum effugere non poteſt.

3 ¶ Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui caſu occidit, ſi modo culpa ejus nulla inveniatur. nam alioqui non minus ex dolo quam ex culpa quiſque hac lege tenetur.

4 ¶ Itaque ſi quis dum jaculis ludit, vel exercitatur, tranſeuntem ſervum tuum trajecerit, diſtinguitur. Nam ſi id à milite in eo campo, ubi ſolitum eſt exercitari, admiſſum eſt: nulla culpa ejus intelligitur. ſi alius tale quid admiſerit: culpæ reus eſt. Idem juris eſt de milite, ſi in alio loco, quam qui ad exercitandum militibus deſtinatus eſt, id admiſerit.

5 ¶ Item si putator ex arbore dejecto ramo servum tuum transeuntem occiderit: si prope viam publicam aut vicinalem id factum est, neque proclamavit, ut casus evitari posset, culpæ reus est: sed si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam est putator. Æque extra culpam esse intelligitur, si seorsum à via forte, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamavit: quià [in] eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi.

6 ¶ Præterea, si Medicus, qui servum tuum secuit, dereliquerit curationem [ejus,] & ob id mortuus fuerit servus, culpæ reus erit.

7 ¶ Imperitia quoque culpæ adnumeratur: veluti si Medicus [ideo] servum tuum occiderit, quia male eum secuerit, aut perperam ei medicamentum dederit.

8 ¶ Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si servus tuus oppressus fuerit: culpæ reus est mulio. Sed si & propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cum alius firmior eas retinere potuisset: æque culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque qui cum equo veheretur, impetùm ejus aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam retinere non potuerit.

9 ¶ His autem verbis legis, *quanti id eo in anno plurimi fuerit*, illa sententia exprimitur: ut si quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretiosus fuerit: non tanti teneatur, quanti hodie erit, sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum est pœnalem esse hujus legis actionem: quia non solum tanti quisque obligatur, quantum damni dederit, sed aliquando longe pluris. Ideoque constat in hæredem eam actionem non transire, quæ transitura fuisset, si ultra damnum nunquam lis æstimaretur.

10 ¶ Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit: non solum perempti corporis æstimationem habendam esse, secundum ea quæ diximus: sed eo amplius, quicquid præterea, perempto eo corpore, damni vobis illatum fuerit: veluti si servum tuum hæredem ab aliquo institutum, ante quis occiderit, quam is jussu tuo hæreditatem adierit. nam hæreditatis quoque amissæ rationem esse habèndam con-

constat. Item si ex pari mularum unam, vel ex quadrigis equorum unum quis occiderit, vel ex comœdis unus servus occisus fuerit: non solum occisi fit æstimatio, sed eo amplius, id quoque computatur, quanti depretiati sunt, qui supersunt.

11 ¶ Liberum autem est ei, cujus servus occisus fuerit, & ex judicio privato legis Aquiliæ damnum persequi, & capitalis criminis [eum] reum facere.

12 ¶ Caput secundum legis Aquiliæ in usu non est.

13 ¶ Capite tertio de omni cætero damno cavetur. Itaque si quis servum vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulneraverit; sive eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti canem aut feram bestiam vulneraverit, aut occiderit: hoc capite actio constituitur. In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent, damnum per injuriam datum, hac parte vindicatur. Si quid enim ustum, aut ruptum, aut fractum fuerit: actio ex hoc capite constituitur, quanquam poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere. Ruptum enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum est. Unde non solum fracta, aut usta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquo modo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique responsum est, si quis in alienum vinum aut oleum, id miscuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur: ex hac parte legis [Aquiliæ] eum teneri.

14 ¶ Illud palam est, sicut ex primo capite ita demum quisque tenetur, si dolo aut culpa ejus homo aut quadrupes occisus occisave fuerit: ita ex hoc capite, de dolo aut culpa, [&] de cætero damno quemque teneri. [Ex] hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit.

15 ¶ At nec *plurimi* quidem verbum adjicitur. Sed Sabino recte placuit, perinde habendam æstimationem, ac si etiam hac parte *plurimi* verbum adjectum fuisset. nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam fuisse, quod p[illegible]ma parte eo verbo usa esset.

16 ¶ Cæterum placuit, ita demum directam ex

hac

hac lege actionem esse, si quis præcipue corpore suo damnum dederit. Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, utiles actiones dari solent. veluti si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, ut fame necaretur: aut jumentum ita vehementer egerit, ut rumperetur: aut pecus in tantum exagitaverit, ut præcipitaretur: aut si quis alieno servo persuaserit, ut in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, & is ascendendo, vel descendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læsus fuerit, utilis actio in eum datur. Sed si quis alienum servum [aut] de ponte aut de ripa in flumen dejecerit, & is suffocatus fuerit: eo, quod projecit, corpore suo damnum dedisse, non difficulter intelligi potest: ideoque ipsa lege Aquilia tenetur. Sed si non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læsum fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit: quum non sufficiat, neque directa, neque utilis legis Aquiliæ actio: placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti si quis misericordia ductus alienum servum compeditum solverit, ut fugeret.

DE INJURIIS.

TITULUS IV.

GEneraliter injuria dicitur omne, quod non jure fit. specialiter, alias contumelia, quæ à contemnendo dicta est, quam Gr. ὕβριν appellant: alias culpa, quam Græci ἐγκλήμα dicunt, sicut in lege Aquilia damnum injuria datum accipitur: alias iniquitas & injustitia, quam Græci [ἀνομίαν καὶ] ἀδικίαν vocant. cum enim prætor vel judex non jure contra quem pronuntiat, injuriam accepisse dicitur.

1 ¶ Injuria autem committitur, non solum cum quis pugno pulsatus, aut fustibus cæsus, vel etiam verberatus erit: sed & si cui convicium factum fuerit; sive cujus bona quasi debitoris, qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi debere: vel si quis ad infamiam alicujus libellum, aut carmen, [aut historiam] scripserit, composuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret: sive quis matremfamilias, aut prætextatum, prætexta-

tatamve adſectatus fuerit: ſive cujus pudicitia attentata eſſe dicetur: & denique aliis plurimis modis admitti injuriam manifeſtum eſt.

2 ¶ Patitur autem quis injuriam non ſolum per ſemetipſum, ſed [etiam] per liberos ſuos, quos in poteſtate habet: itemque per uxorem ſuam; id enim magis prævaluit. Itaque ſi filiæ alicujus, quæ Titio nupta eſt, injuriam feceris: non ſolum filiæ nomine tecum injuriarum agi poteſt, ſed etiam patris quoque & mariti nomine. Contra autem, ſi viro injuria facta ſit: uxor injuriarum agere non poteſt. Defendi enim uxores à viris, non viros ab uxoribus, æquum eſt. Sed & ſocer nurus nomine, cujus vir in [ejus] poteſtate eſt, injuriarum agere poteſt.

3 ¶ Servis autem ipſis quidem nulla injuria fieri intelligitur, ſed domino fieri per eos videtur; non tamen iiſdem modis, quibus etiam per liberos & uxores: ſed ita, cum quid atrocius commiſſum fuerit, & quod aperte ad contumeliam domini reſpicit: veluti ſi quis alienum ſervum [atrociter] verberaverit; & in hunc caſum áctio proponitur. At ſi quis ſervo convitium fecerit, vel pugno eum percuſſerit: nulla in eum actio domino competit.

4 ¶ Si communi ſervo injuria facta ſit: æquum eſt, non pro ea parte, qua dominus quiſque eſt, æſtimationem injuriæ fieri, ſed ex dominorum perſona, quia ipſis fit injuria.

5 ¶ Quod ſi uſusfructus in ſervo Titii eſt, proprietas Mævii: magis Mævio injuria fieri intelligitur.

6 ¶ Sed ſi libero [homini,] qui tibi bona fide ſervit, injuria facta ſit: nulla tibi actio dabitur, ſed ſuo nomine is experiri poterit, niſi in contumeliam tuam pulſatus ſit; tunc enim competit & tibi injuriarum actio. Idem ergo eſt & in ſervo alieno bona fide tibi ſerviente; ut totiens admittatur injuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam injuria ei facta ſit.

7 ¶ Pœna autem injuriarum ex lege duodecim tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os vero fractum nummariæ pœnæ erant conſtitutæ, quaſi in magna veterum paupertate. Sed poſtea prætores permittebant ipſis, qui injuriam paſ-
ſi

si sunt, eam æstimare; ut judex vel tanti [reum] condemnet, quanti injuriam passus æstimaverit, vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed pœna quidem injuriæ, quæ ex lege duodecim tabularum introducta est, in desuetudinem abiit. quam autem prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria appellatur) in judiciis frequentatur. Nam secundum gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur æstimatio injuriæ. qui gradus condemnationis, & in servili persona non immerito servatur: ut aliud in servo actore, aliud in medii actus homine, aliud in vilissimo vel compedito jus [æstimationis] constituatur.

8 ¶ Sed & lex Cornelia de injuriis loquitur, & injuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quod se pulsatum quis, verberatumve, vel domum suam vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, sive in propria domo quis habitet, sive in conducta, sive gratis, sive hospitio receptus sit.

9 ¶ Atrox injuria æstimatur vel ex facto, veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus. vel ex loco: veluti si cui in theatro, vel in foro, vel conspectu prætoris injuria facta sit. vel ex persona: veluti si magistratus injuriam passus fuerit. vel si senatori ab humili persona injuria facta sit, aut parenti patronove fiat à liberis vel libertis. Aliter enim Senatoris & parentis patronique, aliter extranei & humilis personæ injuria æstimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem injuriam facit, veluti si in oculo quis percussus fuerit. Parvi autem refert, utrum patrifamilias an filiofamilias talis injuria facta sit: nam & hæc atrox injuria æstimabitur.

10 ¶ In summa sciendum est, de omni injuria eum, qui passus est, posse vel criminaliter agere vel civiliter. Et si quidem civiliter agitur, æstimatione facta secundum quod dictum est, pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter: officio judicis extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet observando, quod Zenoniana constitutio introduxit, ut viri illustres, quique super eos sunt, & per procuratores possint actionem injuriarum criminaliter vel persequi

fequi vel fufcipere, fecundum ejus tenorem, qui ex ipfa manifeftius apparet.

11 ¶ Non folum autem is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, id eft, qui percuffit: verum ille quoque tenetur, qui dolo fecit (injuriam,) vel qui procuravit; ut cui mala pugno percuteretur.

12 ¶ Hæc actio diffimulatione aboletur. & ideo fi quis injuriam dereliquerit, hoc eft, ftatim paffus ad animum fuum non revocaverit: poftea ex pœnitentia remiffam injuriam non poterit recolere.

DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ QUASI ex delicto nafcuntur.

TITULUS V.

SI judex litem fuam fecerit: non proprie ex maleficio obligatus videtur. fed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus eft, & utique peccaffe aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quafi ex maleficio teneri; & in quantum de ea re æquum religioni judicantis videbitur, pœnam fuftinebit.

1 ¶ Item is, ex cujus cœnaculo, vel proprio ipfius, vel conducto, vel in quo gratis habitat, dejectum effufumve aliquid eft, ita ut alicui noceret: quafi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut fervi, aut liberi. Cui fimilis eft is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri folet, id pofitum aut fufpenfum habet, quod poteft (fi ceciderit) alicui nocere: quo cafu pœna decem aureorum conftituta eft. De eo vero, quod dejectum effufumve eft, dupli, quantum damni datum fit, conftituta eft actio. Ob hominem vero liberum occifum, quinquaginta aureorum pœna conftituitur. Si vero vivat, nocitumque ei effe dicatur: quantum ob eam rem æquum judici videtur, actio datur. Judex enim computare debet mercedes medicis præftitas, cæteraque impendia, quæ in curatione facta funt; præterea operas, quibus caruit, aut cariturus eft ob id, quod inutilis eft factus.

2 ¶ Si filiusfamilias feorfum à patre habitaverit,

&

& quid ex cœnaculo ejus dejectum effusumve fuerit, sive quid positum suspensumve habuerit, cujus casus periculosus est: Juliano placuit in patrem nullam [esse] actionem, sed cum ipso filio agendum esse. Quod & in filiofamilias judice observandum est, qui litem suam fecerit.

3 ¶ Item exercitor navis, aut cauponæ, aut stabuli, de dolo aut furto, quod in navi aut caupona aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri videtur, si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicujus eorum, quorum opera navem aut cauponam aut stabulum exercet. Cum enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit adversus eum constituta hic actio, & aliquatenus culpæ reus est, quod opera malorum hominum uteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur. In his autem casibus in factum actio competit: quæ hæredi quidem datur; adversus hæredem autem non competit.

DE ACTIONIBUS.

TITULUS VI.

SUperest, ut de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud est, quam jus persequendi in judicio, quod sibi debetur.

1 ¶ Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud judices arbitrosve de quacunque re quæritur, summa divisio in duo genera deducitur, aut enim in rem sunt, aut in personam. Namque agit unusquisque, aut cum eo qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo casu proditæ sunt actiones in personam, per quas intendit adversarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibusdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo jure ei obligatus est, movet tamen alicui de aliqua re controversiam. quo casu proditæ actiones in rem sunt: veluti si rem corporalem possideat quis, quam Titius suam esse affirmet, possessor autem dominum ejus se esse dicat. nam si Titius suam esse intendat: in rem actio est.

2 ¶ Æque si agat [quis,] jus sibi esse fundo forte vel ædibus utendi fruendi, vel per fundum vicini eundi agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi, in rem

rem actio est. Ejusdem generis est actio de jure prædiorum urbanorum: veluti si [quis] agat jus sibi esse altius ædes suas tollendi prospiciendive, vel projiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. Contra quoque de usufructu, & de servitutibus prædiorum rusticorum, item prædiorum urbanorum, invicem quoque proditæ sunt actiones: ut si quis intendat jus non esse adversario utendi fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi: item altius tollendi prospiciendive, vel projiciendi immittendive: istæ quoque actiones in rem sunt, sed negativæ. Quod genus actionis in controversiis rerum corporalium proditum non est. Nam in his is agit, qui non possidet: ei vero, qui possidet, non est actio prodita, per quam neget rem actoris esse. Sane uno casu, qui possidet, nihilominus [is] actoris partes obtinet, sicut in latioribus Digestorum libris opportunius apparebit.

3 ¶ Sed istæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & si quæ sunt similes, ex legitimis & civilibus causis descendunt. Aliæ autem sunt, quas prætor ex sua jurisdictione comparatas habet tam in rem, quam in personam, quas & ipsas necessarium est exemplis ostendere. [ut] ecce, Plerumque ita permittit [prætor] in rem agere, ut vel actor dicat se quasi usucepisse, quod non usuceperit: vel ex diverso possessor dicat adversarium suum non usucepisse, quod usuceperit.

4 ¶ Namque si cui ex justa causa res aliqua tradita fuerit (veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) [&] necdum ejus rei dominus effectus est: si ejus rei possessionem casu amiserit, nullam habet in rem directam actionem ad eam persequendam: quippe ita proditæ sunt jure civili actiones, ut quis dominium suum vindicet. sed quia sane durum erat, eo casu deficere actionem: inventa est à prætore actio, in qua dicit is qui possessionem amisit, eam rem se usucepisse, quam usu non cepit, & ita vindicat suam esse: quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum à Publicio prætore in edicto proposita est.

5 ¶ Rursus ex diverso, si quis cum Reipublicæ causa abesset, vel in hostium potestate esset, rem ejus,

qui

qui in civitate esset, usuceperit: permittitur domino, si possessor reipublicæ causa abesse desierit, tunc intra annum, rescissa usucapione, eam petere: id est, ita petere, ut dicat possessorem usu non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam & aliis simili æquitate motus prætor accommodat, sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intelligere licet.

6 ¶ Item si quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit: bonis ejus à creditoribus possessis, ex sententia præsidis permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione; eam rem petere, id est, dicere eam rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse.

7 ¶ Item Serviana & quasi Serviana (quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipsius prætoris jurisdictione substantiam capiunt. Serviana autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris jure pro mercedibus fundi ei tenentur. Quasi Serviana autem est, qua creditores pignora hypothecasve persequuntur. Inter pignus autem & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil interest. nam de qua re inter creditorem & debitorem convenerit, ut sit pro debito obligata: utraque hac appellatione continetur. sed in aliis differentia est. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit. At eam quæ sine traditione, nuda conventione tenetur, proprie hypothecæ appellatione contineri dicimus.

8 ¶ In personam quoque actiones ex sua jurisdictione propositas habet prætor: veluti de pecunia constituta. cui similis videbatur receptitia. Sed ex nostra constitutione (cum [&] si quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ constitutæ transfusum est) [&] ea quasi supervacua jussa est cum sua auctoritate à nostris legibus recedere. Item prætor proposuit actionem de peculio servorum, filiorumque familiarum; & eam, ex qua quæritur, an actor juraverit; & alias complures.

9 ¶ De constituta autem pecunia cum omnibus agitur, quicunque pro se vel pro alio soluturos se

constituerint: nulla scilicet stipulatione interposita. Nam alioqui si stipulanti promiserint, jure civili tenentur.

10 ¶ Actiones autem de peculio, ideo adversus patrem dominumve comparavit prætor: quia licet ex contractu filiorum se.vorumve ipso jure non teneantur: æquum tamen est peculio tenus (quod veluti patrimonium est filiorum filiarumque, item servorum) condemnari eos.

11 ¶ Item si quis postulante adversario juraverit, deberi sibi pecuniam, quam peteret, neque ei solvatur: justissime accommodat ei talem actionem, per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur, sed an juraverit.

12 ¶ Pœnales quoque actiones prætor multas ex sua jurisdictione introduxit: veluti adversus eum qui quid ex albo ejus corrupisset: & in eum, qui patronum vel parentem in jus vocasset, cum id non impetrasset: item adversus eum, qui vi exemerit eum, qui in jus vocaretur, cujusve dolo alius exemerit: & alias innumerabiles.

13 ¶ Præjudiciales actiones in rem esse videntur: quales sunt per quas quæritur, an aliquis liber, an libertus sit, vel de partu agnoscendo. Ex quibus fere una illa legitimam causam habet, per quam quæritur, an aliquis liber sit. cæteræ ex ipsius prætoris jurisdictione substantiam capiunt.

14 ¶ Sic itaque discretis actionibus, certum est, non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere, *Si apparet eum dare oportere*. Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet: scilicet quia dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, ut ejus fiat. Nec res quæ [jam] actoris est, magis ejus fieri potest. Plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, ut extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures etiam hac actione teneantur, *si appareat eos dare oportere*: quamvis sit adversus eos etiam [hæc] in rem actio, per quam rem suam quis esse petit.

15 ¶ Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes: in personam vero actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, condictiones. Con-

Condicere enim est denuntiare prisca lingua; nunc vero abusive dicimus condictionem actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit.

16 ¶ Sequens illa divisio est, quod quædam actiones rei persequendæ gratia comparatæ sunt, quædam pœnæ persequendæ, quædam mistæ sunt.

17 ¶ Rei persequendæ causa comparatæ, sunt omnes in rem actiones. Earum vero actionum, quæ in personam sunt, eæ quidem, quæ ex contractu nascuntur, fere omnes rei persequendæ causa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor; item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto. Plane si depositi agatur eo nomine, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositum sit: in duplum actionem prætor reddit: si modo cum ipso, apud quem depositum sit, aut cum hærede ejus de dolo ipsius agitur, quo casu mista est actio.

18 ¶ Ex maleficiis vero proditæ actiones, aliæ tantum pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt: aliæ tam pœnæ, quam rei persequendæ, & ob id mistæ sunt. Pœnam tantum persequitur quis actione furti. sive enim manifesti agatur, quadrupli; sive non manifesti, dupli: de sola pœna agitur. nam ipsam rem propria actione persequitur quis, i. e. suam esse petens: sive fur ipse eam rem possideat, sive alius quilibet. Eo amplius adversus furem etiam condictio est [rei.]

19 ¶ Vi autem bonorum raptorum actio mista est: quia in quadruplo rei persecutio continetur: pœna autem tripli est. Sed & legis Aquiliæ actio de damno injuria [dato,] mista est: non solum si adversus inficiantem in duplum agatur, sed interdum & si in simplum quisque agat: veluti si quis hominem claudum aut luscum occiderit, qui in eo anno integer & magni precii fuerit: tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit, secundum jam traditam divisionem. Item mista est actio contra eos, qui relicta sacrosanctis Ecclesiis, vel aliis venerabilibus locis, legati vel fideicommissi no-

nomine, dare distulerint: usque adeo, ut etiam in judicium vocarentur. tunc enim & ipsam rem vel pecuniam, quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna: & ideo in duplum ejus fit condemnatio.

20 ¶ Quædam actiones mistam causam obtinere videntur, tam in rem, quam in personam: qualis est familiæ erciscundæ actio, quæ competit cohæredibus de dividenda hæreditate. Item communi dividundo, quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune est, ut id dividatur. Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus judiciis permittitur judici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adjudicare: & si unius pars prægravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare.

21 ¶ Omnes autem actiones, vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum: ulterius autem nulla actio extenditur.

22 ¶ In simplum agitur: veluti ex stipulatione, & mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis quamplurimis causis.

23 ¶ In duplum agimus: veluti furti nec manifesti, damni injuriæ ex lege Aquilia, depositi ex quibusdam causis. Item servi corrupti: quæ competit in eum, cujus hortatu consiliove servus alienus fugerit, aut contumax adversus dominum factus est, aut luxuriose vivere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit. In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo servus abstulerit, æstimatio deducitur. Item ex legato, quod venerabilibus locis relictum est, secundum ea, quæ supra diximus.

24 ¶ Tripli vero [agimus,] cum quidam majorem vera æstimatione quantitatem in libello conventionis inferunt, ut ex hac causa viatores, id est, executores litium, ampliorem summam sportularum nomine exigerent. tunc enim id, quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, [in] triplum ab actore consequetur: ut in hoc triplo etiam simplum, in quo damnum passus est, connumeretur. Quod nostra constitutio introduxit, quæ in nostro Codice ful-

fulget, quam proculdubio certum eſt ex lege condictitia emanare.

25 ¶ Quadrupli autem agitur: veluti furti manifeſti: item de eo, quod metus cauſa factum ſit, deque ea pecunia, quæ in hoc data ſit, ut is cui datur calumniæ cauſa, negotium alicui faceret, vel non faceret. Item, ex lege condictitia noſtra conſtitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra noſtræ conſtitutionis normam à reis quicquam exegerint.

26 ¶ Sed furti quidem nec manifeſti actio, & ſervi corrupti, à cæteris, de quibus ſimul locuti ſumus, eo differunt, quod hæ actiones omnimodo dupli ſunt: at illæ, id eſt, damni injuriæ ex lege Aquilia, & interdum depoſiti, inficiatione duplicantur; in confitentem autem in ſimplum dantur. Sed illa, quæ de his competit, quæ relicta venerabilibus locis ſunt, non ſolum inficiatione duplicatur, ſed etiam ſi diſtulerit relicti ſolutionem uſquequo juſſu magiſtratuum [noſtrorum] conveniatur. In confitentem vero, antequam juſſu magiſtratuum conveniatur, ſolventem, ſimpli redditur.

27 ¶ Item, actio de eo quod metus cauſa factum ſit, à cæteris, de quibus ſimul locuti ſumus, eo differt, quod ejus natura tacite continetur, ut qui judicis juſſu ipſam rem actori reſtituat, abſolvatur: quod in cæteris caſibus non eſt ita: ſed omnimodo quiſque in quadruplum condemnatur, quod eſt & in furti manifeſti actione.

28 ¶ Actionum autem quædam bonæ fidei ſunt, quædam ſtricti juris. Bonæ fidei ſunt hæ: ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum geſtorum, mandati, depoſiti, pro ſocio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciſcundæ, communi dividundo, præſcriptis verbis, quæ de æſtimato proponitur, & ea quæ ex permutatione competit, & hæreditatis petitio. Quamvis enim uſque adhuc incertum erat, inter bonæ fidei judicia connumeranda hæreditatis petitio eſſet, an non: noſtra tamen conſtitutio aperte eam eſſe bonæ fidei diſpoſuit.

29 ¶ Fuerat antea & rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei judiciis. ſed cum pleniorem eſſe ex ſtipula-

tu actionem invenientes, omne jus, quod res uxoria antea habebat, cum multis divisionibus in actionem ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, transtulerimus; merito rei uxoriæ actione sublata, ex stipulatu [actio,] quæ pro eo introducta est, naturam bonæ fidei judicii tantum in exactione dotis meruit, ut bonæ fidei sit. [sed] & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus in hypothecis tunc censuimus, cum ipsa mulier de dote sua experiatur; cujus solius providentia hoc induximus.

30 ¶ In bonæ fidei judiciis libera potestas permitti videtur judici ex bono & æquo æstimandi, quantum actori restitui debeat. In quo & illud continetur, ut si quid invicem præstare actorem oporteat, eo compensato, in reliquum is, cum quo actum est, debeat condemnari. Sed & in stricti juris judiciis, ex rescripto divi Marci, opposita doli mali exceptione, compensatio inducebatur. Sed nostra constitutio easdem compensationes, quæ jure aperto nituntur, latius introduxit, ut actiones ipso jure minuant, sive in rem, sive in personam, sive alias quascunque: excepta sola depositi actione, cui aliquid compensationis nomine opponi, sane iniquum esse credimus: ne sub prætextu compensationis, depositarum rerum quis ex actione defraudetur.

31 ¶ Præterea quasdam actiones arbitrarias, id est, ex arbitrio judicis pendentes appellamus, in quibus, nisi arbitrio judicis is, cum quo agitur, actori satisfaciat: veluti rem restituat, vel exhibeat, vel solvat, vel ex noxali causa servum dedat: condemnari debeat. Sed istæ actiones, tam in rem, quam in personam inveniuntur. In rem, veluti Publiciana, Serviana de rebus coloni, quasi Serviana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam, veluti quibus de eo agitur, quod [vi] aut metus causa, aut dolo malo factum est. Item cum id, quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoque actio ex arbitrio judicis pendet. In his enim actionibus & cæteris similibus, permittitur judici ex bono & æquo, secundum cujusque rei, de qua actum est, naturam æstimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat.

32 ¶ Curare autem debet judex, ut omnino, quantum possibile ei sit, certæ pecuniæ vel rei sententiam ferat: etiam si de incerta quantitate apud eum actum est.

33 ¶ Si quis agens, [in] intentione sua plus complexus fuerit, quam ad eum pertineat: à causa cadebat, id est, rem amittebat: nec facile in integrum restituebatur à prætore, nisi minor erat viginti quinque annis. Huic enim, sicut in aliis causis, causa cognita succurrebatur, si lapsus juventute fuerat: ita & in hac causa succurri solitum erat. Sane si tam magna causa justi erroris interveniebat, ut etiam constantissimus quisque labi posset, etiam majori viginti quinque annis succurrebatur. veluti si quis totum legatum petierit: post deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta sit, aut quibusdam aliis legata data sint, quæ efficiebant, ut plus petiisse videretur petitor, quam dodrantem, atque ideo lege Falcidia legata minuebantur. Plus autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco, [&] causa. Re, veluti si quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit: aut si is, cujus ex parte res est, totam eam, vel majorem partem suam esse intenderit. Tempore: veluti si quis ante diem, vel [ante] conditionem petierit. Qua enim ratione qui tardius solvit, quam solvere deberet, minus solvere intelligitur; eadem ratione, qui præmature petit, plus petere videtur. Loco plus petitur: veluti cum quis id, quod certo loco sibi [dari] stipulatus est, alio loco petit, sine commemoratione illius loci, in quo sibi dari stipulatus est: verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit, *Ephesi dare spondes?* Romæ pure intendat sibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur: quia utilitatem, quam haberet promissor, si Ephesi solveret, adimit ei pura intentione. Propter quam caussam alio loco petenti arbitraria actio proponitur: in qua scilicet ratio habetur utilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si illo loco solveret, (quo se soluturum spopondit.) Quæ utilitas plerumque in mercibus maxima invenitur: veluti vino, oleo, frumento, quæ per singulas regiones diversa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus

regionibus sub eisdem usuris fœnerantur. Si quis tamen Ephesi petat, id est, eo loco petat, quo ut sibi detur stipulatus est: pura actione recte agit: idque etiam prætor monstrat: scilicet quia utilitas solvendi salva est promissori. Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui causa plus petit. ut ecce, si quis ita à te stipuletur, *Hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes?* deinde alterum petat, veluti hominem tantum aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere stipulationis promissoris est electio, utrum pecuniam, an hominem solvere malit. Qui igitur pecuniam tantum, vel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit electionem adversario: & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, adversarii vero [sui] deteriorem. Qua de causa talis in ea re prodita est actio, *ut quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari oportere:* id est, ut eodem modo peteret, quo stipulatus est. Præterea, si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat: aut generaliter vinum stipulatus sit, & specialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quia electionem adversario tollit, cui stipulationis jure liberum fuit, aliud solvere, quam quod peteretur. Quinetiam licet utilissimum sit, quod quis petat: nihilominus plus petere intelligitur: quia sæpe accidit, ut promissori facilius sit illud solvere, quod majoris pretii est. Sed hæc quidem antea in usu fuerant: postea vero lex Zenoniana & nostra rem coarctavit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum: quid statui oporteat, Zenonis divæ memoriæ loquitur constitutio: sin autem quantitate, vel alio modo plus fuerit petitum: [in] omne, si quod forte damnum ex hac causa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commissa tripli condemnatione (sicuti supra diximus) puniatur.

34 ¶ Si minus in intentione sua complexus fuerit actor, quam ad eum pertineat: veluti si cum ei decem [aurei] deberentur, quinque sibi dari oportere intenderit: aut [si] cum totus fundus ejus esset, partem

tem dimidiam ſuam eſſe petierit: ſine periculo agit, in reliquum enim nihilominus judex adverſarium in eodem judicio [ei] condemnat, ex conſtitutione divæ memoriæ Zenonis.

35 ¶ Si quis aliud pro alio intenderit: nihil eum periclitari placet, ſed in eodem judicio, cognita veritate, errorem ſuum corrigere [ei] permittitur: veluti ſi is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit: aut ſi quis ex teſtamento dari ſibi oportere intenderit, quod ex ſtipulatu debetur.

36 ¶ Sunt præterea quædam actiones, quibus non [ſemper] ſolidum, quod nobis debetur, perſequimur: ſed modo ſolidum perſequimur, modo minus: ut ecce, ſi in peculium filii ſervive agamus. Nam ſi non minus in peculio ſit, quam perſequimur: in ſolidum dominus paterve condemnatur: ſi vero minus inveniatur: eatenus condemnat judex, quatenus in peculio ſit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, ſuo ordine proponemus.

37 ¶ Item ſi de dote [in] judicio mulier agat: placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere poſſit, id eſt, quatenus facultates ejus patiuntur. Itaque ſi dotis quantitati concurrant facultates ejus, in ſolidum damnatur: ſi minus, in tantum, quantum facere poteſt. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impenſas in res dotales factas, marito [quaſi] retentio conceſſa eſt: quia ipſo jure neceſſariis ſumptibus dos minuitur, ſicut ex latioribus Digeſtorum libris cognoſcere licet.

38 ¶ Sed & ſi quis cum parente ſuo patronove agat: item ſi ſocius cum ſocio, judicio ſocietatis agat: non plus actor conſequitur, quam adverſarius ejus facere poteſt. Idem eſt ſi quis ex donatione ſua conveniatur.

39 ¶ Compenſationes quoque oppoſitæ plerumque efficiunt, ut minus quiſque conſequatur, quam ei debeatur. Nam ex bono & æquo habita ratione ejus, quod invicem actorem ex eadem cauſa præſtare oportet, [judex] in reliquum eum, cum quo actum eſt [condemnat,] ſicut jam dictum eſt.

40 ¶ Cum eo quoque, qui creditoribus ſuis bonis

 ceſſit,

cessit, si postea aliquid acquisierit, quod idoneum emolumentum habeat, ex integro in id, quod facere potest, creditores experiuntur. inhumanum enim erat spoliatum fortunis suis, in solidum damnari.

QUOD CUM EO, QUI IN ALIENA POtestate est, negotium gestum esse dicitur.

TITULUS VII.

QUia [tamen] superius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorum familiarum, servorumque agitur: opus est, ut de hac actione & de cæteris, quæ eorundem nomine in parentes dominosve dari solent, diligentius admoneamus. Et quia, sive cum servis negotium gestum sit, sive cum his, qui in potestate parentum sunt, eadem fere jura servantur: ne verbosa fiat disputatio, dirigamus sermonem in personam servi dominique, idem intellecturi de liberis quoque & parentibus, quorum in potestate sunt. Nam si quid in his proprie servetur, separatim ostendemus.

1 ¶ Si igitur jussu domini cum servo negotium gestum erit: in solidum prætor adversus dominum actionem pollicetur: scilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini sequi videtur.

2 ¶ Eadem ratione prætor duas alias in solidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria, altera institoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cum quis servum suum magistrum navi præposuerit, & quid cum eo ejus rei gratia, cui præpositus erit, contractum fuerit. ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianus navis quæstus pertinet. Institoria tunc locum habet, cum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi servum suum præposuerit, & quid cum eo ejus rei causa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem institoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, institores vocantur. Istas tamen duas actiones prætor reddit, & si liberum quis hominem, aut alienum servum navi, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præposuerit: scilicet

licet quia eadem æquitatis ratio etiam eo casu interveniat.

3 ¶ Introduxit & aliam actionem prætor, quæ tributoria vocatur. Namque si servus in peculiari merce sciente domino negotietur, & quid cum eo ejus rei causa contractum erit: ita prætor jus dicit, ut quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & cæteros creditores, pro rata portione distribuatur. & [ideo tributoria vocatur] quia ipsi domino distributionem prætor permittit. Nam si quis ex creditoribus queratur quasi minus ei tributum sit, quam oportuerit, hanc ei actionem accommodat, quæ tributoria appellatur.

4 ¶ Præterea introducta est actio de peculio, deque eo, quod in rem domini versum erit: ut quamvis sine voluntate domini negotium gestum erit, tamen sive quid in rem ejus versum fuerit, id totum præstare debeat: sive quid non sit in rem ejus versum, id eatenus præstare debeat, quatenus peculium patitur. In rem autem domini versum intelligitur, quicquid necessario in rem ejus impenderit servus: veluti si mutuatus pecuniam creditoribus ejus solverit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. Itaque si ex decem puta aureis, quos servus tuus à Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos solverit, reliquos vero quinque quolibet modo consumpserit: pro quinque [quidem] in solidum damnari debes: pro cæteris vero quinque eatenus, quatenus in peculio sit. Ex quo scilicet apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titium consequi posse. Licet enim una est actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini versum sit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque judex, apud quem de ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad peculii æstimationem transit, quam aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum. Cum autem quæritur, quantum in peculio sit: ante deducitur, quicquid servus domino, sive,

qui in potestate ejus sit, debet: & quod superest, id solum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet servus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio: veluti si is in ipsius peculio sit. quod eo pertinet, ut si quis vicario suo servus debeat: id ex peculio ejus non deducatur.

5 ¶ Cæterum dubium non est, quin is quoque qui jussu domini contraxerit, cuique institoria vel exercitoria actio competit: de peculio, deque eo, quod in rem domini versum est, agere possit. Sed erit stultissimus, si omissa actione, qua facillime solidum ex contractu consequi possit, se ad difficultatem perducat probandi in rem domini versum esse, vel habere servum peculium, & tantum habere, ut solidum sibi solvi possit. Is quoque, cui tributoria actio competit, æque de peculio, & de in rem verso agere potest. Sed sane huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verso. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua non est, id est, quod domino debetur, non deducitur, sed ejusdem juris est dominus, cujus & cæteri creditores. At in actione de peculio ante deducitur, quod domino debetur: & in id, quod reliquum est, creditori dominus condemnatur. Rursus de peculio ideo expedit agere, quod in hac actione totius peculii ratio habetur: at in tributoria, ejus tantum, quo negotiatur. Et potest quisque tertia forte parte peculii, aut quarta, vel etiam minima negotiari: majorem autem partem in prædiis vel mancipiis, aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisque vel hanc actionem vel illam eligere debet. Certe qui potest probare in rem domini versum esse: de in rem verso agere debet.

6 ¶ Quæ diximus de servo & domino, eadem intelligimus & de filio & filia, & nepote & nepte, & patre avove, cujus in potestate sunt.

7 ¶ Illud proprie servatur in eorum persona, quod Senatusconsultum Macedonianum prohibuit, mutuas pecunias dare eis, qui in potestate parentis sunt: & ei qui crediderit, denegatur actio tam adversus ipsum filium filiamve, nepotem neptemve (sive adhuc in po-

potestate sint, sive morte parentis, vel emancipatione suæ potestatis esse cœperint) quam adversus patrem avumve: sive eos habeat adhuc in potestate, sive emancipaverit. Quæ ideo Senatus prospexit, quia sæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentum insidiabantur.

8 ¶ Illud in summa admonendi sumus, id, quod jussu patris dominive contractum fuerit, quodque in rem ejus versum erit: directo quoque posse à patre dominove condici, tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoque, qui exercitoria vel institoria actione tenetur, directo posse condici placet: quia hujus quoque jussu contractum intelligitur.

DE NOXALIBUS ACTIONIBUS.

TITULUS VIII.

EX maleficiis servorum: veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut injuriam commiserint: noxales actiones proditæ sunt, quibus domino damnato permittitur, aut litis æstimationem sufferre, aut ipsum hominem noxæ dedere.

1 ¶ Noxa autem, est [ipsum] corpus quod nocuit, id est, servus: noxia ipsum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, injuria.

2 ¶ Summa autem ratione permissum est noxæ deditione fungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum ultra ipsorum corpora dominis damnosam esse.

3 ¶ Dominus noxali judicio servi sui nomine conventus, servum actori noxæ dedendo liberatur: nec minus in perpetuum ejus servi dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus est, [servus] resarcierit quæsita pecunia: auxilio prætoris invito domino manumittetur.

4 ¶ Sunt autem constitutæ noxales actiones aut legibus, aut edicto prætoris. Legibus: veluti furti ex lege duodecim tabularum, damni injuriæ ex lege Aquilia. Edicto prætoris: veluti injuriarum, & vi bonorum raptorum.

5 ¶ Omnis autem noxalis actio caput sequitur. Nam

Nam si servus tuus noxam commiserit: quamdiu in tua potestate sit, tecum est actio. Si autem in alterius potestatem pervenerit: cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit: directo ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diverso quoque directa actio noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam commiserit, & is servus tuus esse cœperit (quod quibusdam casibus effici primo libro tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ ante directa fuisset.

6 ¶ Si servus domino noxiam commiserit: actio nulla nascitur. Namque inter dominum & eum, qui in potestate ejus est, nulla obligatio nasci potest. Ideoque & si in alienam potestatem servus pervenerit, aut manumissus fuerit: neque cum ipso, neque cum eo, cujus nunc in potestate sit, agi potest. Unde si alienus servus noxiam tibi commiserit, & is postea in potestate tua esse cœperit, interdicitur actio: quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit. Ideoque licet exierit de tua potestate, agere non potes: quemadmodum si dominus in servum suum aliquid commiserit; nec si manumissus aut alienatus fuerit, servus ullam actionem contra dominum habere potest.

7 ¶ Sed veteres quidem hoc in filiisfamiliarum masculis & fœminis admisere: nova autem hominum conversatio hujusmodi asperitatem recte respuendam esse existimavit, & ab usu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur filium suum, & maxime filiam, in noxam alii dare: ut pene per [filii] corpus pater magis, quam filius periclitetur: cum in filiabus etiam pudicitiæ favor hoc bene excludat? Et ideo placuit in servos tantummodo noxales actiones esse proponendas: cum apud veteres legum commentatores invenerimus sæpius dictum, ipsos filiosfamiliarum pro suis delictis posse conveniri.

SI QUADRUPES PAUPERIEM fecisse dicatur.

TITULUS IX.

ANimalium nomine, quæ ratione carent, si qua lascivia, aut pavore, aut feritate pauperiem fecerint:

rint: noxalis actio lege duodecim tabularum prodita est. Quæ animalia si noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita lex duodecim tabularum scripta est, ut puta, *Si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus [cornu] petierit.* Hæc autem actio in iis, quæ contra naturam moventur, locum habet. Cæterum si genitalis sit feritas: cessat actio. Denique si ursus fugerit à domino, & sic nocuerit: non potest quondam dominus conveniri: quia desiit dominus esse, ubi fera evasit. Pauperies autem est damnum sine injuria facientis datum. Nec enim potest animal injuriam fecisse dici, quod sensu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinet actionem.

1 ¶ Cæterum sciendum est, ædilitio edicto prohiberi nos canem, verrem, aprum, ursum, leonem ibi habere, qua vulgo iter fit, & si adversus ea factum erit, & nocitum libero homini esse dicatur; quod bonum & æquum judici videtur, tanti dominus condemnetur. cæterarum [vero] rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones, & de pauperie locum habebit. Numquam enim actiones, præsertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.

DE IIS, PER QUOS AGERE POSSUMUS.

TITULUS X.

NUnc admonendi sumus, agere posse quemlibet hominem, aut suo nomine, aut alieno. Alieno: veluti procuratorio, tutorio, curatorio: cum olim in usu fuisset, alterius nomine agere non posse, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea lege Hostilia permissum erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut reipublicæ causa abessent, quive in eorum cujus tutela essent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine neque agere, neque excipere actionem licebat: cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus, & ætas, & necessaria peregrinatio, itemque aliæ multæ causæ sæpe hominibus impedimento sunt, quo minus rem suam ipsi exequi possint.

1 ¶

1 ¶ Procurator neque certis verbis, neque præsente [semper] adversario, imo plerunque eo ignorante constituitur. Cuicunque enim permiseris rem tuam agere, aut defendere, is tuus procurator intelligitur.

2 ¶ Tutores & curatores quemadmodum constituantur, primo libro expositum est.

DE SATISDATIONIBUS.

TITULUS XI.

Satisdationum modus alius antiquitati placuit, alium novitas per usum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisdare possessor compellebatur: ut si victus [esset,] nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem, potestas esset petitori, aut cum eo agendi, aut cum fidejussoribus ejus. quæ satisdatio appellatur *judicatum solvi*. Unde autem sic appelletur, facile est intelligere. Namque stipulabatur quis, ut solveretur sibi, quod fuisset judicatum. Multo magis is, qui in rem actione conveniebatur, satisdare cogebatur, si alieno nomine judicium accipiebat. Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur. Procurator vero si in rem agebat: satisdare jubebatur, rem ratam dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores [vero] & curatores eodem modo, quo & procuratores satisdare debere, verba edicti faciebant: sed aliquando his agentibus satisdatio remittebatur. Hæc ita [erant,] si in rem agebatur.

1 ¶ Si vero in personam: ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur. ab ejus vero parte, cum quo agitur, siquidem alieno nomine aliquis interveniret, omnimodo satisdaret; quia nemo defensor in aliena re sine satisdatione idoneus esse creditur. Quod si proprio nomine aliquis judicium accipiebat in personam: *judicatum solvi* satisdare non cogebatur.

2 ¶ Sed hodie hæc aliter observantur. Sive enim quis in rem actione convenitur, sive personali suo nomine: nullam satisdationem pro litis æstimatione dare

dare compellitur: sed pro sua tantum persona, quod in judicio permaneat usque ad terminum litis, vel committitur suæ promissioni cum jurejurando (quam juratoriam cautionem vocant) vel nudam promissionem, vel satisdationem pro qualitate personæ suæ dare compellitur.

3 ¶ Sin autem per procuratorem lis vel infertur, vel suscipitur: in actoris quidem persona, si non mandatum actis insinuatum est, vel præsens dominus litis in judicio procuratoris sui personam confirmaverit: ratam rem dominum habiturum, satisdationem procurator dare compellitur. eodem observando, & si tutor, vel curator, vel aliæ tales personæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdam per alium inferunt.

4 ¶ Si vero aliquis convenitur: si quidem præsens procuratorem dare paratus est: potest vel ipse in judicium venire, & sui procuratoris personam per *judicatum solvi* satisdationem solenni stipulatione firmare, vel extra judicium satisdationem exponere, per quam ipse sui procuratoris fidejussor existat pro omnibus *judicatum solvi* satisdationis clausulis. ubi & de hypotheca suarum rerum convenire compellitur: sive in judicio promiserit, sive extra judicium caverit: ut tam ipse, quam hæredes ejus obligentur. Alia insuper cautela, vel satisdatione propter personam ipsius exponenda, quod tempore sententiæ recitandæ in judicium veniet: vel si non venerit, omnia dabit fidejussor, quæ in condemnatione continentur, nisi fuerit provocatum.

5 ¶ Si vero reus præsto ex quacunque causa non fuerit, & alius velit defensionem ejus subire: nulla differentia inter actiones in rem vel personales introducenda, potest hoc facere: ita tamen, ut satisdationem *judicatum solvi*, pro litis æstimatione præstet. Nemo enim secundum veterem regulam (ut jam dictum est) alienæ rei sine satisdatione defensor idoneus intelligitur.

6 ¶ Quæ omnia apertius & perfectius à quotidiano judiciorum usu in ipsis rerum documentis apparent.

7 ¶ Quam formam non solum in hac regia urbe, sed [etiam] in omnibus nostris provinciis (etsi propter

pter imperitiam forte aliter celebratur) obtinere censemus: quum necesse sit, omnes provincias, caput omnium nostrarum civitatum, id est, hanc regiam urbem, ejusque observantiam sequi.

DE PERPETUIS ET TEMPORALIBUS actionibus, & quæ ad hæredes & in hæredes transeunt.

TITULUS XII.

HOc loco admonendi sumus, eas quidem actiones, quæ ex lege, senatusve consulto, sive ex sacris constitutionibus proficiscuntur: perpetuo solere antiquitus competere, donec sacræ constitutiones: tam in rem, quam in personam actionibus certos fines dederunt: eas vero, quæ ex propria prætoris jurisdictione pendent, plerumque intra annum vivere. nam & ipsius prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur: id est, usque ad finem ex constitutionibus introductum: quales sunt eæ, quas bonorum possessori, cæterisque qui hæredis loco sunt, accommodat. Furti quoque manifesti actio, quamvis ex ipsius prætoris jurisdictione proficiscatur: tamen perpetuo datur. absurdum enim esse existimavit anno eam terminari.

1 ¶ Non autem omnes actiones quæ in aliquem aut ipso jure competunt, aut à prætore dantur: & in hæredem æque competunt, aut dari solent. Est enim certissima juris regula, ex maleficiis pœnales actiones in hæredem [rei] non competere: [veluti] furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, damni injuriæ. Sed hæredibus hujusmodi actiones competunt, nec denegantur, excepta injuriarum actione, & si qua alia similis inveniatur. Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra hæredem non competit: veluti cum testator dolose versatus sit, & ad hæredem ejus nihil ex eo dolo pervenit. Pœnales autem actiones, quas supra diximus, si ab ipsis principalibus personis fuerint contestatæ, & hæredibus dantur, & contra hæredes transeunt.

2 ¶ Superest, ut admoneamus, quod si ante rem ju-

judicatam is, cum quo actum est, satisfaciat actori: officio judicis convenit eum absolvere, licet in ea causa fuisset judicii accipiendi tempore, ut damnari deberet. & hoc est, quod antea vulgo dicebatur, omnia judicia absolutoria esse.

DE EXCEPTIONIBUS.

Titulus XIII.

SEquitur, ut de exceptionibus dispiciamus. Comparatæ autem sunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, ut licet ipsa persecutio, qua actor experitur, justa sit: tamen iniqua sit adversus eum, cum quo agitur.

1 ¶ Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapsus, stipulanti Titio promisisti, quod non debueras [promittere:] palam est, jure civili te obligatum esse: & actio, qua intenditur dare te oportere, efficax est: sed iniquum est te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio, quod metus causa, aut doli mali, aut in factum, composita ad impugnandam actionem.

2. ¶ Idem juris est, si quis [quasi] credendi causa pecuniam à te stipulatus fuerit, neque numeraverit. Nam, eam pecuniam à te petere posse eum, certum est. dare enim te oportet: quum ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est, eo nomine te condemnari: placet exceptione pecuniæ non numeratæ te defendi debere. cujus tempora nos (secundum quod jam superioribus libris scriptum est) constitutione nostra coarctavimus.

3 ¶ Præterea debitor si pactus fuerit cum creditore, ne à se pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto convento obligationes non omnino dissolvuntur: qua de causa efficax est adversus eum actio, quam actor intendit, *Si apparet eum dare oportere.* sed quia iniquum est, contra pactionem eum condemnari: defenditur per exceptionem pacti conventi.

4 ¶ Æque si debitor creditore deferente juraverit, nihil se dare oportere: adhuc obligatus permanet, sed quia iniquum est de perjurio queri: defenditur per

per exceptionem jurisjurandi. In iis quoque actionibus, quibus in rem agitur, æque necessariæ sunt exceptiones: veluti si petitore deferente possessor juraverit eam rem suam esse, & nihilominus petitor eandem rem vindicet. licet enim verum sit, quod intendit, id est, rem ejus esse: iniquum tamen est possessorem condemnari.

5 ¶ Item si in judicio tecum actum fuerit, sive in rem, sive in personam: nihilominus obligatio durat: & ideo ipso jure de eadem re postea adversus te agi potest: sed debes per exceptionem rei judicatæ adjuvari.

6 ¶ Hæc exempli causa retulisse sufficiat. Alioqui quam ex multis variisque causis exceptiones necessariæ sint; ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris intelligi potest.

7 ¶ Quarum quædam ex legibus, vel ex iis, quæ legis vicem obtinent, vel ex ipsius prætoris jurisdictione substantiam capiunt.

8 ¶ Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ.

9 ¶ Perpetuæ & peremptoriæ sunt, quæ semper agentibus obstant, & semper rem, de qua agitur, perimunt: qualis est exceptio doli mali, & quod metus causa factum est, & pacti conventi, cum ita convenerit, ne omnino pecunia peteretur.

10 ¶ Temporales atque dilatoriæ sunt, quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis est pacti conventi, cum ita convenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium. nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus objicitur exceptio aut pacti conventi, aut alia similis: differre debent actionem, & post tempus agere. Ideo enim & dilatoriæ istæ exceptiones appellantur. Alioqui si intra tempus egerint, objectaque sit exceptio: neque eo judicio quicquam consequebantur, propter exceptionem; neque post tempus olim agere poterant: cum temere rem in judicium deducebant, & consumebant. qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita stricte hoc procedere volumus; sed eum, qui ante tempus pactio-

ctionis vel obligationis litem inferre ausus sit, Zenonianæ constitutioni subjacere censemus, quam sacratissimus legislator de iis, qui tempore plus petierint, protulit: ut & inducias, quas ipse actor sponte indulserit, vel quas natura actionis continet, si contempserit: in duplum habeant ii, qui talem injuriam passi sunt: & post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint: ut actores tali pœna perterriti, tempora litium doceantur observare.

11 ¶ Præterea etiam ex persona sunt dilatoriæ exceptiones, quales sunt procuratoriæ: veluti si per militem aut per mulierem agere quis velit. Nam militibus, nec pro patre, vel matre, vel uxore, nec ex sacro rescripto procuratorio nomine experiri conceditur: suis vero negotiis superesse sine offensa [militaris] disciplinæ possunt. Eas vero exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam vel dantis, vel ipsius procuratoris opponebantur: cum in judiciis frequentari nullo modo perspeximus, conquiescere sancimus: ne dum de iis altercatur, ipsius negotii disceptatio proteletur.

DE REPLICATIONIBUS.

Titulus XIV.

Interdum evenit, ut exceptio, quæ prima facie justa videtur, [tamen] inique noceat. quod cum accidit: alia allegatione opus est, adjuvandi actoris gratia: quæ replicatio vocatur: quia per eam replicatur, atque resolvitur jus exceptionis. veluti cum pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam petat; deinde postea in contrarium pacti sunt, id est, ut creditori petere liceat: si creditor agat, & excipiat debitor, ut ita demum condemnetur, si non convenerit, ne eam pecuniam creditor petat: nocet ei exceptio. convenit enim ita. namque nihilominus hoc verum manet, licet postea in contrarium pacti sunt. sed quia iniquum est creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex posteriore pacto convento.

1 ¶ Rursus interdum evenit, ut replicatio, quæ pri-

prima facie justa est, inique noceat. quod cum accidit, alia allegatione opus est, adjuvandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur.

2 ¶ Et si rursus ea prima facie justa videatur, sed propter aliquam causam actori inique noceat: rursus alia allegatione opus est, qua actor adjuvetur: quæ dicitur triplicatio.

3 ¶ Quarum omnium exceptionum usum interdum ulterius, quam diximus, varietas negotiorum introducit, quas omnes apertius ex Digestorum latiore volumine facile est agnoscere.

4 ¶ Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerumque accommodari solent etiam fidejussoribus ejus, & recte: quia quod ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur: quia mandati judicio redditurus est eis, quod [ii] pro eo solverint. Qua ratione, & si de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit, placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conventi illis quoque, qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sane quædam exceptiones non solent his accommodari. Ecce enim debitor, si bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem, si bonis cesserit. Sed hæc exceptio fidejussoribus non datur: ideo scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime prospicit, ut cum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro eo obligavit, suum consequi.

DE INTERDICTIS.

TITULUS XV.

SEquitur, ut dispiciamus de interdictis seu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atque conceptiones verborum, quibus prætor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat: quod tunc maxime fiebat, cum de possessione, aut quasi possessione inter aliquos contendebatur.

1 ¶ Summa autem divisio interdictorum hæc est: quod aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria sunt, quibus prætor vetat aliquid fieri; veluti vim sine vitio possidenti: vel mortuum

tuum inferenti, quo ei jus erat inferendi: vel in ſacro loco ædificari: vel in flumine publico ripave ejus aliquid fieri, quo pejus navigetur. Reſtitutoria ſunt, quibus reſtitui aliquid jubet, veluti bonorum poſſeſſori poſſeſſionem eorum, quæ quis pro hærede, aut pro poſſeſſore poſſidet [ex ea hæreditate:] aut cum jubet ei, qui vi de poſſeſſione fundi dejectus ſit, reſtitui poſſeſſionem. Exhibitoria ſunt, per quæ jubet exhiberi: veluti eum, cujus de libertate agitur; aut libertum, cui patronus operas indicere velit; aut parenti liberos, qui in poteſtate ejus ſunt. Sunt tamen, qui putent, proprie interdicta ea vocari, quæ prohibitoria ſunt, quia interdicere ſit denuntiare & prohibere: reſtitutoria autem & exhibitoria, proprie decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur.

2 ¶ Sequens diviſio interdictorum hæc eſt, quod quædam adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ.

3 ¶ Adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa interdictum accommodatur bonorum poſſeſſori, quod appellatur, *quorum bonorum*, ejuſque vis & poteſtas hæc eſt: ut quod ex his bonis quiſque, quorum poſſeſſio alicui data eſt, pro hærede aut pro poſſeſſore poſſideat, id ei, cui bonorum poſſeſſio data eſt, reſtituere debeat. *Pro hærede* autem poſſidere videtur, qui putat ſe hæredem eſſe. *Pro poſſeſſore* is poſſidet, qui nullo jure rem hæreditariam, vel etiam totam hæreditatem, ſciens ad ſe non pertinere, poſſidet. Ideo autem adipiſcendæ poſſeſſionis vocatur interdictum: quia ei tantum utile eſt, qui nunc primum conatur adipiſci rei poſſeſſionem. Itaque ſi quis adeptus poſſeſſionem, amiſerit eam; hoc interdictum ei inutile eſt. Interdictum quoque, quod appellatur Salvianum, adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparatum eſt: eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigiſſet.

4 ¶ Retinendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt interdicta, *uti poſſidetis*, & *utrubi*: cum ab utraque parte de proprietate alicujus rei controverſia ſit: & ante quæratur uter ex litigatoribus poſſidere, & uter petere debeat. Namque niſi ante exploratum fuerit, utrius

utrius eorum possessio sit; non potest petitoria actio institui: quia & civilis, & naturalis ratio facit, ut alius possideat, & alius à possidente petat. Et quia longe commodius est [& potius] possidere, quam petere: ideo plerumque & fere semper ingens existit contentio de ipsa possessione. Commodum autem possidendi in eo est, quod etiam si ejus res non sit, qui possidet; si modo actor non potuerit suam esse probare, remanet [in] suo loco possessio: propter quam causam cum obscura sunt utriusque jura, contra petitorem judicari solet. Sed interdicto quidem *uti possidetis*, de fundi vel ædium possessione contenditur: *utrubi* vero interdicto, de rerum mobilium possessione. Quorum vis ac potestas plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam *uti possidetis* interdicto is vincebat, qui interdicti tempore possidebat: si modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab adversario possessionem: etiam si alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam possessionem, aut precario rogaverat aliquem, ut sibi possidere liceret. *utrubi* vero interdicto is vincebat, qui majore parte ejus anni, nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possidebat. Hodie tamen aliter observatur. Nam utriusque interdicti potestas (quantum ad possessionem pertinet) exæquata est: uti ille vincat, [&] in re soli, & in re mobili, qui possessionem nec vi, nec clam, nec precario ab adversario litis contestatæ tempore detinet.

5 ¶ Possidere autem videtur quisque, non solum si ipse possideat, sed & si ejus nomine aliquis in possessione sit, licet is ejus juri subjectus non sit; qualis est colonus & inquilinus. Per eos quoque, apud quos deposuerit quis, aut quibus commodaverit, ipse possidere videtur. Et hoc est, quod dicitur, retinere possessionem posse aliquem per quemlibet, qui ejus nomine sit in possessione. Quinetiam animo quoque solo retineri possessionem placet: id est, ut quamvis neque ipse sit in possessione, neque ejus nomine alius: tamen si non relinquendæ possessionis animo, sed postea reversurus inde discesserit, retinere possessionem videatur. Adipisci vero possessionem per quos aliquis potest, secundo libro expo-

posuimus. Nec ulla dubitatio est, quin animo solo adipisci possessionem nemo possit.

6 ¶ Recuperandæ possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione fundi vel ædium vi dejectus fuerit: Nam ei proponitur interdictum *unde vi*, per quod is, qui dejecit, cogitur ei restituere possessionem: licet is ab eo, qui vi dejecit, vi vel clam vel precario possideat. Sed ex constitutionibus sacris (ut supra diximus) si quis rem per vim occupaverit, si quidem in bonis ejus est, dominio ejus privatur. si aliena: post ejus restitutionem, etiam æstimationem [rei] dare vim passo compellitur. qui autem aliquem de possessione per vim dejecerit: tenetur lege Julia de vi privata aut de vi publica. sed de vi privata, si sine armis vim fecerit. sin autem cum armis eum de possessione vi expulerit, de vi publica [tenetur.] Armorum autem appellatione non solum scuta, & gladios, & galeas, sed & fustes, & lapides significari intelligimus.

7 ¶ Tertia divisio interdictorum hæc est, quod aut simplicia sunt, aut duplicia. Simplicia sunt, veluti in quibus alter actor, alter reus [est:] qualia sunt omnia restitutoria aut exhibitoria: Nam actor is est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui: reus autem is est, à quo desideratur, ut restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, veluti cum prætor prohibet in loco sacro, vel in flumine publico ripave ejus aliquid fieri. Nam actor est, qui desiderat, ne quid fiat: reus est, qui aliquid facere conatur. Duplicia sunt, veluti *uti possidetis* interdictum, & *utrubi*. Ideo autem duplicia vocantur, quia par utriusque litigatoris in his conditio est, nec quisquam præcipue reus vel actor intelligitur: sed unusquisque tam rei, quam actoris partes sustinet.

8 ¶ De ordine & vetere exitu interdictorum supervacuum est hodie dicere. Nam quotiens extra ordinem jus dicitur (qualia sunt hodie omnia judicia), non est necesse reddi interdictum: sed perinde judicatur sine interdictis, ac si utilis actio ex causa interdicti reddita fuisset.

DE POENA TEMERE LITIGANTIUM.

TITULUS XVI.

Nunc admonendi sumus, magnam curam egisse eos, qui jura sustinebant, ne facile homines ad litigandum procederent: quod & nobis studio est. Idque eo maxime fieri potest, quod temeritas tam agentium, quam eorum, cum quibus agitur modo pecuniaria pœna, modo jurisjurandi religione, modo infamiæ metu coercetur.

1 ¶ Ecce enim jusjurandum omnibus, qui conveniuntur, ex constitutione nostra defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus utitur, nisi prius juraverit, quod putans se bona instantia uti, ad contradicendum pervenit. At adversus inficiantes, ex quibusdam causis dupli [vel tripli] actio constituitur: veluti si damni injuriæ, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. Statim autem ab initio pluris, quam simpli est actio: veluti furti manifesti, quadrupli: nec manifesti, dupli. Nam ex his & aliis quibusdam causis (sive quis neget, sive fateatur) pluris, quam simpli est actio. Item actoris quoque calumnia coërcetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur ex nostra constitutione. Utriusque etiam partis advocati jusjurandum subeunt: quod alia nostra constitutione comprehensum est. Hæc autem omnia pro veteris calumniæ actione introducta sunt, quæ in desuetudinem abiit: quia in partem decimam litis actores multabat, quod nusquam factum esse invenimus, sed pro his introductum est [&] præfatum jusjurandum, & ut improbus litigator [&] damnum, & impensas litis inferre adversario suo cogatur.

2 ¶ Ex quibusdam judiciis damnati, ignominiosi fiunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo; item tutelæ, mandati, depositi, directis, non contrariis actionibus. item pro socio, quæ ab utraque parte directa est: & ob id quilibet ex sociis eo judicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum, aut de dolo, non solum damnati notantur ignominia; sed & pacti; & recte. plurimum enim interest,

est, utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit.

3 ¶ Omnium autem actionum instituendarum principium, ab ea parte edicti proficiscitur, qua prætor edicit de in jus vocando. Utique enim in primis adversarius in jus vocandus est: id est, ad eum vocandus, qui jus dicturus sit. Qua parte prætor parentibus & patronis, item parentibus liberisque patronorum & patronarum hunc præstat honorem: ut non aliter liceat liberis libertisque eos in jus vocare, quam si id ab ipso prætore postulaverint, & impetraverint. Et si quis aliter vocaverit: in eum pœnam solidorum quinquaginta constituit.

DE OFFICIO JUDICIS.

TITULUS XVII.

Superest, ut de officio judicis dispiciamus. Et quidem in primis illud observare debet judex, ne aliter judicet, quam legibus, aut constitutionibus, aut moribus proditum est.

1 ¶ Ideoque si noxali judicio aditus est, observare debet, ut si condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, *Publium Mævium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere.*

2 ¶ Et si in rem actum sit [coram judice:] sive contra petitorem judicaverit, absolvere debet possessorem; sive contra possessorem, jubere ei debet, ut rem ipsam restituat cum fructibus. Sed si possessor neget in præsenti se restituere posse, & sine frustratione videbitur tempus restituendi causa petere; indulgendum est ei: ut tamen de litis æstimatione caveat cum fidejussore, si intra tempus quod ei datum est, non restituerit. Et si hæreditas petita sit, eadem circa fructus interveniunt, quæ diximus intervenire de singularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa sua possessor non perceperit, [sive illorum,] quos perceperit, in utraque actione eadem ratio pene habetur, si prædo fuerit. Si vero bonæ fidei possessor fuerit: non habetur ratio [neque] consumptorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem, etiam illorum [fructuum] ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt.

3 ¶ Si ad exhibendum actum fuerit: non sufficit, si exhibeat rem is, cum quo actum est: sed opus est, ut etiam rei causam debeat exhibere, id est, ut eam causam habeat actor, quam habiturus esset, si cum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset. Ideoque si inter moras [exhibendi] usucapta sit res à possessore: nihilominus condemnabitur. Praeterea fructum medii temporis, id est, ejus quod post acceptum ad exhibendum judicium, ante rem judicatam intercesserit; rationem habere debet judex. Quod si neget reus, cum quo ad exhibendum actum est, in praesenti se exhibere posse, & tempus exhibendi causa petat, idque sine frustratione postulare videatur: dari ei debet, ut tamen caveat se restituturum. quod si neque statim jussu judicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caveat: condemnandus sit in id, quod actoris intererat, si ab initio res exhibita esset.

4 ¶ Si familiae erciscundae [judicio] actum sit: singulas res singulis haeredibus adjudicare debet. & si in alterius persona praegravare videatur adjudicatio: debet hunc invicem cohaeredi certa pecunia (sicut jam dictum est) condemnare. Eo quoque nomine cohaeredi quisque suo condemnandus est, quod solus fructus haereditarii fundi perceperit, aut rem haereditariam corruperit, aut consumpserit. Quae quidem similiter inter plures quoque, quam duos cohaeredes, subsequuntur.

5 ¶ Eadem interveniunt, & si communi dividundo de pluribus rebus actum sit. Quod si de una re, veluti de fundo: si quidem iste fundus commode regionibus divisionem recipiat: partes ejus singulis adjudicare debet. & si unius pars praegravare videbitur: is invicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quod si commode dividi non possit: veluti si homo forte, aut mulus erit, de quo actum sit, tunc totus uni adjudicandus est, & is invicem alteri certa pecunia condemnandus est.

6 ¶ Si finium regundorum actum fuerit, dispicere debet judex, an necessaria sit adjudicatio. quae sane uno casu necessaria est, si evidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quam olim fuissent di-

distincti. Nam tunc necesse est ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adjudicari: quo casu conveniens est, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc judicio, quod forte circa fines aliquid malitiose commisit: verbi gratia, quia lapides finales furatus est, vel arbores finales exscidit. Contumaciæ quoque nomine quisque eo judicio condemnatur: veluti si quis jubente judice metiri agros passus non fuerit.

7 ¶ Quod autem istis judiciis alicui adjudicatum fuerit: id statim ejus fit, cui adjudicatum est.

DE PUBLICIS JUDICIIS.

Titulus XVIII.

Publica judicia neque per actiones ordinantur, neque omnino quicquam simile habent [cum] ceteris judiciis, de quibus locuti sumus: magnaque diversitas eorum est & in instituendo, & in exercendo.

1 ¶ Publica autem dicta sunt, quod cuivis ex populo executio eorum plerumque datur.

2 ¶ Publicorum judiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ ultimo supplicio afficiunt [homines,] vel [etiam] aquæ & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cætera, si quam infamiam irrogant, cum damno pecuniario: hæc publica quidem sunt, non tamen capitalia.

3 ¶ Publica autem judicia hæc sunt: lex Julia majestatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem, vel rempublicam aliquid moliti sunt, suum vigorem extendit. Cujus pœna animæ amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur.

4 ¶ Item lex Julia de adulteriis coërcendis, quæ non solum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, sed & eos, qui cum masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Julia etiam stupri flagitium punitur, cum quis sine vi vel virginem, vel viduam honeste viventem, stupraverit. Pœnam autem eadem lex irrogat stupratoribus: si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum: si humiles, corporis coërcitionem cum relegatione.

5 ¶ Item lex Cornelia de sicariis, quæ homicidas ultore ferro persequitur, vel eos, qui hominis occidendi causa cum telo ambulant. Telum autem (ut Caius noster ex interpretatione legum duodecim tabularum scriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. sed & omne significat, quod manu cujusque jacitur. sequitur ergo, ut lignum, & lapis, & ferrum hoc nomine contineatur: dictum ab eo, quod in longinquum mittitur, [à] Græca voce τηλȣ̃ figuratum. Et [sic] hanc significationem invenire possumus & in Græco nomine. nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant. Admonent nos epigrammata in Xerolopho urbis faustissimæ scripta, καὶ τὰ βέλη ὁμῶς ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι ᾗ καὶ λίθοι. i. e. *Et hujusmodi tela simul ab eis ferebantur, lanceæ, spicula, funda, plurimi autem & lapides.* Sicarii autem appellantur à sica, quod significat ferreum cultrum. Eadem lege & venefici capite damnantur, qui artibus odiosis, tam venenis, quam susurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint.

6 ¶ Alia deinde lex asperrimum crimen nova pœna persequitur, quæ Pompeja de parricidiis vocatur: qua cavetur, ut si quis parentis, aut filii, aut omnino adfinitatis ejus, quæ nuncupatione parentum continetur; fata præparaverit, (sive clam, sive palam id ausus fuerit), [nec non is, cujus dolo malo id factum est, vel conscius criminis existit, licet extraneus sit,] pœna parricidii puniatur, & neque gladio neque ignibus, neque ulli alii solemni pœnæ subjiciatur, sed insutus culleo cum Cane, & Gallo gallinaceo, & Vipera, & Simia, & inter eas ferales angustias comprehensus, (secundùm quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur, ut omnium elementorum usu vivus carere incipiat, & ei cœlum superstiti, [&] terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione vel adfinitate personas conjunctas necaverit: pœnam legis Corneliæ de sicariis sustinebit.

7 ¶ Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamentaria vocatur, pœnam irrogat ei, qui testamentum,

tum, vel aliud instrumentum falsum scripserit, signaverit, recitaverit, subjecerit; vel signum adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit sciens dolo malo. Ejusque legis pœna in servos, ultimum supplicium est (quod etiam in lege de sicariis & veneficis servatur); in liberos vero deportatio.

8 ¶ Item lex Julia de vi publica seu privata, adversus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis commiserint. Sed si quidem armata vis arguatur: deportatio ei ex lege Julia de vi publica irrogatur. si vero sine armis: in tertiam partem bonorum [suorum] publicatio imponitur: Sin autem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ii, qui opem [huic] flagitio dederunt, capite puniuntur, secundum nostræ constitutionis definitionem, ex qua hoc apertius possibile est scire.

9 ¶ Item lex Julia peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem sacram, vel religiosam furati fuerint. Sed si quidem ipsi judices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint: capitali animadversione puniuntur: & non solum hi, sed etiam qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes susceperint. Alii vero qui in hanc legem inciderint: pœnæ deportationis subjungentur.

10 ¶ Est & inter publica judicia lex Flavia de plagiariis, quæ interdum capitis pœnam ex sacris constitutionibus irrogat, interdum leviorem.

11 ¶ Sunt præterea publica judicia, lex Julia de ambitu, lex Julia repetundarum, & lex Julia de annona, & lex Julia de residuis, quæ de certis capitulis loquuntur, & animæ quidem amissionem non irrogant: aliis autem pœnis eos subjiciunt qui præcepta earum neglexerint. Sed de publicis judiciis hæc exposuimus, ut vobis possibile sit summo digito, & quasi per indicem ea tetigisse: alioqui diligentior eorum scientia vobis ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris Deo propitio adventura est.

INSTITUTIONUM FINIS.

Libri L. Digestorum Titulus XVI.

DE VERBORUM SIGNIFICATIONE.

1. *Ulpianus lib.* 1. *ad Edictum.*

VErbum hoc, *si quis*, tam masculos quam fœminas complectitur.

2. *Paulus lib.* 1. *ad Edictum.*

URbis appellatio muris: Romæ autem continentibus ædificiis finitur, quod latius patet.

1 ¶ Cujusque diei major pars est horarum septem primarum diei, non supremarum.

3. *Ulpianus lib.* 2. *ad Edictum.*

ITinere faciendo viginti millia passuum in dies singulos peragenda, sic sunt accipienda: ut, si post hanc dinumerationem minus quam viginti millia supersint, integrum diem occupent. veluti viginti unum millia sunt passus: biduum eis attribuetur, quæ dinumeratio ita demum facienda erit, si de die non conveniat.

1 ¶ Ejus, qui apud hostes decessit, dici hæreditas non potest, qui servus decessit.

4. *Paulus lib.* 1. *ad Edictum.*

NOminis appellatione rem significari, Proculus ait.

5. *Idem. lib.* 2. *ad Edictum.*

REi appellatio latior est, quam pecuniæ; qua etiam ea, quæ extra computationem patrimonii nostri sunt, continet: cum pecuniæ significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt.

1 ¶ Opere locato, conducto: his verbis Labeo significari ait id opus, quod Græci ἀποτέλεσμα vocant, non ἔργον, id est, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

6. *Ulpianus lib.* 3. *ad Edictum.*

NOminis & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet.

1 ¶ Verbum *Ex legibus* sic accipiendum est: tam ex legum sententia quam ex verbis.

7. *Pau-*

7. *Paulus lib. 2. ad Edictum.*

SPonsio appellatur, non solum quæ per sponsus interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissioque.

8. *Idem lib. 3. ad Edictum.*

VErbum *Oportebit* tam præsens, quam futurum tempus significat.

1 ¶ Actionis verbo non continetur exceptio.

9. *Ulpianus lib. 5. ad Edictum.*

MArcellus apud Julianum notat, verbo *perisse* & scissum & fractum contineri, & vi raptum.

10. *Idem lib. 6. ad Edictum.*

CReditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacumque actione, vel persecutione, vel jure civili sine ulla exceptionis perpetuæ remotione, vel honorario, vel extraordinario, sive pure, sive in diem, vel sub conditione. Quod si natura debeatur, non sunt loco creditorum. Sed si non sit mutua pecunia, sed contractus: creditores accipiuntur.

11. *Gajus lib. 1. ad Edict. Provinc.*

CReditorum appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: sed omnes, quibus ex qualibet causa debetur.

12. *Ulpianus lib. 6. ad Edictum.*

UT si cui ex empto, vel ex locato, vel ex alio ulo debetur. Sed etsi ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi. Quod si ex populari causa, ante litis contestationem recte dicetur creditoris loco non esse, postea esse.

1 ¶ Minus solvit, qui tardius solvit: nam & tempore minus solvitur.

13. *Idem lib. 7. ad Edictum.*

MUlieris appellatione etiam virgo viri potens continetur.

1 ¶ Res abesse videntur, ut Sabinus ait, & Pedius probat, etiam hæ, quarum corpus manet, forma mutata est, & ideo si corruptæ redditæ sint, vel transfiguratæ, videri abesse; quoniam plerumque plus est in manus pretio quam in re.

2 ¶ Desinere autem abesse res tunc videtur, cum sic redit in potestatem, ne amittere ejus possessionem possimus: ob hoc, quod furto pridem subtracta

cta est. Abest & ea res quæ in rebus humanis non est.

14. *Paulus lib. 7. ad Edictum.*

LAbeo & Sabinus existimant, si vestimentum scissum reddatur, vel res corrupta reddita sit, veluti scyphi collisi, aut tabula rasa pictura, videri rem abesse: quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum. Item si dominus rem, quæ furto sibi aberat, ignorans emerit: recte dicitur res abesse, etiam si postea id ita esse scierit: quia videtur res ei abesse, cui pretium abest.

1 ¶ Rem amisisse videtur, qui adversus nullum ejus persequendæ actionem habet.

15. *Ulpianus lib. 10. ad Edictum.*

BOna civitatis abusive publica dicta sunt; sola enim ea publica sunt, quæ populi Romani sunt.

16. *Gajus lib. 3. ad Edictum Prov.*

EUm, qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus. nam publica appellatio in compluribus causis ad populum Romanum respicit. civitates enim privatorum loco habentur.

17. *Ulpianus lib. 10. ad Edictum.*

INter publica habemus non sacra, nec religiosa, nec quæ publicis usibus destinata sunt: sed si qua sunt civitatium velut bona. sed peculia servorum civitatium proculdubio publica habentur.

1 ¶ Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit: quale est vectigal portus, vel venalium rerum, item salinarum, & metallorum, & picariarum.

18. *Paulus lib. 9. ad Edictum.*

MUnus tribus modis dicitur. uno donum: & inde munera dici dari, mittive. altero onus, quod cum remittatur, vacationem militiæ munerisque præstat. inde immunitatem appellari. tertio officium: unde munera militaria, & quosdam milites munificos vocari. Igitur municipes dici, quod munera civilia capiant.

19. *Ulpianus lib. 11. ad Edictum.*

LAbeo libro primo prætoris urbani definit, quod quædam agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur. Et actum quidem generale verbum esse, sive verbis, sive re quid agatur: ut in stipulatione

tione, vel numeratione. Contractum autem ultro citroque obligationem, quod Græci συνάλλαγμα vocant, veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, societatem. Gestum rem significare sine verbis factam.

20. *Idem lib.* 12. *ad Edictum.*

VErba *Contraxerunt*, *gesserunt*, non pertinent ad testandi jus.

21. *Paulus lib.* 11. *ad Edictum.*

PRinceps bona concedendo videtur etiam obligationes concedere.

22. *Gajus lib.* 4. *ad Edict. Prov.*

PLus est in restitutione quam in exhibitione. nam exhibere est, præsentiam corporis præbere. restituere est, etiam possessorem facere, fructusque reddere. pleraque præterea restitutionis verbo continentur.

23. *Ulpianus lib.* 14. *ad Edictum.*

REi appellatione & causæ & jura continentur.

24. *Gajus lib.* 6. *ad Edict. Prov.*

NIhil est aliud hæreditas, quam successio in universum jus, quod defunctus habuit.

25. *Paulus lib.* 21. *ad Edictum.*

REcte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum ususfructus alienus est: quia ususfructus non dominii pars, sed servitutis sit: ut via, & iter. nec falso dici, totum meum esse, cujus non potest ulla pars dici alterius esse. hoc & Julianus, & est verius.

1 ¶ Quintus Mucius ait, partis appellatione rem pro indiviso significari. nam quod pro diviso nostrum sit, id non partem, sed totum esse. Servius non ineleganter partis appellatione utrumque significari.

26. *Ulpianus lib.* 16. *ad Edictum.*

PArtum non esse partem rei furtivæ, Scævola libro undecimo quæstionum scribit.

27. *Idem lib.* 17. *ad Edictum.*

AGer est locus, qui sine villa est.

1 ¶ Stipendium à stipe appellatum est, quod per stipes, id est modica æra, colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait. Et sane appellatur ab intributione tributum: vel ex eo, quod militibus tribuatur.

28. *Paulus lib. 21. ad Edictum.*

ALienationis verbum etiam usucapionem continet. vix est enim, ut non videatur alienare, qui patitur usucapi. Eum quoque alienare dicitur, qui non utendo amisit servitutes. Qui occasione acquirendi non utitur, non intelligitur alienare: veluti qui hæreditatem omittit, aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur.

1 ¶ Oratio, quæ neque conjunctionem, neque disjunctionem habet, ex mente pronuntiantis, vel disjuncta vel conjuncta accipitur.

29. *Idem lib. 66. ad Edictum.*

COnjunctionem enim nonnunquam pro disjunctione accipi, Labeo ait: ut in illa stipulatione, *Mihi hæredique meo, te hæredemque tuum.*

30. *Gajus lib. 7. ad Edict. Prov.*

SIlva cædua est, ut quidam putant, quæ in hoc habetur, ut cæderetur. Servius eam esse quæ succisa rursus ex stirpibus aut radicibus renascitur.

1 ¶ Stipula illecta est spicæ in messe dejectæ, nec dum lectæ, quas rustici, cum vacaverint, colligunt.

2 ¶ Novalis est terra præcisa, quæ anno cessavit, quam Græci νέαν vocant.

3 ¶ Integra autem est, in quam nondum dominus pascendi gratia pecus immisit.

4 ¶ Glans caduca est, quæ ex arbore cecidit.

5 ¶ Pascua silva est, quæ pastui pecudum destinata est.

31. *Ulpianus lib. 18. ad Edictum.*

PRatum est, in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus est: ex eo dictum, quod paratum sit ad fructum capiendum.

32. *Paulus lib. 24. ad Edictum.*

MInus solutum intelligitur, etiam si nihil esset solutum.

33. *Ulpianus lib. 21. ad Edictum.*

PAlam est, coram pluribus.

34. *Paulus lib. 24. ad Edictum.*

ACtionis verbo etiam persecutio continetur.

35. *Idem lib. 17. ad Edictum.*

REstituere autem is intelligitur, qui simul & caussam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim

36. *Ulpianus lib. 23. ad Edictum.*

Litis nomen omnem actionem significat, sive in rem sive in personam sit.

37. *Paulus lib. 26. ad Edictum.*

Verbum *Oportere* non ad facultatem judicis pertinet, qui potest vel pluris vel minoris condemnare: sed ad veritatem refertur.

38. *Ulpianus lib. 25. ad Edictum.*

Ostentum Labeo definit, omne contra naturam cujusque rei genitum, factumque: duo genera autem sunt ostentorum: unum quotiens quid contra naturam nascitur: tribus manibus forte aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria est. alterum cum quid prodigiosum videtur, quæ Græci φαντάσματα (id est, *visiones*) vocant.

39. *Paulus lib. 53. ad Edictum.*

Subsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptum est. nam veteres subsignationis verbo pro adscriptione uti solebant.

1 ¶ Bona intelliguntur cujusque, quæ deducto ære alieno supersunt.

2 ¶ Detestari, est absenti denunciare.

3 ¶ Incertus possessor est, quem ignoramus.

40. *Ulpianus lib. 56.*

Detestatio est denuntiatio facta cum testatione.

1 ¶ Servi appellatio etiam ad ancillam refertur.

2 ¶ Familiæ appellatione liberi quoque continentur.

3 ¶ Unicus servus familiæ appellatione non continetur. ne duo quidem familiam faciunt.

41. *Gajus lib. 21. ad Edictum Prov.*

Armorum appellatio non utique scuta, & gladios, & galeas significat: sed & fustes, & lapides.

42. *Ulpianus lib. 57. ad Edictum.*

Probrum & opprobrium, id est probra quædam natura turpia sunt, quædam civiliter, & quasi more civitatis. utputa furtum, adulterium, natura turpe est. enimvero tutelæ damnari, hoc non natura probrum est, sed more civitatis. nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere.

43. *Idem lib. 58. ad Edictum.*

VErbo *Victus* continentur, quæ esui, potuique, cultuique corporis, quæque ad vivendum homini necessaria sunt. vestem quoque victus habere vicem, Labeo ait.

44. *Gajus lib. 22. ad Edictum Prov.*

ET cætera, quibus tuendi, curandive corporis nostri gratia utimur, ea appellatione significantur.

45. *Ulpianus lib. 58. ad Edictum.*

IN stratum omne vestimentum contineri, quod injiciatur, Labeo ait. neque enim dubium est, quin stragula vestis sit omne pallium περίστρωμα. In victum ergo vestem accipiemus, non stragula: in stratu omnem stragulam vestem.

46. *Idem lib. 59. ad Edictum.*

PRonuntiatum & statutum idem potest. promiscue enim & pronuntiasse & statuisse solemus dicere eos qui jus habent cognoscendi.

1 ¶ Matremfamilias accipere debemus eam, quæ non inhoneste vixit. Matrem enim familias à cæteris fœminis mores discernunt, atque separant. proinde nihil intererit, nupta sit, an vidua: ingenua sit, an libertina. nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matremfamilias, sed boni mores.

47. *Paulus lib. 56. ad Edictum.*

LIberationis verbum eandem vim habet, quam solutionis.

48. *Gajus libro ad Edictum prætoris urbani, titulo: Qui neque sequantur neque ducantur.*

SOlutum non intelligimus eum, qui licet vinculis levatus sit, manibus tamen tenetur. ac ne eum quidem intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis servatur.

49. *Ulpianus lib. 59. ad Edictum.*

BOnorum appellatio aut naturalis, aut civilis est. Naturaliter bona ex eo dicuntur quod beant, hoc est, beatos faciunt. beare est prodesse. In bonis autem nostris computari sciendum est non solum quæ dominii nostri sunt: sed & si bona fide à nobis possideantur, vel superficiaria sint. Æque bonis adnumerabitur, etiam si quid est in actionibus, petitionibus, persecutionibus. nam hæc in bonis esse videntur.

50.

50. *Idem lib. 61. ad Edictum.*

NUrus appellatio etiam ad pronurum, & ultra porrigenda est.

51. *Gajus lib. 23. ad Edictum Prov.*

APpellatione parentis non tantum pater, sed etiam avus, & proavus, & deinceps omnes superiores continentur: sed & mater, & avia, & proavia.

52. *Ulpianus lib. 61. ad Edictum.*

PAtroni appellatione & patrona continetur.

53. *Paulus lib. 59. ad Edictum.*

SÆpe ita comparatum est, ut conjuncta pro disjunctis accipiantur, & disjuncta pro conjunctis, interdum soluta pro separatis. Nam cum dicitur apud veteres, *Adgnatorum gentiliumque*, pro separatione accipitur. At cum dicitur, *Super pecuniæ, tutelæve suæ*, tutor separatim sine pecunia dari non potest. Et cum dicimus, *Quod dedi aut donavi*, utraque continemus. Cum vero dicimus, *Quod eum dare facere oportet*, quodvis eorum sufficit probare. Cum vero dicit prætor, *Si donum, munus, operas redemerit*, si omnia imposita sunt, certum est, omnia redimenda esse. ex re ergo pro conjunctis habentur. si quædam imposita sunt, cætera non desiderabuntur.

1 ¶ Item dubitatum, illa verba, *Ope, consilio*, quemadmodum accipienda sunt: sententiæ conjungentium aut separantium? sed verius est, quod & Labeo ait, separatim accipienda: quia aliud factum est ejus, qui ope, aliud ejus, qui consilio furtum facit. sic enim alii condici potest, alii non potest. & sane post veterum auctoritatem eo perventum est, ut nemo ope videatur fecisse, nisi & consilium malignum habuerit: nec consilium habuisse noceat, nisi & factum secutum fuerit.

54. *Ulpianus lib. 62. ad Edictum.*

COnditionales creditores dicuntur & hi, quibus nondum competit actio, est autem competitura: vel qui spem habent, ut competat.

55. *Paulus lib. 16. brevis Edicti.*

CReditor autem is est, qui exceptione perpetua summoveri non potest. qui autem temporalem exceptionem timet, similis est conditionali creditori.

56. Ulpianus lib. 62. ad Edictum.

COgnoscere instrumenta, est relegere & recognoscere. dispungere est conferre accepta & data.

1 ¶ Liberorum appellatione continentur non tantum qui sunt in potestate: sed omnes, qui sui juris sunt, sive virilis, sive fœminini sexus sunt, exve fœminini sexus descendentes.

57. Paulus lib. 59. ad Edictum.

CUi præcipua cura rerum incumbit, & qui magis quam cæteri diligentiam, & sollicitudinem rebus, quibus præsunt, debent, hi magistri appellantur. Quinetiam ipsi magistratus per derivationem à magistris cognominantur. unde etiam cujuslibet disciplinæ præceptores, magistros appellari à monendo, vel monstrando.

1 ¶ Persequi videtur, & qui satis accepit.

58. Gajus lib. 24. ad Edictum Prov.

LIcet inter gesta & facta videtur quædam esse subtilis differentia: attamen καταχρηστικῶς, (id est, *abusive*) nihil inter factum & gestum interest.

1 ¶ Paternos libertos recte videmur dicere nostros libertos. liberorum libertos non recte nostros libertos dicimus.

59. Ulpianus lib. 68. ad Edictum.

POrtus appellatus est conclusus locus, quo importantur merces, & inde exportantur. eaque nihilo minus statio est conclusa, atque munita. inde angiportum dictum est.

60. Idem lib. 69. ad Edictum.

LOcus est non fundus, sed portio aliqua fundi: fundus autem integrum aliquid est. & plerumque sine villa locum accipimus. Cæterum adeo opinio nostra & constitutio locum à fundo separat, ut & modicus locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuimus. Non etiam magnitudo locum à fundo separat, sed nostra affectio. & quælibet portio fundi poterit fundus dici, si jam hoc constituerimus. nec non & fundus, locus constitui potest. nam, si eum alii adjunxerimus fundo, locus fundi efficietur.

1 ¶ Loci appellationem non solum ad rustica, verum ad urbana quoque prædia pertinere, Labeo scribit.

2 ¶ Sed fundus quidem suos habet fines: locus vero

ro latere poteſt, quatenus determinetur, & definiatur.

61. *Paulus lib. 65. ad Edictum.*

SAtiſdationis appellatione interdum etiam repromiſſio continebitur: qua contentus fuit is cui ſatiſdatio debebatur.

62. *Gajus lib. 26. ad Edictum Prov.*

TIgni appellatione in lege duodecim tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia conſtant, ſignificatur.

63. *Ulpianus lib. 71. ad Edictum.*

PEnes te amplius eſt, quam *apud te*, nam apud te eſt, quod qualiter qualiter à te teneatur: penes te eſt, quod quodam modo poſſidetur.

64. *Paulus lib. 67. ad Edictum.*

INteſtatus eſt, non tantum qui teſtamentum non fecit, ſed etiam cujus ex teſtamento hæreditas adita non eſt.

65. *Ulpianus lib. 72. ad Edictum.*

HÆredis appellatio non ſolum ad proximum hæredem, ſed & ad ulteriores refertur. nam & hæredis hæres, & deinceps, hæredis appellatione continetur.

66. *Idem lib. 74. ad Edictum.*

MErcis appellatio ad res mobiles tantum pertinet.

67. *Idem lib. 76. ad Edictum.*

ALienatum non proprie dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet. venditum tamen recte dicetur.

1 ¶ Donationis verbum ſimpliciter loquendo, omnem donationem comprehendiſſe videtur, ſive mortis cauſa, ſive non mortis cauſa fuerit.

68. *Idem lib. 77. ad Edictum.*

ILla verba, *Arbitratu Lucii Titii fieri*, jus ſignificant, & in ſervum non cadunt.

69. *Idem lib. 78. ad Edictum.*

HÆc verba, *Cui rei dolus malus aberit*, *afuerit*, generaliter comprehendunt omnem dolum, quicunque in hanc rem admiſſus eſt, de qua ſtipulatio eſt interpoſita.

70. *Paulus lib. 73. ad Edictum.*

SCiendum eſt, hæredem etiam per multas ſucceſſiones accipi. nam paucis ſpeciebus hæredis appella-

tio proximum continet: Veluti in substitutione impuberis, *Quisquis mihi hæres erit, idem filio hæres esto*: ubi hæredis hæres non continetur, quia incertus est. item in lege Ælia Sentia filius hæres proximus potest libertum paternum ut ingratum accusare, non etiam si hæredi hæres exstiterit. idem dicitur in operarum exactione, ut filius hæres exigere possit, non ex successione effectus.

1 ¶ Verba hæc, *Is ad quem ea res pertinet*, sic intelliguntur, ut qui in universum dominium vel jure civili vel jure prætorio succedit, contineatur.

71. *Ulpianus lib. 79. ad Edictum.*

Aliud est capere, aliud accipere. Capere, cum effectu accipitur. Accipere, & si quis non accepit, ut habeat. ideoque non videtur quis capere, quod erit restiturus. sicut pervenisse proprie illud dicitur quod est remansurum.

1 ¶ Hæc verba, *His rebus recte præstari*, hoc significant, ne quid periculum vel damnum ex ea re stipulator sentiret.

72. *Paulus lib. 76. ad Edictum.*

Appellatione rei, pars etiam continetur.

73. *Ulpianus lib. 80. ad Edictum.*

Hæc verba in stipulatione posita, *Eam rem recte restitui*, fructus continent. *Recte* enim verbum pro viri boni arbitrio est.

74. *Paulus lib. 2. ad Edict. adil. curul.*

Signatorius anulus ornamenti appellatione non continetur.

75. *Idem lib. 50. ad Edictum.*

Restituere is videtur, qui id restituit, quod habiturus esset actor, si controversia ei facta non esset.

76. *Idem lib. 51. ad Edictum.*

Dedisse intelligendus est etiam is, qui permutavit, vel compensavit.

77. *Idem lib. 49. ad Edictum.*

Frugem pro reditu appellari, non solum quod frumentis, aut leguminibus: verum & quod ex vino, silvis cæduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. Julianus scribit, fruges omnes esse, quibus homo vescatur, falsum esse: non enim carnem, aut aves, ferasve, aut poma fruges dici. Frumentum autem id esse,

quod

quod arista se teneat, recte Gallum definisse. lupinum vero & fabam fruges potius dici: quia non arista, sed siliqua continentur. quæ Servius apud Alfenum in frumento contineri putat.

78. *Paulus lib. 3. ad Plautium.*

INterdum proprietatem quoque verbum possessionis significat: sicut in eo, qui possessiones suas legasset, responsum est.

79. *Idem lib. 6. ad Plautium.*

IMpensæ necessariæ sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit.

1 ¶ Utiles impensas esse Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant, non deteriorem esse non sinant: ex quibus reditus mulieri acquiratur. sicut arbusti pastinatione ultra quam necesse fuerat: item doctrinam puerorum, quorum nomine onerari mulierem ignorantem vel invitam, non oportet: ne cogatur fundo, aut mancipiis carere. in his impensis & pistrinum & horreum insulæ dotali adjectum plerumque dicemus.

2 ¶ Voluptariæ sunt, quæ speciem duntaxat ornant, non etiam fructum augent: ut sunt viridia, & aquæ salientes, incrustationes, loricationes, picturæ.

80. *Idem lib. 9. ad Plautium.*

IN generali repetitione legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente legis duodecim tabularum.

81. *Idem lib. 10. ad Plautium.*

CUm prætor dicat, ut opus factum restituatur, etiam damnum datum actor consequi debet: nam verbo restitutionis omnis utilitas actoris continetur.

82. *Idem lib. 14. ad Plautium.*

VErbum *Amplius* ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur. sicuti ex contrario minus solutum videtur, etiamsi nihil esset exactum.

83. *Javolenus lib. 5. ex Plautio.*

PRoprie bona dici non possunt, quæ plus incommodi, quam commodi habent.

84. *Paulus lib. 2. ad Vitellium.*

FIlii appellatione omnes liberos intelligimus.

85. *Marcellus lib. 1. Digestorum.*

NEratius Priscus tres facere existimat collegium, & hoc magis sequendum est.

86. *Celsus lib. 5. Digestorum.*

QUid aliud sunt jura prædiorum, quam prædia qualiter se habentia? ut bonitas, salubritas, amplitudo?

87. *Marcellus lib. 12. Digestorum.*

UT Alfenus ait, urbs est Roma, quæ muro cingeretur. Roma est etiam, qua continenti ædificia essent. nam Romam non muro tenus existimari, ex consuetudine cotidiana posse intelligi, cum diceremus Romam nos ire, etiam si extra urbem habitaremus.

88. *Celsus lib. 18. Digestorum.*

TAntum quisque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis ejus refici potest. sic dicimus, centies aureorum habere, qui tantum in prædiis, cæterisque similibus rebus habeat. non idem est in fundo alieno legato, quanquam is hæreditaria pecunia parari potest. neque quisquam eum, qui pecuniam numeratam habet, habere dicit quicquid ex ea parari potest.

89. *Pomponius lib. 6. ad Sabinum.*

BOves magis armentorum, quam jumentorum generis appellantur.

1 ¶ Hoc sermone, *Dum nupta erit*, primæ nuptiæ significantur.

2 ¶ Inter edere & reddi rationes, multum interest. nec is, qui edere jussus sit, reliquum reddere debet. nam & argentarius edere rationem videtur, etiam si quod reliquum sit apud eum, non solvat.

90. *Vlpianus lib. 27. ad Sabinum.*

QUi uti optimæ maximæque sunt, ædes tradit, non hoc dicit, servitutem illis deberi: sed illud solum, ipsas ædes liberas esse, hoc est, nulli servire.

91. *Paulus lib. 2. Fideicommissorum.*

MEorum & tuorum appellatione actiones quoque contineri dicendum est.

92. *Idem lib. 7. Quæstionum.*

PRoximus est, cui nemo antecedit. supremus est, quem nemo sequitur.

93. *Celsus lib. 19. Digestorum.*

MOventium, item mobilium appellatione idem significamus, si tamen apparet defunctum animalia duntaxat, quia se ipsa moverent, moventia vocasse. quod verum est.

94. *Idem*

94. *Idem lib.* 20. *Digestorum.*

VErbum reddendi quanquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significationem.

95. *Marcellus lib.* 14. *Digestorum.*

POtest reliquorum appellatio & universos significare.

96. *Celsus lib.* 25. *Digestorum.*

LIttus est, quousque maximus fluctus à mari pervenit. idque Marcum Tullium aiunt, cum arbiter esset, primum constituisse.

1 ¶ Prædia dicimus aliquorum esse, non utique communiter habentium ea; sed vel alio aliud habente.

97. *Idem lib.* 32. *Digestorum.*

CUm stipulamur, *Quanta pecunia ex hæreditate Titii ad te pervenerit:* res ipsas, quæ pervenerunt, non pretia earum spectare videmur.

98. *Idem lib.* 39. *Digestorum.*

CUm bissextum Kalendis est, nihil refert utrum priore an posteriore die quis natus sit: & deinceps sextum Kalendas ejus natalis dies est. nam id biduum pro uno die habetur, sed posterior dies intercalatur, non prior. ideo quo anno intercalatum non est, sexto Kalendas natus, cum bissextum Kalendis est, priorem diem natalem habet.

1 ¶ Cato putat, mensem intercalarem addititium esse. omnesque ejus dies pro momento temporis observat, extremoque diei mensis Februarii attribuit Quintus Mucius.

2 ¶ Mensis autem intercalaris constat ex diebus viginti octo.

99. *Vlpianus lib.* 1. *de officio Consulis.*

NOtionem accipere possumus, & cognitionem & jurisdictionem.

1 ¶ Continentes provincias accipere debemus eas quæ Italiæ junctæ sunt: utputa Galliam. sed & provinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia dividitur.

2 ¶ Instrumentorum appellatione quæ comprehendantur, perquam difficile erit separare. quæ enim proprie sint instrumenta, propter quæ dilatio danda sit, inde dignoscemus, si in præsentiam per-

sonæ quæ instruere possit, dilatio petatur. puta qui actum gessit, licet in servitute, vel qui actor fuit constitutus: putem videri instrumentorum causa peti dilationem.

100. *Idem lib. 2. de officio consulis.*

SPeciosas personas accipere debemus, clarissimas personas utriusque sexus. item eorum, quæ ornamentis senatoriis utuntur.

101. *Modestinus lib. 9. Differentiarum.*

INter stuprum & adulterium, hoc interesse quidam putant, quod adulterium in nuptam, stuprum in viduam committitur. sed lex Julia de adulteriis hoc verbo indifferenter utitur.

1 ¶ Divortium inter virum & uxorem fieri dicitur: repudium vero sponsæ remitti videtur. quod & in uxoris personam non absurde cadit.

2 ¶ Verum est, morbum esse temporalem corporis imbecillitatem, vitium vero perpetuum corporis impedimentum. veluti si talum excusit. nam & luscus itaque vitiosus est.

3 ¶ Servis legatis etiam ancillas deberi, quidam putant: quasi commune nomen utrumque sexum contineat.

102. *Idem lib. 7. Regularum.*

DErogatur legi, aut abrogatur. derogatur legi, cum pars detrahitur. abrogatur legi, cum prorsus tollitur.

103. *Idem lib. 8. Regularum.*

LIcet capitalis Latine loquentibus omnis causa existimationis videatur, tamen appellatio capitalis, mortis, vel amissionis civitatis, intelligenda est.

104. *Idem lib. 2. Excusationum.*

Ἡ τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται. natorum appellatio & ad nepotes extenditur.

105. *Idem lib. 11. Responsorum.*

MOdestinus respondit, his verbis, *Libertis libertabusque meis*, libertum libertæ testatoris non contineri.

106. *Idem libro singulari de Præscript.*

DImissoriæ literæ dicuntur, quæ vulgo apostoli dicuntur. dimissoriæ autem dictæ, quod causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur.

107.

107. *Idem lib.* 3. *Pandectarum.*

ADsignare libertum hoc est, testificari, cujus ex liberis libertum eum esse voluit.

108. *Idem lib.* 4. *Pandectarum.*

DEbitor intelligatur is, à quo invito exigi pecunia potest.

109. *Idem lib.* 5. *Pandectarum.*

BOnæ fidei emptor esse videtur, qui ignoravit eam rem alienam esse: aut putavit eum, qui vendidit, jus vendendi habere, puta procuratorem, aut tutorem esse.

110. *Idem lib.* 6. *Pandectarum.*

SEquester dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controversia est, deposuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti, aut quasi sequenti eos, qui contendunt, committitur.

111. *Javolenus lib.* 6. *ex Cassio.*

CEnseri est constituere, & præcipere: unde etiam dicere solemus, Censeo hoc facias: & semet aliquid censuisse. Inde censoris nomen videtur esse tractum.

112. *Idem lib.* 11. *ex Cassio.*

LIttus publicum est eatenus, qua maxime fluctus exæstuat. Idemque juris est in lacu, nisi is totus privatus est.

113. *Idem lib.* 14. *ex Cassio.*

MOrbus sonticus est, qui cuique rei nocet.

114. *Idem lib.* 15. *ex Cassio.*

SOlvendo esse nemo intelligitur, nisi qui solidum potest solvere.

115. *Idem lib.* 4. *Epistolarum.*

QUæstio est, fundus à possessione vel agro vel prædio quid distet. Fundus est omne, quicquid solo tenetur. Ager est, si species fundi ad usum hominis comparatur. Possessio ab agro juris proprietate distat. quicquid enim apprehendimus, cujus proprietas ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere: hoc possessionem appellamus. Possessio ergo usus, ager proprietas loci est. Prædium utriusque suprascriptæ generale nomen est. nam & ager & possessio hujus appellationis species sunt.

116. *Idem lib. 7. Epistolarum.*

QUisquis mihi alius filii filiusve hæres sit, Labeo non videri filiam contineri: Proculus contra. mihi Labeo videtur verborum figuram sequi, Proculus mentem testantis. respondit, Non dubito, quin Labeonis sententia vera non sit.

117. *Idem lib. 9. Epistolarum.*

NOn potest videri minus solvisse is, in quem amplioris summæ actio non competit.

118. *Pomponius lib. 2. ad Quintum Mucium.*

HOstes hi sunt, qui nobis aut quibus nos publice bellum decrevimus. cæteri latrones, aut prædones sunt.

119. *Idem lib. 3. ad Quintum Mucium.*

HÆreditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam hæreditatem. juris enim nomen est, sicuti bonorum possessio.

120. *Idem lib. 5. ad Quintum Mucium.*

VErbis legis duodecim tabularum his, *Uti legassit suæ rei, ita jus esto*, latissima potestas tributa videtur & hæredis instituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quoque constituendi. sed id interpretatione coangustatum est vel legum, vel auctoritate jura constituentium.

121. *Idem lib. 6. ad Quintum Mucium.*

USura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non est: quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est, id est nova obligatione.

122. *Idem lib. 8. ad Quintum Mucium.*

SErvius ait, si ita scriptum sit, *Filio filiisque meis hosce tutores do*, masculis duntaxat, tutores datos: quoniam singulari casu hoc, *filio*, ad pluralem videtur transisse, continentem eundem sexum, quem singularis prior positus habuisset. sed hoc facti, non juris habet quæstionem: potest enim fieri, ut singulari casu de filio senserit, deinde plenius omnibus liberis prospexisse in tutore dando voluerit. quod magis rationabile esse videtur.

123. *Idem lib. 26. ad Quintum Mucium.*

VErbum *erit* interdum etiam præteritum, nec solum futurum tempus demonstrat. quod est nobis necessarium scire, & cum codicilli ita confirmati testa-

ſtamento fuerint, *Quod in codicillis ſcriptum erit*, utrum ne futuri temporis demonſtratio fiat, an etiam præteriti, ſi ante ſcriptos codicillos quis relinquat. quod quidem ex voluntate ſcribentis interpretandum eſt. Quemadmodum autem hoc verbum *eſt* non ſolum præſens, ſed & præteritum tempus ſignificat: ita & hoc verbum *erit* non ſolum futurum, ſed interdum etiam præteritum tempus demonſtrat. nam cum dicimus, *Lucius Titius ſolutus eſt ab obligatione:* & præteritum & præſens ſignificamus. ſicut hoc, *Lucius Titius alligatus eſt*. & idem fit, cum ita loquimur, *Troja capta eſt*. non enim ad præſentis facti demonſtrationem refertur is ſermo, ſed ad præteritum.

124. *Proculus lib. 2. Epiſtolarum.*

HÆc verba *ille aut ille* non ſolum disjunctivæ, ſed etiam ſubdisjunctivæ orationis ſunt. Disjunctivum eſt, veluti cum dicimus, *aut dies aut nox eſt*, quorum poſito altero, neceſſe eſt tolli alterum. item ſublato altero, poni alterum. ita ſimili figuratione verbum poteſt eſſe ſubdisjunctivum.. Subdisjunctivi autem genera ſunt duo: unum, cum ex propoſitis finibus ita non poteſt uterque eſſe, ut poſſit neuter eſſe. veluti cum dicimus, *aut ſedet, aut ambulat*. nam ut nemo poteſt utrumque ſimul facere, ita aliquis poteſt neutrum, veluti is, qui accumbit. Alterius generis eſt, cum ex propoſitis finibus ita non poteſt neuter eſſe, ut poſſit utrumque eſſe, veluti cum dicimus, *omne animal aut facit, aut patitur*. nullum eſt enim, quod nec faciat, nec patiatur: at poteſt ſimul & facere & pati.

125. *Idem lib. 5. Epiſtolarum.*

NEpos Proculo ſuo ſalutem. Ab eo, qui ita dotem promiſit, *Cum commodum erit, dotis filiæ meæ tibi erunt aurei centum*, putaſne protinus nuptiis factis dotem peti poſſe? quid, ſi ita promiſiſſet, *Cum potuero, doti erunt?* quod ſi aliquam vim habeat poſterior obligatio, *poſſit* verbum quomodo interpretaris? utrum ære alieno deducto, an extante? Proculus: Cum dotem quis ita promiſit, *Cum potuero, doti tibi erunt centum:* exiſtimo ad id, quod actum eſt, interpretationem redigendam eſſe. nam qui ambigue loquitur, id loquitur, quod ex his, quæ ſignificantur, ſenſit.

propius est tamen, ut hoc eum sensisse existimem: deducto ære alieno potero. potest etiam illa accipi significatio, cum salva dignitate mea potero. quæ interpretatio ea magis accipienda est, si ita promissum est, *cum commodum erit.* hoc est, cum sine incommodo meo potero.

126. *Idem lib. 6. Epistolarum.*

SI cum fundum tibi darem, legem ita dixi, *Uti optimus maximusque esset*, & adjeci, jus fundi deterius factum non esse per dominum: præstabitur. amplius eo præstabitur nihil: etiam si prior pars, qua scriptum est, *uti optimus maximusque sit*, liberum esse significat. eoque, si posterior pars adjecta non esset, liberum præstare deberem. tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ad jura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quam jus fundi per dominum deterius factum non esse.

127. *Callistratus lib. 4. de Cognitionibus.*

VEstis appellatione tam virilis quam muliebris, & scænica, etiam si tragica aut citharœdica sit, continetur.

128. *Ulpianus lib. 1. ad leg. Jul. & Pap.*

SPadonum generalis appellatio est. quo nomine tam hi, qui natura spadones sunt, item thlibiæ, thlasiæ: sed & si quod aliud genus spadonum est, continentur.

129. *Paulus lib. 1. ad leg. Jul. & Pap.*

QUi mortui nascuntur, neque nati, neque procreati videntur: quia nunquam liberi appellari potuerunt.

130. *Ulpianus lib. 2. ad leg. Jul. & Pap.*

LEge obvenire hæreditatem non improprie quis dixerit & eam, quæ ex testamento defertur: quia lege duodecim tabularum testamentariæ hæreditates confirmantur.

131. *Idem lib. 3. ad leg. Jul. & Pap.*

ALiud fraus est, aliud pœna. fraus enim sine pœna esse potest, pœna sine fraude esse non potest. pœna est noxæ vindicta, fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædam præparatio.

1 ¶ Inter multam autem & pœnam multum interest: cum pœna generale sit nomen, omnium delictorum coërcitio: multa specialis peccati, cujus animadversio

versio hodie pecuniaria est. pœna autem non tantum pecuniaria, verum capitis & existimationis irrogari solet. & multa quidem ex arbitrio ejus venit, qui multam dicit, pœna non irrogatur, nisi quæ quaque lege, vel quo alio jure specialiter huic delicto imposita est. quinimo multa ibi dicitur, ubi specialis pœna non est imposita. Item multam is dicere potest, cui judicatio data est. magistratus solos, & præsides provinciarum posse multam dicere, mandatis permissum est. pœnam autem unusquisque irrogare potest, cui hujus criminis sive delicti exsecutio competit.

132. *Paulus lib. 3. ad leg. Jul. & Pap.*

ANniculus amittitur, qui extremo anni die moritur. & consuetudo loquendi id ita esse declarat, *Ante diem decimum Kalendarum, post diem decimum Kalendarum.* neque utro enim sermone undecim dies significantur.

1 ¶ Falsum est eam peperisse, cui mortuæ filius exsectus est.

133. *Ulpianus lib. 4. ad leg. Jul. & Pap.*

SI quis sic dixerit, ut intra diem mortis ejus aliquid fiat: ipse quoque dies, quo quis mortuus est numeratur.

134. *Paulus lib. 2. ad leg. Jul. & Pap.*

ANniculus non statim ut natus est, sed trecentesimo sexagesimoquinto die dicitur, incipiente plane, non exacto die: quia annum civiliter, non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

135. *Ulpianus lib. 4. ad leg. Jul. & Pap.*

QUæret aliquis, si portentosum, vel monstrosum, vel debile mulier ediderit, vel qualem visu vel vagitu novum, non humanæ figuræ, sed alterius magis animalis quam hominis partum: an, quia enixa est, prodesse ei debeat? & magis est, ut hæc quoque parentibus prosint. nec enim est, quod eis imputetur, quæ qualiter potuerunt, statutis obtemperaverunt, neque id, quod fataliter accessit, matri damnum injungere debet.

136. *Idem lib. 5. ad leg. Jul. & Pap.*

GEneri appellatione & neptis, & proneptis, tam ex filio, quam ex filia editorum, cæterarumque maritos contineri, manifestum est.

137. *Paulus lib. 2. ad leg. Jul. & Pap.*

TEr enixa videtur, etiam quæ trigeminos pepererit.

138. *Idem lib. 4. ad leg. Jul. & Pap.*

HÆreditatis appellatione bonorum quoque possessio continetur.

139. *Ulpianus lib. 7. ad leg. Jul. & Pap.*

ÆDificia Romæ fieri etiam ea videntur, quæ in continentibus Romæ ædificiis fiant.

1 ¶ Perfecisse ædificium is videtur, qui ita consummavit, ut jam in usu esse possit.

140. *Paulus lib. 6. ad leg. Jul. & Pap.*

CEpisse quis intelligitur, quamvis alii acquisiit.

141. *Ulpianus lib. 8. ad leg. Jul. & Pap.*

ETiam ea mulier, cum moreretur, creditur filium habere, quæ exciso utero edere possit. nec non etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit: utputa eum, qui ab hostibus remeavit.

142. *Paulus lib. 6. ad leg. Jul. & Pap.*

TRiplici modo conjunctio intelligitur. aut enim re per se conjunctio contingit, aut re & verbis, aut verbis tantum. nec dubium est quin conjuncti sint, quos & nominum & rei complexus jungit: veluti *Titius & Mævius ex parte dimidia hæredes sunto.* vel ita *Titius Mæviusque hæredes sunto.* Vel, *Titius cum Mævio ex parte dimidia hæredes sunto.* videamus autem ne etiam si hos articulos detrahas *&*, *que*, *cum*, interdum tamen conjunctos accipi oporteat. veluti *Lucius Titius, Publius Mævius ex parte dimidia hæredes sunto.* vel ita, *Publius Mævius, Lucius Titius hæredes sunto. Sempronius ex parte dimidia hæres esto.* ut Titius & Mævius veniant in partem dimidiam, & re & verbis conjuncti videantur. *Lucius Titius ex parte dimidia hæres esto. Seius ex parte, qua Lucium Titium hæredem institui, hæres esto. Sempronius ex parte dimidia hæres esto.* Julianus dubitari posse, tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Gajo Sejo institutus sit. sed eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, verisimilius esse, in eundem semissem duos coactos: & conjunctim hæredes scriptos esse.

143.

143. *Ulpianus lib. 9. ad leg. Jul. & Pap.*

ID apud se quis habere videtur, de quo habet actionem, habetur enim, quod peti potest.

144. *Paulus lib. 10. ad leg. Jul. & Pap.*

Libro memoralium Massurius scribit, pellicem apud antiquos eam habitam, quæ cum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat: quam nunc vero nomine amicam, paulo honestiore concubinam appellari. Granius Flaccus in libro de jure Papiriano scribit, pellicem nunc vulgo vocari, quæ cum eo, cui uxor sit, corpus misceat. quosdam eam, quæ uxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam Παλλακὴν Græci vocant.

145. *Ulpianus lib. 10. ad leg. Jul. & Pap.*

Virilis appellatione interdum etiam totam hæreditatem contineri dicendum est.

146. *Terentius Clemens lib. 2. ad leg. Jul. & Pap.*

Soceri, socrus appellatione avum quoque & aviam uxoris vel mariti contineri, respondetur.

147. *Idem lib. 3. ad leg. Jul. & Pap.*

QUi in continentibus urbis nati sunt, Romæ nati intelligantur.

148. *Gajus lib. 8. ad leg. Jul. & Pap.*

NOn est sine liberis, cui vel unus filius unave filia est. hæc enim enuntiatio, *habet liberos*, *non habet liberos*, semper plurativo numero profertur: sicut & pugillares & codicilli.

149. *Idem lib. 10. ad leg. Jul. & Pap.*

NAm quem sine liberis esse, dicere non possumus: hunc necesse est dicamus liberos habere.

150. *Idem lib. 9. ad leg. Jul. & Pap.*

SI ita à te stipulatus fuero, *Quanto minus à Titio consecutus fuero, tantum dare spondes?* non solet dubitari, quin si nihil à Titio fuero consecutus, totum debeas, quod Titius debuerit.

151. *Terentius Clemens lib. 5. ad leg. Jul. & Pap.*

DElata hæreditas intelligitur, quam quis possit adeundo consequi.

152. *Gajus lib. 10. ad leg. Jul. & Pap.*

HOminis appellatione tam fœminam quam masculum contineri, non dubitatur.

153. *Terentius Clemens lib. 11. ad leg. Jul. & Pap.*

INtelligendus est mortis tempore fuisse, qui in utero relictus est.

154. *Macer lib. 1. ad legem vicesimam.*

MIlle passus non à miliario urbis, sed continentibus ædificiis numerandi sunt.

155. *Licinius Rufinus lib. 7. Regularum.*

PRoximi appellatione etiam ille continetur qui solus est.

156. *Idem lib. 10. Regularum.*

MAjore parte anni possedisse quis intelligitur, etiam si duobus mensibus possederit: si modo adversarius ejus aut paucioribus diebus, aut nullis possederit.

157. *Ælius Gallus lib. 1. de verborum, quæ ad jus pertinent, significatione.*

PAries est, sive murus, sive maceria est.

1 ¶ Item via est, sive semita, sive iter est.

158. *Celsus lib. 25. Digestorum.*

IN usu juris frequenter uti nos Cascellius ait singulari appellatione, cum plura generis ejusdem significare vellemus: nam multum hominem venisse Romam, & piscem vilem esse dicimus. item in stipulando satis habemus de hærede cavere, *Si ea res secundum me hæredemve meum judicata erit.* & rursus, *Quod ob eam rem te hæredemve tuum.* nempe æque, si plures hæredes sint, continentur stipulatione.

159. *Ulpianus lib. 1. ad Sabinum.*

ETiam aureos nummos æs dicimus.

160. *Idem lib. 2. ad Sabinum.*

CÆterorum & reliquorum appellatione etiam omnes continentur, ut Marcellus dixit circa eum, cui optio servi legata est, ceteri Sempronio. nam tentat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

161. *Idem lib. 7. ad Sabinum.*

NOn est pupillus, qui in utero est.

162. *Pomponius lib. 2. ad Sabinum.*

IN vulgari substitutione, qua ei, qui supremus morietur, hæres substituitur, recte substitutus etiam unico intelligitur: exemplo duodecim tabularum, ex quibus proximus adgnatus & solus habetur.

1 ¶ Si quis ita in testamento scripserit, *Si quid filio meo acciderit, Damas servus meus liber esto:* mortuo filio, Damas liber erit. licet enim accidant & vivis, sed vulgi sermone etiam mors significatur.

163.

163. *Paulus lib. 2. ad Sabinum.*

ILla verba, *Optimus maximusque*, vel in eum cadere possunt, qui solus est. Sic & circa edictum prætoris supremæ tabulæ habentur & solæ.

1 ¶ Pueri appellatione etiam puella significatur. nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu, & Græce παίδιον communiter appellatur.

164. *Vlpianus lib. 15. ad Sabinum.*

NOmen filiarum & in posthumam cadere, quæstionis non est. quamvis posthumæ non cadere in eam, quæ jam in rebus humanis sit, certum sit.

1 ¶ Partitionis nomen non semper dimidium significat: sed prout est adjectum. potest enim juberi aliquis & maximam partiri: posse & vicesimam, & tertiam, & prout libuerit. sed si non fuerit portio adjecta, dimidia pars debetur.

2 ¶ Habere, sicut pervenire, cum effectu accipiendum est.

165. *Pomponius lib. 5. ad Sabinum.*

VEnisse ad hæredem nihil intelligitur, nisi deducto ære alieno.

166. *Idem lib. 6. ad Sabinum.*

URbana familia, & rustica, non loco, sed genere distinguitur. potest enim aliquis dispensator non esse servorum urbanorum numero: veluti is, qui rusticarum rerum rationes dispenset, ibique habitet, non multum abest à villico, insularius autem urbanorum numero est. Videndum tamen est, ipse dominus, quorum loco quemque habuerit: quod ex numero familiæ, & vicariis apparebit.

1 ¶ Pernoctare extra urbem intelligendus est, qui nulla parte noctis in urbe est. *Per* enim totam noctem significat.

167. *Vlpianus lib. 25. ad Sabinum.*

CArbonum appellatione materiam non contineri. sed an lignorum? & fortassis quis dicet, nec lignorum: non enim lignorum gratia habuit. Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, utrum ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? & magis est, ut proprium genus habeatur. sulphurata quoque de ligno æque eandem habebunt definitionem. ad faces quoque parata, non erunt ligno-

gnorum appellatione comprehensa, nisi hæc fuit voluntas. idem & de nucleis olivarum, sed & de balanis est, vel si qui alii nuclei. de pinu autem integri strobili, ligni appellatione continebuntur.

168. *Paulus lib. 4. ad Sabinum.*

PAli & perticæ in numerum materiæ redigendi sunt: & ideo lignorum appellatione non continentur.

169. *Idem lib. 5. ad Sabinum.*

NOn tantum in traditionibus, sed & in emptionibus, & stipulationibus, & testamentis adjectio hæc, *Uti optimus maximusque est*, hoc significat: ut liberum præstetur prædium, non ut etiam servitutes ei debeantur.

170. *Ulpianus lib. 33. ad Sabinum.*

HÆredis appellatione omnes significari successores credendum est, etsi verbis non sint expressi.

171. *Pomponius lib. 16. ad Sabinum.*

PErvenisse ad te recte dicitur, quod per te ad alium pervenerit. ut in hæreditate à liberto per patronum filiumfamilias patri ejus adoptivo acquisita responsum est.

172. *Ulpianus lib. 38. ad Sabinum.*

LIberti appellatione etiam libertam contineri placuit.

173. *Idem lib. 39. ad Sabinum.*

COllegarum appellatione hi continentur, qui sunt ejusdem potestatis.

1 ¶ Qui extra continentia urbis est, abest. cæterum usque ad continentia, non abesse videbitur.

174. *Idem lib. 42. ad Sabinum.*

ALiud est promittere furem non esse, aliud furto noxaque solutum. qui enim dicit furem non esse, de hominis proposito loquitur. qui furtis noxaque solutum, nemini esse furti obligatum promittit.

175. *Pomponius lib. 22. ad Sabinum.*

FAciendi verbo, reddendi etiam causa continetur.

176. *Ulpianus lib. 45. ad Sabinum.*

SOlutionis verbo, satisfactionem quoque omnem accipiendam placet. solvere dicimus eum, qui fecit quod facere promisit.

177.

177. *Idem lib. 47. ad Sabinum.*

NAtura cavillationis, quam Græci σωρίτην (id est, *acervalem syllogismum*) appellaverunt, hæc est, ut ab evidenter veris per brevissimas mutationes disputatio ad ea, quæ evidenter falsa sunt, perducatur.

178. *Idem lib. 49. ad Sabinum.*

PEcuniæ verbum, non solum numeratam pecuniam complectitur: verum omnem omnino pecuniam, hoc est, omnia corpora. nam corpora quoque pecuniæ appellatione contineri, nemo est qui ambiget.

1 ¶ Hæreditas juris nomen est, quod & accessionem & decessionem in se recipit. hæreditas autem vel maxime fructibus augetur.

2 ¶ Actionis verbum, & speciale est, & generale: nam omnis actio dicitur, sive in personam, sive in rem sit petitio. sed plerumque actiones personales solemus dicere. petitionis autem verbo, in rem actiones significari videntur. Persecutionis verbo extraordinarias persecutiones puto contineri: utputa fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt, quæ non habent juris ordinarii executionem.

3 ¶ Hoc verbum *debuit*, omnem omnino actionem comprehendere intelligitur, sive civilis, sive honoraria: sive fideicommissi fuit persecutio.

179. *Idem lib. 51. ad Sabinum.*

INter hæc verba, *Quanti ea res erit*, vel, *Quanti eam rem esse paret*, nihil interest: in utraque enim clausula placet veram rei æstimationem fieri.

180. *Pomponius lib. 30. ad Sabinum.*

TUgurii appellatione omne ædificium, quod rusticæ magis custodiæ convenit, quam urbanis ædibus, significatur.

1 ¶ Ofilius ait, tugurium à tecto, tanquam tegularium, esse dictum, ut toga, quod ea tegamur.

181. *Idem lib. 35. ad Sabinum.*

VErbum illud *pertinere*, latissime patet. nam & eis rebus petendis aptum est, quæ dominii nostri sint: & eis, quas jure aliquo possideamus, quamvis non sint nostri dominii. pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint.

182.

182. *Ulpianus lib. 27. ad Edictum.*

PAterfamilias liber peculium non potest habere, quemadmodum nec servus bona.

183. *Idem lib. 28. ad Edictum.*

TAbernæ appellatio declarat omne utile ad habitandum ædificium, non ex eo quod tabulis cluditur.

184. *Paulus lib. 30. ad Edictum.*

INde tabernacula, & contubernales dicti sunt.

185. *Ulpianus lib. 28. ad Edictum.*

INstructam autem tabernam sic accipiemus, quæ & rebus & hominibus ad negotiationem paratis constat.

186. *Idem lib. 30. ad Edictum.*

COmmendare nihil aliud est, quam deponere.

187. *Idem lib. 32. ad Edictum.*

VErbum *Exacta pecunia*, non solum ad solutionem referendum est: verum etiam ad delegationem.

188. *Paulus lib. 33. ad Edictum.*

HAbere duobus modis dicitur: altero, jure dominii: altero, obtinere sine interpellatione id quod quis emerit.

1 ¶ Cautum intelligitur, sive personis sive rebus cautum sit.

189. *Idem lib. 34. ad Edictum.*

FAcere oportere & hanc significationem habet, ut abstineat quis ab eo facto, quod contra conventionem fieret: & curaret, ne fiat.

190. *Ulpianus lib. 34. ad Edictum.*

PRovinciales eos accipere debemus, qui in provincia domicilium habent: non eos, qui ex provincia oriundi sunt.

191. *Paulus lib. 35. ad Edictum.*

INter divortium & repudium hoc interest, quod repudiari etiam futurum matrimonium potest: non recte autem sponsa divortisse dicitur. quod divortium ex eo dictum est, quod in diversas partes eunt, qui discedunt.

192. *Ulpianus lib. 37. ad Edictum.*

HÆc adjectio *plurisve*, non infinitam pecuniam continet, sed modicam: ut taxatio hæc, *Solidos decem plurisve*, ad minutulam summam referatur.

193.

193. *Idem lib. 38. ad Edictum.*

HÆc verba, *Quanti eam rem paret esse*, non ad quod interest: sed ad rei æstimationem referuntur.

194. *Ulpianus lib. 43. ad Edictum.*

INter donum & munus hoc interest, quod inter genus & speciem. nam genus esse donum Labeo à donando dictum, munus speciem. nam munus esse donum cum causa, utputa natalicium, nuptalicium.

195. *Idem lib. 46. ad Edictum.*

PRonuntiatio sermonis in sexu masculino, ad utrumque sexum plerumque porrigitur.

1 ¶ *Familiæ* appellatio qualiter accipiatur, videamus. & quidem varie accepta est: nam & in res, & in personas deducitur. in res, utputa in lege duodecim tabularum his verbis, *adgnatus proximus familiam habeto.* ad personas autem refertur familiæ significatio ita, cum de patrono & liberto loquitur lex: *ex ea familia*, inquit, *in eam familiam.* & hic de singularibus personis legem loqui constat.

2 ¶ Familiæ appellatio refertur & ad corporis cujusdam significationem, quod aut jure proprio ipsorum, aut communi universæ cognationis continetur. Jure proprio familiam dicimus, plures personas, quæ sunt sub unius potestate, aut natura, aut jure subjectæ. utputa patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, utputa nepotes, & neptes, & deinceps. Pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet. recteque hoc nomine appellatur, quamvis filium non habeat. non enim solam personam ejus, sed & jus demonstramus. denique & pupillum patremfamilias appellamus: & cum paterfamilias moritur, quotquot capita ei subjecta fuerint, singulas familias incipiunt habere. singuli enim patrumfamiliarum nomen subeunt. idemque eveniet & in eo, qui emancipatus est: nam & hic sui juris effectus propriam familiam habet. Communi jure familiam dicimus omnium adgnatorum. nam etsi patrefamilias mortuo, singuli singulas familias habent: tamen omnes, qui sub unius potestate fuerunt, recte ejusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi sunt.

3 ¶

3 ¶ Servitutium quoque solemus appellare familias, ut in edicto prætoris ostendimus sub titulo de furtis, ubi prætor loquitur de familia publicanorum. sed ibi non omnes servi, sed corpus quoddam servorum demonstratur hujus rei causa paratum, hoc est, vectigalis causa. alia autem parte edicti omnes servi continentur, ut de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum. item redhibitoria, si deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ ejus. & interdicto unde vi, familiæ appellatio omnes servos comprehendit. sed & filii continentur.

4 ¶ Item appellatur familia plurium personarum, quæ ab ejusdem ultimi genitoris sanguine proficiscuntur. sicuti dicimus familiam Juliam, quasi à fonte quodam memoriæ.

5. ¶ Mulier autem familiæ suæ & caput, & finis est.

196. *Gajus lib. 16. ad Edictum Prov.*

Familiæ appellatione & ipse princeps familiæ continetur.

1 ¶ Fœminarum liberos in familia earum non esse, palam est: quia qui nascuntur, patris, non matris, familiam sequuntur.

197. *Ulpianus lib. 50. ad Edictum.*

Indicasse est detulisse, arguisse, accusasse, & convicisse.

198. *Idem lib. 2. de omnibus tribunalibus.*

Urbana prædia, omnia ædificia accipimus, non solum ea, quæ sunt in oppidis, sed & si forte stabula sunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis, vel si prætoria voluptati tantum deservientia. quia urbanum prædium non locus facit, sed materia. Proinde horti quoque, si qui sunt in ædificiis constituti, dicendum sit urbanorum appellatione contineri. plane si plurimum horti in reditu sunt, vinearii forte, vel etiam olitorii, magis hæc non sunt urbana.

199. *Idem lib. 8. de omnibus tribunalibus.*

Absentem accipere debemus eum, qui non est eo loci, in quo loco petitur. non enim trans mare absentem desideramus. & si forte extra continentia urbis sit, abest. cæterum usque ad continentia, non abesse videbitur, si non latitet. 1 ¶

1. ¶ Abesse non videtur qui ab hostibus captus est; sed qui à latronibus detinetur.

200. *Julianus lib. 2. Digestorum.*

HÆc stipulatio *Noxis solutum præstari*, non existimatur ad eas noxas pertinere, quæ publicam exercitionem, & coërcitionem capitalem habent.

201. *Idem lib. 81. Digestorum.*

JUsta interpretatione recipiendum est, ut appellatione filii, sicuti filiamfamilias contineri. sæpe respondebimus, ita & nepos videatur comprehendi: & patris nomine avus quoque demonstrari intelligatur.

202. *Alfenus Varus lib. 2. Digestorum.*

CUm in testamento scriptum esset, ut hæres in funere, aut in monumento duntaxat aureos centum consumeret, non licet minus consumere. si amplius vellet, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere videtur.

203. *Idem lib. 7. Digestorum.*

IN lege censoria portus Siciliæ ita scriptum erat: *Servos quos domo quis ducet suo usu, pro his portorium ne dato.* quærebatur, si quis à Sicilia servos Romam mitteret fundi instruendi causa: utrum pro his hominis portorium dare deberet, necne. respondit, duas esse in hac scriptura quæstiones: primam, quid esset *domum* ducere: alteram, quid esset *suo usu* ducere. Igitur quæri soleret, utrum ubi quisque habitaret, sive in provincia, sive in Italia, an duntaxat in sua cujusque patria domus esse recte dicetur. sed de ea re constitutum esse, eam domum unicuique nostrum debere existimari, ubi quisque sedes & tabulas haberet, suarumque rerum constitutionem fecisset. Quid autem esset *usu suo*, magnam habuisse dubitationem. & magis placet, quod victus sui causa paratum est, tantum contineri. Itemque de servis eadem ratione quæri, qui eorum usus sui causa parati essent: utrum dispensatores, insularii, villici, atrienses, textores, operarii quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus agris paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret: omnes denique servos, quos quisque emisset, ut ipse haberet, atque eis ad aliquam rem uteretur, neque ideo emisset, ut

venderet. Et sibi videri eos demum usus sui causa patremfamilias habere, qui ad ejus corpus tuendum, atque ipsius cultum præpositi, destinatique essent. quo in genere junctores, cubicularii, coci, ministratores, atque alii, qui ad ejusmodi usum parati essent, numerarentur.

204. *Paulus lib. 2. Epitomarum Alfeni.*

PUeri appellatio tres significationes habet: unam, cum omnes servos pueros appellaremus: alteram, cum puerum contrario nomine puellæ diceremus: tertiam, cum ætatem puerilem demonstraremus.

205. *Idem lib. 4. Epitomarum Alfeni.*

QUi fundum vendidit, pomum recepit. nuces, & ficos, & uvas duntaxat duracinas, & purpureas, & quæ ejus generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Græci τρωξίμους (id est *comestibiles*) appellarent, recepta videri.

206. *Julianus lib. 6. ex Minicio.*

VInaria vasa proprie vasa torcularia esse placet. dolia autem & serias tamdiu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent. cum sine vino esse desinerent, in eo numero non esse: quoniam ad alium usum transferri possent. veluti si frumentum in his addatur. eandem causam amphorarum esse: ut cum vinum habeant, tum in vasis vinariis: cum inanes sint, tum extra numerum vinariorum sint: quia aliud in his addi possit.

207. *Africanus lib. 3. Quæstionum.*

MErcis appellatione homines non contineri, Mela ait. & ob eam rem mangones non mercatores, sed venaliciarios appellari ait, & recte.

208. *Idem lib. 4. Quæstionum.*

BOnorum appellatio, sicut hæreditatis, universitatem quandam ac jus successionis, & non singulares res demonstrat.

209. *Florentinus lib. 10. Institutionum.*

COram Titio aliquid facere jussus, non videtur præsente eo fecisse, nisi is intelligat. itaque si furiosus, aut infans sit, aut dormiat: non videtur coram eo fecisse. Scire autem, non etiam velle is debet: nam & invito eo recte fit, quod jussum est.

210.

210. *Marcianus lib.* 7. *Institutionum.*

IS, qui natus est ex mancipiis urbanis, & missus est in villam nutriendus, in urbanis servis constituetur.

211. *Florentinus lib.* 8. *Institutionum.*

FUndi appellatione omne ædificium, & omnis ager continetur: sed in usu urbana ædificia, ædes: rustica, villæ dicuntur. Locus vero sine ædificio, in urbe area; rure autem ager appellatur. idemque ager cum ædificio, fundus dicitur.

212. *Ulpianus lib.* 1. *de Adulteriis.*

PRævaricatores eos appellamus, qui causam adversariis suis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt. à varicando enim prævaricatores dicti sunt.

213. *Idem lib.* 1. *Regularum.*

C*Edere* diem significat incipere deberi pecuniam. *Venire* diem significat eum diem venisse, quo pecunia peti possit. Ubi pure quis stipulatus fuerit, & cessit, & venit dies. ubi in diem, cessit dies, sed nondum venit. ubi sub conditione, neque cessit, neque venit dies pendente adhuc conditione.

1 ¶ Æs alienum est, quod nos aliis debemus. æs suum est, quod alii nobis debent.

2 ¶ Lata culpa est nimia negligentia: id est, non intelligere, quod omnes intelligunt.

214. *Marcianus lib.* 1. *publicor. judicior.*

MUnus proprie est, quod necessarie obimus, lege, more, imperiove ejus, qui jubendi habet potestatem. Dona autem proprie sunt, quæ nulla necessitate juris, officii, sed sponte præstantur. quæ si non præstentur, nulla reprehensio est. &, si præstentur, plerumque laus inest. sed in summa in hoc ventum est, ut non quodcunque munus, id & donum accipiatur. at quod donum fuerit, id munus recte dicatur.

215. *Paulus libro singulari ad legem Fusiam Caniniam.*

POtestatis verbo plura significantur. in persona magistratuum, imperium. in persona liberorum, patria potestas. in persona servi, dominium. At cum agimus de noxæ deditione cum eo, qui servum non defendit, præsentis corporis copiam facultatemque significamus. In lege Atinia in potestatem domini rem furtivam venisse videri, & si ejus vindicandæ

potestatem habuerit, Sabinus & Cassius aiunt.

216. *Ulpianus lib.* 1. *ad legem Æliam Sentiam.*

VErum est, eum, qui in carcere clusus est, non videri neque vinctum neque in vinculis esse, nisi corpori ejus vincula sint adhibita.

217. *Javolenus lib.* 1. *ex Posterioribus Labeonis.*

INter illam conditionem, *Cum fari potuerit*, & *postquam fari potuerit*, multum interest. nam posteriorem scripturam uberiorem esse constat. at *cum fari potuerit*, arctiorem: & id tantummodo tempus significari, quo primum fari possit.

1 ¶ Item ita data conditione, *Illud facito in diebus*, si nihil præterea fuisset adjectum, in biduo conditionem impleri oportet.

218. *Papinianus lib.* 27. *Quæstionum.*

VErbum *Facere* omnem omnino faciendi causam complectitur: dandi, solvendi, numerandi, judicandi, ambulandi.

219. *Idem lib.* 2. *Responsorum.*

IN conventionibus contrahentium voluntatem potius, quam verba, spectari placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locaverint, ut ad hæredem ejus, qui suscepit, pertineret: jus hæredum ad legatarium quoque transferri potuit.

220. *Callistratus lib.* 2. *Quæstionum.*

LIberorum appellatione nepotes, & pronepotes, cæterique, qui ex his descendunt, continentur. hos enim omnes suorum appellatione lex duodecim tabularum comprehendit. totiens enim leges necessarium ducunt cognationem singulorum nominibus uti, veluti *filii*, *nepotes*, *pronepotes*, cæterorumve, qui ex his descendunt: quotiens non omnibus, qui post eos sunt, præstitum voluerint: sed solis his succurrent, quos nominatim enumerent. At ubi non personis certis, non quibusdam gradibus præstatur, sed omnibus, qui ex eodem genere orti sunt: liberorum appellatione comprehenduntur.

1 ¶ Sed & Papirius Fronto libro tertio responsorum ait, prædio cum villico & contubernali ejus & filiis legato, nepotes quoque ex filiis contineri: nisi voluntas testatoris aliter habeat. filii enim appellatione sæpe & nepotes accipi multifariam placere.

2 ¶

2 ¶ Divus quoque Marcus rescripsit, non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum hæredem reliquit.

3 ¶ Præter hæc omnia natura nos quoque docet parentes pios, qui liberorum procreandorum animo & voto uxores ducunt: filiorum appellatione omnes, qui ex nobis descendunt, contineri. nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros, quam filii appellare. etenim idcirco filios filiasve concepimus, atque edimus, ut ex prole eorum earumve diuturnitatis nobis memoriam in ævum relinquamus.

221. *Paulus lib.* 10. *Responsorum.*

PAulus respondit, falsum tutorem eum vere dici, qui tutor non est, sive habenti tutor datus est, sive non. sicut falsum testamentum, quod testamentum non est. & modius iniquus, qui modius non est.

222. *Hermogenianus lib.* 2. *Juris epitomarum.*

PEcuniæ nomine non solum numerata pecunia: sed omnes res, tam soli, quam mobiles, & tam corpora, quam jura continentur.

223. *Paulus lib.* 2. *Sententiarum.*

LAtæ culpæ finis est, non intelligere id, quod omnes intelligunt.

1 ¶ Amicos appellare debemus, non levi notitia conjunctos: sed quibus fuerint jura cum patrefamilias, honestis familiaritatis quæsita rationibus.

224. *Venulejus lib.* 7. *Stipulationum.*

VInculorum appellatione, vel privata, vel publica vincula significant. custodiæ vero, tantum publicam custodiam.

225. *Thryphonius lib.* 1. *Disputationum.*

FUgitivus est, non is, qui solum consilium fugiendi à domino suscepit, licet id se facturum jactaverit: sed qui ipso facto fugæ initium mente deduxerit. nam & furem, adulterum, aleatorem, quanquam aliqua significatione ex animi propositione cujusque sola quis dicere posset: ut etiam is, qui nunquam alienam rem invito domino subtraxerit, nunquam alienam matremfamilias corruperit, si modo ejus mentis sit, ut occasione data id commissurus sit: tamen oportere eadem hæc crimina assumpto actu intelligi, & ideo fugitivum quoque & erronem non se-

ſecundum propoſitionem ſolam, ſed cum aliquo actu intelligi conſtat.

226. *Paulus lib. 1. Manualium.*

MAgna negligentia, culpa eſt. magna culpa, dolus eſt.

227. *Idem lib. 2. Manualium.*

EX illa parte edicti, *Tum quem ei hæredem eſſe oportet*, hæredis hæredibus bonorum poſſeſſio non defertur.

1 ¶ Item in ſubſtitutione his verbis, *Quiſquis mihi hæres erit*, proximus hæres tantum ſignificatur. imo non tantum proximus hæres, ſed etiam ſcriptus.

228. *Idem libro ſingulari de cognitionibus.*

MUnicipes intelligendi ſunt, & qui in eodem municipio nati ſunt.

229. *Idem libro ſingulari de tacitis fideicommiſſis.*

TRanſacta finitave intelligere debemus, non ſolum quibus controverſia fuit, ſed etiam quæ ſine controverſia ſint poſſeſſa.

230. *Idem libro ſingulari ad SC. Orficianum.*

UT ſunt judicio terminata, tranſactione compoſita, longioris temporis ſilentio finita.

231. *Idem libro ſingulari ad SC. Tertyllianum.*

QUod dicimus eum, qui naſci ſperatur, pro ſuperſtite eſſe, tunc verum eſt, cum de ipſius jure quæritur. aliis autem non prodeſt, niſi natus.

232. *Gajus lib. 1. de Verborum oblig.*

HÆc enuntiatio, *Quæ ſunt pluris aureorum triginta*, ſimul & quantitatis & æſtimationis ſignificativa eſt.

233. *Idem lib. 5. ad leg. 12. tabb.*

SI *calvitur & moretur, & fruſtretur.* Inde & calumniatores appellati ſunt, quia per fraudem & fruſtrationem alios vexarent litibus. Inde & cavillatio dicta eſt.

1 ¶ Poſt Kalendas Januarias die tertio pro ſalute principis vota ſuſcipiuntur.

2 ¶ Telum vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. ſed nunc omne ſignificatur, quod mittitur manu. Ita ſequitur, ut & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur. Dictumque ab eo quod in longinquum mittitur, Græca voce figuratum ἀπὸ τοῦ τηλοῦ (id eſt, *ab eo, quod eſt longe.*) & hanc ſignificationem invenire poſſumus & in Græco no-

nomine: nam, quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant. eoque nomine vulgo quidem id significatur, quod ab arcu mittitur: sed non minus omne significatur, quod [cum] mittitur manu, ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι (id est, *à jaciendo*,) admonet nos Ξένοφον (id est, *Xenophon*) nam ita scribit: Καὶ τὰ βέλη ὁμόσε ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι: πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. (id est, *Et tela simul ferebantur, hasta, sagitta, funda, plurimi item lapides.*) & id, quod ab arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine τόξευμα, (id est, *sagitta*) vocatur: apud nos autem communi nomine telum appellatur.

234. *Idem lib. 2. ad leg. 12. tabb.*

QUos nos hostes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adjectionem indicantes, cum quibus bellum esset.

1 ¶ Locuples est, qui satis idonee habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse petit.

2 ¶ Verbum *Vivere* quidam putant ad cibum pertinere. sed Ofilius ad Atticum ait, his verbis & vestimenta & stramenta contineri. sine his enim vivere neminem posse.

235. *Idem lib. 3. ad leg. 12. tabb.*

FErri proprie dicimus, quæ quis suo corpore bajulat: portari ea, quæ quis jumento secum ducit: agi ea, quæ animalia sunt.

1 ¶ Fabros tignarios dicimus non eos duntaxat, qui tigna dolarent: sed omnes qui ædificarent.

236. *Idem lib. 4. ad leg. 12. tabb.*

QUi venenum dicit, adjicere debet, utrum malum, an bonum. nam & medicamenta venena sunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam ejus, cui adhibitum esset, mutat. cum id, quod nos venenum appellamus, Græci φάρμακον dicunt. apud illos quoque tam medicamenta, quam quæ nocent, hoc nomine continentur. unde adjectione alterius, nomine distinctio fit. admonet nos summus apud eos poëtarum Homerus. nam sic ait:

Φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά. (id est, *Venena multa quidem bona mixta, multa autem mala.*)

1. ¶ Glandis appellatione omnis fructus continetur,

tur, ut Javolenus ait, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species ἀκρόδρυα (id est, *extremitates arborum*) appellantur.

237. *Idem lib. 5. ad leg. 12. tabb.*

Duobus negativis verbis quasi permittit lex magis quam prohibuit. idque etiam Servius animadvertit.

238. *Idem lib. 6. ad leg. 12. tabb.*

Plebs est cæteri cives sine Senatoribus.

1 ¶ Detestatum est testatione denuntiatum.

2 ¶ Pignus appellatum à pugno: quia res, quæ pignori dantur, manu traduntur. unde etiam videri potest verum esse, quod quidam putant pignus proprie rei mobilis constitui.

3 ¶ Noxiæ appellatione omne delictum continetur.

239. *Pomponius libro singulari Enchiridii.*

Pupillus est, qui cum impubes est, desiit in patris potestate esse aut morte aut emancipatione.

1 ¶ Servorum appellatio ex eo fluxit, quod Imperatores nostri captivos vendere, ac per hoc servare, nec occidere solent.

2 ¶ Incola est, qui aliqua regione domicilium suum contulit, quem Græci πάροικον (id est, *juxta habitantem*) appellant. nec tantum hi, qui in oppido morantur, incolæ sunt: sed etiam qui alicujus oppidi finibus ita agrum habent, ut in eum se quasi in aliquam sedem recipiant.

3 ¶ Munus publicum est officium privati hominis, ex quo commodum ad singulos, universosque cives, remque eorum imperio magistratus extraordinarium pervenit.

4 ¶ Advena est, quem Græci ἄποικον, (id est, *domo profugum*, *colonum advenientem*) appellant.

5 ¶ Decuriones quidam dictos ajunt ex eo, quod initio, cum coloniæ deducerentur, decima pars eorum qui deducerentur, consilii publici gratia conscribi solita sit.

6 ¶ Urbs ab urbo appellata est. urbare est aratro definire. & Varus ait, urbum appellari curvaturam aratri, quod in urbe condenda adhiberi solet.

7 ¶ Oppidum ab ope dicitur, quod ejus rei causa mœnia sunt constituta.

8 ¶ Territorium est universitas agrorum intra fines cu-

cujusque civitatis. quod ab eo dictum quidam aiunt, quod magistratus ejus loci intra eos fines terrendi, id est summovendi, jus habet.

9 ¶ Verbum *Suum* ambiguum est, utrum de toto, an de parte significet. & ideo qui juret suum non esse, adjicere debet, neque sibi communem esse.

240. *Paulus ex libris sex, lib. 1. Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum.*

CUm quærebatur, an verbum *Soluto matrimonio dotem reddi*, non tantum divortium, sed & mortem contineret, hoc est, an de hoc quoque casu contrahentes sentient: & multi putabant hoc sensisse, & quibusdam aliis contra videbatur: secundum hoc motus Imperator pronuntiavit, id actum eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritum.

241. *Quintus Mucius Scævola libro singulari ὅρων.*

IN rutis cæsis ea sunt, quæ terra non tenentur, quæque opere structili, tectoriove non continentur.

242. *Javolenus lib. 2. ex Posterioribus Labeonis.*

MAlum navis esse partem, artemonem autem non esse, Labeo ait: quia pleræque naves sine malo inutiles essent. ideoque pars navis habetur. artemo autem magis adjectamento, quam pars navis est.

1 ¶ Inter projectum & immissum, hoc interesse ait Labeo: quod projectum esset id, quod ita proveheretur, ut nusquam requiesceret: qualia mœniana, & suggrunda essent. immissum autem, quod ita fieret, ut aliquo loco requiesceret; veluti tigna, trabes, quæ immitterentur.

2 ¶ Plumbum, quod tegulis poneretur, ædificii esse ait Labeo. sed id, quod hypæthri tegendi causa poneretur, contra esse.

3 ¶ Viduam non solum eam quæ aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem, quæ virum non habuisset, appellari ait Labeo. quia vidua sic dicta est, quasi vecors, vesanus, qui sine corde, aut sanitate esset. similiter viduam dictam esse, sine duitate.

4 ¶ Straturam loci alicujus ex tabulis factis, quæ æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium esse, ait Labeo: quoniam perpetui usus paratæ essent. neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.

243. *Scævola lib.* 18. *Digestorum.*

SCævola respondit: semper acceptum est, ut libertorum appellatione etiam hi contineri intelligantur, qui eodem testamento vel posteriore loco manumitterentur: nisi manifeste is, à quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

244. *Labeo lib.* 4. *Pithanon à Paulo epitomatorum.*

SI qua pœna est, multa est. si qua multa est, pœna est. *Paulus:* Utrumque eorum falsum est. namque harum rerum dissimilitudo ex hoc quoque apparet, quod de pœna provocatio non est: simul atque enim victus quis est ejus maleficii, cujus pœna est statuta, statim ea debetur. At multæ provocatio est: nec ante debetur, quam aut non est provocatum, aut provocator victus est. nec aliter, quam si is dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit, quia pœnæ certæ singulorum peccatorum sunt: multæ contra. quia ejus judicis potestas est, quantam dicat, nisi cum lege est constitutum, quantam dicat.

245. *Pomponius lib.* 10. *Epistolarum.*

STatuæ affixæ basibus structilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut erga parietem adfixæ, aut si similiter cohærent lychni, non sunt ædium: ornatus enim ædium causa parantur, non quo ædes perficiantur.

1 ¶ Idem Labeo ait: Prothyrum, quod in ædibus iterum qui fieri solet, ædium est.

246. *Idem lib.* 16. *Epistolarum.*

APud Labeonem Pithanon ita scriptum est: exhibet, qui præstat ejus, de quo agitur, præsentiam. nam etiam qui sistit, præstat ejus, de quo agitur, præsentiam, nec tamen eum exhibet. & qui mutum aut furiosum aut infantem exhibet, non potest videri ejus præstare præsentiam: nemo enim ex eo genere præsens satis apte appellari potest.

1 ¶ Restituit, non tantum qui solum corpus, sed etiam qui omnem rem conditionemque reddita causa præstet. & tota restitutio juris est interpretatio.

Libri

Libri L. Digestorum Titulus XVII.

DE DIVERSIS REGULIS JURIS ANTIQUI.

1. *Paulus lib. 16. ad Plautium.*

REgula est, quæ rem, quæ est, breviter enarrat. non ex regula jus sumatur: sed ex jure, quod est, regula fiat. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, & ut ait Sabinus, quasi causæ conjectio est, quæ simul cum in aliquo vitiata est, perdit officium suum.

2. *Ulpianus lib. 1. ad Sabinum.*

FOeminæ ab omnibus officiis civilibus vel publicis remotæ sunt: & ideo nec judices esse possunt, nec magistratum gerere, nec postulare, nec pro alio intervenire, nec procuratores existere.

1 ¶ Item impubes omnibus officiis civilibus debet abstinere.

3. *Idem lib. 3. ad Sabinum.*

EJus est non nolle, qui potest velle.

4. *Idem lib 6. ad Sabinum.*

VElle non creditur, qui obsequitur imperio patris, vel domini.

5. *Paulus lib. 2. ad Sabinum.*

IN negotiis contrahendis alia causa habita est furiosorum, alia eorum, qui fari possunt, quamvis actum rei non intelligerent. nam furiosus nullum negotium contrahere potest: pupillus omnia tutore auctore agere potest.

6. *Ulpianus lib. 7. ad Sabinum.*

NOn vult hæres esse, qui ad alium transferre voluit hæreditatem.

7. *Pomponius lib. 3. ad Sabinum.*

JUs nostrum non patitur eundem in paganis, & testato & intestato decessisse. earumque rerum naturaliter inter se pugna est, testatus, & intestatus.

8. *Idem lib. 4. ad Sabinum.*

JUra sanguinis nullo jure civili dirimi possunt.

9. *Ulpianus lib. 15. ad Sabinum.*

SEmper in obſcuris, quod minimum eſt, ſequimur.

10. *Paulus lib. 3. ad Sabinum.*

SEcundum naturam eſt, commoda cujuſque rei eum ſequi, quem ſequentur incommoda.

11. *Pomponius lib. 5. ad Sabinum.*

ID, quod noſtrum eſt, ſine facto noſtro ad alium transferri non poteſt.

12. *Paulus lib. 3. ad Sabinum.*

IN teſtamentis plenius voluntates teſtantium interpretantur.

13. *Ulpianus lib. 19. ad Sabinum.*

NOn videtur cepiſſe, qui per exceptionem à petitione removetur.

14. *Pomponius lib. 5. ad Sabinum.*

IN omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, præſenti die debetur.

15. *Paulus lib. 4. ad Sabinum.*

IS, qui actionem habet ad rem recuperandam, ipſam rem habere videtur.

16. *Ulpianus lib. 21. ad Sabinum.*

IMaginaria venditio non eſt pretio accedente.

17. *Ulpianus lib. 23. ad Sabinum.*

CUm tempus in teſtamento adjicitur, credendum eſt, pro hærede adjectum, niſi alia mens fuerit teſtatoris: ſicuti in ſtipulationibus promiſſoris gratia tempus adjicitur.

18. *Pomponius lib. 6. ad Sabinum.*

QUæ legata mortuis nobis ad hæredem noſtrum tranſeunt, eorum commodum per nos his, quorum in poteſtate ſumus, eodem caſu acquirimus. aliter atque quod ſtipulati ſumus. nam & ſub conditione ſtipulantes, omnimodo eis acquirimus, etiam ſi liberatis nobis poteſtate domini conditio exiſtat.

PAULUS.

SI filiusfamilias ſub conditione ſtipulatus, emancipatus fuerit: deinde exſtiterit conditio: patri actio competit: quia in ſtipulationibus id tempus ſpectatur, quo contrahimus.

19. *Ulpianus lib. 24. ad Sabinum.*

QUi cum alio contrahit, vel eſt, vel debet eſſe non ignarus conditionis ejus. hæredi autem hoc imputari non poteſt, cum non ſponte cum legatariis contrahit.

I ¶

1 ¶ Non solet exceptio doli nocere his, quibus voluntas testatoris non refragatur.

20. *Pomponius lib. 7. ad Sabinum.*

QUotiens dubia interpretatio libertatis est, secundum libertatem respondendum erit.

21. *Ulpianus lib. 27. ad Sabinum.*

NOn debet, cui plus licet, quod minus est, non licere.

22. *Idem lib. 28. ad Sabinum.*

IN personam servilem nulla cadit obligatio.

1 ¶ Generaliter probandum est, ubicunque in bonæ fidei judiciis confertur in arbitrium domini vel procuratoris ejus conditio, pro boni viri arbitrio hoc habendum esse.

23. *Idem lib. 29. ad Sabinum.*

COntractus quidam dolum malum duntaxat recipiunt: quidam & dolum & culpam. dolum tantum, depositum, & precarium. dolum & culpam, mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, item dotis datio, tutelæ, negotia gesta. in his quidem & diligentiam, societas & rerum communio & dolum & culpam recipit. sed hæc ita, nisi si quid nominatim convenit, vel plus, vel minus, in singulis contractibus: nam hoc servabitur, quod initio convenit. legem enim contractus dedit. excepto eo, quod Celsus putat, non valere, si convenerit, ne dolus præstetur. hoc enim bonæ fidei judicio contrarium est. & ita utimur. Animalium vero casus, mortes, quæque sine culpa accedunt, fugæ servorum qui custodiri non soleat, rapinæ, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus prædonum à nullo præstantur.

24. *Paulus lib. 5. ad Sabinum.*

QUatenus cujus intersit, in facto, non in jure consistit.

25. *Pomponius lib. 11. ad Sabinum.*

PLus cautionis in re est, quam in persona.

26. *Ulpianus lib. 30. ad Sabinum.*

QUi potest invitis alienare, multo magis & ignorantibus & absentibus potest.

27. *Pomponius lib. 16. ad Sabinum.*

NEc ex prætorio nec ex solemni jure, privatorum conventione quicquam immutandum est, quamvis obligationum causæ pactione possint immutari & ipso jure, & per pacti conventi exceptionem. quia actionum modus vel lege vel per prætorem introductus privatorum pactionibus non infirmatur, nisi tunc cum inchoatur actio, inter eos convenit.

28. *Ulpianus lib. 36. ad Sabinum.*

DIvus Pius rescripsit, eos qui ex liberalitate conveniuntur, in id quod facere possunt, condemnandos.

29. *Paulus lib. 8. ad Sabinum.*

QUod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere.

30. *Ulpianus lib. 36. ad Sabinum.*

NUptias non concubitus, sed consensus facit.

31. *Idem lib. 42. ad Sabinum.*

VErum est, neque pacta, neque stipulationes factum posse tollere. quod enim impossibile est, neque pacto neque stipulatione potest comprehendi, ut utilem actionem aut factum efficere possit.

32. *Idem lib. 43. ad Sabinum.*

QUod attinet ad jus civile, servi pro nullis habentur. non tamen & jure naturali: quia quod ad jus naturale attinet, omnes homines æquales sunt.

33. *Pomponius lib. 22. ad Sabinum.*

IN eo, quod vel is qui petit, vel is à quo petitur, lucri facturus est, durior causa est petitoris.

34. *Ulpianus lib. 45. ad Sabinum.*

SEmper in stipulationibus & in cæteris contractibus id sequimur, quod actum est: aut si non pareat, quid actum est, erit consequens ut id sequamur, quod in regione in qua actum est frequentatur. Quid ergo, si neque regionis mos appareat, quia varius fuit? ad id quod minimum est, redigenda summa est.

35. *Idem lib. 48. ad Sabinum.*

NIhil tam naturale est, quam eo genere quidve dissolvere, quo colligatum est. ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissolvitur.

36. *Pomponius lib. 27. ad Sabinum.*

CUlpa est, immiscere se rei ad se non pertinenti.

37.

37. *Ulpianus lib. 51. ad Sabinum.*

NEmo, qui condemnare potest, absolvere non potest.

38. *Pomponius lib. 29. ad Sabinum.*

SIcuti pœna ex delicto defuncti hæres teneri non debeat, ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum pervenisset.

39. *Idem lib. 32. ad Sabinum.*

IN omnibus causis pro facto accipitur id, in quo per alium moræ fit, quo minus fiat.

40. *Idem lib. 34. ad Sabinum.*

FUriosi, vel ejus cui bonis interdictum sit, nulla voluntas est.

41. *Ulpianus lib. 26. ad Edictum.*

NOn debet actori licere, quod reo non permittitur.

1 ¶ In re obscura melius est favere repetitioni, quam adventitio lucro.

42. *Gajus lib. 9. ad Edictum Prov.*

QUi in alterius locum succedunt, justam habent causam ignorantiæ, an id, quod peteretur, deberetur. Fidejussores quoque non minus, quam hæredes, justam ignorantiam possunt allegare. Hæc ita de hærede dicta sunt, si cum eo agetur: non etiam si agat. nam plane qui agit, certus esse debet, cum sit in potestate ejus, quando velit, experiri: & ante debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

43. *Ulpianus lib. 28. ad Edictum.*

NEmo ex his, qui negant se debere, prohibetur etiam alia defensione uti, nisi lex impedit.

1 ¶ Quotiens concurrunt plures actiones ejusdem rei nomine, una quis experiri debet.

44. *Idem lib. 29. ad Edictum.*

TOtiens in hæredem damus de eo quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur, non quotiens ex suo.

45. *Idem lib. 30. ad Edictum.*

NEque pignus, neque depositum, neque precarium, neque emptio, neque locatio rei suæ consistere potest.

1 ¶ Privatorum conventio juri publico non derogat.

46. *Gajus lib.* 10. *ad Edictum Prov.*

QUod à quoquo pœnæ nomine exactum est, id eidem restituere nemo cogitur.

47. *Ulpianus lib.* 30. *ad Edictum.*

COnsilii non fraudulenti nulla obligatio est. cæterum si dolus & calliditas intercessit, de dolo actio competit.

1 ¶ Socii mei socius, meus socius non est.

48. *Paulus lib.* 35. *ad Edictum.*

QUidquid in calore iracundiæ vel fit, vel dicitur, non prius ratum est, quam si perseverantia apparuit judicium animi fuisse. ideoque brevi reversa uxor, nec divertisse videtur.

49. *Ulpianus lib.* 35. *ad Edictum.*

ALterius circumventio alii non præbet actionem.

50. *Paulus lib.* 39. *ad Edictum.*

CUlpa caret qui scit, sed prohibere non potest.

51. *Gajus lib.* 15. *ad Edict. Prov.*

NOn videtur quisquam id capere, quod ei necesse est alii restituere.

52. *Ulpianus lib.* 44. *ad Edictum.*

NOn defendere videtur, non tantum qui latitat, sed & is qui præsens negat se defendere, aut non vult suscipere actionem.

53. *Paulus lib.* 42. *ad Edictum.*

CUjus per errorem dati repetitio est, ejus consulto dati donatio est.

54. *Ulpianus lib.* 46. *ad Edictum.*

NEmo plus juris ad alium transferre potest quam ipse haberet.

55. *Gajus lib.* 2. *de testamentis ad Edictum urbicum.*

NUllus videtur dolo facere, qui suo jure utitur.

56. *Idem lib.* 3. *de legatis ad Edictum urbicum.*

SEmper in dubiis benigniora præferenda sunt.

57. *Idem lib.* 18. *ad Edictum Prov.*

BOna fides non patitur, ut bis idem exigatur.

58. *Ulpianus lib.* 2. *Disputationum.*

EX pœnalibus causis non solet in patrem de peculio actio dari.

59. *Idem lib.* 3. *Disputationum.*

HÆredem ejusdem potestatis jurisque esse, cujus fuit defunctus, constat.

60. *Idem*

60. *Idem lib.* 10. *Disputationum.*

SEmper qui non prohibet pro se intervenire, mandare creditur. sed & si quis ratum habuerit, quod gestum est, obstringitur mandati actione.

61. *Idem lib.* 3. *Opinionum.*

DOmum suam reficere unicuique licet, dum non officiat invito alteri, in quo jus non habet.

62. *Julianus lib.* 6. *Digestorum.*

HÆreditas nihil aliud est, quam successio in universum jus quod defunctus habuerit.

63. *Idem lib.* 17. *Digestorum.*

QUi sine dolo malo ad judicium provocat, non videtur moram facere.

64. *Idem lib.* 29. *Digestorum.*

EA quæ raro accidunt, non temere in agendis negotiis computantur.

65. *Idem lib.* 54. *Digestorum.*

EA est natura cavillationis, quam Græci σωρίτην (id est, *acervalem syllogismum*) appellant, ut ab evidenter veris per brevissimas mutationes disputatio ad ea quæ evidenter falsa sunt, perducatur.

66. *Idem lib.* 60. *Digestorum.*

M*Arcellus:* Definit debitor esse is, qui nactus est exceptionem justam, nec ab æquitate naturali abhorrentem.

67. *Idem lib.* 87. *Digestorum.*

QUotiens idem sermo duas sententias exprimit, ea potissimum excipiatur, quæ rei gerendæ aptior est.

68. *Paulus libro singulari de dotis repetitione.*

IN omnibus causis id observatur, ut ubi personæ conditio locum facit beneficio, ibi deficiente ea beneficium quoque deficiat. ubi vero genus actionis id desiderat, ibi, ad quemvis persecutio ejus devenerit, non deficiat ratio auxilii.

69. *Idem libro singulari de adsignatione libertorum.*

INvito beneficium non datur.

70. *Ulpianus lib.* 1. *de officio Procons.*

NEmo potest gladii potestatem sibi datam, vel cujus alterius coërcitionis, ad alium transferre.

71. *Idem lib.* 2. *de officio proconsulis.*

OMnia, quæcunque causæ cognitionem desiderant, per libellum expediri non possunt.

72. *Ja-*

72. *Javolenus lib.* 3. *ex posterioribus Labeonis.*

FRuctus rei est vel pignori dare licere.

73. *Quintus Mucius Scævola libro singulari ὅρων.*

QUo tutela rediit, eo hæreditas pervenit, nisi cum fœminæ hæredes intercedunt.

1 ¶ Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei quem in suis hæredibus cum moritur habuit, habiturusve esset si vixisset.

2 ¶ Vi factum id videtur esse, qua de re quis, cum prohibetur, fecit: clam, quod quisque, cum controversiam haberet, habiturumve se putaret, fecit.

3 ¶ Quæ in testamento ita sunt scripta, ut intelligi non possint, perinde sunt, ac si scripta non essent.

4 ¶ Nec paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulando quisquam alteri cavere potest.

74. *Papinianus lib.* 1. *Quæstionum.*

NOn debet alteri per alterum iniqua conditio inferri.

75. *Idem lib.* 3. *Quæstionum.*

NEmo potest mutare consilium suum in alterius injuriam.

76. *Idem lib.* 24. *Quæstionum.*

IN totum omnia quæ animi destinatione agenda sunt, non nisi vera & certa scientia perfici possunt.

77. *Idem lib.* 28. *Quæstionum.*

ACtus legitimi, qui recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, hæreditatis aditio, servi optio, datio tutoris: in totum vitiantur per temporis vel conditionis adjectionem. nonnunquam tamen actus supra scripti tacite recipiunt, quæ aperte comprehensa vitium adferunt. nam si acceptum feratur ei, qui sub conditione promisit, ita demum egisse aliquid acceptilatio intelligitur, si obligationis conditio exstiterit, quæ si verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

78. *Idem lib.* 31. *Quæstionum.*

GEneraliter, cum de fraude disputatur, non quid habeat actor, sed quid per adversarium habere non potuerit, considerandum est.

79. *Idem*

79. *Idem lib.* 32. *Quæstionum.*

FRaudis interpretatio semper in jure civili non ex eventu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur.

80. *Idem lib.* 33. *Quæstionum.*

IN toto jure, generi per speciem derogatur: & illud potissimum habetur, quod ad speciem directum est.

81. *Idem lib.* 3. *Responsorum.*

QUæ dubitationis tollendæ causa contractibus inseruntur, jus commune non lædunt.

82. *Idem lib.* 9. *Responsorum.*

DOnari videtur, quod nullo jure cogente conceditur.

83. *Idem lib.* 2. *Definitionum.*

NOn videntur rem amittere, quibus propria non fuit.

84. *Paulus lib.* 3. *Quæstionum.*

CUm amplius solutum est, quam debebatur, cujus pars non invenitur quæ repeti possit, totum esse indebitum intelligitur manente pristina obligatione.

1 ¶ Is natura debet, quem jure gentium dare oportet, cujus fidem secuti sumus.

85. *Idem lib.* 6. *Quæstionum.*

IN ambiguis pro dotibus respondere melius est.

1 ¶ Non est novum, ut quæ semel utiliter constituta sunt, durent, licet ille casus exstiterit, à quo initium capere non potuerunt.

2 ¶ Quotiens æquitate desiderii naturalis ratio, aut dubitatio juris moratur, justis decretis res temperanda est.

86. *Idem lib.* 7. *Quæstionum.*

NOn solet deterior conditio fieri eorum, qui litem contestati sunt, quam si non: sed plerumque melior.

87. *Idem lib.* 13. *Quæstionum.*

NEmo enim in persequendo deteriorem causam, sed meliorem facit. Denique post litem contestatam hæredi quoque prospiceretur, & hæres tenetur ex omnibus causis.

88. *Scævola lib.* 5. *Quæstionum.*

NUlla intelligitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio est.

89. *Paulus lib.* 10. *Quæstionum.*

QUamdiu possit valere testamentum, tamdiu legitimus non admittitur.

90. *Idem*

90. *Idem lib.* 15. *Quaestionum.*

IN omnibus quidem, maxime tamen in jure, æquitas ſpectanda ſit.

91. *Idem lib.* 17. *Quaestionum.*

QVotiens duplici jure defertur alicui ſucceſſio, repudiato novo jure, quod ante defertur, ſupererit vetus.

92. *Scævola lib.* 5. *Reſponſorum.*

SI librarius in transſcribendis ſtipulationis verbis erraſſet, nihil nocere, quo minus & reus, & fidejuſſor tenetur.

93. *Macianus lib.* 1. *Fideicommiſſ.*

FIliusfamilias neque retinere, neque recuperare, neque adipiſci poſſeſſionem rei peculiaris videtur.

94. *Vlpianus lib.* 2. *Fideicommiſſ.*

NOn ſolent, quæ abundant, vitiare ſcripturas.

95. *Idem lib.* 6. *Fideicommiſſ.*

NEmo dubitat, ſolvendo videri eum qui defenditur.

96. *Macianus lib.* 12. *Fideicommiſſ.*

IN ambiguis orationibus maxime ſententia ſpectanda eſt ejus, qui eas protuliſſet.

97. *Hermogenianus lib.* 3. *Juris Epitomarum.*

EA ſola deportationis ſententia aufert, quæ ad fiſcum perveniunt.

98. *Idem lib.* 4. *Juris Epitomarum.*

QVotiens utriuſque cauſa lucri ratio vertitur, is præferendus eſt, cujus in lucrum cauſa tempore præcedit.

99. *Venulejus lib.* 12. *Stipulationum.*

NOn poteſt improbus videri, qui ignorat, quantum ſolvere debeat.

100. *Gajus lib.* 1. *Regularum.*

OMnia, quæ jure contrahuntur, contrario jure pereunt.

101. *Paulus libro ſingulari de Cognition.*

UBi lex duorum menſium fecit mentionem, & qui ſexageſimo & primo die venerit, audiendus eſt: ita enim & Imperator Antoninus cum Divo patre ſuo reſcripſit.

102. *Vlpianus lib.* 1. *ad Edictum.*

QUi vetante prætore fecit, hic adverſus edictum feciſſe proprie dicitur.

1 ¶ Ejus eſt actionem denegare, qui poſſit & dare.

103.

103. *Paulus lib.* 1. *ad Edictum.*

NEmo de domo sua extrahi debet.

104. *Ulpianus lib.* 2. *ad Edictum.*

SI in duabus actionibus alibi summa major, alibi infamia est: præponenda est causa existimationis. ubi autem æquiparant famosa judicia, & si summam imparem habent, pro paribus accipienda sunt.

105. *Paulus lib.* 1. *ad Edictum.*

UBicunque causæ cognitio est, ibi prætor desideratur.

106. *Idem lib.* 2. *ad Edictum.*

LIbertas inæstimabilis res est.

107. *Gajus lib.* 1. *ad Edictum Prov.*

CUm servo nulla actio est.

108. *Paulus lib.* 4. *ad Edictum.*

FEre in omnibus pœnalibus judiciis, & ætati & imprudentiæ succurritur.

109. *Idem lib.* 5. *ad Edictum.*

NUllum crimen patitur is qui non prohibet, cum prohibere (non) potest.

110. *Idem lib.* 6. *ad Edictum.*

IN eo quod plus sit, semper inest & minus.

1 ¶ Nemo alienæ rei expromissor idoneus videtur, nisi si cum satisdatione.

2 ¶ Pupillus pati posse non intelligitur.

3 ¶ Ubi verba conjuncta non sunt, sufficit alterutrum esse factum.

4 ¶ Mulieribus tunc succurrendum est, cum defendantur, non ut facilius calumnientur.

111. *Gajus lib.* 2. *ad Edict. Prov.*

PUpillum, qui proximus pubertati sit, capacem esse & furandi, & injuriæ faciendæ.

1 ¶ In hæredem non solent actiones transire, quæ pœnales sunt ex maleficio: veluti furti, damni, injuriæ, vi bonorum raptorum, injuriarum.

112. *Paulus lib.* 8. *ad Edictum.*

NIhil interest, ipso jure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur.

113. *Gajus lib.* 3. *ad Edict. Prov.*

IN toto & pars continetur.

114. *Paulus lib.* 9. *ad Edictum.*

IN obscuris inspici solere quod verisimilius est, aut quod plerumque fieri solet.

115.

115. *Idem lib.* 10. *ad Edictum.*

SI quis obligatione liberatus sit, potest videri cepisse.

1 ¶ Non potest videri accepisse, qui stipulatus potest exceptione summoveri.

116. *Ulpianus lib.* 11. *ad Edictum.*

NIhil consensui tam contrarium est, qui ac bonæ fidei judicia sustinet, quam vis atque metus: quem comprobare, contra bonos mores est.

1 ¶ Non capitur, qui jus publicum sequitur.

2 ¶ Non videntur, qui errant consentire.

117. *Paulus lib.* 11. *ad Edictum.*

PRætor bonorum possessorem hæredis loco in omni causa habet.

118. *Ulpianus lib.* 12. *ad Edictum.*

QUi in servitute est, usucapere non potest: nam cum possideatur, possidere non videtur.

119. *Idem lib.* 13. *ad Edictum.*

NOn alienat, qui duntaxat omittit possessionem.

120. *Paulus lib.* 12. *ad Edictum.*

NEmo plus commodi hæredi suo relinquit, quam ipse habuit.

121. *Idem lib.* 13. *ad Edictum.*

QUi non facit, quod facere debet, videtur facere adversus ea, quia non facit. & qui facit, quod facere non debet, non videtur facere id quod facere jussus est.

122. *Gajus lib.* 5. *ad Edict. Prov.*

LIbertas omnibus rebus favorabilior est.

123. *Ulpianus lib.* 14. *ad Edictum.*

NEmo alieno nomine lege agere potest.

1 ¶ Temporaria permutatio jus provinciæ non innovat.

124. *Paulus lib.* 16. *ad Edictum.*

UBi non voce, sed præsentia opus est, mutus, si intellectum habet, potest videri respondere. idem in surdo. hic quidem & respondere potest.

1 ¶ Furiosus absentis loco est, & ita Pomponius libro primo Epistolarum scribit.

125. *Gajus lib.* 5. *ad Edict. Prov.*

FAvorabiliores rei potius, quam actores, habentur.

126.

126. *Ulpianus lib. 15. ad Edictum.*

NEmo prædo est, qui pretium numeravit.

1 ¶ Locupletior non est factus, qui libertum acquisierit.

2 ¶ Cum de lucro duorum quæratur, melior est causa possidentis.

127. *Paulus lib. 20. ad Edictum.*

CUm prætor in hæredem dat actionem quatenus ad eum pervenit, sufficit, si vel momento ad eum pervenit ex dolo defuncti.

128. *Idem lib. 19. ad Edictum.*

IN pari causa possessor potior haberi debet.

1 ¶ Hi, qui in universum jus succedunt, hæredis loco habentur.

129. *Idem lib. 21. ad Edictum.*

NIhil dolo creditor facit, qui suum recipit.

1 ¶ Cum principalis causa non consistit, ne ea quidem quæ sequuntur, locum habent.

130. *Ulpianus lib. 18. ad Edictum.*

NUnquam actiones, præsertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.

131. *Paulus lib. 22. ad Edictum.*

QUi dolo desierit possidere, pro possidente damnatur: quia pro possessione dolus est.

132. *Gajus lib. 7. ad Edict. Prov.*

IMperitia culpæ adnumeratur.

133. *Idem lib. 8. ad Edict. Prov.*

MElior conditio nostra per servos fieri potest: deterior fieri non potest.

134. *Ulpianus lib. 21. ad Edictum.*

NOn fraudantur creditores, cum quid non acquiritur à debitore: sed cum quid de bonis diminuitur.

1 ¶ Nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest.

135. *Idem lib. 23. ad Edictum.*

EA quæ dari impossibilia sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non adjectis habentur.

136. *Paulus lib. 18. ad Edictum.*

BOna fides tantundem possidenti præstat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non est.

137. *Ulpianus lib. 25. ad Edictum.*

QUi auctore judice comparavit, bonæ fidei possessor est.

138. *Paulus lib. 27. ad Edictum.*

OMnis hæreditas, quamvis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur.

1 ¶ Nunquam crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatio.

139. *Gajus libro ad Edictum prætoris urbani.*

OMnes actiones quæ morte aut tempore pereunt, semel inclusæ judicio salvæ permanent.

1 ¶ Non videtur perfecte cujusque id esse, quod ex casu auferri potest.

140. *Ulpianus lib. 56. ad Edictum.*

ABsentia ejus, qui reipublicæ causa abest, neque ei, neque alii damnosa esse debet.

141. *Paulus lib. 54. ad Edictum.*

QUod contra rationem juris receptum est, non est producendum ad consequentia.

1 ¶ Uni duo pro solido hæredes esse non possunt.

142. *Idem lib. 56. ad Edictum.*

QUi tacet, non utique fatetur: sed tamen verum est eum non negare.

143. *Ulpianus lib. 62. ad Edictum.*

QUod ipsis, qui contraxerunt, obstat, & successoribus eorum obstabit.

144. *Paulus lib. 62. ad Edictum.*

NOn omne, quod licet, honestum est.

1 ¶ In stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.

145. *Ulpianus lib. 66. ad Edictum.*

NEmo videtur fraudare eos qui sciunt & consentiunt.

146. *Paulus lib. 62. ad Edictum.*

QUod quis dum servus est, egit, proficere libero facto non potest.

147. *Gajus lib. 24. ad Edict. Prov.*

SEmper specialia generalibus insunt.

148. *Paulus lib. 16. brevis Edicti.*

CUjus effectus omnibus prodest, ejus & partes ad omnes pertinent.

149. *Ulpianus lib. 67. ad Edictum.*

EX qua persona quis lucrum capit, ejus factum præstare debet. 150.

150. *Idem lib. 68. ad Edictum.*

PArem esse conditionem oportet ejus, qui quid possideat vel habeat: atque ejus, cujus dolo malo factum sit, quo minus possideret vel haberet.

151. *Paulus lib. 64. ad Edictum.*

NEmo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere jus non habet.

152. *Ulpianus lib. 69. ad Edictum.*

HOc jure utimur: ut, quidquid omnino per vim fiat, aut in vis publicæ aut in vis privatæ crimen incidat.

1 ¶ Dejicit, & qui mandat.

2 ¶ In maleficio ratihabitio mandato comparatur.

3 ¶ In contractibus quibus doli præstatio vel bona fides inest, hæres in solidum tenetur.

153. *Paulus lib. 65. ad Edictum.*

FEre quibuscunque modis obligamur, hisdem in contrarium actis liberamur: cum quibus modis acquirimus, hisdem in contrarium actis amittimus. ut igitur nulla possessio acquiri nisi animo & corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum.

154. *Ulpianus lib. 70. ad Edictum.*

CUm par delictum est duorum, semper oneratur petitor, & melior habetur possessoris causa: sicuti fit cum de dolo excipitur petitoris. neque enim datur talis replicatio petitori, *Aut si rei quoque in ea re dolo actum sit.*

1. ¶ Illi debet permitti pœnam petere, qui in ipsam non incidit.

155. *Paulus lib. 65. ad Edictum.*

FActum cuique suum, non adversario nocere debet.

1 ¶ Non videtur vim facere, qui jure suo utitur, & ordinaria actione experitur.

2 ¶ In pœnalibus causis benignius interpretandum est.

156. *Idem lib. 70. ad Edictum.*

INvitus nemo rem cogitur defendere.

1 ¶ Cui damus actiones, eidem & exceptionem competere multo magis quis dixerit.

2 ¶ Cum quis in alius locum successerit, non est

æquum ei nocere hoc, quod adversus eum nocuit, in cujus locum successit.

3 ¶ Plerumque emptoris eadem causa esse debet circa petendum ac defendendum, quæ fuit auctoris.

4 ¶ Quod cuique pro eo præstatur, invito non tribuitur.

157. *Idem lib. 71. ad Edictum.*

AD ea quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur servis, si vel dominis, vel his, qui vice dominorum sunt, veluti tutoribus & curatoribus, obtemperaverint.

1 ¶ Semper qui dolo fecit, quominus haberet, pro eo habendus est, ac si haberet.

2 ¶ In contractibus successores ex dolo eorum (quibus) successerunt, non tantum in id quod pervenit, verum etiam in solidum tenentur: hoc est unusquisque pro ea parte qua hæres est.

158. *Gajus lib. 26. ad Edictum Prov.*

CReditor qui permittit rem venire, pignus dimittit.

159. *Paulus lib. 70. ad Edictum.*

NOn ut ex pluribus caussis deberi nobis idem potest, ita ex pluribus caussis idem possit nostrum esse.

160. *Ulpianus lib. 76. ad Edictum.*

ALiud est vendere, aliud vendenti consentire.

1 ¶ Refertur ad universos, quod publice fit per majorem partem.

2 ¶ Absurdum est, plus juris habere eum cui legatus sit fundus, quam hæredem, aut ipsum testatorem si viveret.

161. *Idem lib. 77. ad Edictum.*

IN jure civili receptum est, quotiens per eum, cujus interest conditionem non impleri, fiat quo minus impleatur: perinde haberi, ac si impleta conditio fuisset. quod ad libertatem, & legata, & ad hæredum institutiones perducitur. quibus exemplis stipulationes quoque committuntur, cum per promissorem factum esset, quo minus stipulator conditioni pareret.

162. *Paulus lib. 70. ad Edictum.*

QUæ propter necessitatem recepta sunt, non debent in argumentum trahi.

163. *Ulpianus lib. 55. ad Edictum.*

Cujus est donandi, eidem & vendendi, & concedendi jus est.

164. *Paulus lib. 51. ad Edictum.*

Poenalia judicia semel accepta, in hæredes transmitti possunt.

165. *Ulpianus lib. 53. ad Edictum.*

Cum quis possit alienare, poterit & consentire alienationi. Cui autem donare non conceditur, probandum erit, nec si donationis causa consenserit, ratam ejus voluntatem habendam.

166. *Paulus lib. 48. ad Edictum.*

Qui rem alienam defendit, nunquam locuples habetur.

167. *Idem lib. 49. ad Edictum.*

Non videntur data, quæ eo tempore quo dentur, accipientis non fiunt.

1 ¶ Qui jussu judicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere, qui parere necesse habet.

168. *Idem lib. 1. ad Plautium.*

Rapienda occasio est, quæ præbet benignius responsum.

1 ¶ Quod factum est, cum in obscuro sit, ex affectione cujusque capit interpretationem.

169. *Idem lib. 2. ad Plautium.*

Is damnum dat, qui jubet dare. ejus vero nulla culpa est, cui parere necesse sit.

1 ¶ Quod pendet, non est pro eo quasi sit.

170. *Idem lib. 3. ad Plautium.*

Factum à judice quod ad officium ejus non pertinet, ratum non est.

171. *Idem lib. 4. ad Plautium.*

Nemo ideo obligatur, quia recepturus est ab alio, quod præstiterit.

172. *Idem lib. 5. ad Plautium.*

In contrahenda venditione ambiguum pactum contra venditorem interpretandum est.

1 ¶ Ambigua autem intentio ita accipienda est, ut res salva actori sit.

173. *Idem lib. 6. ad Plautium.*

In condemnatione personarum, quæ in id quod facere possunt damnantur, non totum quod habent, ex-

extorquendum eſt: ſed & ipſarum ratio habenda eſt, ne egeant.

1 ¶ Cum & verbum *Reſtituas* lege invenitur, etſi non ſpecialiter de fructibus additum eſt: tamen etiam fructus ſunt reſtituendi.

2 ¶ Unicuique ſua mora nocet. quod & in duobus reis promittendi obſervatur.

3 ¶ Dolo facit, qui petit quod redditurus eſt.

174. *Idem lib.* 8. *ad Plautium.*

QUi poteſt facere, ut poſſit conditioni parere, jam poſſe videtur.

1 ¶ Quod quis ſi velit habere non poteſt, id repudiare non poteſt.

175. *Idem lib.* 11. *ad Plautium.*

IN his quæ officium per liberas fieri perſonas leges deſiderant, ſervus intervenire non poteſt.

1 ¶ Non debeo melioris conditionis eſſe, quam auctor meus, à quo jus in me tranſit.

176. *Idem lib.* 13. *ad Plautium.*

NOn eſt ſingulis concedendum, quod per magiſtratum publice poſſit fieri: ne occaſio ſit majoris tumultus faciendi.

1 ¶ Infinita æſtimatio eſt libertatis, & neceſſitudinis.

177. *Idem lib.* 14. *ad Plautium.*

QUi in jus, vel dominium alterius ſuccedit, jure ejus uti debet.

1 ¶ Nemo videtur dolo exequi, qui ignorat cauſam, cur non debeat petere.

178. *Idem lib.* 15. *ad Plautium.*

CUm principalis cauſa non conſiſtat, plerumque ne ea quidem quæ ſequuntur, locum habent.

179. *Idem lib.* 16. *ad Plautium.*

IN obſcura voluntate manumittentis favendum eſt libertati.

180. *Idem lib.* 17. *ad Plautium.*

QUod juſſu alterius ſolvitur, pro eo eſt, quaſi ipſi ſolutum eſſet.

181. *Idem lib.* 1. *ad Vitellium.*

SI nemo ſubiit hæreditatem, omnis vis teſtamenti ſolvitur.

182.

182. *Idem lib. 3. ad Vitellium.*

QUod nullius esse potest, id ut alicujus fieret, nulla obligatio valet efficere.

183. *Marcellus lib. 3. Digestorum.*

ETsi nihil facile mutandum est ex solennibus, tamen ubi æquitas evidens poscit, subveniendum est.

184. *Celsus lib. 7. Digestorum.*

VAni timoris justa excusatio non est.

185. *Idem lib. 8. Digestorum.*

IMpossibilium nulla obligatio est.

186. *Idem lib. 12. Digestorum.*

NIhil peti potest ante id tempus, quo per rerum naturam persolvi possit. & cum solvendi tempus obligationi additur, nisi eo præterito peti non potest.

187. *Idem lib. 16. Digestorum.*

SI quis prægnantem uxorem reliquit, non videtur sine liberis decessisse.

188. *Idem lib. 17. Digestorum.*

UBi pugnantia inter se in testamento juberentur, neutrum ratum est.

1 ¶ Quæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt.

189. *Idem lib. 13. Digestorum.*

PUpillus nec velle nec nolle in ea ætate, nisi apposita tutoris auctoritate creditur: nam quod animi judicio fit, in eo tutoris auctoritas necessaria est.

190. *Idem lib. 24.* Digestorum.

QUod evincitur, in bonis non est.

191. *Idem lib. 33. Digestorum.*

NEratius consultus, an quod beneficium dare se quasi viventi Cæsar rescripserat, jam defuncto dedisse existimaretur, respondit, non videri sibi principem, quod ei, quem vivere existimabat, concessisset, defuncto concessisse. quem tamen modum esse beneficii sui vellet, ipsius æstimationem esse.

192. *Marcellus lib. 29. Digestorum.*

EA, quæ in partes dividi non possunt, solida à singulis hæredibus debentur.

1 ¶ In re dubia benigniorem interpretationem sequi, non minus justius est, quam tutius.

193. *Celsus lib. 38. Digestorum.*

OMnia fere jura hæredum perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis hæredes exstitissent.

194. *Modestinus lib. 6. Differentiarum.*

QUi per successionem quamvis longissimam defuncto hæredes constiterunt, non minus hæredes intelliguntur, quam qui principaliter hæredes existunt.

195. *Idem lib. 7. Differentiarum.*

EXpressa nocent, non expressa non nocent.

196. *Idem lib. 8. Regularum.*

PRivilegia quædam causæ sunt, quædam personæ. & ideo quædam ad hæredem transmittuntur, quæ causæ sunt. quæ personæ sunt, ad hæredem non transeunt.

197. *Idem libro singulari de ritu nuptiarum.*

SEmper in conjunctionibus non solum quid liceat, considerandum est: sed & quid honestum sit.

198. *Javolenus lib. 13. ex Cassio.*

NEque in interdicto, neque in cæteris causis, pupillo nocere oportet dolum tutoris, sive solvendo est, sive non est.

199. *Idem lib. 6. Epistolarum.*

NOn potest dolo carere, qui imperio magistratus non paruit.

200. *Idem lib. 7. Epistolarum.*

QUotiens nihil sine captione investigari potest, eligendum est quod minimum habeat iniquitatis.

201. *Idem lib. 10. Epistolarum.*

OMnia, quæ ex testamento proficiscuntur, ita statum eventus capiunt, si initium quoque sine vitio ceperint.

202. *Idem lib. 11. Epistolarum.*

OMnis definitio in jure civili periculosa est: parum est enim ut non subverti posset.

203. *Pomponius lib. 8. ad Qu. Mucium.*

QUod quis ex culpa sua damnum sentit, non intelligitur damnum sentire.

204. *Idem lib. 28. ad Qu. Mucium.*

MInus est actionem habere, quam rem.

205. *Idem lib. 39. ad Qu. Mucium.*

PLerumque fit, ut etiam ea quæ nobis abire possint, proinde in eo statu sint, atque si non essent

ejus

ejus conditionis, ut abire possent. & ideo, quod fisco obligamus, & vindicare interdum, & alienare, & servitutem in prædio imponere possumus.

206. *Idem lib. 9. ex variis lectionibus.*

Jure naturæ æquum est, neminem cum alterius detrimento & injuria fieri locupletiorem.

207. *Ulpianus lib. 1. ad leg. Jul. & Pap.*

Res judicata pro veritate accipitur.

208. *Paulus lib. 3. ad leg. Jul. & Pap.*

Non potest videri desiisse habere, qui nunquam habuit.

209. *Ulpianus lib. 4. ad leg. Jul. & Pap.*

Servitutem mortalitati fere comparamus.

210. *Licinnius Rufinus lib. 2. Regularum.*

Quæ ab initio inutilis fuit institutio, ex postfacto convalescere non potest.

211. *Paulus lib. 59. ad Edictum.*

Servus reipublicæ causa abesse non potest.

FINIS.

ARNOLDI CORVINI à BELDEREN, J.C.

Titulus XVI. Libri L. Digestorum

DE VERBORUM SIGNIFICATIONE,

Contractus, & secundum ordinem Alphabeticum digestus.

A

A*Besse* res videntur, quarum corpus manet, forma mutata est. *l. mulieris* 13. ¶. 1. Quoniam plerumque plus est in manus pretio, quam in re. *d. l.* 13. ¶. 1.

Abest & ea res, quæ in rebus humanis non est. *d. l.* ¶. *fin.*

Abesse res videtur quæ corrupta redditur, si ejus pretium in arte positum. *l. Labeo.* 14.

Abesse ei res videtur, cui pretium abest. *d. l.* 14.

Abesse desinere videtur res tunc, cum sic redit in potestatem, ne amittere ejus possessionem possimus. *d. l. mulieris.* 13. ¶. *pen.*

Abest qui extra continentia Urbis est; non qui intra. *l. Collegarum.* 173. ¶. 1. *l. absentem.* 199.

Abesse non videtur, qui ab hostibus captus; sed qui à latronibus detinetur. *d. l. absentem.* ¶. *fin.*

Absens est, qui non est eo in loco, in quo petitur. *l. absentem.* 199. *in princ.*

Abrogatur legi, cum prorsus tollitur. *Derogatur*, cum pars detrahitur. *l. derogatur.* 102.

Accidere verbo, etiam vulgi sermone mors significatur. *l. in vulgari.* 162. *in fin.*

Accipere, est etsi quis non accepit ut habeat. *Capere*, cum effectu accipitur: ideoque non videtur quis capere, quod erat restiturus. *l. aliud est.* 71.

Ἀκρόδρυα omnes arborum species, (*id est, extremitates*,) appellantur. *l. qui venenum.* 236. ¶. *fin.*

Actionis verbo non continetur exceptio. *l. verbum opor-*

oportebit. 8. ¶. 1. Continetur persecutio. *l. actionis verbo*. 34.

Actio omnis dicitur, sive in personam, sive in rem sit petitio, sed plerumque personales solemus dicere. *Petitionis* verbo in rem actiones significari videntur. *Persecutionis* verbo extraordinariæ persecutiones continentur. *l. pecuniæ*. 178. ¶. 2.

Adulterum, *Aleatorem*, *Furem*, quanquam aliqua significatione ex animi propositione cujusque sola quis dicere posset; tamen oportet hæc crimina assumpto actu intelligi. *l. fugitivus*. 225. *vers. nam &*.

Adulterium, in nuptam: *Stuprum*, in viduam committitur: sed lex Julia de adulteriis hoc verbo indifferenter utitur. *l. inter stuprum*. 101. *in princ.*

Advena est, quem Græc. ἄποικον (*id est, domo profugum, colonum advenientem*) appellant. *l. pupillus*. 239. ¶. 4.

Ædes optimæ maximæ sunt, quæ liberæ & nulli serviunt. *l. qui uti optima*. 90.

Ædificia urbana, ædes, *rustica*, villæ in usu dicuntur. *l. fundi*. 211.

Ædificii est plumbum, quod tegulis ponitur: non quod hypæthri tegendi causâ ponitur. *l. malum*. 242. ¶. 2.

Ædium non sunt, statuæ affixæ basibus structilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut si similiter cohæreant lychni. *l. statua*. 245. Est prothyrum. *d. l.* 245. ¶. *fin.*

Æs, etiam aureos nummos dicimus. *l. etiam*. 159.

Æs alienum est quod nos aliis debemus. *Æs suum* est, quod alii nobis debent. *l. cedere*. 213. ¶. 1.

Ager, est locus sine villa. *l. ager*. 27. *in pr.*

Ager, est si species fundi ad usum hominis comparatur. *l. quæstio est*. 115.

Ager, est locus sine ædificio, rure: qui in Urbe *area* dicitur. *l. fundi*. 211.

Agere (*Actum*) generale verbum est, sive verbis, sive re quid agatur. *Gestum* rem significat sine verbis factam. *l. Labeo*. 19.

Agi dicimus propriè quæ animalia sunt. *Ferri* quæ quis suo corpore bajulat. *Portari*, ea quæ quis jumento secum ducit. *l. ferri*. 235.

Aleator, *vide* Adulter.

Alienationis verbum etiam usucapionem continet. vix enim

enim est ut non videatur *alienare* qui patitur usucapi. *l. alienationis.* 28. *in princ.*

Alienare etiam dicitur, qui non utendo amisit servitutes. *d. l.* 28. *vers. eum.*

Alienare non intelligitur, qui non utitur occasione acquirendi. *d. l.* 28. *vers. qui occasione.*

Alienatum non proprie dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet. *l. alienatum.* 67. *in princ.*

Aliquorum esse prædia dicimus, non utique communiter habentium, sed vel alio aliud habente. *l. littus est.* 96. ¶. 1.

Ambiguè qui loquitur, id loquitur, quod ex his quæ significantur sensit. *l. Nepos.* 125. *vers. nam qui.*

Amicos appellare debemus, non levi notitia conjunctos, sed quibus fuerunt jura cum patrefamilias, honestis familiaritatis quæsita rationibus. *l. lata culpa.* 223. ¶ 1.

Amisisse rem videtur, qui adversus nullum ejus persequendæ actionem habet. *l. Labeo.* 14. ¶ *fin.*

Amphoræ, cum vinum habent, in vasis vinariis sunt; non cum sunt inanes; quia aliud in his addi possit. *l. vinaria vasa.* 206. *in fin.*

Amplius (verbum) ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur: sicuti ex contrario *Minus solutum* videtur, etiamsi nihil esset exactum. *l. verbum.* 82.

Angiportum, *vide* Portus.

Anniculus amittitur, qui extremo anni die moritur. *l. anniculus.* 132. *in princ.*

Anniculus non statim ut natus est, sed trecentesimo sexagesimo quinto die dicitur, incipiente plane non exacto die. *l. anniculus.* 134.

Annum civiliter, non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus. *d. l.* 134. *in fin.*

Ante diem decimum Kalendarum, *Post diem decimum Kalendarum*; neutro sermone undecim dies significantur. *d. l. anniculus.* 132.

Ἄποικος, *vide* Advena.

Apostoli vulgo dicuntur literæ dimissoriæ: sic dictæ, quod causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur. *l. dimissoriæ.* 106.

Ἀποτέλεσμα est, ex opere facto, corpus perfectum. *l. rei.* 5. ¶ 1.

Apud

Apud te eſt, quod qualiter qualiter à te tenetur. *Penes* te eſt, quod quodammodo poſſidetur. *Penes te* amplius eſt, quam *apud te. l. penes te.* 63.

Arbitratu Lucii Titii fieri, (verba illa) jus ſignificant & in ſervum non cadunt. *l. illa verba.* 68.

Area, *vide* Ager.

Armorum appellatio non utique ſcuta & gladios & galeas ſignificat, ſed & fuſtes & lapides. *l. armorum.* 41.

Armentorum magis generis boves, quam jumentorum appellantur. *l. boves.* 89. *in princ.*

Artemon, non eſt navis pars ſed adjectamento. *Malum* eſt: quia pleræque naves ſine eo eſſent inutiles. *l. malum.* 242. *in princ.*

Adſignare libertum, eſt teſtificari cujus ex liberis libertum eum eſſe voluit. *l. adſignare.* 107.

Aut, & disjunctivæ & ſubdisjunctivæ orationis eſt, e. g. *Ille aut Ille.* Disjunctivum eſt, quorum uno poſito, alterum tolli neceſſe eſt; ut *aut dies, aut nox eſt.* Subdisjunctivi duo ſunt genera; Unum cum ex propoſitis finibus, ita non poteſt uterque eſſe; ut poſſit neuter eſſe: *e. g. aut ſedet, aut ambulat.* Alterum, cum ex propoſitis finibus, ita non poteſt neuter eſſe, ut poſſit utrumque eſſe: e. g. *omne animal aut facit, aut patitur. l. hac verba.* 124.

B

Βέλος Græci dicunt, quod nos *Telum* dicimus. *l. ſi calvitur.* 233. ¶ 2.

Biſſextum Kalendis cum eſt, nihil refert utrum priore, an poſteriore die quis natus ſit; & deinceps ſextum Kalendas ejus natalis dies eſt. Nam id biduum pro uno die habetur, ſed poſterior dies intercalatur, non prior. Ideo quo anno intercalatum non eſt, ſexto Kalendas natus, cum Biſſextum Kalendis eſt, priorem diem natalem habet. *l. cum biſſextum.* 98. *in princ.*

Bona intelliguntur cujuſque quæ deducto ære alieno ſuperſunt. *l. ſubſignatum.* 39. ¶ 1.

Bona concedendo, Princeps videtur etiam obligationes concedere. *l. Princeps.* 21.

Bona proprie dici non poſſunt, quæ plus incommodi, quam commodi habent. *l. proprie bona.* 83.

Bonorum appellatio aut naturalis eſt, aut civilis. Natura-

raliter bona dicuntur quæ beant. *l. bonorum.* 49. *in princ.*

In *Bonis* noſtris ſunt, non ſolum quæ dominii noſtri ſunt, ſed & quæ bona fide poſſidentur. *d. l. bonorum.* 49. *verſ. in bonis.*

Bona ſervus habere non poteſt, quemadmodum nec paterfamilias peculium. *l. paterfamilias.* 182.

Bona civitatis abuſive publica dicta ſunt: Sola enim ea publica ſunt quæ Populi Romani ſunt. *l. bona. Civitatis.* 15.

In *Bonis* ſunt, & quæ ſuperficiaria ſunt; item ſi quid eſt in actionibus, petitionibus, perſecutionibus. *l. bonorum.* 49.

Bonorum appellatio univerſitatem quandam & jus ſucceſſionis demonſtrat. *l. bonorum.* 208.

Boves, *vide* Armentorum nomina.

C

C*Apere.* Cepiſſe quis intelligitur, quamvis alii acquiſivit. *l. cepiſſe.* 140.

Capere aliud eſt, aliud accipere. *l. aliud eſt capere.* 71. *Vide* Accipere.

Cæterorum & reliquorum appellatione, etiam omnes continentur. *l. cæterorum.* 160.

Calumniatores appellati ſunt, quia per fraudem & fruſtrationem alios vexarent litibus. Unde & *Cavillatio* dicta eſt. *l.* 233. *in princ.*

Capitalis, licet Latine loquentibus, omnis cauſa exiſtimationis videatur: tamen appellatio capitalis mortis aut amiſſionis civitatis intelligenda eſt. *l. licet capitalis.* 103.

Carbonum appellatione materia non continetur. *Titiones & alia ligna cocta* ne fumum faciant, non ligno, nec carboni adnumerabimus; ſed magis eſt ut proprium genus faciant. *Sulphurata de ligno* eandem habent definitionem. *Ad faces comparata* non erunt quoque lignorum appellatione comprehenſa, niſi hæc ſit voluntas. Idem & de *nucleis olivarum*, & de *balanis*, vel ſi qui alii nuclei. De pinu integri ſtrobili ligni appellatione continentur. *l. Carbonum.* 167.

Cavillationis (Græce σωρίτης id eſt acervalis ſyllogiſmus) natura eſt, ut ab evidenter veris per breviſſimas mutationes diſputatio ad ea quæ evidenter

falſa

falsa sunt perducatur. *l. natura cavillationis.* 177. *l. si calvitur.* 233.

Cautum intelligitur, sive personis, sive rebus cautum sit. *l. habere.* 188. ¶ 1.

Cedere diem, significat incipere deberi pecuniam: *Venire diem*, eum diem venisse, quo peti possit. Ubi *pure* quis stipulatus est, & cessit & venit dies: Ubi *in diem* cessit, nondum venit: Ubi *sub conditione*, nec cessit, nec venit pendente conditione. *l. cedere diem.* 213. *in princ.*

Censeri, est constituere & præcipere. *l. censeri.* 111.

Centum aureos in funus aut monumentum ut hæres consumeret, cum in testamento scriptum sit, non licet minus consumere, licet amplius. *l. cum in testamento.* 202.

Civitates privatorum loco habentur. Publica appellatio in compluribus causis ad populum Romanum respicit. *l. eum qui.* 16.

Cognoscere instrumenta, est relegere & recognoscere. Dispungere, conferre accepta & data. *l. cognoscere.* 56. *in princ.*

Collegarum appellatione continentur, qui sunt ejusdem potestatis. *l. Collegarum.* 173. *in princ.*

Collegium tres faciunt. *l. Neratius Priscus.* 85.

Commendare, est deponere. *l. commendare.* 186.

cum Commodum erit; hoc est, cum sine incommodo meo potero; vel cum salva dignitate mea potero; vel cum deducto ære alieno potero. *l. Nepos Proculo.* 125.

Commune, *vide* Suum.

Conjunctio nonnunquam pro *Disjunctione* accipitur; *l. conjunctionem* 29. & viceversa: ut & interdum *Soluta* pro *Separatis*: *l. sæpe ita.* 53. *in princ.* Nam cum apud veteres dicitur *Adgnatorum Gentiliumque* pro separatione accipitur: Cum *Super pecunia tutelave sua*; tutor separatim sine pecunia dari non potest. Cum *Quod dedi aut donavi*, utraque continemus: Cum *Quod eum dare aut facere oportet*; quodvis eorum probare sufficit: Cum dicit Prætor, *Si domum, munus, operas redemerit*; si omnia imposita sunt, omnia redimenda; si quædam, cætera non desiderabuntur. *d. l. sæpe. in princ.*

Conjunctio triplici modo intelligitur; aut enim re per se contingit; aut re & verbis; aut verbis tantum. *l. triplici modo.* 142.

Continentes Provinciæ sunt quæ Italiæ sunt junctæ; ut Gallia; imo & Sicilia; cum modico freto Italia dividatur. *l. notionem.* 99. ¶ 1.

Contractus, est ultro citroque obligatio; Græcè *συνάλλαγμα*. *l. Labeo.* 19.

Verba *Contraxerunt*, *Gesserunt*, non pertinent ad testandi jus. *l. verba.* 20.

In *Conventionibus* contrahentium voluntatem potius, quam verba spectari placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locaverint, ut ad hæredem ejus qui suscepit pertineret: jus hæredum ad legatarium quoque transferri potuit. *l. in conventionibus.* 219.

Coram Titio aliquid facere jussus, non videtur præsente eo fecisse, nisi is intelligat. Scire autem, non etiam velle is debet. Nam & eo invito recte fit quod jussum est. *l. coram Titio.* 209.

Creditores sunt omnes quibus debetur ex quacunque actione, vel persecutione, vel Jure Civili sine ulla exceptionis perpetuæ remotione, vel honorario vel extraordinario; sive pure, sive in diem, sive sub conditione. Quod si natura debeatur, non sunt loco Creditorum. Si non sit mutua pecunia, sed contractus, Creditores accipiuntur. *l. creditores.* 10.

Creditorum appellatione accipiuntur omnes quibus ex qualibet causa debetur. *l. creditorum.* 11.

Creditoris loco accipi potest, etsi ex delicto debeatur. *l. ut si cui ex empto.* 12. Si ex populari causa, ante litis contestationem recte dicitur creditoris loco non esse, postea esse. *d. l.* 12.

Creditor est, qui exceptione perpetua summoveri non potest. Qui temporalem exceptionem timet, similis est conditionali creditori. *l. creditor autem est.* 55.

Creditores conditionales dicuntur & hi quibus nondum competit actio, est autem competitura; vel spem habent ut competat. *l. conditionales.* 54.

Culpa, est magna negligentia; *magna culpa* est dolus. *l. magna.* 226.

Culpa lata, est nimia negligentia; id est, non intel-

ligere

ligere quod omnes intelligunt: *l. cedere diem.* 213. ¶ *fin.* ut & ejus est finis. *l. latæ culpæ.* 223. *in princ.*

Inter conditionem; *Cum fari potuerit*, & *Postquam fari potuerit*, multum interest. Nam posterior scriptura uberior est, arctior prior; quæ id tantummodo tempus significat, quo primum fari possit. *l. inter illam.* 217.

Custodiæ appellatione, publica tantum custodia: *Vinculorum* vero, vel privata, vel publica vincula continentur. *l. vinculorum.* 224.

D

Debitor, is est, à quo invito exigi pecunia potest. *l. debitor.* 108.

Verbum *debuit*, omnem omnino actionem comprehendit, sive civilis, sive honoraria, sive fideicommissi fuit persecutio. *l. pecuniæ.* 178. ¶ *fin.*

Decuriones, dicti ex eo quod cum Coloniæ deducerentur, decima pars eorum, consilii publici gratia conscribebatur. *l. pupillus.* 239. ¶ *decuriones.* 5.

Dedisse etiam intelligitur is, qui permutavit, vel compensavit. *l. dedisse.* 76.

Delata hæreditas intelligitur, quam quis adeundo possit consequi: *l. delata.* 151.

Derogare: *vide* Abrogare.

Deterius jus fundi non esse: *vide* Optimus maximus uti esset.

Detestari, est absenti denunciare. *l. subsignatum.* 39. ¶ 2.

Detestatio, est denuntiatio facta cum testatione. *l. detestatio.* 40.

Detestatum, est testatione denuntiatum. *l. plebs.* 238. ¶ 1.

Dimissoriæ literæ: *vide* Apostoli.

Disjunctum: *vide* Conjuncta. *Item* Aut.

Dispungere: *vide* Cognoscere.

Divortium dicitur fieri inter virum & uxorem. *Repudium* vero sponsæ remitti videtur. Quod & in uxoris personam non absurde cadit. *l inter stuprum.* 101. ¶ 1.

Divortium inter & *Repudium* hoc interest; quod repudiari etiam futurum matrimonium potest; non recte autem sponsa divortisse dicitur. quod divortium ex eo dictum est, quod in diversas partes eunt qui discedunt. *l. inter divortium.* 191.

Dolia & *Seria* tamdiu vinaria vasa sunt, quamdiu vi-

vinum habent. *l. vinaria vasa.* 206.

Dolus: *vide* Culpa.

Dolus malus cui rei (aberit,) afuerit, hæc verba generaliter comprehendunt omnem dolum, quicunque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio est interposita. *l. hæc verba.* 69.

Domus unicuique nostrum existimanda, ubi quisque sedes & tabulas habet, suarumque rerum constitutionem fecit. *l. in Lege Censoria.* 203. *vers. Igitur.*

Donationis verbum simpliciter loquendo, omnem donationem comprehendere videtur, sive mortis causa sive non mortis causa fuerit. *l. alienatum.* 67. ¶ 1.

Inter *Donum* & *Munus* hoc interest, quod inter genus & speciem; *Donum* genus est, *Munus* species. Munus est donum cum causa. *l. inter donum.* 194.

Dona proprie sunt, quæ nulla necessitate juris, officii, sed sponte præstantur. *Munus* proprie quod necessario obimus, lege, more, imperiove ejus qui jubendi habet potestatem. *l. munus.* 214. Summa in hoc ventum est, ut non quodcunque *Munus*, id & *Donum* accipiatur: at quod *Donum* fuerit, id *Munus* recte dicitur. *d. l.* 214.

E

Edere rationes & *Reddere* differunt, nec is qui edere jussus est, reliquum reddere debet. Nam & Argentarius edere rationes videtur, etiamsi quod reliquum sit apud eum non solvat. *l. boves.* 89. ¶ 2.

Emptor bonæ fidei est, qui ignoravit eam rem esse alienam, aut putavit, eum qui vendidit, jus vendendi habere. *l. bona fide.* 109.

Erronem & *Fugitivum*, non secundum propositionem solam, sed cum aliquo actu intelligi constat. *l. fugitivus.* 225.

Erit, interdum etiam præteritum, nec solum futurum tempus demonstrat. Item *Est*, utrumque tempus significat. *l. verbum Erit.* 123.

Exactæ pecuniæ verbum, & ad solutiouum, & ad delegationem referendum. *l. verbum exacta.* 187.

Exhibere, est præsentiam corporis præbere. *Restituere*, est etiam possessorem facere, fructusque reddere: aliaque præterea restitutionis verbo continentur. *l. plus in restitutione.* 22.

Exhi-

Exhibet, qui præstat ejus de quo agitur præsentiam. Qui *sistit*, præstat ejus de quo agitur præsentiam, nec tamen eum *exhibet*. *Restituit* non tantum, qui solum corpus, sed etiam omnem rem conditionemque redditâ causa præstat: & tota *Restitutio* est Juris interpretatio. *l. ult.*

Ex legibus (verbum) sic accipiendum est, tam ex Legum sententia, quam ex verbis. *l. nominis. 6.* ¶. 1.

F.

F*Abri tignarii* sunt, non tantum qui tignum dolant; sed omnes qui ædificant. *l. ferri* 235. ¶. 1.

Facere, omnem faciendi causam complectitur dandi, solvendi, numerandi, judicandi, ambulandi. *l. verbum facere.* 218.

Faciendi verbo reddendi etiam causa continetur. *l. faciendi.* 175.

ad Faces parata: *vide* Carbones.

Familiæ appellatio, & in res deducitur: ut in Leg. XII. Tabul. his verbis, *Agnatus proximus familiam habeto.* & in personas, ut cum de patrono & liberto loquatur lex, *ex ea familia* inquit, & *in eam familiam*, & hic de singularibus personis loqui constat. *l. pronuntiatio.* 195. ¶ 1.

Familiæ appellatione liberi quoque continentur. *l. detestatio.* 40. ¶ 2.

Familiæ appellatione unicus servus non continetur. nec duo quidem familiam faciunt *d. l.* 40. ¶ 3.

Familiæ appellatio refertur ad corporis cujusdam significationem, quod aut *Jure proprio* ipsorum; sic familiam dicimus plures personas quæ sunt sub unius potestate, natura aut jure subjectæ: aut *communi*; sic familiam dicimus omnium cognatorum. *d. l. pronuntiatio* 195. ¶ 2.

Familias quoque servitutium solemus appellare. *d. l. pronuntiatio.* ¶. 3.

Familiæ appellatio omnes servos comprehendit; sed & filii continentur. *d. l.* 195. ¶ 3. *in fin.*

Familia item appellatur, plurium personarum quæ ab ejusdem ultimi genitoris sanguine proficiscuntur: sicut dicimus familiam Juliam, quasi à fonte quodam memoriæ. *d. l.* 195. ¶ 4.

Fa-

Familia nomine & ipse Princeps familiæ continetur. *l. familia.* 196. *in princ.*

Mulier *familiæ* suæ caput & finis est. *d. l. pronuntiatio.* 195. ¶ *fin in fin.*

Fœminarum liberi in *familia* earum non sunt; quia qui nascuntur, patris, non matris, familiam sequuntur. *d. l. familia.* 196. ¶. 1.

Paterfamilias appellatur, qui in domo dominium habet, quamvis filium non habet: nec enim solam personam ejus, sed & jus demonstramus. *d. l. pronuntiatio.* 195. ¶ 2.

Patremfamilias & pupillum appellamus. *d. l. pronuntiatio.* ¶ 2.

Paterfamilias cum moritur, quotquot capita ei subjecta fuerunt singula familias habere incipiunt, & singuli patrumfamiliarum nomen subeunt. *d. l. pronuntiatio.* ¶ 2.

Familiam propriam habet & emancipatus, sui juris effectus. *d. l. pronuntiatio.* ¶. 2.

Familia urbana & rustica, non loco, sed genere distinguitur. *l. urbana familia.* 166. *princ.*

Falsus tutor vere dicitur qui tutor non est, sive habenti tutor datus est, sive non. *l. Paulus respondit.* 221.

Falsum testamentum, quod testamentum non est. *d. l.* 221.

Ferri *vide* Agi.

Filiæ nomen, & in posthumam cadit. *l. nomen.* 164. *in princ.*

Filium & ea mulier cum moreretur habere creditur, quæ exciso utero edere possit: sic & eum habet eo tempore filium, qui ab hostibus remeavit. *l. etiam ea mulier.* 141.

Filii appellatione omnes liberos intelligimus. *l. filii.* 84.

Filii appellatione, sicut filiafamilias sæpe continetur, ita & nepos videtur comprehendi. *l. justa* 201.

Filiorum appellatione, omnes qui ex nobis descendunt continentur. *l. liberorum.* 220. ¶ *fin.*

Filii appellatione sæpe & nepotes accipi multifariam placet. *d. l. liberorum.* 220. ¶ 1.

Quisquis mihi Filii Filiusve hæres sit, & filia significatur. *l. quisquis.* 116.

Filio Filiisque meis hosce tutores do, si scriptum est; rationabile videtur omnibus liberis in tutore dando testa-

testatorem prospicere voluisse, non masculis tantum. *l. Servius ait.* 122.

Finita, *transacta* intelligere debemus, non solum quibus controversia fuit; sed etiam quæ sine controversia sint possessa. *l. transacta* 229. Ut sunt judicia terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita. *l. ut sunt.* 230.

Fraus aliud, aliud pœna. *Fraus* enim sine pœna esse potest; non *Pœna* sine *Fraude*. *Pœna* est noxæ vindicta; *Fraus* & ipsa noxa dicitur, & quasi quædam *pœnæ* præparatio. *l. aliud fraus.* 131. *in princ.*

Fruges pro reditu appellantur, non solum (quod) frumentis aut leguminibus; verum & quod ex vinea, sylvis cæduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. Julianus scribit *fruges* omnes esse quibus homo vescatur, falsum esse: non enim carnem, aut aves ferasve, aut poma, fruges dici.

Frumentum autem id esse quod arista se teneat, recte Gallum definivisse: lupinum vero, & fabam *fruges* potius dici, quia siliqua continentur; quæ Servius in frumento contineri putat. *l. frugem.* 77.

Fugitivus est, non is qui solum consilium fugiendi à domino suscepit, licet id se facturum jactaverit; sed qui ipso facto fugæ initium mente deduxerit. *l. fugitivus.* 225. *vide* & Erro.

Fundus integrum aliquid est; & plerumque sine villa *locum* accipimus. *Locus* non est *fundus*, sed portio aliqua fundi. *Modicus locus*, *fundus* dici potest; si fundi animo eum habemus: & qualibet portio fundi, fundus dici potest, si hoc constituerimus; nec non & fundus Locus constitui potest; puta si alii eum adjunxerimus fundo. *l. locus est.* 60. *princ.*

Fundus suos habet fines; locus latere potest, quatenus determinetur & definietur. *d. l. locus est.* 60. ¶ *fin.*

Fundus, est omne quicquid solo continetur. *Ager*, si species fundi ad usum hominis comparatur. *Possessio* est, quicquid apprehendimus, cujus proprietas ad nos non pertinet. *Possessio* ergo usus, *Ager* proprietas loci est. *Prædium*, utriusque generale nomen est. Nam & *Ager* & *Possessio* hujus appellationis species sunt. *l. quæstio est* 115.

Fundi appellatione, omne ædificium, & omnis ager, con-

continetur. Sed in usu urbana ædificia, *ædes*; rustica, *villæ* dicuntur. *Ager* cum ædificio, *fundus* dicitur. *l. fundi.* 211.

Furem non esse qui dicit, de hominis proposito loquitur. *Furtis noxaque solutus* est; qui nemini furti est obligatus. *l. aliud est.* 174. *vide* & Adulter.

G.

G*Eneri* appellatione, & neptis & proneptis, tam ex filio, quam ex filia editorum, cæterarumque mariti continentur. *l. generi* 136.

Gesta inter & *facta* licet videatur quædam subtilis differentia: attamen καταχρηστικῶς id est, *abusive*; nihil inter factum & gestum interest. *l. licet.* 58. *in princ. vide* & Agere.

Glandis appellatione omnis fructus continetur. *l. qui venenum.* 236. ¶ 1.

Glans caduca est quæ ex arbore cecidit. *l. silva cædua.* 30. ¶. 4.

H.

H*Abere* id quis apud se dicitur, de quo habet actionem. Habetur enim quod peti potest. *l. id apud se.* 143.

Habere, sicut *Pervenire*, cum effectu accipiendum. *l. nomen.* 164. ¶. fin.

Habere duobus modis dicitur: altero jure dominii, altero obtinere sine interpellatione id, quod quis emerit. *l. habere.* 188.

Hæres ex illa parte Edicti, *Tum quem ei hæredem esse oportet*; hæredis hæredibus bonorum possessio non defertur. *l. ex illa.* 227. *in princ.*

Hæredis appellatione omnes significari successores credendum est, etsi verbis non sunt expressi. *l. hæredis.* 170.

Hæres per multas successiones accipitur. Nam paucis speciebus hæredis appellatio proximum continet. *l. sciendum est.* 70. *in princ.*

Hæredis appellatio non solum ad proximum hæredem, sed & ad ulteriores refertur: Nam & hæredis hæres, & deinceps, hæredis appellatione continetur. *l. hæredis.* 65.

Hæreditas nihil aliud est quam successio in universum jus quod defunctus habuit. *l. nihil est aliud hæreditas.* 24.

Ha-

Hæreditas dici ejus non poteſt, qui apud hoſtes deceſſit; quia ſervus deceſſit. *l. itinere.* 3. ¶ *fin.*

Hæreditatis appellatio etiam damnoſam hæreditatem continet; juris enim nomen eſt; ſicut & bonorum poſſeſſio. *l. hæreditatis.* 119.

Hæreditatis appellatione bonorum quoque poſſeſſio continetur. *l. hæreditatis.* 138.

Hæreditas nomen juris eſt, qui & acceſſionem & deceſſionem in ſe recipit. *l. pecuniæ.* 178. ¶ 1.

Hæreditas autem vel maxime & fructibus augetur. *l. pecuniæ.* 178. ¶ 1.

Hæreditatem quæ ex teſtamento defertur, etiam non male quis dixerit lege obvenire; quia lege XII. Tabul. teſtamentariæ hæreditates confirmantur. *l. lege obvenire.* 130.

Hæreditas delata intelligitur, quam quis adeundo poteſt conſequi. *l. delata.* 151.

Hominis appellatione tam fœmina, quam maſculus continetur. *l. hominis.* 152.

Hoſtes ſunt, qui nobis, aut quibus nos, publice bellum decrevimus. *l. hoſtes.* 118.

Hoſtes, quos nos appellamus, veteres perduelles appellarunt; per eam adjectionem indicantes cum quibus bellum eſſet. *l. quos nos hoſtes.* 234. *in princ.*

I.

Ille aut Ille, non ſolum disjunctivæ, ſed etiam ſubdisjunctivæ orationis eſt. *l. hæc verba.* 124. *in princ.*

Impenſæ neceſſariæ ſunt, quæ ſi factæ non ſint, res peritura aut deterior futura ſit. *Utiles* quæ meliorem dotem faciant, deteriorem eſſe non ſinant; ex quibus reditus mulieri acquiratur. *Voluptuariæ*, quæ ſpeciem duntaxat ornant, non etiam fructum augent. *l. impenſæ.* 79.

Immiſſum & *Projectum* differunt. *Immiſſum* eſt, quod ita fieret, ut aliquo loco quieſceret; veluti, *tigna, trabes. Projectum*, quod ita proveheretur, ut nuſquam requieſceret; ut mœniana, ſuggrunda eſſent. *l. malum.* 242. ¶ 1.

Incertus poſſeſſor eſt, quem ignoramus. *l. ſubſignatum.* 39. ¶ fin.

Incola eſt, qui in aliena regione domicilium ſuum con-

contulit. Græci *πάροικον* appellant. Nec tantum, qui in oppido morantur, incolæ sunt; sed etiam qui alicujus oppidi finibus ita agrum habent, ut in eum se quasi in aliquam sedem recipiant. *l. pupillus.* 239. ¶ 2.

Indicasse, est detulisse, arguisse, accusasse, & convicisse. *l. indicasse.* 197.

In diebus illud facito; ita data conditione, si nihil præterea fuisset adjectum, in biduo conditionem impleri oportet. *l. inter illam.* 217. ¶ 1.

Instrumentorum appellatione quæ comprehendantur, difficile erit separare. Quæ proprie sint propter quæ danda dilatio, dignoscimus inde, si in præsentiam personæ quæ instruere possit, dilatio petatur; puta qui actum gessit, licet in servitute, vel qui actor fuit constitutus: putem instrumentorum causa peti dilationem. *l. nationem.* 99. ¶ 2.

Intestatus, est non tantum qui testamentum non fecit, sed etiam cujus ex testamento hæreditas adita non est. *l. intestatus.* 64.

Intra diem mortis ejus ut aliquid fiat, si quis sic dixerit, ipse quoque dies quo quis mortuus est numeratur. *l. si quis sic.* 133.

In utero qui relictus est, intelligendus est mortis tempore fuisse. *l. intelligendus.* 153.

Is qui nasci speratur pro superstite est, cum de ipsius jure quæritur; aliis autem non prodest, nisi natus. *l. quod dicimus.* 231.

Itinere faciundo 20000 passuum in dies singulos peragenda, sic sunt accipienda; ut si post hanc dinumerationem minus quam integrum diem occupent; veluti viginti unum millia, biduum eis attribuatis; quæ dinumeratio ita demum facienda erit, si de die non conveniat. *l. itinere.* 3.

Jumenta; *vide* Armenta.

Instratum; *vide* Stragula.

K

KAlendis bissextis; *vide* Bissextum.

Kalendarum ante, post, diem; *vide* Ante & post.

L

LAtrones: *vide* Prædones.

Legare. Verbis Leg. XII. Tab. his; *Ut legasset rei sua*,

sua, ita jus esto; latissima potestas tributa videtur, & hæredis instituendi, & legata, & libertates dandi, tutelas quoque constituendi : sed id interpretatione coangustatum est, vel legum, vel auctoritate jura constituentium. *l. verbis legis.* 120.

Legatorum in generali repetitione, etiam datæ libertates, ex legis XII. Tabul. mente continentur. *l. in generali.* 80.

Liberorum appellatione, continentur non tantum qui sunt in potestate, sed omnes qui sui juris sunt, sive virilis sive fœminini sexus sint, exve fœminini sexus descendentes. *l. cognoscere.* 56. ¶ 1.

Liberorum appellatione continentur nepotes, & pronepotes, cæterique qui ex his descendunt : hos enim omnes suorum appellatione Lex XII. Tabul. comprehendit. Totiens Leges necessarium ducunt cognationum singulorum nominibus uti, veluti; *filii, nepotes, pronepotes, cæterorumve qui ex his descendunt*: quoties non omnibus, qui post eos veniunt præstitum voluerint, sed his solis succurrent quos nominatim enumerent. Ast ubi non personis certis, sed omnibus, qui ex eodem genere orti sunt, *liberorum* appellatione continentur. *l. liberorum.* 220. *in princ.*

Sine Liberis non videtur defunctus, qui nepotem suum hæredem reliquit. *d. l. liberorum.* 220. ¶ 2.

Sine Liberis non est, cui vel unus filius, unave filia est. *l. non est sine.* 148.

Quem sine Liberis esse dicere non possumus, necesse est hunc dicamus *Liberos habere. l. nam quem.* 149.

Liberationis verbum eandem vim habet, quam solutionis. *l. liberationis.* 47.

Liberti appellatione etiam libertas continetur. *l. liberti.* 172.

Libertorum appellatione & hi contineri intelliguntur, qui eodem testamento, vel posteriori loco manumitterentur; nisi manifeste is, à quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti : *l. Scævola respondit.* 243.

His verbis, *Libertis Libertabusque meis*, libertus libertæ testatoris non continetur. *l. Modestinus.* 105.

Libertos paternos recte videmur dicere nostros : Libero-

berorum libertos, non recte. *l. licet* 58. ¶ 1.

Lignorum appellatione non continentur pali & perticæ; sed in numerum materiæ sunt redigendi. *l. pali.* 168.

Lignorum appellatione materia non continetur. Non enim lignorum gratia habuit. *l. carbonum* 167. *in princ.*

Ligna cocta: Ad faces parata: *vide* Carbones.

Litis nomen omnem actionem significat, sive in rem, sive in personam sit. *l. litis.* 36.

Literæ dimissoriæ: *vide* Apostoli.

Littus est quousque maximus fluctus à mari pervenit. *l. littus.* 96. *in princ.*

Littus publicum eatenus est, qua maximus fluctus exæstuat. Idemque Juris est in *Lacu*, nisi is totus privatus sit. *l. littus publicum.* 112.

Locuples est, qui satis idonee habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse petit. *l. quos nos.* 234. ¶ 1.

Loci appellatio non solum ad rustica, sed & urbana prædia pertinet. *l. locus.* 60. ¶ 1.. *vide* & Fundus.

Luscus etiam vitiosus est. *l. inter stuprum.* 101. ¶ 2.

M.

M*Agistri* appellantur, quibus præcipua cura incumbit, & qui magis quam cæteri diligentiam & sollicitudinem rebus quibus præsunt debent. *l. cui præcipua.* 57.

Magistri etiam appellantur cujuslibet disciplinæ Præceptores, à monendo & monstrando. *d. l.* 57.

Magistratus per derivationem à Magistris dicuntur. *d. l. præcipua.* 57.

Mangones, non mercatores, sed venalitiarii dicuntur. *l. mercis.* 207.

Majore parte anni possedisse quis intelligitur, etiamsi duobus mensibus possederit: si modo adversarius ejus aut paucioribus diebus, aut nullis possederit. *l. majore parte.* 156.

Malum: *vide* Artemon.

Masculino in sexu pronuntiatio, ad utrumque sexum plerumque porrigitur. *l. pronuntiatio.* 195. *in princ.*

Matremfamilias accipere debemus eam, quæ non inhoneste vixit.

Ma-

Matremfamilias enim à cæteris fœminis mores discernunt.

Matremfamilias, neque nuptiæ, neque natales faciunt, sed boni mores. *l. pronuntiatum.* 46. ¶. 1.

Medicamenti, sive *Veneni* nomine omne continetur, quod adhibitum naturam ejus cui adhibitum est, mutat. *l. qui venenum.* 236.

Cato putat *Mensem intercalarem* addititium esse, omnesque ejus dies pro momento temporis observat, extremoque diei mensis Februarii attribuit Quintus Mucius. *Mensis* autem *intercalaris* constat ex diebus viginti octo. *l. cum bissextum.* 98. ¶ 1. 2.

Meorum & *Tuorum* appellatione actiones quoque continentur. *l. meorum.* 91.

Mercis appellatio ad res mobiles tantum pertinet. *l. mercis* 66.

Mercis appellatione homines non continentur. *l. mercis appellatione.* 207.

Meum totum non falso dicitur, cujus non potest ulla pars dici esse alterius. *l. rectè dicimus*, 25. *in princ.*

Mille passus, non à milliario Urbis, sed continentibus ædificiis numerandi sunt. *l. mille passus.* 154.

Minus solvit, qui tardius solvit. Nam & tempore minus solvitur. *l. ut si cui.* 12. *in fin.*

Minus solutum intelligitur etsi nihil solutum sit. *l. minus.* 32.

Minus solutum videtur, etsi nihil exactum. *l. verbum amplius.* 82.

Minus solvisse videri non potest, in quem amplioris summæ actio non competit. *l. non potest.* 117.

Moventium & *Mobilium* appellatione idem significamus. Si tamen apparet, defunctum animalia duntaxat, quia se ipsa moverent, moventia vocasse: quod verum est, *l. moventium.* 93.

Modius iniquus est, qui modius non est. *l. Paulus.* 221.

Morbus est temporalis corporis imbecillitas: *Vitium* vero, perpetuum corporis impedimentum. *l. inter stuprum.* 101. ¶ 2.

Morbus fonticus est, qui cuique rei nocet. *l. morbus.* 113.

Mortis tempore est, qui in utero relictus est. *l. intelligendus.* 153.

Mortui apud hostes: vide *Hæreditas.*

Mortui qui nascuntur, neque nati, neque procreati videntur; quia nunquam liberi appellari potuerunt. *l. qui mortui.* 129.

Mulctam inter & *pœnam* multum interest. *Pœna* generale nomen est omnium delictorum coercitio. *Mulcta* specialis peccati; cujus animadversio hodie pecuniaria est. *Pœna* non tantum pecuniaria, verum capitis & existimationis: Et *Mulcta* ex arbitrio ejus venit qui eam dicit: *Pœna* non irrogatur nisi quæ Lege, aut quo alio Jure specialiter huic delicto imposita est: Quinimo *Mulcta* ibi dicitur, ubi specialis *pœna* non est imposita. Item *Mulctam* is dicere potest, cui judicatio data est. Magistratus solos & Præsides Provinciarum posse *Mulctam* dicere mandatis permissum est. *Pœnam* autem unusquisque irrogare potest, cui hujus criminis sive delicti exsecutio competit. *l. aliud fraus.* 131. ¶ 1.

Mulctæ provocatio est, nec ante debetur quam aut non est provocatum, aut provocator victus est, nec aliter quam si is dixit cui dicere licet. De *Pœna* provocatio non est. Simulatque enim victus quis est ejus maleficii cujus pœna est statuta, statim ea debetur. *l. si quæ pœna.* 244.

Pœnæ certæ singulorum peccatorum sunt: *Mulctæ* contra; quia ejus judicis potestas est quantam dicat; nisi lege est constitutum quantam dicat. *d. l.* 244. *vers. ex hoc.*

Mulier familiæ suæ & caput & finis est. *l. pronuntiatio.* 195. *in fin.*

Mulieris appellatione etiam virgo viripotens continetur. *l. mulieris.* 13. *in princ.*

Municipes dicuntur, quod munera civilia capiant. *l. munus.* 18. *in fin.*

Municipes intelligendi sunt, qui & in eodem municipio nati sunt. *l. municipes.* 228.

Munus tribus modis dicitur; uno donum; altero onus: unde immunitas; tertio officium; unde munera militaria. *l. munus.* 18. *vide &* Donum.

Munus publicum, est officium privati hominis, ex quo commodum ad singulos universosque cives remque eorum, imperio Magistratus, extraordinarium pervenit. *l. pupillus.* 239. ¶ 3.

qui

N

qui NAsci speratur: *vide* In utero.

Natorum appellatio & ad nepotes extenditur, *l. natorum.* 104.

duobus Negativis verbis quasi permittit lex magis, quam prohibet. *l. duobus.* 237.

Nominis appellatione res significatur. *l. nominis.* 4.

Nominis & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet. *l. nominis.* 6. *in princ.*

Nostri liberti: *vide* Liberti paterni.

Nostrum totum esse fundum rectè dicimus, etiam cum ususfructus alienus est. Quia ususfructus non dominii pars, sed servitutis sit. *l. rectè dicimus.* 25. *in princ.*

Notionem accipere possumus, & cognitionem, & jurisdictionem. *l. notionem.* 99. *in princ.*

Noxæ appellatione omne delictum continetur. *l. plebs.* 238. *in princ.*

Hæc stipulatio, *Noxis solutum præstari*; non existimatur ad eas noxas pertinere, quæ publicam exercitionem, & coercitionem capitalem habent. *l. hac stipulatio.* 200.

Nupta dum erit, hoc sermone & primæ nuptiæ significantur. *l. boves.* 89. ¶ 1.

Nurus appellatio, etiam ad pronurum, & ultra porrigenda est. *l. nurus.* 50.

O

OPe *consilio* separatim accipienda; quia aliud factum est ejus qui ope, aliud ejus qui consilio furtum facit: sic enim alii condici potest, alii non potest. Nemo ope videtur fecisse, nisi & consilium malignum habuerit; nec consilium habuisse nocet, nisi & factum secutum fuerit. *l. sæpe.* 53. ¶ 1.

Opere locato, conducto; his verbis non ἔργον sed ἀποτέλεσμα, id est, ex opere facto corpus aliquod perfectum significatur. *l. rei.* 5. ¶ 1.

Oportere, non ad facultatem judicis pertinet, qui potest, vel pluris, vel minoris, condemnare; sed ad veritatem refertur. *l. verbum.* 37.

Oportebit, tam præsens, quam futurum tempus significat. *l. verbum oportebit.* 8.

Oppidum ab ope dicitur, quod ejus rei causa mœnia sint constituta. *l. pupillus.* 239. ¶ 7.

Opprobrium: *vide* Probrum.

Optimus maximus uti esset, si legem ita dixi cum fundum tibi darem; & adjeci, jus fundi deterius factum non esse per dominum, præstabitur: amplius eo præstabitur nihil; etiamsi prior pars qua scriptum est, *Uti optimus maximusque esset*, liberum esse significat; ideoque si posterior pars adjecta non esset, liberum præstare deberem: tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ad jura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quam jus fundi per dominum deterius factum non esse. *l. si cum fundum.* 126.

Optimus maximusque: illa verba vel in eum cadere possunt, qui solus est. Sic circa Edictum Prætoris supremæ tabulæ habentur & solæ. *l. illa verba.* 163. *in princ.*

Optimus maximus uti est: adjectio hæc non tantum in traditionibus, sed & in emptionibus, & stipulationibus, & testamentis, hoc significat, ut liberum præstetur prædium, non ut etiam servitutes ei debeantur. *l. non tantum.* 169.

Oratio, quæ neque conjunctionem, neque disjunctionem habet, ex mente pronuntiantis, vel conjuncta vel disjuncta accipitur. *l. alienationis.* 28. ¶ *fin.*

Ornamenti appellatione signatorius annulus non continetur. *l. signatorius.* 74.

Ostentum est, omne contra naturam cujusque rei genitum factumque. Duo autem sunt *Ostentorum* genera: unum quotiens quid contra naturam nascitur: *tribus manibus forte &c.* alterum cum quid prodigiosum videtur: quæ Græci φαντάσματα, *id est, visiones*, appellant. *l. ostentum.* 38.

P

Παιδίον, *vide* Puer.

Palam, est coram pluribus. *l. palam.* 33.

Pali: *vide* Ligna.

Παλλακή: *vide* Pellex.

Πάροικος: *vide* Incola.

Parentis appellatione non tantum pater, sed & avus, & proavus, & deinceps omnes superiores continentur. *l. appellatione.* 51.

Paries est sive murus, sive maceria est. *l. paries.* 157. *in princ.*

Par-

Partis appellatione res pro indiviso significatur, ut ait Mutius. Nam quod pro diviso nostrum est, id non pars, sed totum est. Servius non ineleganter partis appellatione utrumque significari. *l. rectè dicimus.* 25. ¶ 1.

Partitionis nomen non semper dimidium significat; sed prout est adjectum. Potest enim juberi aliquis & maximam partiri posse, & vicesimam, & tertiam, & prout libuerit. Sed portione non adjectâ, dimidia debetur. *l. nomen filiarum.* 164. ¶ 1.

Partus, non est pars rei furtivæ. *l. partum.* 26.

Partus, licet monstrosus, portentosus, debilis, etiam non humanæ figuræ, matri prodest. Quia id quod fataliter accidit, matri damnum injungere non debet. *l. quæret aliquis.* 135.

Paterfamilias *vide* Familia.

Patris appellatione, etiam avus demonstratur. *l. justa.* 201. *in fin.*

Patroni appellatione, & patrona continetur. *l. patroni* 52.

Peculium: *vide* Bona.

Pecuniæ appellatio, refertur ad ea quæ in patrimonio sunt. *l. rei.* 5. *in princ.*

Pecuniæ tantum quisque relinquit, quantum ex bonis ejus refici potest. *l. tantum quisque.* 88. *in princ.*

Pecuniam numeratam qui habet, non habet quicquid ex ea parari potest. *d. l. tantum quisque.* 88. *in fin.*

quanta Pecunia ex hæred tate Titii ad te pervenit, cum stipulor; res ipsas quæ pervenerunt, non pretia earum, spectare videor. *l. cum stipulamur.* 97.

Pecuniæ verbum, non solum pecuniam numeratam complectitur; verum omnem omnino pecuniam, hoc est corpora omnia. *l. pecuniæ verbum.* 178.

Pecuniæ nomine, non solum numerata pecunia; sed omnes res, tam soli, quam mobiles, & tam corpora, quam jura continentur. *l. pecuniæ nomine.* 222.

Pellex, apud antiquos habita, quæ, cum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat: quam nunc *concubinam* vocamus, Græce παλλακήν. Nunc vulgo *pellex* vocatur, quæ cum eo, cui uxor est, corpus miscet. *l. libro.* 144.

Penes te: *vide* Apud te.

Peperisse eam, cui mortuæ filius exsectus est; falsum est. *l. anniculus.* 132. ¶ 1.
Perduelles: *vide* Hostes.
Perfecisse ædificium is videtur, qui ita consummavit, ut jam in usu esse possit. *l. ædificia.* 139. ¶ 1.
Perisse verbo & scissum & fractum continetur, & vi raptum. *l. perisse.* 9.
Περίστρωμα: *vide* Stragula.
Pernoctare extra urbem intelligendus est, qui nulla parte noctis in urbe est. *Per* enim totam noctem significat. *l. urbana.* 166. ¶ 1.
Persequi videtur, & qui satis accepit. *l. cui præcipua.* 57. ¶ 1.
Persecutio: *vide* Actio.
Personas speciosas accipere debemus clarissimas personas, utriusque sexus. Item eorum qui ornamentis senatoriis utuntur. *l. speciosas.* 100.
Perticæ: *vide* Ligna.
Pertinet. Is ad quem ea res pertinet: verba hæc sic intelliguntur, ut qui in universum dominium, vel jure civili vel prætorio succedit, contineatur. *l. sciendum est.* 70. ¶ 1.
Verbum illud *Pertinere* latissime patet: nam aptum etiam iis rebus petendis, quæ dominii nostri sunt, & quas aliquo jure possidemus. *Pertinere* ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint. *l. verbum illud.* 181.
Pervenisse ad te recte dicitur, quod per te ad alium pervenit. *l. pervenisse.* 171.
Pervenire: *vide* Habere.
Petitio: *vide* Actio.
φαντάσματα: *vide* Ostentum.
φάρμακον: *vide* Venenum.
Pignus, à pugno appellatum: quia res quæ pignori dantur, manu traduntur: Unde etiam potest esse verum, quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis constitui. *l. plebs.* 238. ¶ *pignus.* 2.
Plebs est cæteri cives sine Senatoribus. *d. l. plebs.* 238. *in princ.*
Plumbum: *vide* Ædificia.
Pluris aureorum triginta; hæc enuntiatio simul & quantitatis, & æstimationis significativa est. *l. hac enuntiatio.* 232.

Plurisve adjectio non infinitam pecuniam continet, sed modicam: ut taxatio hæc: *Solidos decem plurisve*, ad minutulam summam redigatur. *l. hac adjectio.* 192.

Pœna: *vide* Mulcta.

Pomum qui recepit, fundum vendidit; nuces, & ficos & uvas duntaxat duracinas, & purpureas, & quæ ejus generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Græci τρωξίμυς, id est, comestibiles, appellarent, recepta videri. *l. qui fundum.* 205.

Portari: *vide* Agi.

Portus, est conclusus locus, quo importantur merces, & inde exportantur. Est & statio conclusa ac munita. Unde angiportum dictum. *l. portus.* 59.

Possessionis verbum interdum proprietatem quoque significat: sicut in eo, qui possessiones legasset, responsum est. *l. interdum.* 78.

Possessio ab agro juris proprietate distat. *l. quæstio est.* 115. *vide* Fundus.

Posse: cum potero: *vide* Commodum cum erit.

Posthumæ nomen non cadit in eam quæ jam in rebus humanis sit. *l. nomen.* 164. *in princ.*

Postquam fari potuerit: *vide* Cum fari potuerit.

Potestatis verbo plura significantur. In persona Magistratuum *imperium:* in persona liberorum, *patria potestas:* in persona servi, *dominium*; At cum agimus de noxæ deditione cum eo qui servum non defendit, præsentis corporis copiam facultatemque significamus. *l. potestatis.* 215.

In *Potestatem* domini res furtiva venit, si ejus vindicandæ potestatem habuerit. *d. l. potestatis.* 215. *in fin.*

Prædia dicimus aliquorum esse, non communiter ea habentium, sed aliud alio habente. *l. litus & 96.* ¶ 1.

Prædiorum jura, sunt prædia qualiter se habentia: ut bonitas, salubritas, amplitudo, *l. quid aliud.* 86.

Prædium: *vide* Fundus.

Prædones, aut *Latrones* sunt, qui nec nobis, nec nos illis, publice bellum decrevimus. *l. hostes.* 118.

Præsens: *vide* Abesse.

Præstari recte. Hæc verba: *His rebus recte præstari*; hoc significant, ne quid periculum aut damnum stipulator ex ea re sentiret. *l. aliud est capere.* 71. ¶ 1.

Pravaricatores sunt qui causam adversariis suis donant, & ex parte actoris in partes rei concedunt. *l. pravaricatores.* 212.

Pratum est in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus est: quasi paratum. *l. pratum.* 31.

Probrum & *opprobrium*; id est, probra quædam natura turpia sunt, quædam civiliter & quasi more Civitatis: ut puta furtum, adulterium, natura turpe est. Enim-vero tutelæ damnari, hoc non natura probrum est, sed more Civitatis. Nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere. *l. probrum.* 42.

Projectum: *vide* Immissum.

Pronuntiatum & *statutum* idem potest. Promiscue enim pronuntiasse & statuisse solemus dicere eos qui habent jus cognoscendi. *l. pronuntiatum.* 46.

Prothyrum: *vide* Ædium.

Provinciales accipere debemus eos, qui in provincia domicilium habent: non eos qui ex provincia oriundi sunt. *l. provinciales.* 190.

Proximus est, cui nemo antecedit: *Supremus* quem nemo sequitur. *l. proximus.* 92.

Proximi appellatione, etiam ille continetur qui solus est. *l. proximi.* 155.

Proximus agnatus & solus habetur ex Lege XII. Tabul. *l. in vulgari.* 162. *in princ.*

Publica appellatio, in compluribus causis, ad Populum Romanum respicit. *l. eum qui.* 16. *vide* & Bona Civitatis.

Publica inter habemus, non sacra nec religiosa, nec quæ publicis usibus destinata sunt; sed si qua sunt civitatium quasi bona. Sed peculia servorum Civitatium publica habentur. *l. inter publica.* 17. *in princ.*

Publica vectigalia sunt, ex quibus vectigal fiscus capit; quale est vectigal portus vel venalium rerum, item salinarum, & metallorum, & picariarum. *d. l. inter publica.* 17. ¶ 1.

Publicanum appellamus eum, qui vectigal Populi Romani conductum habet. *l. eum qui.* 16.

Pueri appellatione & puella significatur; Græce παιδίον communiter. *l. illa verba.* 163. ¶ 1.

Pueri appellatio tres habet significationes: unam, cum

cum omnes servos pueros appellamus: alteram, cum puerum contrario nomine puellæ dicimus: tertiam, cum ætatem puerilem demonstramus. *l. pueri.* 204.

Pupillus non est, qui in utero est. *l. non est pupillus.* 161.

Pupillus est, qui cum impubes est, desiit in potestate patris esse, aut morte, aut emancipatione. *l. pupillus est.* 239. *in princ.*

Q.

QUanta pecunia: *vide* Pecunia.

Inter hæc verba, *Quanti ea res erit*, & *quanti eam rem esse paret*; nihil interest: in utraque enim clausula placet veram rei æstimationem fieri. *l. inter hæc verba.* 179. *& l. hæc verba.* 193.

Quanto minus à Titio consecutus fuero, tantum dare spondes? non solet dubitari, quin si nihil à Titio consecutus fuero, totum debeas quod Titius debuerit. *l. si ita à te.* 150.

Verbis *Quisquis mihi hæres erit*, in substitutione, proximus hæres tantum significatur. Imo non tantum proximus hæres, sed & scriptus. *l. ex illa parte* 227. ¶ 1.

Quisquis mihi filius &c. *vide* Filius.

R

Verba *his rebus Recte præstari*; hoc significant, ne quid periculum aut damnum ex ea re stipulator sentiret. *l. aliud est capere.* 71. ¶. 1.

Reddere rationes: *vide* Edere.

Rei appellatio latior est quam pecuniæ; quia etiam ea, quæ extra computationem patrimonii nostri sunt, continet. *l. rei* 5. *in princ.*

Rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet. *l. nominis.* 6. *in princ.*

Rei appellatione, & causæ & jura continentur. *l. rei appellatione.* 23.

Rei appellatione, pars etiam continetur. *l. appellatione.* 72.

Reliquorum appellatio & universos significat. *l. potest reliquorum.* 95. *vide* & Cæterorum.

Repudium: *vide* Divortium.
Restituere is intelligitur, qui simul & causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim judicii accepti tempore res ei reddita fuisset: id est, & usucapionis causam & fructuum. *l. restituere* 35. *vide* Exhibere.
Restituere videtur, qui id restituit quod habiturus esset actor, si controversia ei facta non fuisset. *l. restituere.* 75.
Cum Prætor dicat; *Ut opus factum Restituatur*; etiam damnum datum actor consequi debet: nam restitutionis verbo omnis utilitas actoris continetur. *l. cum Prætor.* 81.
Romæ appellatio continentibus ædificiis finitur, *Urbis*, muris. *l. Urbis.* 2.
Urbs est *Roma*, quæ muris cingeretur. *Roma* est etiam, qua continenti ædificia essent. *l. ut Alfenus.* 87.
Roma non muris tenus existimatur. *d. l.* 87.
Romæ etiam ea ædificia fieri dicuntur, quæ in continentibus Romæ ædificiis fiunt. *l. ædificia.* 139. *in princ.*
Romæ nati intelliguntur, qui in continentibus Urbis nati sunt. *l. qui in* 147.
In *Rutis cæsis* sunt, ea quæ terra non tenentur, quæque opere structili, tectoriove non continentur. *l. in rutis cæsis. l.* 241.

S.

S*Atisdationis* appellatione interdum etiam *repromissio* continetur, qua contentus fuit cui satisdatio debebatur. *l. satisdationis.* 61.
Sequester dicitur, apud quem plures eandem rem deponunt, de qua est controversia. *l. sequester.* 110.
Seriæ: *vide* Dolia.
Servi appellatio etiam ad ancillam refertur. *l. detestatio.* 40. ¶. 1.
Servis legatis, etiam ancillas deberi quidam putant: quasi commune nomen utrumque sexum contineat. *l. inter stuprum.* 101. ¶ *fin.*
Servorum appellatio ex eo fluit, quod Imperatores nostri captivos vendere & per hoc servare, nec occidere solent. *l. pupillus.* 239. ¶ 1.

in

in *Servis* urbanis constituitur, & is qui natus est ex mancipiis urbanis, & missus est in villam nutriendus: *l. is qui natus.* 210.

Servitus: *vide* Familia.

Silva cædua est quibusdam, quæ in hoc habetur ut cæderetur. Servio, quæ succisa rursus ex stirpibus & radicibus renascitur. *l. silva cædua.* 30. *in princ.*

Silva pascua est, quæ pastui pecudum destinata est. *d. l. silva cædua* 30. ¶ *fin.*

Συνάλλαγμα: *vide* Contractus.

Singulari appellatione in usu juris frequenter utimur, cum plura generis ejusdem significare vellemus: sic multum hominem, vilem piscem dicimus. Item in stipulatione, *Si res ea secundum me hæredemve meum erit judicata:* & plures continentur hæredes. *l. in usu juris.* 158.

Si quis (verbum hoc) tam masculos, quam fœminas complectitur. *l.* 1.

Soceri & *Socrus* appellatione, avus quoque & avia uxoris & mariti continetur. *l. soceri.* 146.

Soluta pro separatis: *vide* Conjunctio.

Solutionis verbo satisfactionem omnem quoque accipiendam placet. *Solvere* dicimus eum, qui fecit, quod facere promisit. *l. solutionis.* 176.

Solvendo esse nemo intelligitur, nisi qui solidum potest solvere. *l. solvendo.* 114.

Solutum non intelligimus eum, qui licet vinculis levatus, manibus tenetur; ut nec eum qui in publico sine vinculis servatur. *l. solutum.* 48.

Soluto matrimonio dotem reddi; Imperator pronuntiavit, id actum eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritum. *l. cum quærebatur.* 240.

Spadonum generalis appellatio est. Quo nomine tam hi qui natura spadones sunt, item thlibiæ, thlasiæ; sed & quod aliud genus spadonum est, continentur. *l. spadonum.* 128.

Sponsio dicitur omnis stipulatio promissioque. *l.* 7.

Statutum: *vide* Pronuntiatum.

Stipendium à stipe appellatum est, quod per stipes, id est, modica æra, colligatur. Idem *Tributum* appellatur, ab intributione; vel ex eo quod militibus tribuatur. *l. ager* 27. ¶ 1.

Stipula illecta eſt ſpicæ in meſſe dejectæ, nec dum lectæ, quas ruſtici cum vacaverint colligunt. *l. ſilva* 30. ¶ 1.

in Stratum, omne veſtimentum contineri quod injiciatur, Labeo ait. Neque enim dubium eſt, quin *Stragula* veſtis ſit omne pallium περίστρωμα. In victum ergo veſtem accipiemus non *Stragula*: In *ſtratum* omnem ſtragulam veſtem. *l. in ſtratum.* 45.

Straturam loci alicujus ex tabulis factis, quæ æſtate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium eſſe ait Labeo. *l.* 242. ¶ *ult.* quoniam perpetui uſus cauſa paratæ. *d. l.*

Stuprum: *vide* Adulterium.

Subjunctivum: *vide* Aut.

Subſignatum dicitur, quod ab aliquo ſubſcriptum eſt. Nam veteres ſubſignationis verbo pro adſcriptione uti ſolebant. *l. ſubſignatum.* 39.

In *Subſtitutione* vulgari, qua ei qui ſupremus morietur, hæres ſubſtituitur, recte ſubſtitutus etiam unico intelligitur. *l. in vulgari.* 162.

Sulphurata de ligno: *vide* Carbones.

Sumptibus in teſtamento conſtitutis; non licet minus conſumere; amplius licet. *l. cum in.* 202.

Supremus: *vide* Proximus. *Item* Subſtitutio. *Item* Optimus maximus.

Suum ambiguum eſt, utrum de toto an de parte ſignificet: & ideo qui jurat ſuum non eſſe, adjicere debet, neque ſibi communem eſſe. *l. pupillus.* 239. ¶ *fin.*

Συρίτης: *vide* Cavillatio.

T

TAbernæ appellatio declarat omne utile ad habitandum ædificium, non ex eo quod tabulis cluditur. *l. tabernæ.* 183. Unde & Tabernacula & Contubernales dicti ſunt. *l. inde tabernacula.* 184.

Tabernam inſtructam ſic accipimus, quæ & rebus & hominibus ad negotiationem paratis conſtat. *l. inſtructum.* 185.

Τέκνα. Ἡ τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται. *l.* 104.

Telum vulgo appellatur, quod ab arcu mittitur; nunc omne

omne significatur quod mittitur manu. Itaque & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine continetur: quasi quod in longinquum mittitur; ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, id est, ab eo quod est longe. Græce βέλος, quod ab arcu mittitur. Proprio nomine Græce τόξευμα, communi *telum* dicitur. *l. si calvitur.* 233. ¶ 2.

Terra novalis, est terra præcisa, quæ anno cessavit, Græce νέαωις. *Integra* est, in quam nondum dominus pascendi gratia pecus immisit. *l. silva cædua.* 30. ¶ 2. 3.

Territorium est universitas agrorum intra fines cujusque Civitatis: dictum quod Magistratus loci intra eos fines terrendi, id est, summovendi jus habet. *l. pupillus.* 239. ¶ *pen.*

Ter enixa videtur, quæ trigeminos pepererit. *l. ter enixa.* 137.

Testamentum falsum; *vide* Falsus tutor.

Tigni appellatione in lege XII. Tabul., omne genus materiæ ex qua ædificia constant, significatur. *l. tigni,* 62.

Titio: *vide* Carbones.

Totum meum: *vide* Meum totum.

Totum nostrum: *vide* Nostrum totum.

τόξευμα: *vide* Telum.

Transacta: *vide* Finita.

Tributum: *vide* Stipendium.

Tugurii appellatione omne ædificium, quod rusticæ magis custodiæ convenit, quam urbanis ædibus, significatur. *l. tugurii.* 180. *in princ.*

Tugurium à tecto, tanquam tegularium, est dictum. *d. l. tugurii.* 180. ¶ 1.

Tutor falsus: *vide* Falsus tutor.

Tuum: *vide* Meum.

V

Vasa vinaria, proprie vasa torcularia esse placet. *l. vasa.* 206.

Vectigalia publica: *vide* Publica vectigalia.

Venenum qui dicit, adjicere debet utrum malum an bonum. Nam & medicamenta venena sunt, quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam ejus cui adhibitum, mutat: Græce φάρμακον.

quo nomine tam medicamenta, quam quæ nocent continentur. *l. qui venenum.* 236.

Venisse ad hæredem: *vide* Bona.

Venire diem: *vide* Cedere diem.

Vestis appellatione, virilis, muliebris, & scenica, etiamsi tragica aut citharœdica sit, continetur. *l. vestis.* 127.

Via est sive semita, sive iter est. *l. paries.* 157. ¶ 1.

Victus verbo continentur, quæ esui, potuique, cultuique corporis, quæque ad vivendum homini necessaria sunt, & vestis; *l. verbo victus.* 43. & cetera, quibus tuendi, curandive corporis nostri gratia utimur, ea appellatione significantur. *l. & cætera.* 44.

Vidua etiam ea appellatur, quæ virum non habuit; quia vidua sic dicta est quasi vecors, vesanus, qui sine corde & sanitate esset: similiter Vidua dum est sine duitate. *l. malum.* 242. ¶ 3.

Villa: *vide* Fundus.

Vinctus neque *in vinculis* esse videtur, qui in carcere clusus; nisi corpori ejus vincula sint adhibita. *l. verum est.* 216.

Vincula: *vide* Vinctus. Custodia.

Virilis appellatione interdum etiam tota hæreditas continetur. *l. virilis.* 145.

Vitium: *vide* Morbus.

Vivere quidam putant ad cibum pertinere. Sed his verbis & vestimenta, & stramenta continentur: sine his enim vivere nemo potest. *l. quos nos.* 234. ¶ *fin.*

Vota pro salute Principis suscipiuntur die tertio post Kalendas Januarias. *l. si calvitur.* 233. ¶ 1.

Urbana prædia, omnia ædificia accipimus, non solum ea quæ in oppidis; sed & si forte stabula sint, vel alia meritoria in villis & in vicis; vel si prætoria voluptati tantum deservientia: quia urbanum prædium non locus facit, sed materia. Proinde horti quoque si qui sunt in ædificiis constituti, dicendum urbanorum appellatione contineri. Plane si plurimum horti in reditu sunt, vinearii forte, vel olitorii, magis hæc non sunt urbana. *l. urbana prædia.* 198.

Urbanum mancipium: *vide* Servus.

Urbs ab urbo appellata; Urbare est aratro definire.

&

& Varus ait urbum appellari curvaturam aratri, quod in urbe condenda adhiberi solet. *l. pupillus.* 239. ¶ 6. *vide* & Roma.

Usu suo ducere cum dicitur, quod victus causa paratum est tantum continetur. *Usus sui* gratia eos demum servos paterfamilias videtur habere, qui ad ejus corpus tuendum; atque ad ejus cultum præpositi destinatique essent: quo in genere junctores, cubicularii, coci, ministratores, atque alii qui ad ejusmodi usum parati essent, numerarentur. *l. in lege Censoria.* 203.

Usura pecuniæ quam percipimus, in fructu non est: quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est, id est, nova obligatione. *l. usura.* 121.

F I N I S.

Arnol-

ARNOLDI CORVINI
à BELDEREN, J.C.

Titulus XVI. Libri L. Digeſtorum,

DE DIVERSIS REGULIS
JURIS ANTIQUI,

Contractus, & ſecundum ordinem Alphabeticum digeſtus.

A

ABeſſe Reipublicæ cauſa ſervus non poteſt. *l. ult.*
Abſentia ejus qui Reipublicæ cauſa abeſt, neque ei, neque alii, damnoſa eſſe debet. *l. abſentia.* 140.
quæ *Abundant* non ſolent vitiare ſcripturas. *l. non ſolent.* 94.
Acceptum ſi feratur, ei qui ſub conditione promiſit, ita demum egiſſe aliquid acceptilatio intelligitur, ſi obligationis conditio extiterit, quæ ſi verbis acceptilationis nominatim comprehendatur nullius momenti eſt actus. *l. actus.* 77.
Actio de peculio in patrem ex cauſis pœnalibus dari non ſolet. *l. ex pœnalibus.* 58.
Actiones ejuſdem rei nomine quoties plures concurrunt, una quis experiri debet. *l. nemo.* 43. ¶ 1.
Actio nulla cum ſervo. *l. cum ſervo.* 107.
Actionem ipſo jure quis non habeat, an per exceptionem infirmetur, nihil intereſt. *l. nihil intereſt.* 112.
Actionem ad rem recuperandam habens, ipſam rem habere videtur. *l. is qui actionem.* 15.
Actiones cui dantur, eidem multo magis competunt exceptiones. *l. invitus.* 156. ¶ 1.
Actionem habere, minus eſt quam rem. *l. minus eſt.* 204.
Actiones omnes quæ morte aut tempore pereunt, ſemel incluſæ judicio, ſalvæ manent. *l. omnes actiones.* 139.
Actiones, præſertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam nunquam conſumit. *l. nunquam actiones.* 130.

Actio-

In

In *Ambiguis* orationibus maxime ſpectanda eſt ſententia ejus qui protulit. *l. in ambiguis.* 96.

Ambiguum pactum in contrahenda venditione, contra venditorem eſt interpretandum. *l. in contrahenda.* 172.

In *Arbitrium* domini vel procuratoris ejus conditio, in bonæ fidei judiciis ubicunque confertur, pro viri boni arbitrio hoc habendum eſt. *l. in perſonam.* 22. ¶ 1.

Animi deſtinatione quæ agenda ſunt, non niſi vera & certa ſcientia perfici poſſunt. *l. in totum.* 76.

B

B*Eneficio* ubicunque perſonæ conditio locum facit, ibi deficiente ea, beneficium quoque deficit; Ubi vero genus actionis id deſiderat, ibi ad quemvis perſecutio ejus devenerit, non deficit ratio auxilii. *l. in omnibus.* 68.

Beneficium invito non datur. *l. invito.* 69. invito non tribuitur, quod cuique pro eo præſtatur. *l. invitus* 156. ¶ *fin.*

Beneficium quod viventi conceſſit Princeps, non videtur defuncto conceſſiſſe: quem tamen modum beneficii ſui eſſe velit, ipſius æſtimationis eſt. *l. Neratius.* 191.

Bona fides non patitur, ut idem bis exigatur. *l. bona fides.* 57.

Bona fides tantundem poſſidenti præſtat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non eſt. *l. bona fides.* 136.

Bonæ fidei judicia conſenſus ſuſtinet. *l. nihil conſenſui.* 116. *in princ.*

Bonæ fidei poſſeſſor eſt, qui auctore judice comparavit. *l. qui auctore.* 137.

In *Bonis* non eſt quod evincitur. *l. quod evincitur.* 190.

Bonis cui interdictum eſt, ejus nulla voluntas eſt. *l. furioſi.* 40.

Bonorum poſſeſſorem Prætor hæredis loco in omni cauſa habet. *l. Prætor.* 117.

C

C*Apere* id quiſquam non videtur, quod ei neceſſe eſt aliis reſtituere. *l. non videtur.* 51.

Cepiſſe non videtur qui per exceptionem à petitione removetur. *l. non videtur.* 13.

Captio, quæ minimum habet iniquitatis, eligenda eſt, quo-

In *Conjunctionibus* semper non solum quod licet considerandum est, sed & quod honestum sit. *l. semper.* 197.

Conjuncta ubi verba non sunt, sufficit alterutrum factum esse. *l. in eo quod plus.* 110. ¶ 3.

Consentire non videntur, qui errant. *l. nihil consensui.* 116. ¶ *fin.*

Consensui nihil tam contrarium, quam vis ac metus. *d. l. nihil consensui. in princ.*

Consensus, non concubitus, nuptias facit. *l. nuptias.* 30.

Consensus nudi obligatio, contrario consensu dissolvitur. *l. nihil tam.* 35.

Consilium suum nemo in alterius injuriam mutare potest. *l. nemo potest.* 75.

Consilii non fraudulenti nulla obligatio est. si dolus & calliditas intercessit, de dolo actio competit. *l. consilii.* 47.

Consulto dati donatio est, cujus per errorem dati est repetitio. *l. cujus per errorem.* 53.

Constituta semel utiliter durant, licet ille casus exstiterit, à quo initium capere non potuerunt. *l. in ambiguis.* 85.

Contracta jure, contrario jure pereunt. *l. omnia quæ.* 100.

Contractus legem dat. *l. contractus.* 23. *in med.*

Contractus quidam dolum malum duntaxat recipiunt; quidam dolum & culpam. dolum tantum depositum, & precarium. dolum & culpam mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum. item dotis datio, tutelæ, negotia gesta. in his quidem & diligentiam. societas & rerum communio, & dolum & culpam recipit. sed hæc ita, nisi si quid nominatim convenerit, vel plus, vel minus in singulis contractibus: nam hoc servabitur, quod initio convenit. *d. l. contractus.* 23.

Contrahentibus quod obstat, & successoribus eorum obstat. *l. quod ipsis.* 143.

Conventio privatorum juri publico non derogat. *l. neque pignus.* 45. ¶ 1.

Conventio legem dat contractui: *l. contractus.* 23. *in med.* Servabitur ergo de quo initio convenit. *ibid. in f.*

Conventione privatorum nec ex prætorio, nec ex solemni jure quicquam immutandum est, quamvis causæ obligationum possint pactione immutari, & ipso

Qui

Qui *Defendit* rem alienam, nunquam locuples habetur. *l. qui rem alienam.* 166.

Defendere non videtur, non tantum qui latitat, sed & is qui præsens negat se defendere, aut non vult suscipere actionem. *l. non defendere.* 52.

Definitio omnis in Jure Civili periculosa est. *l. omnis definitio.* 202.

ex suo *Delicto* meliorem suam conditionem nemo facit. *l. non fraudantur.* 134. ¶ 1.

Delictum duorum cum par est, semper oneratur petitor, & melior habetur possessoris causa. *l. cum par.* 154. *in princ.*

Delicti præteriti æstimatio nunquam ex post facto crescit. *l. omnis hæreditas.* 138. ¶ 1.

Denegare actionem ejus est, qui possit & dare. *l. qui vendnte.* 102. ¶ 1.

Deportationis sententia ea sola aufert, quæ ad fiscum perveniunt. *l. ea sola.* 97.

Destinatione animi quæ agenda sunt, non nisi vera & certa scientia perfici possunt. *l. in totum.* 76.

Dies in obligationibus si non ponitur, præsenti die debetur. *l. in omnibus.* 14.

Dissolvitur quidque eo genere quo colligatum est. *l. nihil tam.* 35.

Dividi quæ in partes non possunt, solida à singulis hæredibus debentur. *l. ea quæ.* 192. *in princ.*

Dolo facit, qui petit quod redditurus est. *l. in condemnatione.* 173. ¶ *fin.*

Dolus ne præstetur, si convenerit, hoc bonæ fidei judicio contrarium non servatur. *l. contractus* 23. *vers. penult.*

Doli exceptio non solet nocere his, quibus voluntas testatoris non refragatur. *l. qui cum alio.* 19. ¶ 1.

Dolo facere nullus videtur, qui suo jure utitur. *l. nullus.* 55.

Dolo carere non potest, qui imperio Magistratus non paruit. *l. non potest.* 199.

Dolo non videtur exequi, qui ignorat causam, cur non debeat petere. *l. qui in jus.* 177. ¶ 1.

de *Dolo* cum excipitur petitoris, non datur talis replicatio petitori. *l. cum par delictum.* 154.

Dolo qui desierit possidere, pro possidente damnatur:

tur: quia pro possessione *dolus* est. *l. qui dolo.* 131.

Dolo malo facere non videtur, qui jussu judicis aliquid facit, qui parere necesse habet. *l. non videntur.* 167. ¶ 1.

Dolo cujus *malo* factum est, quominus possideret vel haberet, ejus parem oportet esse conditionem cum eo qui quid possideat, vel habeat. *l. parem esse.* 150.

Dolum tutoris, neque in interdicto, neque in cæteris causis, pupillo nocere oportet; sive solvendo est, sive non est. *l. neque in interdicto.* 198.

Dolo nihil facit creditor qui suum recipit. *l. nihil facit.* 129. *in princ.*

Dolo qui fecit quominus haberet, pro eo semper habendus est, ac si haberet. *l. ad ea quæ.* 157. ¶. 1.

Domo sua nemo extrahi debet. *l. nemo de.* 103.

Domum suam reficere cuique licet, dummodo alteri non officiat, in quo jus non habet. *l. domum suam.* 61.

Donandi cui est jus, eidem & vendendi & concedendi est. *l. cui jus est.* 163.

Donari videtur, quod nullo jure cogente conceditur. *l. donari.* 82.

Donare cui non conceditur, probandum erit; nec si donationis causa consenserit, ratam ejus voluntatem habendam. *l. cum quis.* 165. ¶. 1.

Pro *Dotibus* respondendum in ambiguis est. *l. in ambiguis.* 85. *in princ.*

Dubia quoties interpretatio libertatis est, secundum libertatem respondendum erit. *l. quotiens dubia.* 20. *Vide* & *l. in obscura.* 179.

In *Dubiis* benigniora semper sunt præferenda. *l. semper in dubiis.* 56.

In *re Dubia* benigniorem interpretationem sequi, non minus justius est, quam tutius. *l. ea quæ in.* 192. ¶ 1.

Dubitationis tollendæ gratia quæ contractibus inseruntur, jus civile non lædunt. *l. quæ dubitationis.* 81.

E

Effectus cujus rei omnibus prodest, ejus & partes ad omnes pertinent. *l. cujus effectus.* 148.

Eligendum est, quod minimum habet iniquitatis, quoties nihil sine captione investigari potest. *l. quotiens nihil.* 200.

Emptoris plerunque eadem causa esse debet circa peten-

habent, pro paribus accipiuntur. *l. si in duabus.* 104.

Fidejussores possunt allegare justam ignorantiam. *l. qui in alterius.* 42.

Filiusfamilias neque retinere, neque recuperare, neque adipisci possessionem rei peculiaris videtur. *l. filiusfamilias.* 93.

Fisco quod obligamus, & vindicare interdum & alienare, & servitutem prædio imponere possumus. *l. plerumque fit.* 205. *in f.*

Fæminæ ab omnibus officiis civilibus, vel publicis sunt remotæ. *l. fæminæ.* 2.

Fraudare eos qui sciunt, & consentiunt, nemo videtur. *l. nemo videtur.* 145.

de *Fraude* cum disputatur generaliter: non quid habeat actor, sed quid per adversarium habere non potuerit, considerandum est. *l. generaliter.* 78.

Fraudis interpretatio semper in jure Civili non ex eventu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur. *l. fraudis.* 79.

Fructus rei est, vel pignori dare licere. *l. fructus.* 72.

Furiosi, vel ejus cui bonis interdictum sit, nulla voluntas est. *l. furiosi.* 40.

Furiosorum in negotiis contrahendis alia causa habita est, alia eorum qui fari possunt, quamvis actum rei non intelligerent. *l. in negotiis.* 5. *in princ.*

Furiosus nullum negotium contrahere potest. *l. in negotiis.* 5. *in fin.*

Furiosus absentis loco est. *l. ubi non voce.* 124. ¶ 1.

Furiosus nullum negotium contrahere potest; pupillus omnia auctore tutore agere potest. *d. l. in fin.*

G

Generalibus insunt specialia. *l. semper.* 147.

Generi per speciem in toto jure derogatur, & illud potissimum habetur, quod ad speciem directum est. *l. in toto jure.* 80.

Gladii potestatem sibi datam, vel cujus alterius coercitionis, ad alium transferre nemo potest. *l. nemo potest.* 70.

H

Habere desiisse videri non potest, qui nunquam habuit. *l. non potest.* 208.

Hæreditas nihil aliud est, quam successio in univer-

 sum

sum jus quod defunctus habuerit. *l. hereditas.* 62.

in *Heredem* totiens damus (actionem) de eo quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur, non quotiens ex suo. *l. totiens.* 44.

in *Heredem* cum prætor dat actionem, quatenus ad eum pervenit, sufficit, si vel momento ad eum pervenit ex dolo defuncti. *l. cum prætor.* 127.

Heredes duo pro solido uni esse non possunt. *l. quod contra.* 141. ¶ 1.

Heredes, si agatur cum iis, non si agant, justam ignorantiam allegare possunt. *l. qui in alterius.* 42.

Heredi suo nemo plus commodi relinquit, quam ipse habuit. *l. nemo plus.* 120.

Heredis loco habentur hi, qui in universum jus succedunt. *l. in pari causa.* 128. ¶ 1.

Hereditas eo pervenit quo tutela rediit, nisi cum fœminæ hæredes intercedunt. *l. quo tutela.* 73. *in princ.*

Hereditas omnis, quamvis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur. *l. omnis hereditas.* 138. *in princ.*

Hereditatem si nemo subit, omnis vis testamenti solvitur. *l. si nemo.* 181.

Heres esse non vult qui ad alium transferre voluit hæreditatem. *l. non vult.* 6.

Heres ejusdem potestatis jurisque est, cujus fuit defunctus. *l. heredem.* 59.

Heres sicut ex delicto defuncti pœna teneri non debet; ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum pervenit. *l. sicuti.* 38.

Heres in solidum tenetur in contractibus, quibus doli præstatio vel bona fides inest. *l. hoc jure.* 152. ¶ *fin.*

Heredum jura fere omnia perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis hæredes exstitissent. *l. omnia fere.* 193.

Homines omnes, quoad jus naturale, æquales sunt. *l. quod attinet.* 32.

Honestum non est omne quod licet. *l. non omne.* 144. *in princ.*

I

I*Gnorans* quantum solvere debeat, non potest improbus videri. *l. non potest.* 99.

Igno-

 net,

net, ratum non est. *l. factum.* 170.

Judice auctore qui comparavit, bonæ fidei possessor est. *l. qui auctore.* 137.

Jura sanguinis nullo jure civili dirimi possunt. *l. jura.* 8.

Jure contracta contrario jure pereunt. *l. omnia quæ.* 100.

Jus commune non lædunt, quæ dubitationis tollendæ gratia in contractibus inseruntur. *l. quæ dubitationis.* 81

Jus publicum qui sequitur, non capitur. *l. nihil consensui.* 116. ¶ 1.

Juris plus eum habere, cui fundus est legatus, quam hæredem aut ipsum testatorem si viveret, absurdum est. *l. aliud est.* 160. ¶ 2.

Jus nostrum non patitur eundem in paganis & testato & intestato decessisse. *l. jus nostrum.* 7.

in *Jus* universum qui succedunt, hæredis loco habentur. *l. in pari.* 128. ¶ 1.

Jure suo qui utitur, & ordinaria actione experitur; non videtur vim facere. *l. factum cuique.* 155. ¶ 1.

Juris plus nemo ad alium transferre potest, quam ipse haberet. *l. nemo plus.* 54.

Jussu judicis qui aliquid facit, non videtur dolo malo facere, quia parere necesse habet. *l. non videntur.* 167. ¶ 1.

Jussu alterius quod solvitur, pro eo est, quasi ipsi solutum esset. *l. quod jussu.* 180.

L

LEgatarius. *vide* Juris plus.

Legata quæ mortuis nobis ad hæredem nostrum transeunt, eorum commodum per nos, his quorum in potestate sumus, eodem casu acquirimus: aliter atque quod stipulati sumus. Nam & conditione stipulantes, omnimodo eis acquirimus, etiamsi liberatis nobis potestate domini, conditio existat. *l. quæ legata.* 18.

Lege agere, *vide* Agere.

Legitimi actus in totum vitiantur per temporis vel conditionis adjectionem expressam: non tacitam. *l. actus.* 77.

per *Libellum* expediri non possunt, quæcunque causæ cognitionem desiderant. *l. omnia quæ.* 71.

Ex *liberalitate* qui conveniuntur, in id quod facere possunt condemnantur. *l. Divus Pius.* 28.

Li-

M

in Obscuris inspici solere quod verisimilius est, aut quod plerunque fieri solet. *l. in obscuris.* 114.

P

nec PACTA, nec stipulationes, factum possunt tollere. *l. verum est.* 31.

Pacto enim quod impossibile est, comprehendi non potest, ut utilem actionem aut factum efficere possit. *d. l. verum est.* 31.

Pactione obligationum causa: vide *Obligationum causa.*

Pactionibus privatorum, actionum modus, vel lege, vel per Prætorem introductus, non infirmatur, nisi tunc, cum inchoatur actio, inter eos convenit. *l. nec ex pratorio.* 27. *in fin.*

Parere cui necesse est, ejus nulla culpa est. *l. is damnum dat.* 169. *in princ.*

Partes ejus ad omnes pertinent, cujus effectus omnibus prodest. *l. cujus effectus.* 148. *vide* & Major pars.

Peculiaris rei possessionem filiusfamilias neque retinere, neque recuperare, neque adipisci videtur. *l. filiusfamilias.* 93.

quod *Pendet*, non est pro eo quasi sit. *l. is damnum.* 169. ¶ 1.

Persequendo nemo deteriorem causam suam facit, sed meliorem. *l. nemo enim.* 87.

Personale beneficium, *vide* Beneficium.

Personæ, quæ in id quod facere possunt, damnantur, in totum quod habent excuti non debent, sed earum ratio habenda, ne egeant. *l. in condemnatione.* 173. *in princ.*

Peti nihil potest ante id tempus, quo per rerum naturam persolvi possit. *l. nihil peti.* 186. *in princ.*

Peti non potest, nisi solvendi tempore, obligationi adjecto, præterito. *d. l. nihil peti.* 186. *in fin.*

a *Petitione* per exceptionem qui removetur, cepisse non videtur. *l. non videtur.* 13.

Petitoris causa durior est, in eo quod vel is qui petit, vel is à quo petitur, lucrifacturus est. *l. in eo.* 33.

Pignori dare licere fructus rei est. *l. fructus rei.* 72.

Plerunque fit ut etiam ea, quæ nobis abire possunt, perinde in eo statu sint, atque si abire non possent. *l. plerunque.* 205.

Plus

Plus cui licet, quod minus est non debet non licere. *l. non debet.* 21.

Plus juris ad alium transferre nemo potest, quam ipse haberet. *l. nemo plus.* 54.

Plus quod fit, in eo semper inest & minus. *l. in eo quod.* 110. *in princ.*

Pœnæ nomine quod à quoquo exactum est, id eidem restituere nemo cogitur. *l. quod à quoquo.* 46.

Pœnales actiones de eadem re concurrentes, nunquam alia aliam consumit. *l. nunquam.* 130.

Pœnalia judicia semel accepta, in hæredes transmitti possunt. *l. pœnalia judicia.* 164.

Pœnalibus ex causis non solet in patrem de peculio actio dari. *l. ex pœnalibus.* 58.

Pœnam petere, illi debet permitti, qui in ipsam non incidit. *l. cum par delictum.* 154. ¶ 1.

ut *Possessio* nulla, nisi animo & corpore acquiri potest, ita nec amitti. *l. fere quibuscunque.* 153.

Possessor in pari causa potior haberi debet. *l. in pari causa.* 128.

Possidentis quid, vel habentis, parem oportet esse conditionem, atque ejus cujus dolo malo factum sit, quominus possideret vel haberet. *l. parem esse.* 150.

Possidentis causa melior est, cum de duorum lucro quæritur. *l. nemo prædo.* 126. ¶ *fin.*

Possidere qui dolo desierit, pro possessore damnatur; quia pro possessione dolus est. *l. qui dolo.* 131.

Possidere non videtur, qui possidetur. *l. qui in servitute.* 118.

qui *Potest* facere ut possit conditioni parere, jam *posse* videtur. *l. qui potest.* 174. ¶ 1. *in princ.*

Potestatem gladii sibi datam, vel cujus alterius coërcitionis, nemo potest ad alium transferre. *l. nemo potest.* 70.

Prædo nemo est, qui pretium numeravit. *l. nemo prædo.* 126. *in princ.*

Prætor ibi desideratur ubicunque causæ cognitio est. *l. ubicunque.* 105.

Prætor bonorum possessorem hæredis loco in omni causa habet. *l. Prætor bonorum.* 117.

Prætore vetante qui fecit, hic adversus Edictum fecisse proprie dicitur. *l. qui vetante.* 102. *in princ.*

Principalis causa cum non consistat, plerunque ne ea quidem quæ sequuntur locum habent. *l. cum principalis.* 178. *& l. nihil dolo.* 129. ¶ 1.

Privatorum conventione, nec ex prætorio, nec ex solemni jure, quicquam immutandum est. *l. nec ex prætorio.* 27. *in princ.*

Privatorum pactionibus actionum modus, vel lege, vel per prætorem introductus, non infirmatur, nisi tunc, cum inchoatur actio, inter eos convenerit. *d. l.* 27.

Privatorum conventio juri publico non derogat. *l. neque pignus.* 45. ¶ 1.

Privilegia quædam causæ sunt, quædam personæ; & ideo quædam ad hæredem transmittuntur, quæ causæ sunt; quæ personæ, ad hæredem non transeunt. *l. privilegia.* 196.

non *Prohibens*, cum prohibere non potest, nullum crimen patitur. *l. nullum crimen.* 109.

Provocans sine dolo malo ad Judicem, non videtur moram facere. *l. qui sine dolo.* 63.

Publicum Jus: *vide* Jus publicum.

Pugnantia inter se in testamento ubi juberentur, neutrum ratum est. *l. ubi pugnantia.* 188. *in princ.*

Pupillo dolum tutoris, neque in interdicto, neque in cæteris causis nocere oportet, sive solvendo est, sive non est. *l. neque in interdicto.* 198.

Pupillus omnia tutore auctore agere potest. *l.* 5.

Pupillus nec velle, nec nolle in ea ætate, nisi apposita tutoris auctoritate, creditur. *l. pupillus nec velle.* 189.

Pupillus pati non posse intelligitur. *l. in eo quod plus.* 110. ¶ 2.

Pupillus qui proximus pubertati est, & furandi, & injuriæ faciendæ est capax. *l. pupillum.* 111. *in princ.*

R

R*Aro* quæ accidunt, non temere in agendis negotiis computantur. *l. ea quæ raro.* 64.

Ratihabitio in mandato, comparatur maleficio. *l. hoc jure.* 152. ¶ 2.

Ratum si quis habuerit quod gestum est, actione mandati obstringitur. *l. semper qui.* 60. *in fin.*

Recepta propter necessitatem, non debent in argumentum trahi. *l. quæ propter.* 162.

Re-

Servi, quod ad jus civile attinet, pro nullis habentur; non tamen & jure naturali. *l. quod attinet.* 32.

in personam *Servilem* nulla cadit obligatio. *l. in personam.* 22. *in princ.*

Servis ignoscitur ad ea quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, si vel dominis, vel his qui vice dominorum sunt, velut tutoribus & curatoribus obtemperaverint. *l. ad ea quæ.* 157. *in princ.*

in *Servitute* qui est, non usucapit. Nam cum possideatur, possidere non videtur. *l. qui in servitute.* 118.

Servitutem mortalitati fere comparamus. *l. servitutem.* 209.

cum *Servo* nulla est actio. *l. cum servo.* 107.

per *Servos* nostros conditio nostra melior fieri potest, non deterior. *l. melior conditio.* 133.

Servus intervenire non potest in his, quæ leges desiderant officium fieri per personas liberas. *l. in his quæ.* 175. *in princ.*

quod quis gessit dum *Servus* est; proficere libero facto non potest. *l. quod quis.* 146.

Servus Reipublicæ causa abesse non potest. *l. servus.* 211.

Socii mei socius, socius meus non est. *l. consilii.* 47. ¶ 1.

ex *Solemnibus* nihil facile mutandum: tamen ubi æquitas evidens possit, subveniendum est. *l. etsi nihil.* 183.

Solida à singulis hæredibus debentur ea, quæ in partes dividi non possunt. *l. ea quæ in.* 192. *in princ.*

Solvendo videri eum qui defenditur, nemo dubitat. *l. nemo dubitat.* 95.

Solvendi tempus cum obligationi additur, nisi eo præterito peti non potest. *l. nihil peti potest.* 186. *in fin.*

Solvere quantum debet qui ignorat, improbus videri non debet. *l. non potest.* 99.

Solutum cum est amplius quam debebatur, cujus pars non invenitur quæ repeti possit; totum esse indebitum intelligitur, manente pristina obligatione. *l. cum amplius.* 84. *in princ.*

Specialia semper insunt generalibus. *l. semper.* 147.

Stipulatus, qui exceptione potest removeri, non videtur accepisse. *l. si quis.* 115. ¶ 1.

Sti-

Stipulantes sub conditione omnimodo iis acquirimus, quorum in potestate sumus, etiamsi liberatis nobis dominica potestate conditio existat. *l. quæ legata.* 18. *in fin.*

Stipulatus sub conditione filiusfamilias si fuerit emancipatus, deinde extiterit conditio, patri actio competit. *d. l.*

in *Stipulationibus* & cæteris contractibus id semper sequimur, quod actum est; aut si id non paret, erit consequens, ut id sequamur quod in regione in qua actum est, frequentatur. Quidsi neque mos regionis appareat, quia varius fuit? ad id quod minimum est redigenda summa est. *l. semper stipulationibus.* 34.

in *Stipulationibus* id tempus spectatur, quo contrahimus. *l. non omne.* 144. ¶ 1.

in *Stipulationibus* tempus promissoris gratia adjicitur. *l. cum tempus.* 17. *in fin.*

nec *Stipulationes*, nec pacta, factum tollere possunt. *l. verum est.* 31. *in princ.*

Stipulatione enim, aut pacto, quod impossibile est, comprehendi non potest, ut utilem actionem aut factum efficere possit. *d. l. verum est.* 31. *in fin.*

Succedens in dominium, vel jus alterius, jure ejus uti debet. *l. qui in jus.* 177. *in princ.*

Succedentes in universum jus, hæredis loco habentur. *l. in pari causa.* 128. ¶ 1.

Successio, quoties alicui duplici jure defertur, repudiato jure novo, quod ante defertur, superest vetus. *l. quotiens.* 91.

per *Successionem* quamvis longissimam, qui defuncto hæredes exstiterunt, non minus hæredes sunt, quam qui principaliter hæredes existunt. *l. qui per successionem.* 194.

Successores in contractibus ex dolo eorum, quibus successerunt, non tantum in id quod pervenit, verum etiam in solidum tenentur; hoc est, unusquisque pro ea parte qua hæres est. *l. ad ea quæ.* 157. ¶ *fin.*

Non debeo melioris conditionis esse quam auctor meus à quo jus in me transit. *l. in his, quæ.* 175. ¶ 1.

Successoribus etiam obstabit, quod ipsis qui contraxerunt, obstat. *l. quod ipsis.* 143.

FINIS.